VLADIMIR VOLKOFF

TRATAT DE DEZINFORMARE

De la Calul Troian la Internet

Traducerea:
MIHNEA COLUMBEANU

ANTET

© Éditions du Rocher
© Antet pentru versiunea în limba română

Redactor: Nicolae Năstase
Coperta: Ion Năstase
Tehnoredactare computerizată: Diana Grad

ISBN: 973-9241-87-5

Tipografia MULTIPRINT Iași
Bd. T. Vladimirescu 87, Iași 6600
tel./fax: 032 211225, 211252

CUPRINS

Toată arta războiului se bazează pe înșelătorie.
Sun Ți

Toată arta politicii este aceea de a face să se creadă.
Machiavelli

Omul e clădit astfel încât ficțiunile îi fac o impresie mai puternică decât adevărul.
Erasmus

Spuneți-le ceea ce vor să audă.
Lenin

PREFAȚĂ

Astăzi, grație dezvoltării fără precedent a mijloacelor de informare în masă, a capacităților noilor tehnici de comunicare, a relativ recentului vector informațional aflat în plină expansiune – Internetul –, informația se răspândește și este receptată mai rapid ca oricând pe întreaga planetă. Așteptarea, asimilarea și utilizarea ei curentă au devenit la fel de presante precum satisfacerea celorlalte trebuințe umane – biofiziologice și psihosociale.

Dispariția barierelor tehnice de comunicare a făcut ca pământul să fie nu numai un „sat global" (Marshall McLuhan), ci și un „sat electronic" în spațiul căruia informația, în diversele ei forme, reală, trunchiată, parțială sau falsificată circulă în mare viteză.

Consumul zilnic de informație, cu diferențele inerente, cantitative și calitative, de la un individ la altul, de la o comunitate națională la alta, reprezintă o obișnuință, o necesitate de la sine înțeleasă și a cărei ignorare generează inevitabil frustrare, nemulțumire și chiar nesiguranță.

Ziarele, revistele, radioul, televiziunea și mai nou Internetul sunt canale prin care se influențează, orientează și dirijează opinia publică, interesele și motivațiile oamenilor, conștiințele, chiar dincolo de granițele propriilor voințe și simțuri. Suntem tot mai dependenți de această rețea globală pentru a fi la curent cu ceea ce se întâmplă în lume. Am văzut la televizor, am auzit la radio, am citit în ziar sunt afirmații care se invocă adesea pentru a argumenta un punct de vedere sau a justifica o anume atitudine sau conduită. De aceea ne bazăm mult pe credibilitatea și integritatea mediilor de informare.

Virtuțile extraordinare ale mass-media se constituie, paradoxal, în tot atâtea puncte nevralgice, iar dependența tot mai mare a omului de ceea ce îi oferă mijloacele de informare în

masă reprezintă o ocazie propice și pentru manipularea informației. Iar prin aceasta este posibil să fie schimbate atitudinile, convingerile, trăirile și comportamentul oamenilor fără a apela la mijloace violente; o realitate de ordinul evidenței poate căpăta cu totul alte dimensiuni față de cele care îi sunt proprii; albul se poate transforma pe neobservate în negru și acesta în alb.

Trăind într-o lume hipermediatică se pune tot mai acut și problema calității informației, a acurateței ei, a concordanței depline dintre conținutul său și realitatea pe care o exprimă, o sugerează sau o semnifică. Mai mult chiar: a sistemului de norme și valori, concepții, atitudini, convingeri și sentimente pe care le poartă cu sine, a stărilor de spirit pe care le vor provoca, a așteptărilor pe care le vor trezi. Este vorba aici de ADEVĂR, scris cu litere majuscule și rostit răspicat, deoarece fără apărarea și afirmarea lui, dincolo de orice interese individuale sau de grup, de subiectivismul inerent judecății și aprecierii umane, nimic nu se poate clădi frumos și trainic. A face rabat de la această cerință, a o ignora, ar însemna în fapt să acceptăm cinica formulă a lui V. I. Lenin: *A spune adevărul este o prejudecată burgheză meschină.*

Întru apărarea adevărului se ridică în fapt și cartea de față a lui Vladimir Volkoff care, cu rigoare științifică, cu o privire lucidă, obiectivă, abordează metodic fenomenul dezinformării, istoria lui, determinările sociale și psihologice, impactul său în plan individual și colectiv care merge, nu de puține ori, până la a crea noi situații, noi evenimente, deci alte realități.

Semnatarul lucrării pornește în întregul său demers de la convingerea-premisă afirmată foarte categoric precum că: *Adevărul e un lucru sacru, intangibil, cel mai prețios bun al nostru...* care, în consecință, merită *să-l tratăm cu venerație religioasă.*

Vladimir Volkoff, autor a mai multor lucrări de psihosociologie, dar și de inspirate romane și scenarii, cunoscător în profunzime atât al vieții politice și sociale a lumii occidentale, cât și al celei ce până mai ieri era încătușată în imperiul comunist, întreprinde o analiză meticuloasă, chiar didactică uneori, pentru

a ne explica ce a fost dezinformarea pe traiectul istoric al devenirii sale, de la Calul Troian la Internet, ce este și ce va fi ea în planul mânuirii abile a informației pentru a atinge un anumit obiectiv. EL definește dezinformarea drept o tehnică ce permite *furnizarea de informații generale eronate unor terți, determinându-i să comită acte colective sau să difuzeze judecăți dorite de dezinformatori.* Date fiind amploarea și frecvența utilizării dezinformării în societatea de astăzi, tot mai tributară informației, a efectelor sale pe multiple planuri, a rolului ei în situații de criză și de război, în țări precum SUA, Anglia, Franța dar și în alte state, sunt școli, colegii, institute și centre de cercetări unde se studiază și se aprofundează cu mijloace științifice, teoretice și experimentale, problematica dezinformării ca instrument al manipulării indivizilor și mulțimilor.

„Radiografia“ sa asupra tehnicilor utilizate în operațiunile de dezinformare – practicate astăzi nu doar în timp de război sau crize, ci curent și pe timp de pace – este necesară mai mult ca oricând, având în vedere că pe măsură ce informația crește în volum, circulă tot mai rapid, încercând să răspundă cât mai adecvat variatelor nevoi de cunoaștere și acțiune ale omului și colectivităților, potențial cresc în aceeași proporție și pericolele denaturării ei, ajungând până la a se utiliza așa-zisele mesaje clandestine auditive și vizuale menite a fi inoculate direct în subconștientul uman precum și la acțiuni de intoxicare prin care să se afecteze discernământul factorilor de decizie. După cum nedifuzând o informație, transmițând-o incomplet, tendențios sau fals ori, saturând publicul prin suprainformație, care abate atenția oamenilor de la anumite probleme și le diminuează capacitatea de a diferenția esențialul de secundar se ajunge în fapt tot la dezinformare.

La fel de edificatoare, cu extrem de multe concluzii de ordin practic nu numai pentru cei care produc informația, ci și pentru cei care folosesc zilnic acest “produs special” este și demonstrația autorului privind cele șapte feluri în care poate fi prezentat un fapt, în raport cu scopul care se urmărește și anume: • afirmat; • negat; • trecut sub tăcere; • amplificat; • diminuat; • aprobat; • dezaprobat.

Încrezător în valorile occidentale, Vladimir Volkoff ne atrage atenția că și în democrațiile autentice, în societățile cu experiență democratică îndelungată există pericolul dezinformării. Democrația, în viziunea sa, opinie pe care o împărtășim și noi, presupune ca o condiție *sine qua non* existența libertății de mișcare a informației. Încercarea de a o opri sau restrânge ar echivala cu însăși moartea democrației, transformarea ei, am spune noi, în contrariul ei, adică în dictatură.

Excursul istoric, succint, atent în selecție și redat într-un stil atractiv se dovedește a fi deosebit de instructiv. În lucrare sunt înfățișate situații, cazuri, exemple din istoria diferitelor epoci și popoare, până în zilele noastre – cazul conflictelor din Golful Persic și din zona Balcanilor –, dar și din implozia devastatoare a sistemului comunist – prin care se demonstrează elocvent cum au fost gândite și aplicate diverse și subtile tehnici de dezinformare, de la mijloacele clasice ale dezinformării de tipul relației gură-ureche, tiparul, radioul, filmul, fotografia, televiziunea, la cel mai recent și cel mai insidios – computerul, sub forma Internetului.

În numele dreptului fundamental al omului și al societății la informații nedeformate, nedenaturate, al faptului că astăzi dezinformarea se practică pe o scară îngrijorător de mare fiind considerată a cincea dimensiune a oricărei bătălii – alături de dimensiunea pământ, mare, aer și cosmos – sunt explicate pe larg modalitățile și tehnicile de concepere și aplicare a dezinformării.

Dezvăluirea intimităților acestui procedeu, am numit dezinformarea care este considerată, cu deplină îndreptățire, drept o componentă a războiului informațional, prezent în realitate nu numai în cazul conflictelor militare, ci tot timpul, ajută nu doar pe specialiști, ci și publicul larg, care este ținta oricărei operațiuni de dezinformare să înțeleagă alchimia acesteia, ingredientele care se folosesc și în ce proporții și combinații "tehnologice". Vom vedea că procedurile în cauză, fără a fi prea sofisticate, sunt în schimb extrem de eficace precum: • negarea evenimentului; • inversarea faptelor; • amestecul între adevăr și minciună; • modificarea motivului; • schimbarea circumstanțelor; • estomparea; • camuflajul; • interpretarea; • generalizarea; • ilustrarea; • împărțirea responsabilității sau plasarea ei doar pe seama uneia dintre părți ș.a.m.d. Toate aceste "trucuri", care însă exploatează abil toate slăbiciunile umane, vanitățile individului și prejudecățile sociale, sunt însoțite de exemplificări, ceea ce face lectura nu numai plăcută, dar și extrem de instructivă pentru înțelegerea mecanismelor de funcționare a dezinformării și a efectelor ei adesea asemănător bulgărelui de zăpadă sau perversului îndemn: *calomniază, calomniază că până la urmă tot rămâne ceva!*

Dar specialistul nu se oprește doar la a ne prezenta cum și ce este în stare să genereze dezinformarea, posibilitățile sale cu adevărat dezorientative, dezorganizatoare, inhibitoare și chiar traumatizante, ci formulează strategiile, tacticile și căile practice de contracarare a acestui fenomen nociv și amoral.

În respectul autentic al omului, ținând seama că în orice acțiune de dezinformare ținta principală e omul, el fiind în fapt și "consumatorul" de informații, profesorul Volkoff, licențiat în literatură clasică și doctor în filosofie, ne reține atenția și asupra modalităților de protecție împotriva mușcăturii veninoase a dezinformării recomandându-ne: • să nu ne lăsăm sufocați de suprainformația ambientă; • să nu ne formăm opinii decât asupra subiectelor despre care putem avea acces la mai multe surse de informare; • să practicăm spiritul de contradicție și să încercăm să ne formăm opinii, în loc să le cumpărăm gata fabricate; • să refuzăm sistematic și categoric autocenzura lor.

Cu alte cuvinte, pentru a fi imuni la dezinformare, pentru a anihila efectele sale persuasive, fiecare dintre noi trebuie să privească faptele, evenimentele, situațiile, indiferent prin ce vectori ne sunt aduse la cunoștință (atenție deosebită la televiziune – paradisul dezinformării!), cu o anume circumspecție, făcând efortul de a examina atent sursa, conținutul informației, momentul sau contextul în care a fost lansată și când avem posibilități chiar și o confruntare cu realitatea la care face trimitere. Pentru că, așa cum spunea G. B. Shaw *un om informat este mai dificil de manipulat decât un om neinformat*, deci va cădea mai greu victimă dezinformării.

Iată tot atâtea motive să salutăm călduros inițiativa și efortul editurii Antet de a pune la dispoziția cititorilor români această carte. Ea este de certă utilitate pentru a înțelege și ceea ce s-a petrecut în anii regimului comunist în țara noastră, dar și ceea ce se întâmplă acum în această perioadă de tranziție – dureroasă, confuză încă și parcă fără de sfârșit – spre societatea democratică și statul de drept pentru care s-au jertfit atâția oameni în decembrie 1989.

Lucrarea se adresează sociologilor, psihologilor, jurnaliștilor, tuturor celor care lucrează în sistemul mass-media, cadrelor didactice, cercetătorilor și studenților din instituțiile cu profil socio-uman, lucrătorilor din serviciile de informații, celor din diplomație, personalului militar din structurile ce asigură apărarea națională, ordinea publică și siguranța națională. Prin problematica ei de mare actualitate, cu siguranță că această carte va fi receptată cu interes de către clasa politică românească, de analiștii politici care furnizează și la rândul lor sunt mari consumatori de informație, dar și de publicul larg, de orice cetățean care are dreptul la informație veridică, tocmai pentru a putea fi liber și a acționa în cunoștință de cauză în folosul său și al comunității de care aparține.

Dr. Gheorghe Arădăvoaice

CAPITOLUL I

DEZINFORMAREA ȘI EUL

Mi se întâmplă adesea să țin conferințe despre dezinformare.

Am vorbit în nenumărate cluburi filantropice, precum și în fața Asociației filosofilor creștini, la Saint-Cyr și la Saint-Cyr au Mont-Dore, pentru jandarmi, marinari, ziariști, polițiști, aviatori, oameni politici și chiar la Școala superioară de război (pe care nu mai trebuie s-o numim astfel, pentru că a fost rebotezată Colegiul interarme de apărare, ceea ce este deja un semn complice din ochi al dezinformatorului).

Or, de cum trecem la etapa răspunsurilor la întrebări, întotdeauna se găsește câte un șmecher – profesor sau colonel – care să se ridice și să-mi spună:

– Foarte bine, domnule, ne-ați convins. Dar cine ne dovedește că nu dezinformați și dumneavoastră?

Râsete.

Întrebarea este paradoxală dar legitimă și, de astă dată, am impresia că ar fi mai bine să răspund înainte de a începe. Prin urmare, voi povesti chiar de-acum ce anume m-a determinat să mă interesez de dezinformare.

Comandantul Coignet și arma psihologică

În 1958, eram elev ofițer la Școala Militară de Infanterie din Cherchell, iar programul nostru de trageri, curățire a armamentului, marșuri nocturne și trasee de luptă a fost întrerupt de un conferențiar care ne-a făcut să râdem prezentându-ni-se astfel:

– Sunt comandantul Coignet, de la Școala *așa-zisă* superioară de război. (Încă se mai numea astfel.)

La care, a început să ne vorbească, pentru patru ore, despre arma psihologică.

Eram cam șapte sute și cred că eu am fost singurul pe care l-a interesat expozeul comandantului. În ziua „liberării“,

acea sărbătoare cu care se termină stagiile militare și în timpul căreia totul e permis, șase sau opt dintre camarazii mei au adus pe scenă un obiect prelung pe care l-au prezentat ca fiind „arma psihologică" și care nu avea psihologic decât numele. Eu, însă, fusesem fascinat de cocktailul compus din violuri la adresa mulțimilor, propagandă, psihanaliză, maoism și tehnici publicitare pe care ni-l propusese comandantul. S-ar putea ca toate acestea să fi fost încă incomplet digerate, poate că o anume naivitate mă îndemna să consider aceste metode aproape infailibile, dar sunt sigur că nu mă înșelam presimțind că era „ceva" la mijloc. Și, la drept vorbind, trebuie să recunoaștem că de astă dată armata franceză nu mai rămăsese în urmă într-un război ci, dimpotrivă, era în avangarda unor cercetări abia schițate, dar care aveau să-i ofere pe viitor niște rezultate de răsunet mondial.

Pentru moment, încă nu ne aflam decât în faza de creare a Biroului 5 și a Corpului de cadre al tineretului algerian, care nu au ajuns la rezultatele scontate.

Corpul de cadre al tineretului algerian pornea de la o idee sănătoasă: promovarea în Algeria a elitelor favorabile prezenței franceze. Aceasta ținea simultan de Șantierele tineretului și de conceptul de comisar politic, aventură în care am fost amestecat și eu însumi. Nu pentru multă vreme. Căci, începând din luna iulie a anului 1958, acțiunea a fost sabotată la nivel guvernamental și nu mi-a mai rămas decât o beretă cu panglici verzi, culoarea verde fiind judicios aleasă, întrucât este preferata musulmanilor.

Biroul 5, în ceea ce-l privește, avea misiunea de a manipula opinia algerienilor, dar era slab pregătit pentru așa ceva, sau mai bine zis, opinia armatei era prea puțin pregătită ca să profite. De obicei, erau afectați parașutiști care nu mai puteau sări, sau rezerviști ale căror opinii politice păreau îndoielnice: echivala cu a înscrie acțiunea într-un cerc vicios, din moment ce se împiedica obținerea rezultatelor despre care se credea că n-aveau să apară.

Mi-l mai amintesc și acum pe acel locotenent cu beretă roșie care venea să aducă discuri cu muzică berberă în satul meu de regrupare arabă. Populația, deși binevoitoare față de

noi, dispărea la primele mugete ale megafoanelor. M-am interesat care erau motivele acestei atitudini. Oamenii mei mi-au explicat, în eufemisme pudice, că acea muzică instrumentală surescita femeile într-un asemenea hal, încât nu-și mai puteau face treburile. Am transmis mesajul, dar fără succes.

– N-au decât să asculte, mi-a răspuns locotenentul. Asta le deschide spiritul.

Începând din acel moment, am considerat că nu astfel trebuia să se mânuiască arma psihologică, dar în mintea mea și-a făcut loc ideea că trebuia să fie posibilă manipularea spiritelor. În aceeași perioadă, am inventat cuvântul *psihocrație* care, în calitatea sa de neologism, nu spune mai puțin decât ceea ce urmărește să spună.

Roger Mucchielli și subversiunea

Anii au trecut și, spre 1972, interesându-mă de lumea învățământului, am descoperit admirabila broșură a lui Mucchielli, *Subversiunea*.

Reluând noțiunea de „război al schimbului", dragă lui Pierre Nord, Mucchielli, picior-negru*, fost comunist, fost ofițer din D.B. 2, care și-a pierdut un braț în luptă, demonstrează că „concepția clasică făcea din subversiune și din războiul psihologic o mașină de război în perioadele de ostilitate și se oprea la sfârșitul acestora". În schimb, „războiul modern este în primul rând psihologic", iar beligeranții la curent cu ultimele noutăți urmăresc să creeze în tabăra adversă o „revoluție voluntaristă": „Condițiile socio-economice ale revoluției (...) nu devin [forțe] motrice ale revoluției decât dacă există o stare de spirit revoluționară, o voință de luptă. Această «stare de spirit» este cea care face revoluția, în afara cazului că intervine resemnarea, din cauza fricii sau a respectului. Prin urmare, se poate și trebuie să se «lucreze» la nivel psihologic, să se învingă frica și respectul, să se creeze agresivitatea unora și complicitatea altora."

Observați că această doctrină, exploatată din abundență de către comuniști timp de trei sferturi de secol, este în curs

* **În orig.** *pied-noir* = (arg.) francez din Algeria (n. tr.).

de a fi reluată de islamiști, din nou, cu anumite convenţe occidentale.

„Importantă nu este realitatea vieţii", consemnează Mucchielli, „ci ceea ce cred oamenii", iar „Găsirea cuvintelor care au efect e mai importantă decât analizarea datelor obiective".

Acţiunea subversivă urmărește trei scopuri:

– să demoralizeze naţiunea vizată și să dezintegreze grupările care o constituie;

– să discrediteze autoritatea, precum și pe apărătorii, funcţionarii și notabilităţile sale;

– să neutralizeze masele pentru a împiedica orice intervenţie spontană generală în favoarea ordinii stabilite, în momentul ales pentru cucerirea non-violentă a puterii de către o mică minoritate.

Această neutralizare implică „să se impună tăcerea majorităţii, o tăcere care exprimă apatia, nu oprobiul la adresa elementelor turbulente". „Nu este vorba în nici un caz de o «mobilizare a maselor populare» (...) ci, dimpotrivă, de imobilizarea acestora. Voluntarismul revoluţionar nu are nimic de-a face cu o rebeliune generală, iar «recursul la popor» nu este decât o formulă verbală de propagandă, valabilă atunci când poporul este ţinut la distanţă."

Demontând acţiunea agenţilor subversivi în cazul când aceștia rămân exteriori grupului vizat ca și celui în care se integrează, Mucchielli arată că „nu e posibilă nici o manipulare fără cunoașterea perfectă (intelectuală, psihologică și empatică) a grupului care trebuie subminat și a membrilor săi. Aceasta, bineînţeles împreună cu priceperea și stăpânirea tehnicilor de manipulare, permite să se asigure credibilitatea a ceea ce se dorește să se dea de crezut".

Pe scurt, și într-un mod de-a dreptul genial, Mucchielli devenise conștient de o transformare radicală în arta războiului.

Dacă, de la începuturile timpurilor, arma psihologică nu a fost decât un accesoriu războinic folosit doar rareori și cel mai adesea lăsat în magazie, secolul XX a cunoscut apariţia unui război esenţialmente psihologic, în care operaţiunile militare au devenit doar accesorii la care se recurge parcimonios ca la niște anexe ale acţiunii principale. Astfel au fost, de exemplu, războaiele de decolonizare, precum și războaiele de gherilă care i-au adus pe comuniști la putere în numeroase ţări, printre care și China. Numesc acest fenomen „paradoxul lui Mucchielli".

Nu numai că Mucchielli mi-a deschis ochii asupra revoluţiei ruse care, într-un fel, îmi dăduse naștere, și asupra a ceea ce se întâmpla în jurul meu (pe-atunci, mă aflam în Statele Unite, sfâșiate în două de Războiul din Vietnam și de exploatarea sa politică), dar îmi și propunea, fără s-o știe, un subiect de roman care m-a urmărit câtva timp: l-aș fi putut intitula *Aventurile unui psihocrat* și aș fi povestit în paginile lui cum eroul și-a vândut sufletul dracului pentru a stăpâni sufletele altora.

Dacă am renunţat să-l scriu, am făcut-o din două motive, unul bun, celălalt rău. Pe de o parte, am descoperit că nu posedam suficiente date asupra tehnicilor de manipulare pentru a-mi îmbogăţi povestea într-un mod satisfăcător – și, asupra acestui punct, nu mă înșelam. Pe de altă parte, îmi repugna să descriu medii sociale pe care nu le cunoșteam, cum ar fi, de exemplu, acela al presei, de unde mi se părea că proveneau cele mai grave manipulări: nu observam, ca un orb ce eram, că se întâmplau lucruri mult mai rele în cercurile într-al căror mijloc trăiam – și anume, mediul universitar american.

O ocazie pierdută, așadar, însă pe care aveam s-o regăsesc mai târziu.

Alexandre de Marenches și dezinformarea

Succesul unui roman al meu intitulat *Reîntoarcerea*, publicat în 1979 și a cărui acţiune se desfășura în lumea informaţiilor, a făcut ca directorul Serviciului de documentare externă și contraspionaj, alias S.D.E.C.E., sau „Sdèke", cum îl numesc cu afecţiune unii, să mă cheme pentru a sta de vorbă.

Alexandre de Marenches, descoperitor al lui Sun Ţî, era convins, între altele, de două lucruri foarte simple: în primul rând, că inamicul (adică, în acea perioadă, U.R.S.S.) purta un război psihologic cu noi, iar în al doilea rând, că unul dintre cele mai utile mijloace de apărare ar fi constat în a dezvălui

pentru *Montajul*, sub titlul *Dezinformarea, armă de război*, volum care a văzut lumina tiparului în 1986, alăturându-i pe Sun Ţî, Lenin, Ceahotin, Delmer, Nord, Bittman, Mucchielli, Claude Polin, Heller, Barron, Legris, Koestler, Borchgrave, Zinoviev şi Tyson. Desigur, anumite documente confidenţiale nu putuseră fi reproduse, dar am avut satisfacţia de a afla pas cu pas că antologia mea era folosită atât de serviciile de informaţii, cât şi de şcolile de ziaristică. Însuşi cuvântul *dezinformare*, necunoscut cu câţiva ani mai devreme, era citat toată ziua de mass-media şi se aglomerase în vocabularul omului de pe stradă. Îmi atinsesem scopul şi m-am putut întoarce pentru câţiva ani la ceea ce militarii ar fi numit „dragile mele studii", adică viaţa de romancier.

Apoi, spre 1993, cererile de conferinţe s-au reluat din plin: municipalităţi, organizaţii de tineret, şcoli militare.

Nimic surprinzător în toate acestea. Avuseseră loc trei evenimente care schimbau complet datele dezinformării, iar cei care se preocupă de aceste chestiuni observaseră:

– căderea comunismului priva Occidentul de ţapul ispăşitor căruia i se putuseră atribui odinioară toate operaţiunile de dezinformare, sau cel puţin toate reuşitele acestora;

– tehnicile de dezinformare erau de-acum cunoscute, scăpau de sub controlul statelor şi erau din ce în ce mai practicate de organisme private;

– imaginea, atotputernica imagine, triumfase definitiv asupra cuvântului, în domeniul comunicaţiilor şi al informaţiilor, deschizându-le dezinformatorilor perspective noi şi aparent nelimitate.

Această revoluţie în dezinformare o observaseră cercurile interesate. Ea mi-a trezit dorinţa de a preciza anumite idei, de a recapitula anumite fapte, de a proiecta anumite ipoteze.

Astfel a luat fiinţă această mică lucrare, care nu se pretinde a fi exhaustivă din nici un punct de vedere, însă ar putea să le provoace altor exegeţi dorinţa de a merge mai departe cu propriile lor investigaţii.

CAPITOLUL II

CE ANUME NU E DEZINFORMAREA

Avertisment asupra informaţiei

Un fapt nu este o informaţie.

Un fapt nu devine informaţie decât atunci când un informator informează un informat. „Plouă" nu este o informaţie, atâta timp cât, de exemplu, nu v-am telefonat pentru a vă informa că plouă.

Militarii au motive întemeiate să facă deosebirea între *informaţie*, care este culeasă în stare brută, şi *informaţii*, care sunt trecute printr-o selecţie cu minimum trei factori: evaluarea sursei, evaluarea informaţiei, coroborarea informaţiei. Această triplă selecţie le conferă informaţiilor militare un simulacru de obiectivitate: ofiţerul de la Biroul 2 m-a auzit când v-am anunţat că ploua; încă nu i-am dat nici o indicaţie falsă; de altfel, e luna octombrie, deci este firesc să plouă; în plus, vecinul meu declară şi el că plouă. Ofiţerul de la Biroul 2 a conchis, pe bună dreptate, că există ipoteze temeinice pentru a se putea miza pe realitatea ploii.

Însă, chiar presupunând că nu obţin nici un avantaj din a vă transmite elemente false asupra condiţiilor atmosferice, orice informaţie presupune prezenţa a trei variabile în care nu se poate avea absolută încredere:

– informatorul. Poate că sunt un pesimist înnăscut, care tinde să descopere că plouă atunci când burniţează, sau mi se pare că e probabil să plouă şi nu m-am deranjat să mă uit pe fereastră? Poate că nu văd foarte bine şi am confundat stropii de la un furtun cu ploaia trimisă de bunul Dumnezeu? Poate am găsit că era mai simplu să vă spun „plouă", fiindcă mă gândeam că „va ploua", sau constatasem că „a plouat"?

– mijlocul de comunicare. Dacă v-am telefonat, s-ar putea ca aparatul să fi hârâit, şi dumneavoastră să fi auzit prost: eu am spus *pulovăr* sau *ouă*, nu „plouă". Dacă v-am scris, am o

caligrafie atât de detestabilă încât s-ar putea ca dumneavoastră să fi citit „plouă“ în loc de *plasă, plană, plină, prună* sau chiar *glumă* ori *haină*.

– informatul. Poate că sunteți atât de optimist, încât veți exclama: „Mereu exagerează; sunt sigur că se va face frumos“. Sau, dimpotrivă, vă veți neliniști pentru mine și-mi veți trimite o umbrelă, un impermeabil, o canadiană, când eu crezusem doar că ploua fiindcă eram trist?

Am putea continua astfel la nesfârșit. Rușii relatează povestea acelui tată analfabet al cărui fiu plecase în armată. Fiul îi trimite o scrisoare: „Dragă tată, o duc destul de bine, sper că e bine și la voi, trimite-mi rogu-te o rublă“. Tatăl îi cere unui trecător grăbit și prost dispus să-i citească scrisoarea, iar omul vorbește atât de răgușit, încât tatălui i se pare că aude: „Tată, mă distrez bine, nu mă doare pe mine de voi, trimite-mi repede băutură“. „Ba n-am să-i trimit nimic“, răspunde tatăl, „dacă-mi scrie pe tonul ăsta“. Trece o lună. Sosește încă o scrisoare. Tatăl îi cere ajutorul altui trecător, dar greșește hârtia și i-o dă tot pe cea veche. Trecătorul tocmai aflase că primise o decorație și că soția lui născuse gemeni. Citește entuziasmat epistola, astfel încât tatăl înțelege: „Dragă tăticule, mor după tine, mi-e dor de voi, toată ziua mă rog s-o duceți bine, dacă nu te superi, te rog să-mi trimiți o copeică, două“. „Aha!“ face tatăl. „Așa, vezi. A învățat să se poarte. Am să-i trimit două ruble cu poșta următoare.“

Se mai cunoaște, în India, povestea acelui maharadjah din țara orbilor care nu știa ce este un elefant. A trimis șase orbi în junglă, cu poruncă să-i descrie animalul. Orbii au pipăit un elefant și s-au întors cu descrieri contradictorii. „Elefantul“, a spus unul, „e lung și mlădios ca un șarpe“. „Nu-i adevărat“, a protestat altul, „e lat și moale ca o foaie de cort“. „Ba greșești“, a făcut al treilea, „e ascuțit și lucios ca un dinte uriaș“. „Vă bateți joc de noi“, s-a supărat al patrulea, „e gros și aspru ca un trunchi de copac“. „Ba e uriaș ca un munte“, l-a contrazis al cincilea. „E subțire și răsucit ca un colăcel de frânghie“, a încheiat ultimul, care nu-i apucase decât coada.

Toate acestea ilustrează trei idei importante:

– informația nu conține niciodată adevărul sută la sută. Pe tot parcursul se strecoară erori, chiar dacă nici un membru al lanțului informativ, de la informator la informat, nu are intenții rele;

– orice s-ar crede, nu numai că în materie de informare nu există obiectivitate, dar orice pretenție de obiectivitate trebuie să fie tratată cu suspiciune. Este preferabil să-i ascultăm pe de o parte pe guelfi, iar pe de altă parte pe ghibelini, decât să trimitem la fața locului un observator așa-zis imparțial, care va simpatiza de la bun început cu unii sau va fi plătit mai bine de ceilalți;

– este firesc ca fiecare martor să aibă propria sa impresie asupra evenimentului la care a asistat. Dacă impresiile se potrivesc prea bine unele cu altele, e ceva suspect la mijloc. Din partea mea, contradicțiile dintre cei patru Evangheliști sunt cele care mă fac să cred în veridicitatea lor, iar Biserica are perfectă dreptate să ne prezinte versiuni parțial divergente despre ceea ce estimează ea că ar fi adevărul.

Obiectivitatea nu poate exista – cu atât mai mult – decât în informația de ordin științific, unde aceeași experiență realizată de mai mulți experimentatori conduce întotdeauna la aceleași rezultate. Ipotezele savanților sunt obiective în măsura în care se confirmă prin fapte, iar faptele lor sunt indiscutabile în sensul că oricare observator s-ar putea substitui cu cel care a cules datele perceptibile ce le alcătuiesc, date perceptibile constituite în general prin coincidența dintre un metru și ceea ce măsoară acesta (admițând o marjă de eroare).

În tot ceea ce are legătură cu opinia publică, ne aflăm în mod clar departe de o asemenea rigoare, iar diversele criterii de obiectivitate pe care ni le propun mijloacele de informare – „A zis-o cutare, care e un om cinstit“, „Vedeți cu proprii ochi imaginea televizată“, „Este părerea majorității“ – nu sunt destinate să ne asigure.

Noțiunea de dezinformare

Se observă că informația este în sine o marfă denaturată. Nu va lipsi tentația de a o denatura și mai mult. Ca să nu mai vorbim de vanitatea sau de interesele care ne fac, mai mult sau

mai puțin conștient, să modificăm adevărul în mii de împrejurări din viața noastră particulară. Să fim conștienți însă că, pentru oricine are ocazia de a manipula opinia publică, este foarte ispititoare alunecarea de la adevărul aproximativ la minciuna sfruntată, trecând prin toate stadiile intermediare.

Se prezintă mai multe cazuri:

– dorința de a obține o anumită atitudine din partea opiniei publice, pentru a îndeplini o anumită acțiune;

– dorința de a vinde un produs, când un proverb rus spune: „fără înșelăciune, nimic nu se vinde";

– dorința de a convinge publicul cu privire la superioritatea unei anumite cauze, a unui anumit partid, a unui anumit candidat: în cazul de față, nu mai contează că e o cauză justă, că partidul este respectabil, sau candidatul e cel mai bun; se folosesc toate mijloacele pentru a li se asigura succesul și, astfel, uneori se ajunge la a pune minciuna în slujba adevărului, dacă este o minciună la care publicul e mai receptiv, ceea ce furnizează o scuză comodă pentru conștiințele scrupuloase. În această ultimă situație, se întâmplă adesea să se accentueze intenționat contrastele, de exemplu, pentru ca albul să pară curat ca zăpada, negrul e prezentat ca diavolul în persoană.

Sub aceste auspicii, intrăm în domeniul unei dezinformări care nu mai este spontană, ci deliberată.

Se impun aici câteva remarci preliminare.

* * *

Să observăm că termenul a apărut pentru prima oară în limba rusă (*dezinformația*), după al Doilea Război Mondial, cu rolul de a desemna practicile exclusiv capitaliste care urmăreau aservirea maselor populare. E semnificativ faptul că, în acest caz, sovieticii atribuind aceste practici unor adversari care încă nu le descoperiseră, cuvântul însuși slujește deja cauza.

Apoi, termenul a trecut în limba engleză (*disinformation*). *Chambers Twentieth Century Dictionary*, publicat la Londra, în 1972, îl definește imparțial ca: *deliberate leakage of misleading information* („scurgere deliberată de informații care induc în eroare").

În Franța a apărut în anul 1974, încărcat de semnificații politice intens orientate: *ignorance où le public est tenu d'un problème d'extrême gravité (cf. la folie nucléaire). Cela signifie également ne pas suffisament éclairer l'opinion sur des questions importantes* (ignoranță în care e ținut publicul cu privire la o problemă extrem de gravă, de ex. nebunia nucleară. Mai înseamnă de asemenea o insuficiență de lămurire a opiniei publice asupra unor chestiuni importante – Grand, Pamard, Riverain, *Les Nouveaux Mots dans le vent*, Larousse). Grație cuvântului *désinformation*, s-a lansat deja o anumită *dezinformare*. Cuvântul servește cauza, la fel ca în Uniunea Sovietică.

Următoarea reeditare a dicționarului *Grand Robert* a conținut definiția de mai jos, mai potrivită: *utilisation des techniques de l'information, notamment de l'information de masse, pour induire en erreur, cacher ou travestir les faits* („utilizare a tehnicilor de informare, în special de informare în masă, pentru a induce în eroare, a ascunde sau a traversti faptele").

Pe scurt, la ora actuală, cuvântul „dezinformare" a devenit absolut banal și face obiectul unui anumit număr de definiții diverse, dar convergente.

Îmi amintesc un prânz din 1982 în cursul căruia, dacă nu greșesc, regretatul profesor Pierre Debray-Ritzen, domnul Jean Ferré și cu mine, am elaborat, de la un fel de mâncare la altul, punct cu punct, următoarea definiție:

„Tehnică permițând furnizarea de informații generale eronate unor terți, determinându-i să comită acte colective sau să difuzeze judecăți dorite de dezinformatori."

Continui să consider corectă definiția, dar voi propune puțin mai încolo o alta, care mi se pare că acoperă mai complet aspectele esențiale ale acestei tehnici ce reprezintă de asemenea și o filosofie.

* * *

Se remarcă faptul că termenul *désinformation* este inexact compus.

Prefixul *de, dé-, des-, dés-* indică, în limba franceză, „înlăturarea, separarea, privarea" (Robert), nu înșelătoria. Se „dezbracă", „dezorganizează", „degresează", adică se elimină îmbrăcă-

mintea, organizarea, grăsimea. Or, a „dezinforma" nu înseamnă „a lipsi de informații", ci „a furniza informații falsificate". Ar fi fost mai potrivit să se vorbească despre *mésinformation*, ca în «*mésalliance*» („mezalianță"), «*mésestime*» („insultă"), «*mésintelligence*» („inteligentă nefastă"), sau de *dysinformation*, ca în «*dyslexie*" („dislexie") sau «*dyspepsie*» („dispepsie"). Din păcate, cuvântul *désinformation* a intrat în limbă și degeaba am încerca să-l mai schimbăm.

* * *

De asemenea, se observă că noțiunea de dezinformare se pretează la o anumită formă de paranoia. Mai ales în perioada când K.G.B.-ul era principalul corifeu în materie, era ușor să se remarce peste tot dezinformatori, la fel cum unii văd oriunde evrei, francmasoni sau iezuiți – pardon, am rămas în urmă: membri ai organizației religioase Opus Dei. Concepte ca „Urechile dușmane vă ascultă" sau „Ochiul Moscovei vă privește" duc cu toată ușurința la deranjamente psihologice. Ce-ar fi dacă ne-am imagina că inamicul nu se mulțumește doar să vadă și să audă, ci și șușotește și îmbrobodește.

Ne impunem să nu cădem în această cursă. Comentariile pe care le-am făcut asupra caracterului aleatoriu al informației, chiar și al celei mai bine intenționate, ar trebui să ne fie de ajutor. Nu trebuie ca, mai ales, cunoașterea dezinformării să devină o dezinformare de gradul doi.

* * *

În sfârșit, să remarcăm că „dezinformarea" se poate înțelege într-un sens foarte larg sau foarte restrâns. Unii merg până la a o echivala cu „minciună" sau cu „orice informație falsă". Alții o limitează mai strict. În măsura în care ideea de „influențare a opiniei" îi este inerentă, ea se apropie de trei tehnici de care vom încerca să o diferențiem, pentru a defini domeniul care îi e specific.

Propaganda

Cuvântul *propagandă* apare pentru prima oară în 1689. Provine din expresia latină *congregatio de propaganda fide*, „congregație de propagare a credinței".

Termenul presupune, evident, transmiterea unei informații către un public, informație care trebuie să fie salutară pentru acesta și care nu e percepută de informator ca mincinoasă ci, dimpotrivă, ca expresie a singurului adevăr existent.

Totuși, sensul termenului s-a alterat rapid. Începând din 1972, este definit ca „acțiunea exercitată asupra opiniei pentru a o determina să aibă anumite idei politice și sociale, a dori și a susține o politică, un guvern, un reprezentant". În secolul XX, dicționarul Grand Robert îi asociază expresii peiorative: „spălare de creier", „cacealmale", „minciuni", citând declarația expeditivă: „Asta-i propagandă!" care înseamnă, evident: „Nu-i adevărat". Cât de departe suntem de evanghelizarea pe care o desemnase cuvântul inițial!

Motivul este acela că, între timp, a apărut noțiunea de informație răspândită cu intenția de a manipula opinia publică, ceea ce trezește bănuieli în orice minte lucidă.

Aceste bănuieli nu sunt neapărat justificate. Un candidat care proclamă fără reținere, de la tribuna sa: „Votați-mă pe mine, eu sunt omul care vă trebuie", nu este neapărat un mincinos. S-ar putea chiar să fie într-adevăr „omul care ne trebuie". O doctrină în care credem și pe care ne străduim s-o propagăm nu e falsă prin definiție. Faptul că anumite propagande sunt mincinoase nu înseamnă că toate ar fi astfel.

Și chiar atunci când mint, ceea ce se întâmplă adesea, principala deosebire dintre ele și dezinformare este aceea că propagandele se prezintă cu fața descoperită. Propaganda poate fi roșie sau brună, pacifistă sau războinică, rasistă sau antirasistă, poate lăuda umanitatea unui Hitler sau mărinimia unui Lenin, poate spune ceea ce vrea să spună, nu are „intenții ascunse". Chiar și când folosește ca mijloace neadevărurile, o face în slujba unui scop asupra căruia nu are nimic de ascuns.

Acest lucru este valabil pentru propagandele de opoziție, dar și pentru diversele propagande guvernamentale. A predica adorarea Führerului nu înseamnă altceva decât a predica adorarea Führerului, iar în acest scop nu există alt mijloc decât acela de a predica adorarea Führerului. Atunci când, în pline campanii de epurare și foamete, Stalin declara, fără rușine dacă nu și fără umor: „Viața a devenit mai fericită, viața a

devenit mai veselă", el voia să dea de crezut, sau să simuleze credința că tirania bolșevicilor aducea fericirea.

O trăsătură majoră a propagandei este aceea că simulează încercarea de a ne convinge inteligența, dar în realitate, când își atinge eficacitatea maximă, se adresează celor mai iraționale facultăți ale noastre. „Țintiți viscerele", spunea Hitler. Drapelele, făcliile, defilările, saluturile distinctive și scandările ritmice *Sieg! Heil! Sieg! Heil!* ale nazismului aveau scopul de a priva individul de spiritul său critic și a-l aduce nu de la doctrină la comportament, ci de la comportament la doctrină.

Ceea ce se aplică propagandelor pozitive se aplică și propagandei negative, căci propaganda are în comun cu calvinismul faptul că se bazează pe noțiunea predestinării duble, nu a celei simple: conform lui Calvin, anumiți oameni sunt predestinați mântuirii, iar alții, damnării; conform propagandiștilor, dacă o cauză sau un om sunt eminamente pozitive, celelalte trebuie să fie eminamente negative, iar idolatria binelui presupus se multiplică prin respingerea răului postulat. Acest lucru este analizat foarte clar de către George Orwell, în *1984*. Cele „două minute de ură" impuse zilnic cetățenilor Oceaniei constă în a recupera instinctele agresive ale poporului care îl va iubi cu atât mai mult pe Big Brother, cu cât îl va detesta mai tare pe Emmanuel Goldstein.

Orwell făcea aluzie la propaganda lui Stalin îndreptată contra lui Troțky, dar procedeul este același și atunci când Conventionalii reclamă exterminarea Vendéenilor, când *sans-culottes*-ii latră „Aristocrații, la felinar!", când Voltaire propovăduiește „Să strivim infamia", când Gambetta proclamă „Clericalismul, iată dușmanul", când Lenin cheamă la nimicirea „burjuilor" sau când naziștii îi ațâță pe „arieni" contra „jidanilor".

Or, în toate aceste situații, proiectul e patentat, mărturisit, proclamat. Se „anunță culoarea". În concluzie: propaganda, chiar înșelătoare, nu este dezinformare.

Publicitatea

La fel ca propaganda, publicitatea (mai demult, i se spunea „reclama"; acum se vorbește despre *pub, ad* etc.) transmite către un public pe cât de numeros posibil un mesaj a cărui realitate sau falsitate nu constituie interesul esențial și al cărui scop nu este acela de a informa, ci de a influența.

Reputația publicității o egalează pe aceea a propagandei. Dicționarul Grand Robert o definește ca: „faptul de a exercita o acțiune psihologică asupra publicului, în scopuri comerciale" și citează în acest sens termenii: *«battage, bourrage (de crâne), tam-tam»* („tapaj, pisălogeală, tam-tam").

„Cea mai eficace publicitate este aceea americană, care mizează pe reflexele condiționate", a scris Malraux. Aceasta înseamnă să recunoaștem că publicitatea, la fel ca propaganda, se adresează mai mult subconștientului decât conștiinței. „Persil spală mai alb" poate trece uneori drept un argument, deși nici agenția de publicitate care a inventat sloganul și nici, probabil, fabricanții detergentului Persil, ba poate, după toate probabilitățile, nici chiar cumpărătorii acestui detergent nu cred cu adevărat că produsul va albi complet rufele, iar formula nu reține atenția decât pentru că e vizualizată și ușor inexactă (ar fi trebuit să se spună „spală mai curat", dar n-ar fi avut impact). În schimb, un afiș reprezentând o mașină și o femeie îmbrăcată sumar, una lângă alta, nu emite nici cea mai mică pretenție de argumentare, din moment ce fata nu e de vânzare pe lângă mașină. Ea nu e prezentă decât pentru a excita concupiscența cumpărătorului masculin sau exhibiționismul cumpărătoarei feminine și pentru a ne determina să confundăm apetența pe care ne-o inspiră spontan femeia cu cea pe care o vom resimți, prin ricoșeu, pentru mașină.

Publicitatea modernă merge și mai departe cu exploatarea iraționalului.

Practic, se poate concepe că spectacolul simultan cu mașina și femeia face ca în spiritul viitorului cumpărător să se nască o idee vagă, ca aceasta: „Dacă aș avea mașina asta, toate femeile frumoase ar alerga după mine". De asemenea, unele sloganuri a căror formă eliptică le face toată frumusețea – de exemplu, „Surâdeți Gibbs" – mai păstrează o minimă semnificație – „pasta de dinți Gibbs îmi va crea un surâs mai strălucitor" – dar nu există practic nimic rațional în formule care conțin cuvinte imaginare: „Cu Carrefour, pozitivez", sau, și mai mult, „E Morgan după mine".

Acest accent pus intenționat pe irațional apropie publicitatea de propagandă, cu precizarea că nu este la fel de „calvinistă“: întotdeauna, publicitatea nu face decât elogiul unui produs; abia dacă îndrăznește să folosească unele aluzii negative la produsele concurente, pentru că în realitate nu are decât un singur scop: vânzarea, iar în acest domeniu, spre deosebire de cel politic, atragerea unei atenții chiar și ostile asupra rivalilor ar putea provoca o catastrofă comercială.

În rest, de câtva timp și mai ales sub influența americană, specializarea comercială a publicității tinde să dispară. Un candidat la președinția republicii poate fi lansat „ca o pastă de dinți“. Se combină dinainte costumele, dicțiunea, gesticulația, fără a mai vorbi de afișe și sloganuri, în funcție de presupusele preferințe ale publicului. Propaganda, cel puțin, simula intenția de a convinge; publicitatea nu caută decât să seducă. Între timp, oricât de dezinformatoare ar fi atunci când ne face să credem că un anume candidat va fi cel mai bun președinte posibil pentru că poartă cravate pe gustul nostru, ea merge și drept la țintă, la fel ca propaganda: „Cumpărați X“ sau „Votați Y“, cu toate rafinamentele care s-ar dori introduse, nu au altă semnificație decât „Votați Y“ sau „Cumpărați X“. În concluzie: publicitatea, chiar și mincinoasă, nu este dezinformare.

Intoxicarea

Intoxicarea (nu demult, unora li se părea foarte șmecher să-i spună *«l'intoxe»*) este cunoscută din dicționarul Robert mai ales cu sensul de „otrăvire“, dar ține și de domeniul neologismelor: „Acțiune insidioasă asupra spiritelor, tinzând să acrediteze anumite opinii, să demoralizeze, să deruteze.“ „Insidioasă“, „tinzând să“, „anumite“... Minimum ce se poate spune e că această definiție nu sclipește prin limpezime. Avem impresia că autorul ei nu știe prea bine despre ce vorbește.

Dacă nu ne înșelăm, neologismul semantic „intoxicare“ este de origine militară. În excelenta lucrare consacrată acestui subiect, colonelul André Brouillard, alias Pierre Nord, maestru în materie, constata (în 1971) că „termenul de «intoxicare» face furori în zilele noastre. S-a strecurat peste tot; nu numai în rapoartele militare și în procesele verbale, ci și în depeșele diplomatice și în manifestele politice. L-am găsit chiar și într-un roman de dragoste: infamul seducător o intoxica pe femeie.“

Pentru a clarifica ideile și a readuce lucrurile la proporții corecte, Brouillard precizează: „Nu ar fi greu să deturnăm cuvântul «intoxicare» de la sensul său propriu-zis, pentru a-l transforma într-un sinonim al vicleșugului de război, al subterfugiului diplomatic, al mistificării, diversiunii, trădării, minciunii și altor «trucuri». Îl vom aplica utilizării acestor procedee necinstite, dar rezervându-l planurilor superioare:

– al tacticii generale, adică al folosirii combinate a armelor de către militarii de pe teren, în luptă;
– al strategiei, al desfășurării generale a războiului;
– și al politicii interne și în special externe.“

Iată o definiție foarte clară. Intoxicarea vizează adversarul. Constă în a-i furniza informații eronate, care îl vor face să ia decizii dezavantajoase pentru el și favorabile pentru noi.

În actul patru din *Cyrano de Bergerac*, în timpul asediului de la Arras, comandantul taberei, Contele de Guiche, îi face semne cu eșarfa unui „om ce fuge“, și explică:

„Fugaru-i spaniol.
Un fals spion. Ne-aduce servicii mari. E-un sol
Prin care orice știre ce-aș vrea, o pot transmite
La inamic... Și modul acesta îmi permite
Să intervin în multe decizii ce-ar lua.“

Cyrano răspunde, indignat:

„E-un ticălos!“

Dar de Guiche nu se jenează:

„E foarte comod.“

Nici nu s-ar putea defini mai clar intoxicarea.

Pierre Nord mai prezintă multe alte exemple despre acest procedeu „necinstit“, dar eficient. Cel mai concludent mi se pare următorul.

Suntem în 1943, iar Aliații, care au debarcat deja în Africa de Nord, pregătesc invazia Siciliei. Trebuie să-i facă pe germani să creadă că acțiunea se va îndrepta spre Sardinia și

Pelopones și să le creeze această impresie destul de repede pentru a avea timp să degajeze Sicilia înainte de jumătatea lunii iulie.

Un moment, Aliații au cochetat cu ideea de a-și înștiința adversarii că aveau să atace într-adevăr Sicilia, sperând ca aceștia să ia informațiile drept materiale de intoxicare: ar fi fost o intoxicare la pătrat. Dar au renunțat la această stratagemă, considerată prea puțin realistă: dimpotrivă, le-au furnizat germanilor asigurarea că debarcarea urma să aibă loc în Sardinia și Grecia, dar într-un mod deosebit de subtil.

Cadavrul unui englez, preluat dintr-o morgă, botezat Martin și avansat la gradul de comandant de pușcași marini, a fost abandonat pe mare, în largul portului Huelva. De ce Huelva? Pentru că acolo opera un agent german conștiincios, iar curenții marini din partea locului erau favorabili. „Legenda" lui Martin a fost pusă la punct până în cele mai mici detalii: avea la el scrisorile unui tată ursuz, ale unei logodnice fandosite, bilete la teatru, note de plată de la bar. În treacăt fie zis, am cunoscut-o bine pe franțuzoaica a cărei misiune fusese aceea de a ține în buzunare și a freca sistematic toate aceste hârtii, pentru a le crea patina pe care era firesc s-o aibă. Martin a fost îmbrăcat de Gieves, croitorul Marinei Regale, și a trebuit să i se dezghețe picioarele la un radiator electric, pentru a fi încălțat cu pantofii. Credeți cumva că ofițerul de legătură Martin purta asupra lui planurile secrete ale invaziei? Nici pomeneală. Numai scrisori ale unor comandanți superiori către alți comandanți superiori, ceea ce nu avea de ce să surprindă, din moment ce fusese detașat temporar pe lângă ei ca expert în debarcări. Comandanții superiori discutau nimicuri, pe un ton familiar, nu făceau decât aluzii vagi la planul de operațiuni pe care toți îl cunoșteau pe de rost, își împărtășeau grijile, glumeau pe seama americanilor... „Printre rândurile acestor «broderii», un german perspicace trebuie să întrezărească drama greacă și sardă."

Ceea ce s-a și întâmplat.

Hitler, avertizat, a ordonat să se instaleze câmpuri de mine și baterii de coastă în Pelopones, a trimis în mare grabă a XI-a *Panzerdivision*, a fortificat Sardinia și Corsica și a retras din

icilia a XI-a flotilă de torpiloare pentru a o expedia în Marea gee. La data de 10 iulie, Aliații au debarcat în Sicilia fără să ragă nici un foc de armă.

Bravo pentru intoxicare, dar putem vorbi, în acest context, lespre dezinformare?

În sensul larg al cuvântului, da, fără îndoială, dar dacă *dezinformare* n-ar însemna altceva decât *intoxicare*, de ce ne-am mai complica folosind un sinonim?

Pentru mine, diferența dintre intoxicare și dezinformare constă în faptul că prima vizează un stat-major, un grup restrâns de factori de decizie, eventual un comandant suprem, câtă vreme dezinformarea se adresează opiniei publice. E de la sine ințeles că intoxicarea nu e rezervată domeniului militar: un partid politic, o bancă, un fabricant, poate profita de pe urma intoxicării concurenților, dar scopul va fi întotdeauna acela de determina una sau mai multe persoane, nu o colectivitate, comită greșeli.

În concluzie: intoxicarea, înșelătoare prin definiție, nu este totuși una și aceeași cu dezinformarea.

Prin urmare, ce e dezinformarea?

Sunt de părere că dezinformarea presupune trei elemente:

– o manipulare a opiniei publice, altfel ar fi intoxicare;

– mijloace deturnate, altfel ar fi propagandă;

– scopuri politice, interne sau externe, altfel ar fi publicitate.

Propun, deci, următoarea definiție, care ne va servi drept reper pe tot parcursul acestui studiu. Vom vedea că elementele care o compun ne vor permite să ne restrângem și, în continuare, să ne aprofundăm domeniul de cercetare.

Dezinformarea este o manipulare a opiniei publice, în scopuri politice, folosind informații tratate cu mijloace deturnate.

CAPITOLUL III

DE LA GURĂ LA URECHE

De când au oamenii gură să vorbească și urechi ca să audă, altfel spus, de când schimbă între ei mesaje, au înțeles că e posibil să profite de pe urma ambiguității proprii chiar și celor mai inocente informații; că, întrucât proporția conținutului de adevăr nu e nici fixă, nici garantată, nimic nu e mai ușor decât să adauge aproximării involuntare înșelăciunea deliberată.

Însuși simbolul operațiunii de dezinformare concepută și realizată ca atare este totodată și cea mai veche asemenea acțiune pe care o cunoaștem, și anume:

Calul Troian

Nu ne interesează, în cazul de față, să știm dacă Troia a existat – conform ultimelor descoperiri, da, deși în epoca scientismului încă mai existau destule îndoieli – nici dacă aheii din secolul al XII-lea înainte de Iisus Christos s-au luptat pentru frumoșii ochi ai Elenei sau, cum este la modă să se afirme acum, din motive economice (această hachiță a istoricilor contemporani), nici dacă au introdus într-adevăr în cetatea asediată un comando ascuns în burta unui cal de lemn. Ceea ce ne interesează aici este însuși sindromul Calului Troian, cu condiția de a nu fi fost un berbec ceva mai perfecționat, cum susține Pausanias. Să-l credem mai curând pe Virgiliu, sursa noastră cea mai completă.

După zece ani de asediu, grecii încă nu reușiseră să ocupe Troia prin forță. S-au hotărât să recurgă la ceea ce nu este, în primă instanță, decât un șiretlic de război: au simulat îmbarcarea și s-au ascuns într-un mic golf din apropierea cetății. La plecare, au lăsat în urma lor un cal gigantic de lemn, „mare cât un munte, cu coastele făcute din brazi împletiți". Fără nici cea mai mică explicație.

Această absență a explicațiilor e foarte importantă, căci troienii care, încântați să vadă că asediul încetase, au venit să

viziteze tabăra grecilor, s-au pierdut în supoziții, împărțindu-se, evident, în două tabere: partizanii și adversarii prăzii de război, adică ai suportului dezinformării. Thymetes recomandă să fie introdus în oraș, până în mijlocul citadelei; Laocoon, dimpotrivă, se „teme de greci, chiar și atunci când aduc daruri": aruncă, din răsputeri, „o lance enormă în coasta animalului și peste burta sa cu scânduri bombate. Lancea se implântă vibrând: astfel lovită, burta răsună, iar din adâncurile sale goale se aude un geamăt." Enea, care istorisește întâmplarea, remarcă: „Fără orbirea noastră, el [Laocoon] ne-ar fi împins să înfigem fierul în acel ascunziș al grecilor."

Este o observație foarte importantă. În realitate, întotdeauna există mijloace de apărare împotriva dezinformării. Dar, cel mai adesea, se preferă să se cadă pradă orbirii, ceea ce, în termeni tehnici, echivalează cu consimțirea țintei. Să reținem această noțiune.

Deci, troienii ezită.

Sosește Sinon, agentul de influență. Fie-ne îngăduit aici un joc de cuvinte care nu e un simplu calambur: în franceză, Sinon este un nume predestinat. Toți agenții de influență s-ar putea numi *monsieur Sinon* (în fr. *sinon* = dacă nu): „Ascultați ce vă spun eu – dacă nu..." Este formula pe care agenții de influență o repetă continuu, explicit sau implicit.

Sinon explică originea calului. Grecii, care se făcuseră vinovați în fața protectoarei lor, zeița Pallas Atena, au construit calul pentru a-i aduce zeiței o ofrandă de ispășire. Calchas, oracolul, a cerut ca lemnăria „să se înalțe până la cer, pentru a nu putea să intre pe poartă, nici să fie introdusă între zidurile Troiei", mod în care – iar aici părăsim vicleșugul de război, pentru a intra în plină dezinformare – ofranda ar fi putut „să readucă poporul troian sub protecția vechiului său cult". Rețineți: grecii nu vor cu nici un preț să ajungă calul lor în Troia! Iar Sinon insistă: „Dacă mâinile voastre profanează această ofrandă adusă lui Pallas, va fi o uriașă nenorocire pentru împărăția lui Priam [...]. Dar dacă îl duceți, cu propriile voastre mâini, în orașul vostru..." – atunci, vrea el să spună, vă vor fi îngăduite toate speranțele. Montajul e cât se poate de abil.

În acel moment, fie că zeii conspiră pierderea Troiei, fie că hazardul e de partea grecilor – ceea ce, de asemenea, este o idee importantă căci, la fel ca în cazul gazelor de luptă, nu e posibilă nici o acțiune de dezinformare fără un vânt istoric care să sufle în direcția potrivită – vin niște șerpi care îi sufocă pe Laocoon și copiii lui, ceea ce este interpretat imediat ca o pedeapsă pentru sacrilegiul pe care l-a săvârșit aruncându-și lancea asupra calului consacrat lui Pallas Atena. Să zicem că e o manifestare a fatalității, care suflă adesea în pânzele dezinformatorilor competenți.

Opinia publică, aflată în plină ezitare, basculează complet în tabăra optimiștilor și cere să fie adus calul, nu numai în oraș și în cetate, ci chiar în templul lui Pallas, căci – iar aici se află nodul întregii operațiuni de dezinformare – și troienii o adoră pe Pallas și i-au înălțat un templu.

La care troienii își sparg singuri zidurile cetății! Da, ei înșiși, nu-i așa că e jalnic? „Toți se apucă de treabă. Sub picioarele colosului sunt puse roți alunecoase. Se întind frânghii de cânepă. Mașina fatală trece de zidurile noastre, cu burta plină de oameni și arme." Și – ceea ce este esențial – „în jur, tineri băieți și fete cântă imnuri sacre, bucuroși să atingă odgonul" ...care le va grăbi pieirea.

Se vede bine că nu Lenin i-a inventat pe „idioții folositori", acei simpatizanți naivi ai idealurilor comuniste, care l-au ajutat să răspândească revoluția în lume. De altfel, fenomenul care constă în a aplauda, în a favoriza propria distrugere, se întâlnește frecvent. Așa-numitul sindrom Stockholm, care pecetluiește complicitatea ostaticilor cu persecutorii lor, în noaptea de 4 august, harakiri ai nobilimii franceze, entuziasm al burgheziei ruse pentru revoluția din februarie, participă la această atitudine de leming care constă, pentru o colectivitate, în a se precipita într-un neant crezut salvator.

Urmarea este previzibilă. Imediat ce populația este „cufundată în vin și somn", grecii ies din burta calului, gâtuiesc santinelele și deschid porțile orașului în calea întregii armate, revenită în secret. Jaful începe.

Din punct de vedere al dezinformării, această istorie este de-a dreptul exemplară. Se regăsesc aproape toate elementele

tehnicilor cu care ne vom familiariza pe parcursul paginilor ce vor urma.

Calul de lemn este un suport al dezinformării.

Tema este protecția lui Pallas, pusă la dispoziția troienilor.

Transmisiunea e asigurată de agentul de influență Sinon, care acreditează tema.

Tinerii cântăreți de ambele sexe (uneori, tinerii sunt mai creduli decât bătrânii) asigură cutiile de rezonanță indispensabile acțiunii.

Rezultat: consimțământul populației este obținut și se transformă într-o adevărată psihoză – Enea vorbește el însuși de „nebunie" și „orbire". Începând din acest moment, intră în joc autodezinformarea, printr-un fenomen care nu se poate să nu fie asociat cu vampirismul. La fel cum, conform legendei, orice om căruia i-a supt un vampir sângele devine el însuși vampir, dezinformatul devine dezinformator, uneori din candoare, dar adesea cu un entuziasm morbid, debordant, ca în propagandă și publicitate, pentru irațional.

Iată două exemple ale aberațiilor de acest gen.

În timpul proceselor staliniste, un acuzat a mărturisit că ascunsese un cui într-un ou, ceea ce a ajutat la convingerea opiniei publice că acel om era un monstru.

În anii cincizeci, un podgorean burgund care producea vinuri de soi ales îi asigura pe toți cei ce binevoiau să-l asculte că, după victoria comunismului, vinurile sale aveau să devină și mai bune.

Astfel, împotriva sfatului lui Laocoon și al înțelepților cetății, troienii contaminați de dezinformarea care, inițial, fusese numai opera lui Sinon, și-au contaminat concetățenii și s-au repezit cu toții spre propria lor osândă.

Profunda semnificație a Calului Troian nu le-a scăpat celor care au reflectat asupra manipulării opiniei publice. Saint-Marc Girardin scrie: „Astfel înainta Revoluția, era Calul Troian intrând în oraș, în aclamațiile poporului." În același spirit, Hans Huyn a intitulat „Calul Troian" o lucrare consacrată ingenioasei idei de mai jos: conform lui, „casa comună socialistă" predicată de elitele comuniste în timpul Perestroikăi ar

fi trebuit să fie un mijloc de penetrare și învingere a Occidentului.

Sun Ţî

Calul Troian poate fi considerat un mit al dezinformării. Generalul chinez Sun Ţî a existat în realitate, chiar dacă istoricii nu știu când anume: în secolul al VI-lea, sau în al IV-lea înainte de Christos? Cartea sa, *Arta războiului,* a exercitat o influență considerabilă asupra tuturor strategilor chinezi și japonezi, inclusiv a lui Mao Tse-tung, și a fost studiată în toate școlile militare ale blocului comunist, atât cele moscovite cât și cele din Beijing. Trei sferturi din această lucrare nu ne interesează în cazul de față, fiind consacrate unor considerente de ordin strict militar, dar sfertul rămas ne preocupă în cel mai înalt grad, întrucât ilustrează gândirea esențială a generalului, surprinzătoare, la drept vorbind, sub condeiul unui războinic: „Arta supremă a războiului constă în a învinge dușmanul fără luptă".

Or, cum să-l învingi fără luptă? Lipsindu-l fie de mijloacele, fie de dorința de a lupta. Și cum să-l lipsești de această dorință? Prin dezinformare.

Ambițiile seniorului ideal al războiului sunt, conform lui Sun Ţî, nemărginite: „Trebuie să aveți scopul de a cuceri intact tot ceea ce se găsește sub soare". Obsesia lui este protejarea bogățiilor adversarului: „În război, cea mai bună politică este aceea de a ocupa statul intact: ruinarea lui este o politică inferioară". Din acest motiv, „cei care sunt experți în arta războiului supun armata inamică fără luptă. Ocupă orașele fără a le asalta și răstoarnă un stat fără operațiuni prelungite". Pe scurt, chiar înainte ca seniorul ideal al războiului „să-și însângereze spada, țara inamică a capitulat".

Ne aflăm departe de grecii care, înainte de a recurge la elegantissima stratagemă a Calului Troian, nu cunoscuseră decât lancea și spada. Pentru Sun Ţî, „toată arta războiului se întemeiază pe înșelătorie", iar „rafinamentul suprem este acela de a ataca planurile inamicului". Astfel, preocupat continuu de spionajul și contraspionajul defensiv, Sun Ţî distinge cinci genuri de agenți secreți, formând laolaltă „rețeaua divină" a suveranului. A cincea categorie, numită „lichidabilă", este specializată în intoxicare, o intoxicare cel puțin la fel de rafinată ca aceea mânuită de Aliați cu vreo două mii cinci sute de ani mai târziu. Judecați și dumneavoastră.

„Șeful de stat-major a grațiat într-o zi un condamnat, l-a deghizat în călugăr, l-a pus să înghită un cocoloș de ceară și l-a trimis la tanguți. Sosind, falsul călugăr a fost închis. Le-a vorbit celor care-l prinseseră despre cocoloșul de ceară, pe care l-a eliminat curând, în scaun. Desfăcând ceara, tanguții au citit scrisoarea adresată de șeful statului-major comandantului lor de planificare strategică. Căpetenia tanguților, în culmea furiei, l-a executat pe planificator, ca și pe călugărul spion."

Ne-am putea crede în plină operațiune Tuhacevsky, în legătură cu care s-au emis două explicații, aparent la fel de verosimile: fie Hitler l-a făcut pe Stalin să creadă că Tuhacevsky îl trăda în favoarea lui Hitler, fapt în urma căruia Stalin și-a decimat propriul stat-major, fie Stalin, cu scopul de a-și decima statul-major, i-a dat de înțeles lui Hitler că Tuhacevksy avea să trădeze, astfel încât Hitler l-a capturat, dându-i ocazia de a face ceea ce dorea.

Dar, în cazul tanguților, ne aflăm încă în plină intoxicare. Or, din cartea lui Sun Ţî s-au tras învățăminte care nu au nimic propriu-zis militar, prefigurând dezinformarea sub cea mai modernă formă a sa.

* * *

Discreditați tot ceea ce merge bine în țara adversă

Știm la ce manevre de demoralizare de acest gen ne-au supus, rând pe rând, serviciile naziste și comuniste – unele, atacându-ne evreii, celelalte, patronii – și cât de nocivă e în prezent influența americană pentru unele națiuni ca Franța, care ajung să fie cuprinse de dezgust la adresa propriei lor civilizații.

S-ar putea susține că, în acest caz anume, nu există nici o acțiune concertată din partea americanilor. Vom vedea mai departe că acest lucru nu e sigur, dar prea puțin contează: oportunistul Sun Ţî știe bine că discreditarea valorilor tradiționale distruge identitatea unui popor, chiar și fără intenții

rele din partea unui terț. Biserica creștină n-ar fi învins niciodată păgânismul dacă nu-l discredita, în diverse moduri, iar actuala dezcreștinare n-ar fi ceea ce este dacă Biserica, în măsura în care și ea este o instituție omenească, nu s-ar fi discreditat la rândul ei, în mai multe moduri.

* * *

Implicați-i pe reprezentanții claselor conducătoare ale țării adverse să întreprindă acțiuni ilegale. Subminați-le reputația și, la momentul potrivit, supuneți-i disprețului concetățenilor lor

O privire aruncată asupra politicii franceze contemporane ne-ar putea face să credem că acționează un inamic necunoscut, căci există nenumărate „acțiuni ilegale" la care se dedau „reprezentanții claselor conducătoare". Din păcate, se pare că liderii noștri sunt capabili să se ocupe singuri, fără nici un Sun Ţî care să-i ispitească. Dar e sigur că un inamic potențial ar putea să-și pună mari speranțe în „disprețul" pe care-l merită și-l obțin escrocii noștri de la putere.

* * *

Răspândiți discordia și gâlcevile între cetățenii țării adverse

„Dezbină și stăpânește" este un dicton arhicunoscut. Anumite țări, printre care și a noastră, au fost întotdeauna prada facțiunilor, iar refuzul de a practica *fair play* jocul democratic (în care fiecare ar trebui să prefere binele comun față de interesul individual) accentuează și mai mult tendința spre schisme și frondă a francezilor. Comuniștii, în special, au știut foarte bine să profite de pe urma acestei racile, pentru a-i instiga pe francezi unii împotriva altora. Ne putem gândi la muncitorii fabricilor de armament care sabotau grenadele destinate combatanților din Indochina, sau la hamalii care, în timpul războiului din Algeria, puneau în pericol viețile militarilor și ale civililor francezi.

* * *

Întărâtați-i pe tineri contra bătrânilor. Ridiculizați tradițiile adversarilor

Conflictele dintre generații sunt firești, dar ele pot fi atenuate sau accentuate. O dramatizare intensă a avut loc în luna mai a anului 1968, și cunoaștem atât complicitățile externe care au amplificat evenimentele, cât și slăbirea spirituală, intelectuală, politică, civică, economică, materială, care a rezultat de aici pentru Franța. Or, era vorba într-adevăr de instigarea unei generații împotriva alteia și de distrugerea temeliei tradițiilor care, înainte, le uniseră la un loc.

În Algeria, armata franceză crease o mișcare de tineret care contura imaginea unei Algerii indisolubil legată de Franța, ca o idee mai seducătoare pentru generațiile în ascensiune decât o independență obligatoriu regresivă, care urma să amalgameze Algeria printre țările subdezvoltate din Lumea a Treia. În joc exista o carte interesantă pe care se putea miza, în stilul lui Sun Ţî. Am precizat, în capitolul întâi, că sistemul de cadre al tineretului algerian fusese sabotat la cel mai înalt nivel.

Se crease un altul, care ar fi putut avea cele mai fericite consecințe. Generațiile nu sunt singurele pe care le străbat conflictele. Sexele furnizează și ele opoziții care pot fi exploatate. Musulmanii algerieni primeau cu satisfacție măsurile de emancipare luate în favoarea lor și, dacă ar fi fost urmărită această politică, Occidentul ar fi dispus la ora actuală, în plin Maghreb, de un cap de pod format din femei impermeabile față de islam. E o temă de meditație.

* * *

Sun Ţî nu se oprește aici. El mai recomandă, pe deasupra, folosirea cântecelor și a muzicilor lascive, folosirea prostituatelor, cadourile „din jad și mătase", adică arta de a încuraja la adversar un hedonism care la început moleșește și, în perspectivă, paralizează.

Observăm că, în cazul său, nu e vorba de modificarea informației ca atare, ci de manipularea adversarului prin influențe care până la urmă îl lipsesc de orice posibilitate, de orice veleitate de rezistență. Această acțiune nu poate fi exercitată decât

prin comunicarea ideilor, a modelor, stilurilor, atitudinilor, motiv din care credem că ea ține în mod clar de resortul dezinformării, astfel încât specialiștii au perfectă dreptate s-o denumească, tehnic, „influență".

O ilustrare tipică: sloganul defetist, de o sonoritate genială, în germană ca și în engleză: *Besser rot als tot, Better red than dead.* („Mai bine roșu decât mort".) Este adevărat că în franceză sună mai puțin sugestiv, lipsindu-i rima: *Plutôt rouge que mort.* Astfel, sloganul devine mai inapt să afecteze sensibilitatea irațională a auditoriului și mai puțin propice memorării instinctive. Totuși, el poartă același mesaj pacifist, deci de inspirație sun-ți-iană. Marele chinez scria: „O armată victorioasă învinge înainte de a porni lupta; o armată sortită înfrângerii se luptă fără nici o speranță de a învinge."

În rest, Sun Ți, ca un adevărat profet al dezinformării, a înțeles perfect că nu de dezinformator depinde să-și creeze, de la cap la coadă, o situație favorabilă. Cu siguranță, Sparta n-ar fi preferat să se înroșească decât să moară, cum n-ar fi făcut-o nici Franța secolului al XVII-lea sau cea a Revoluției. Dezinformatorul trebuie „să ia trenul din mers" și să-l deturneze în folosul său, trebuie să exploateze conflictele deja existente și să le învenineze, trebuie să dezvolte în mod monstruos tendințe deja prezente, ceea ce presupune să-și fi făcut bine temele și să-și fi învățat lecțiile: în terminologia economică, să fi efectuat un studiu aprofundat al pieței.

Imaginea pe care o folosește Sun Ți pentru a spune acest lucru e seducătoare: „Astfel, trebuie să se profite de pe urma situației, la fel ca atunci când trimiți de-a rostogolul un bulgăre pe o pantă abruptă. Forța inițială e minimă, iar rezultatele, enorme."

Totuși, după cum vom vedea mai departe, în capitolul „Un caz de școală", de la Sun Ți încoace s-au înregistrat progrese. Metodele de dezinformare actuale nu mai necesită o exploatare atât de scrupuloasă a pantelor naturale. Cu alte cuvinte, „revoluția voluntaristă" a lui Mucchielli poate, la ora actuală, să fie teleghidată.

Eschin

Exemplele de agitatori plătiți care-și desfășoară activitățile în folosul unei cauze sau al unui șef de stat sunt nenumărate. Să ne referim la unul, pentru a fixa ideile: Eschin.

Filip al II-lea al Macedoniei, care a trăit în secolul al V-lea înainte de Iisus Christos, nu auzise niciodată, cu siguranță, vorbindu-se despre Sun Ți, dar era pătruns de o filosofie asemănătoare. „Nici un oraș în care poate ajunge un catâr încărcat cu aur," spunea el, „nu este de necucerit." Nu se referea numai la cunoașterea venalității oamenilor; era vorba de o înțelegere a importanței opiniei publice și a necesității de a o manipula. Întreaga carieră a lui Filip, cu alternativele sale de pace și război care urmăreau toate același scop, și recunoașterea lui finală ca arbitru politic al ligii elenice, ar putea fi considerată o ilustrare a doctrinei sun-ți-iene.

În primul rând, Filip și-a atins scopurile, după bătălia de la Cheronea, prin manipularea concertată a opiniei. Agentul său la Atena a fost Eschin, rivalul și dușmanul personal al lui Demostene. Victor Martin și Guy de Budé spun următoarele: „Calitățile sale oratorice trebuia să-i asigure o puternică influență asupra unui public popular ca acela din Atena și se înțelege de ce regele Macedoniei și-a folosit toate mijloacele pentru a face din acest glas inimitabil instrumentul politicii lui. S-ar putea să se fi folosit, ca să reușească, de argumentele răsunătoare în care credea Demostene, sau să-l fi cucerit pe Eschin cu ajutorul vanității (...); în orice caz, rezultatul a fost același: Eschin a servit interesele Macedoniei, iar discursul său nu ne permite în nici un caz să afirmăm că această atitudine i-ar fi fost inspirată de concepții politice personale și coerente. Dar, grație talentelor sale oratorice, a devenit purtătorul de cuvânt al unei părți considerabile."

Pe scurt, în cazul lui Eschin avem cutia ideală de rezonanță. Vom analiza această funcție într-un capitol ulterior.

Tentațiile Bisericii

Ne putem imagina că, pentru un ateu, tot imensul efort al propovăduirii săvârșite de diferitele religii care s-au succedat pe Pământ poate fi asimilat unei acțiuni de dezinformare.

Să ne recapitulăm criteriile: opinie publică, scopuri politice, mijloace deturnate.

Misionarul se adresează opiniei publice, lucru de necontestat, iar Sfântul Pavel, declarându-le atenienilor că venise să predice despre „zeul necunoscut" căruia aceștia îi consacraseră deja un templu poate fi numit, pe bună dreptate, un manipulator de opinie. Dar, se va obiecta, scopurile prozelitismului nu sunt politice. Rămâne de văzut. Cele ale lui Pavel nu erau, desigur, dar oare acestea sunt întotdeauna absente din preocupările misionarului și ale reprezentanților săi? Iar în ceea ce privește mijloacele deturnate... Știm că păgânii, de exemplu, recurgeau la subterfugii cum ar fi ascunderea unui preot în statuia unui zeu, pentru a-l pune să proclame profeții cu glas puternic și inteligibil. De asemenea, au mai existat și preoții care interpretau cuvintele incoerente ale Pythiei de pe trepiedul său, iar natura umană nu ar fi cea care este, dacă interpreții ar fi rezistat întotdeauna tentației de a le orienta într-un sens favorabil sentimentelor sau intereselor lor. Plasându-ne în postura ateului care nu crede nici în imaculata concepțiune, nici în reînvierea lui Christos, am putea spune chiar că propagarea credinței creștine trădează o mistificare la scară planetară, și că muzica de cor, orgile, clopotele, toaca, tămâia, repetarea tânguitoare a litaniilor, însuși simbolul crucii, țin de condiționarea sistematică, pavloviană, a reflexelor credinciosului.

Fără îndoială că așa este, dar predicatorul nu se deghizează pentru a avea efect asupra opiniei, ba chiar dimpotrivă. Refuzându-și navigația sub pavilion fals, propovăduitorul acționează sub uniforma ornamentelor sacerdotale și, deci, nu poate fi asemănat cu un franctiror. Chiar și când folosește vicleșugurile iezuite, nu-și ascunde scopul esențial, care este *ad majorem Dei gloriam*. Bătrânul preot de țară al lui Unamuno care, convins de utilitatea creștinismului pentru popor, îl propovăduiește cu devotament deși el și-a pierdut credința, nu e un dezinformator. Îi lipsește masca.

Totuși, există două cazuri aparte de examinat.

Mai întâi, când Biserica creștină era în plină expansiune, ea și-a anexat tot felul de manifestări politeiste, găsind că era

mai util să le boteze decât să le combată: solstiții, echinocții, izvoare, munți celebrați de către păgâni din vremuri imemoriale, au fost consacrate brusc unor personaje mai edificatoare: ne putem imagina întâlnirea dintre nimfa deposedată și sfântul căruia îi este dedicată de-acum fosta ei fântână... Da, se poate spune că s-a profitat de împrejurări și s-au exploatat reflexe deja formate, ceea ce nu e lipsit de legătură cu tehnicile dezinformării.

Apoi, în relațiile dintre ele, diversele Biserici apărute din schisme și erezii au recurs uneori la calomnie și, cel mai adesea, la o tăcere care urmărea să le dea credincioșilor convingerea că nu există nici o altă cale decât aceea în lumea căreia s-au născut ei. Ce știm, sigur, despre cathari sau nestorieni? Unii ruteni n-au devenit uniați întrucât credeau că Papa se convertise la ortodoxism? Cum se face că doi eleniști, doi filosofi creștini, contemporani unul cu celălalt, locuind în același oraș, consacrându-se unor cercetări paralele, ca Simone Weil și Serghei Bulgakov, nu s-au întâlnit niciodată și nici măcar nu și-au cunoscut unul altuia gândirea? Și aici, în această tendință de a face să avorteze ipotezele, în acest plan pervers de a „fura cheia cunoașterii", care nu este monopolul fariseilor, putem recunoaște o înrudire îndepărtată cu dezinformarea.

Dar, una peste alta, nu prea putem asimila operațiunile de propagandă sau de reținere a informațiilor religioase cu dezinformarea propriu-zisă: scopul e mult prea vizibil.

În schimb, dacă bisericile nu sunt surse de dezinformare, ele îi furnizează totuși, uneori, ocazia și terenul. Sistemul de infiltrare al Bisericii creștine a fost întotdeauna unul dintre obiectivele comuniste.

Dincolo de Cortina de fier, conform mărturiei patriarhului Alexei al II-lea însuși, se pare că secretul anumitor spovedanii a fost încălcat în solda regimului. Este mai mult decât probabil ca unii agenți comuniști să se fi hirotonisit preoți: am relatat destinul unuia dintre ei în romanul meu *Le Trêtre* (Calambur intraductibil, între *prêtre*, „preot", și *traître*, „trădător" – n. tr.). Și mai nocivă a fost, la ordinul lui Lenin, crearea așa-zisei Biserici Vii, care urmărea să submineze Biserica ortodoxă

rusă: totuși, Providența a vrut ca „porțile iadului să nu o învingă“, iar „Biserica Vie“ s-a împrăștiat ca un fum urât mirositor.

Se poate spune că în Occident, printr-un paradox, acțiunea subversivă a dat mai multe roade. Consiliul ecumenic al Bisericii a fost infiltrat din abundență. Oameni de bună-credință, induși în eroare, le-au imprimat diverselor Biserici naționale o orientare politică deloc conformă cu vocația proprie Bisericii romano-catolice și nici cu voința papilor. Numeroși preoți și pastori s-au lăsat deturnați de la principala misiune a creștinismului, luând partea împăraților din această lume, și aproape întotdeauna într-un sens direct sau indirect favorabil comunismului.

Un pacifism care nu a condamnat niciodată atrocitățile comuniste, ci numai ofensele americane; o atitudine socială urmărind să absolve pe oricine era dezavantajat și să culpabilizeze pe oricine se bucura de o oarecare bunăstare; un simț absolut marxist al luptei de clasă; poziții adoptate fără discernământ cu privire la energia nucleară și economie; transformări ale amvonului în tribună politică; o delăsare stupefiantă în materie de morală; o incapacitate flagrantă de a menține disciplina în rândurile clericilor; preluarea de către unii a unei erezii aberante, numită „teologia eliberării“, care îl reprezenta pe Christos, în America de Sud, pe cruce, cu automatul în bandulieră; însumarea tuturor acestor trăsături lasă prea puține îndoieli cu privire la manipulările cărora le-au fost supuse Bisericile.

Mărturisim că, în comentariile de mai sus, am anticipat unele etape din scurta noastră istorie a dezinformării. În Biserici nu a funcționat numai relația gură-ureche; o anumită presă, după cum vom vedea, a făcut de asemenea ravagii. În orice caz, acțiunea de la gură la ureche era limitată. Scrisul și mai ales tiparul aveau să multiplice posibilitățile dezinformării în toate domeniile.

CAPITOLUL IV
E ADEVĂRAT, FIINDCĂ AM CITIT

Întrucât inventarea scrisului, imemorială de altminteri, nu a modificat prea mult condițiile comunicării de la gură la ureche, se poate spune că trei fenomene principale trebuia să ajute trecerea dezinformării de la o copilărie incoerentă la o tinerețe luminată:

– inventarea tiparniței de către Gutenberg, în anul 1434, dând posibilitatea de reproducere nelimitată a dezinformării. Această invenție a antrenat după sine:

– lansarea primului periodic (la Köln, în anul 1470), urmat rapid de o multitudine de alte periodice, de unde a apărut posibilitatea de a modifica dezinformarea de la o zi la alta. Această lansare a avut ca rezultat:

– importanța crescândă, începând din secolul al XVIII-lea, a ceea ce se numește opinia publică în viața politică a Occidentului, urmată de ocazii înmulțite la nesfârșit pentru dezinformare.

Practic, cartea și ziarul, intrând în toate căminele unde cel puțin o persoană știa să citească, aveau să priveze rapid puterea regală de monopolul deciziei, iar puterea ecleziastică, de monopolul cunoașterii.

Astfel a luat ființă cercul vicios contemporan și democratic: cu cât contează mai mult opinia publică, cu atât ea cere mai multe informații; cu cât primește mai multe informații, cu atât contează mai mult. Or, aceste informații sunt obligatoriu viciate de doza de dezinformare amestecată în ele.

Se observă clar că, timp de cel puțin două secole, autoritatea exercitată de cuvântul tipărit asupra unui public de bună-credință, care nu era întotdeauna foarte avizat, a rămas necontestată. Concepția „este adevărat, fiindcă am citit“ a ajuns să treacă drept o dovadă de veridicitate pentru mulți oameni.

La fel de adevărat e că, în secolul al XIX-lea, existența polemicilor dintre partide opozante a ușurat întrucâtva această

sufocare de către hârtia ziarului, această otrăvire cu cerneală de tipar, iar practica permanentă a duelului i-a făcut pe gazetari să devină cât de cât mai prudenți în întrebuințarea calomniei și a defăimării. Astăzi, întrucât responsabilitatea fizică a ziaristului nu mai este angajată și toate ziarele, fie că se declară de dreapta sau de stânga, spun cam același lucru, cu un vocabular abia diferit de la un caz la altul, situația e și mai neliniștitoare decât în trecut.

Marea Enciclopedie

Fără a face aici istoria completă a influenței cuvântului tipărit asupra opiniei, să amintim câteva exemple.

Putem cita fie și numai acțiunea marii *Encyclopédie* din Franța, care nu a fost absolut inocentă. Fără îndoială, așa-zișii „filosofi" nu doreau decât să-și propage pretinsele „lumini", dar acestea erau lumini numai după părerea lor și, în cel mai insidios mod, au început să distrugă prejudecățile politice și religioase ale epocii, pentru a scorni altele, care nu întotdeauna erau mai adevărate.

A fost oare aceasta o dezinformare?

S-ar putea obiecta că țelul *Enciclopediei* se etala în ochii tuturor. Dar dorința de a influența opinia era cât se poate de prezentă, atât spre scopuri politice, cât și prin mijloace deturnate, din moment ce obiectivul mărturisit nu era altul decât acela de a lumina publicul cu privire la arte și meserii.

Diderot a scris, fără false pudori: „Caracterul pe care trebuie să-l aibă un bun dicționar constă în a schimba modul comun de a gândi", lecție care avea să fie aplicată de mulți dintre succesorii lui, după cum vom vedea în curând, iar Louis Blanc a înțeles perfect ideea: „Cenzurată prin edictele Papei, atacată de deciziile consiliului, expusă furiei Parlamentului, *Enciclopedia* a rămas în picioare. Un nou Cal Troian intrase între zidurile cetății asediate. Vechea societate îl văzuse din capul locului cum, fără sfidare, se infiltra în mijlocul ei; și, curând, conduși de Ulise, filosofii au ieșit înarmați, pentru a devasta Ilionul". *Enciclopedia*, Cal Troian al Revoluției Franceze – o idee văzută cu ochi deloc răi.

Voltaire, manipulatorul

Un caz particular de presiune pe care cuvântul scris avea s-o exercite asupra opiniei constă în valul mareic de pamflete, fascicule, broșuri diverse, care s-a revărsat asupra Franței în secolul al XVIII-lea, provenind din Provinciile-Unite. Bastion al unui protestantism avansat, Provinciile-Unite, care nu se întreceau cu simpatia la adresa monarhiei franceze, le-au permis scriitorilor contrariați de cenzura regală să se exprime liber asupra tuturor subiectelor pe care le aveau la suflet, iar opusculele lor, trecând clandestin frontiera, făceau deliciul unui public contestatar în mod firesc. Unul dintre utilizatorii acestei filiere a fost Voltaire.

Se știe că, spre sfârșitul vieții, Voltaire și-a descoperit vocația de corector al greșelilor și și-a consacrat mari eforturi reabilitării sau achitării multor personaje pe care le considera acuzate sau condamnate pe nedrept.

Rémy Bijaoui, autorul cărții *Voltaire, avocatul*, afirmă pe bună-dreptate că Voltaire considera această activitate un „război contra fanatismului și a superstiției" și nu se poate nega faptul că afacerea i-a dat ocazia de a-și infiltra ideile în societate. „Își pregătește campania ca un adevărat strateg, definind sarcini prioritar, repartizând roluri tuturor agenților executivi, dându-le ordine unora, sugerându-le manevre utile altora, coordonând acțiunile, fără a neglija nici un detaliu." Își hărțuiește, bineînțeles, prietenii, amantele, judecătorii, avocații, prinții străini pe care îi cunoaște, pe rege însuși – „Să urnim mereu cerul și pământul, acesta e refrenul meu" – dar, în realitate (și tocmai prin asta ne interesează), ținta sa este opinia publică.

O declară limpede, în legătură cu un memoriu pe care prietenii săi n-au vrut să-l înainteze decât judecătorilor: „Mi se pare că trebuie să păstrăm pentru noi înșine ovațiile publice." Știe bine că, atunci când moda va ajunge la Calas, la Sirven, la La Barre, judecătorii vor fi obligați să se supună, altfel riscând să treacă drept niște reacționari obscurantiști. La drept vorbind, câte cazuri se cunosc în care magistratura nu a cedat presiunilor populare? Aproape zero, ceea ce înseamnă că Pilat din Pont nu e singur în situația lui.

Voltaire înmulțește memoriile, diatribele, faptele: *Piese originale despre moartea Sirilor Calas și judecata pronunțată la Toulouse, Cerere către Rege și Sfatul său,* Scrisoare a *Domnului de Vol... către Domnul Dam..., Comentariu despre Delicte și Pedepse, Disprețul lui Arras, Relații despre moartea cavalerului de La Barre, Cerere de grațiere a servilor din Saint-Claude, Strigătul sângelui nevinovat* și zeci de alte scrieri, până la *Fragmente despre India,* pentru că, nu-i așa, „întotdeauna trebuie să trezești curiozitatea cu ceva nou", ca să nu fii nevoit a înșira la nesfârșit subiectul nefericitului Lally-Tollendal.

Uneori, Voltaire semnează aceste pledoarii cu propriul său nume, alteori îi dă cuvântul însuși cavalerului de La Barre, sau unui „tânăr avocat din Besançon" care rămâne anonim, sau unui „Domn Cassen; avocat în Sfatul regelui", care nu există. Adevărul faptelor contează prea puțin pentru autor, cu condiția să îl încânte cauza. Trișează cu vârsta, cu atitudinile religioase, cu situația pecuniară a personajelor pe care le apără, dacă prin aceasta le poate face să pară mai simpatice.

În schimb, ține o socoteală scrupuloasă a sensibilității publicului. Cutare memoriu e „pentru Franța" și a fost copt „la bain-marie". Altul, cu „carnea mai crudă", e destinat țărilor străine. După ce l-a modificat de la cap la coadă pe un al treilea, se neliniștește să afle „dacă se va permite intrarea în Paris a unei noi ediții conforme cu ceea ce s-a tipărit deja și foarte circumspectă în ceea ce se va adăuga", circumspecție și conformitate de pură fațadă, bineînțeles. Ceea ce îl interesează e „frământarea conștiințelor, pregătirea opiniei". „Când estimează că spiritele sunt pregătite", se angajează pe „calea legală". Căruța înaintea boilor? Există rezultatele care dovedesc că nu-și greșise strategia. *Jurnalul enciclopedic* îi reproduce memoriile *in extenso.* În afacerea Montbailli, efectul intervenției voltairiene a fost imediat: „Consiliul de Stat, compus din toți miniștrii de Stat și consilieri în sutană ai Bisericii, prezidat de cancelar, a admis în unanimitate petiția în revizuire. Două zile mai târziu, regele a casat hotărârea."

De fapt, tribunalele epocii nu erau complet oarbe față de influența pe care o putea exercita Voltaire: cu corpul cavalerului de La Barre recunoscut vinovat de sacrilegiu, s-a dat foc... *Dicționarului filosofic.*

Câteva cuvinte despre noțiunea de transmițător – pe care am văzut-o deja apărând în cazul Calului Troian – aplicată acțiunii voltairiene.

A căuta emoționarea opiniei publice astfel încât să se obțină o anumită acțiune din partea factorilor de decizie, înseamnă deja a folosi un transmițător, configurat în acest caz de către opinie însăși. Dar această opinie nu putea fi atinsă decât prin alți transmițători. Principii europeni, care dădeau fondurile, simpatizanții care alertau saloanele, pseudonimele, oamenii de paie, sfatul regelui și, uneori, regele însuși, erau transmițători ai acțiunii întreprinse de Voltaire pentru protejații săi.

Poate va trebui să mergem și mai departe.

De unde îi venise lui Voltaire această pasiune bruscă pentru protejarea celor oprimați? Își descoperise cumva, amintindu-și de vechile vremuri, o „inimă sensibilă" în stilul lui Rousseau? Sau, poate, protejații lui înșiși nu erau decât transmițători în războiul personal pe care îl purta de mult timp contra unei *Weltanschauung* bazată pe sacru, pe care el o găsea, bineînțeles, „gotică" și „fanatică"? „Acest edificiu imens pe care, cu mâinile [sale] mari, îl săpa lent", avea să se prăbușească la unsprezece ani după moartea lui, luând cu sine pentru totdeauna „plăcerea de a trăi", de care era atât de atașată „mondenitatea". Din fericire pentru el, nu a apucat să guste din roadele propriei sale victorii.

Colonizarea spaniolă

Alt exemplu de dezinformare.

Un american, Philip W. Powell, a povestit în cartea sa *Tree of Hate* („Copacul urii") istoria a ceea ce numește el „legenda neagră", cea a colonizării Americii de Sud de către spanioli, colonizare care, față de publicul anglo-saxon, trece drept a fi fost deosebit de sângeroasă.

Or, chiar dacă nimeni nu se îndoiește că a făcut să curgă mult sânge, ca toate colonizările, se pare totuși că spaniolii nu i-au hăituit niciodată pe indigeni ca la vânătoarea cu câini, cum

au făcut englezii în Australia, nici nu au practicat genocidul indienilor, ca americanii din America de Nord – unde se poate spune chiar că genocidul a continuat în plan cultural, din moment ce au rămas cam un milion de locuitori autohtoni care trăiesc în rezervații, cu o rată de sinucideri de două ori mai mare decât media națională și o speranță de viață de patruzeci și șase de ani, față de șaptezeci. Spaniolii, dimpotrivă, o dată încheiată cucerirea, au practicat o integrare progresivă a raselor în toate țările Americii de Sud care depindeau de ei.

Atunci, de unde provine proasta reputație a latinilor catolici? Din necesitatea de a-i dezvinovăți pe anglo-saxonii protestanți care, prin influența Statelor Unite, dispuneau de mijloace universitare superioare. Fără a ni-i imagina pe puritanii cu pălării ascuțite manipulând agenții de influență pentru a deturna atenția dinspre propriile lor nelegiuiri, trebuie să recunoaștem că întreaga comunitate intelectuală a lumii s-a asociat mult timp contra *padres*-ilor din Castilia, uitând că nici pastorii evangheliști nu fuseseră niște îngeri.

Satele lui Potemkin

Exemplul satelor lui Potemkin este interesant din mai multe puncte de vedere.

Multe cărți de istorie, altminteri respectabile, ne asigură că în 1787, când Ecaterina cea Mare a călătorit în Crimeea pentru a vizita noile teritorii rusești cucerite de la Imperiul Otoman, favoritul ei, prințul Potemkin, a ordonat ca pe traseul împărătesei să se dispună decoruri de teatru care erau deplasate pe măsură ce se deplasa și ea, pentru a o face să creadă că țara ar fi fost mai populată decât în realitate. Prin urmare, ar fi avut loc o manevră cel puțin de intoxicare – dacă nu de dezinformare, din moment ce nu urma să fie înșelați decât suverana și invitații ei.

În realitate, „satele lui Potemkin“ nu au existat niciodată, sau mai bine zis era vorba de sate adevărate, care fuseseră zugrăvite proaspăt pentru acea ocazie. Prințul de Ligne, martor ocular care a însoțit-o pe împărăteasă, denunță și veștejește deja această legendă, a cărei sursă e cunoscută. Un ziarist monden german, numit G.A.W. von Helbig, un soi de diplomat de cancan care se învârtea pe la curtea din Sankt Petersburg, ofensat că nu fusese invitat și el în voiajul din Crimeea, s-a hotărât să-l ridiculizeze prin toate mijloacele și a publicat fabula satelor din carton într-o revistă din Hamburg numită *Minerva*, sub titlul *Potemkin în Taurida (1797–1800)*. Grotesca fabulație le-a plăcut tuturor și, în ciuda dezmințirilor lansate de prințul de Ligne, a fost publicată iarăși în germană (1804), în olandeză (1806), în franceză (1808), de două ori în engleză (1812 și 1813) și chiar în rusă (1811). De atunci, s-a impus expresia de „sat al lui Potemkin"(sau „potemkiniadă“), cu sensul de „fațadă mincinoasă, mistificare, escrocherie“. Este o mare artă, aceea de a înșela atribuind victimei o înșelătorie. Oriunde s-ar afla acum, Herr von Helbig mai râde încă, cel puțin dacă nu s-a pocăit tardiv pentru ipocrizia sa.

Dezinformarea revoluționară

Revoluția franceză a dat naștere mai multor manevre de manipulare a opiniei publice. Revoluționarii erau pe deplin conștienți de importanța ei: îi consacraseră chiar și o sărbătoare, una dintre zilele numite *sanculottides*. Fenomenul merită să fie analizat.

În *Raportul pentru Convenția națională în ședința din 3 a lunii a doua din al doilea an al Republicii franceze*, Fabre d'Églantine a scris următoarele, în legătură cu calendarul revoluționar pe care urma să-l propună membrilor convenției:

„Regenerarea poporului francez, instaurarea republicii, au antrenat cu necesitate reforma erei vulgare. Un îndelungat obicei al calendarului gregorian a umplut memoria poporului cu un număr considerabil de imagini pe care acesta le-a venerat mult timp și care astăzi încă mai constituie sursa erorilor sale religioase; prin urmare, este necesar ca acestor viziuni ale ignoranței să li se substituie realitățile rațiunii, iar prestigiului sacerdotal, adevărul naturii. Astfel, începând de la întâi de Germinal, se va zugrăvi fără efort în imaginație, prin terminația cuvântului, faptul că începe primăvara, prin construcția cuvântului și imaginea pe care o prezintă cuvântul, că germenii se dezvoltă.

Ne rămâne să vă vorbim despre zilele numite înainte epagomene. Ne-am gândit că aceste cinci zile aveau nevoie de o denumire colectivă. Ni s-a părut posibil, și mai cu seamă drept, să se consacre printr-un cuvânt nou expresia de *sans-culotte*, care reprezintă etimologia lor. Din perioada de glorie a Antichității, galii, strămoșii noștri, își făcuseră cinste cu această denumire. Istoria ne învață că o parte din Galia, numită mai apoi *Lyonnaise* (patria lyonezilor) se numea Galia cu nădragi, *Gallia braccata*; în consecință, restul galilor, până pe malurile Rinului, formau Galia fără nădragi; prin urmare, părinții noștri au fost încă de-atunci *sans-culottes*. Indiferent care este originea acestei denumiri antice sau moderne, ilustrată de libertate, ea trebuie să ne fie scumpă, ceea ce este de ajuns pentru a o consacra solemn. Prin urmare, vom numi cele cinci zile la un loc „sanculottidele". Quintidi, a cincea și ultima dintre sanculottide, se va numi Sărbătoarea Opiniei.

Aici se înaltă un tribunal de soi nou, în același timp vesel și cumplit (...). În ziua unică și solemnă de Sărbătoare a Opiniei, legea deschide gura tuturor cetățenilor asupra moralei, personalului și acțiunilor funcționarilor publici; legea deschide cariera imaginației glumețe și vesele a francezilor. Cântecele, aluziile, caricaturile, sarea ironiei, sarcasmele nebunatice vor fi în ziua aceea leafa aceluia dintre aleșii poporului care îl va fi înșelat sau se va fi făcut disprețuit ori detestat de acesta. Animozitatea particulară, răzbunările private, nu sunt deloc de temut; opinia însăși îi va face dreptate temerarului detractor al unui magistrat stimabil. Tribunalele pot fi corupte, dar opinia, nu. Cea mai cumplită și cea mai profundă dintre armele franceze contra francezilor este ridicolul; cel mai politic tribunal e acela al opiniei. Această sărbătoare a opiniei este numai ea pavăza cea mai eficace contra abuzurilor și a uzurpărilor de tot felul."

Și, o sută de ani mai târziu, gravul domn Thiers supralicitează: „Opiniei îi revine rolul de a face dreptate, opiniei însăși și tuturor magistraților nu le rămâne decât să se apere prin virtuțile lor contra adevărurilor și a calomniilor din această zi."

Este o naivitate delicioasă, cu condiția să nu fie ipocrizie.

Ei nu că asta-i bună, „tribunalele pot fi corupte, opinia nu"!

Dar, dragă domnule Fabre d'Églantine, dacă nu căutați să „corupeți" opinia cu *cupoane*, nu v-ați străduit s-o manipulați cu ideile dumneavoastră, care nu valorau nici ele mai mult? Oare cu inocență ați eliminat din calendar numele sfinților pentru a le înlocui cu nume care vă erau mai simpatice, cum ar fi *Copaie, Teasc, Poloboc, Gâscă, Cartof, Tărtăcuță, Păpădie* sau *Noduroasă, Ciupercă, Zorea* și *Lăcrămioară*? Ne putem imagina cu câtă spontaneitate aveau să-și dea întâlnire agricultorii din Basse Bretagne, ca să vă facă plăcere, la „Ciupercă viitor", sau să ceară trei gologani cu împrumut până „în zece, când cade Lăcrămioara"! Iar Barère nu v-a divulgat planul, când a declarat: „suprimarea numelor mistice din calendarul gregorian le va pricinui mai mult rău preoților decât confiscarea averilor lor", înainte de a adăuga pe față: „sfinții sunt ultimii emigranți ai Revoluției"?

În același spirit de manipulare a opiniei, noul regim a încercat să modifice și toponimia.

Cuvintele „oraș", „burg", „sfânt", „castel", „rege", „conte", „cruce" au fost interzise. Asttfel, Bucy-le-Roi a devenit Bucy-la-République, iar Argenton-le-Château, Argenton-le-Peuple. La Fontaine nu se mai născuse la Château-Thierry, ci la Egalité-sur-Marne. Saint-Tropez a fost rebotezat Héraclée, iar Monaco, Fort d'Hercule, Rocroy a devenit Roc-Libre, iar Grelibre nu era altceva decât localitatea Grenoble rebotezată. Pentru Saint-Dô, care nu are nimic acvatic, s-a găsit o soluție și mai bună: i s-a dat numele de Ceint-d'eau. S-au înverșunat chiar și împotriva numelor care nu aveau nimic tipic aristocratic sau religios: Toulon ezita dacă să se numească Ville-Plate sau Port-la-Montagne; prin efectul unui fericit joc de cuvinte, Montmartre s-a transformat în Mont-Marat; Vauréal a devenit, cu umilință, Lieux.

A ieșit o asemenea confuzie încât, la 10 messidor anul II, Comitetul Salvării Publice a emis următoarea doleanță: „Întrucât numeroase comune și-au schimbat numele și nu se găsesc, cu aceste noi denumiri, în dicționarele geografice și nici pe hărți, iar alte comune poartă nume asemănătoare, Comitetul se întâmplă uneori să nu știe nici de unde i se scrie, nici unde să răspundă, drept pentru care rezultă obstrucții regretabile

în guvernare. Pentru a face să înceteze aceste inconveniente, Comitetul invită toate administrațiile, societățile populare, funcționarii publici și, în general, toți cetățenii care îi vor scrie, să adauge pe lângă numele actual al comunei și pe acela pe care-l purtase înainte."

După cum se vede, dezinformarea riscă uneori să-și depășească propriile obiective.

Dincolo de latura anecdotică, rămân următoarele.

Revoluția, care triumfase grație agitației întreținute de cafenele, cluburi, societățile de gândire și o aristocrație ocupată-foc să-și taie singură creanga de sub picioare, adică grație unei opinii publice prelucrată savant, a avut inteligența de a trage concluziile care se impuneau: această opinie care o adusese la putere nu trebuia lăsată în nici un caz să fie dezarmată, ci trebuia să fie hrănită cotidian cu sentimente de ură și angoasă și să fie convinsă, în pofida sângelui care curgea prin rigolele Parisului, că avea dreptate, că avusese întotdeauna dreptate. De unde și cultul zeiței Rațiune – ce contează că rolul era jucat de o divă de operă – și, de asemenea, căutarea neobosită (și niciodată zadarnică) a țapilor ispășitori buni de înfierat, pentru a-i ghilotina ca să fie înfierați și mai bine.

Genocidul din Vendée

Ar trebui să se realizeze un studiu asupra metodelor de stăpânire a opiniei în timpul Revoluției.

Monarhia, în cel mai rău caz, nu urmărea decât să interzică anumite moduri de a gândi – o atitudine de un autoritarism deplorabil, recunoaștem. Revoluția, din partea ei, s-a străduit să impună anumite moduri de a gândi: ale sale, ceea ce reprezintă o atitudine totalitară. Numai ea singură deținea adevărul: prin urmare, avea toate drepturile. În acest sens, trebuie să-i aducem omagiul de a fi practicat o coerență absolută. Din moment ce stăpânea monopolul adevărului, datora, își datora și era datoare Franței să-i impună acest adevăr, scop în care urma să ia toate măsurile necesare, printre altele și aceea de a truca istoria, ceea ce se observă deosebit de clar în tratamentul aplicat populației din departamentul Vendée.

Acest trucaj avea să se constate abia peste două secole, în preajma Bicentenarului din 1989, mai ales grație lucrărilor lui Pierre Chaunu, ale lui Xavier Martin, Reynald Sécher și Jean de Viguerie, care s-au străduit să denunțe, fiecare în felul lui, „genocidul franco-francez" din timpul insurecției vendéene, care a costat Franța peste o jumătate de milion de morți și pe care, timp de două sute de ani, istoricii au reușit să-l escamoteze.

Nu intră în preocupările subiectului nostru să determinăm motivul pentru care Revoluția franceză a simțit nevoia de a anihila populația vendéeană. „Nu vom lăsa nici un corp eterogen în republică", a scris Garnier de Saintes. „Striviți complet această oribilă Vendée", ordona Comitetul Salvării Publice. „Vendée nu trebuie să fie altceva decât un cimitir uriaș", declara Turreau. „Trebuie ca provincia Vendée să fie anihilată, pentru că a îndrăznit să se îndoiască de binefacerile libertății", proclamau reprezentanții în misiune. „N-am luat nici un prizonier. Soldații libertății erau prea indignați de această hoardă de sclavi care au îndrăznit să-i deranjeze de la cină", raporta generalul Mieskowski, în timp ce Babeuf chema pe față la „populicid". Ceea ce ne interesează aici este modalitatea pe care a găsit-o Revoluția pentru a justifica *a priori* și *a posteriori* această exterminare, căci e o modalitate care face să apară două elemente importante ale tehnicilor de dezinformare: tema și logomachia, asupra cărora vom reveni mai încolo.

Tema campaniei contra vendéenilor este simplă, la fel ca toate temele adecvate ale dezinformării, simplă și scutită totodată de orice veridicitate și logică, lucru foarte important, căci o temă veridică sau logică prilejuiește contestări, ceea ce trebuie evitat în primul rând. În cazul vendéean, tema e următoarea: „Vendéenii nu sunt oameni la fel ca toți ceilalți."

Logomachia, la care La Harpe făcea deja aluzie numind-o „limba inversă", permite exprimarea acestei teme în public.

Iată câteva dintre amabilitățile proferate sau scrise de administratorii și militarii revoluționari la adresa vendéenilor: „țărani feroci, bandiți, fanatici, scelerați, tigri însetați de

sângele francezilor, hoardă de sclavi, bandă scelerată, armată mizerabilă de tâlhari, drojdie feroce și fără minte, barbari, rasă rebelă, rasă de hoți, rasă abominabilă, monștri, monștri fanatizați de sânge și carnagiu".

La drept vorbind, „scelerat" nu este decât o injurie, dar folosirea cuvântului „țărani" e deja mult mai gravă într-o perioadă când Voltaire îi numea pe agricultori „necioplíți care trăiesc în colibe cu femelele lor și câteva animale", sau Buffon îi găsea pe „oamenii de la țară (...) mai urâți decât cei de la oraș", iar La Bruyère îi descria ca „animale sălbatice, masculi și femele, răspândiți prin țară, negri, livizi și complet arși de soare". Cuvântul „fanatici" trimite la gândirea aceluiași Voltaire: „Astăzi, prin fanatism se înțelege o credință religioasă sumbră și crudă." Epitetul „tâlhari" e aplicat de Barère unor „oameni nedemni să se numească francezi". Intrăm în esența subiectului cu cuvântul „barbari", care înseamnă că vendéenii nu fac parte din națiune (Saint-Just urma să spună despre Ludovic al XVI-lea: „a combătut poporul, e un barbar, un străin"). Termenul de „monștri" îi azvârle pe vendéeni în afara speciei umane. „Tigri" îi asimilează explicit animalelor. Iar „rasă", acest termen care revine atât de des, confirmă că nu sunt, la un nivel colectiv, congenital, asemenea nouă, celorlalți.

Conținutul rasist al acestei logomachii ne poate surprinde, dar adevărul este că sensibilitatea noastră e diferită de aceea a secolului al XVIII-lea, oricât de luminat se pretindea acesta.

Jean de Viguerie amintește pe bună dreptate că Buffon îi califica pe laponi drept un „popor abject și vrednic de dispreț (...) ai cărui indivizi nu sunt altceva decât niște avortoni, cu toții", că Rousseau găsea „organizarea creierului mai puțin perfectă" la „negri", că Voltaire le reproșa „însăși măsura inteligenței lor [care introduce] între ei și celelalte genuri de oameni dife-rențe prodigioase", iar blândul abate Prévost nota, în legătură cu o revoltă a sclavilor negri: „O turmă de mizerabili care nu au decât înfățișarea de oameni nu ar merita să i se dea mai multă atenție decât deranjului broaștelor și al muștelor, dacă forța și ura lor, mai redutabile decât le sunt spiritul și

rațiunea, nu ne-ar obliga să luăm mai multe măsuri de prevedere pentru a ne apăra".

Pe scurt, în Secolul Luminilor, era perfect posibil ca un grup de oameni să fie exclus din restul omenirii și, odată exclus, nimic nu împiedica exterminarea acestuia. Instructivă concluzie.

Se observă că retorica revoluționară nu le reproșează vendéenilor opiniile regaliste sau credința catolică – ci *rasa*. Ceea ce va permite să fie anihilați, fără a face deosebirea între partizanii vechiului regim și aceia ai celui nou: „Comitetul a luat măsuri care tind să extermine această *rasă* rebelă a vendéenilor", spune Barère. Iar la data de 15 brumar anul II (5 noiembrie 1793), declară cu satisfacție „că departamentul care a purtat prea mult timp înfricoșătorul și perfidul nume de Vendée nu mai este în acest moment decât un maldăr de cenușă și un pustiu întins". Aceasta, cu conștiința absolut împăcată. De asemenea, locuitorii din Angers, eliberat de marea armată catolică și regală, „au ars tămâia patriei pentru a purifica zidurile de pângărirea regaliștilor". Cu aceasta, satanizarea vendéenilor ca atare era consumată definitiv. Asupra acestui termen vom mai reveni.

E interesant de consemnat, în treacăt, această aluzie la *numele* departamentului Vendée (care, după cum se știe, a fost înlocuit temporar cu Vengé = Răzbunat): importanța acordată unui nume propriu calificat în mod bizar drept *înfricoșător* și *perfid* arată foarte clar că ne aflăm în plin război al cuvintelor.

Timp de două secole, dezinformarea asupra genocidului vendéean a fost întreținută de învățământul Republicii, nu atât prin calomnie cât prin subinformare. În școlile primare ale Republicii a III-a și cele secundare din Republica a IV-a, unde mi-am făcut și eu studiile, abia dacă se menționa acest mic incident care risca să prejudicieze buna reputație a Revoluției pentru Drepturile Omului. Întreaga atenție a profesorului și a elevului erau dirijate sistematic fie spre pericolul pe care îl reprezentau coalițiile străine pentru cuceririle Revoluției, fie spre instaurarea eminamente simpatică a sistemului metric.

Malet și Isaac

În acest sens, mi-a venit ideea de a lua din nou manualul de istorie scris de Malet și Isaac, care mă iritase deja în trecere când aveam vârsta studierii lui. Am constatat că iritarea mea de adolescent nu fusese nejustificată. Manualele pot fi excelente relee ale dezinformării; în continuare, vom întâlni și alte exemple. Deocamdată, să observăm cum este descrisă execuția lui Ludovic al XVI-lea.

Autorii noștri vorbesc despre „procesul" și „moartea" regelui, termeni destul de neutri, care servesc la a descrie un proces pseudojuridic în care Convenția a fost atât judecător cât și parte în litigiu și care a permis să se taie în public capul unui tată de familie în vârstă de treizeci și nouă de ani. Acest „proces" și această „moarte" au fost cauzate de „descoperirea într-un *dulap de fier*" a unor documente care dovedeau „cârdășia între Curte și suveranii străini". Ceea ce e interesant aici este, pe de o parte, cuvântul „Curte" – nu se spune că regele era complice cu suveranii străini, ci se dă de înțeles, ceea ce echivalează cu a-i vota moartea – și, pe de altă parte, caracterele italice ale „*dulapului de fier*". S-ar crede că documentele ar fi fost mai puțin compromițătoare, dacă Ludovic al XVI-lea le ținea într-un dulap de lemn. Orice are efect asupra imaginației cititorului e de folos. Un dulap de fier, ia gândiți-vă! Era cum nu se poate mai drept ca un suvern atât de tiranic încât folosea dulapurile de fier să piară pe eșafod. Nu m-ar mira ca aici să se fi dorit o reamintire a dulapurilor în care Ludovic al XI-lea își închidea dușmanii, se pare, astfel încât să nu poată face nici o mișcare.

Montagnarzii nu rămân nici ei necriticați de Malet și Isaac, din punct de vedere cripto-marxist, după cum era și de așteptat: „nu doreau să existe presiuni din partea poporului asupra Adunării", le „repugna intervenția Statului în viața economică", pe scurt, „erau niște burghezi". Totuși, printre ei se găseau și „apărători sinceri ai claselor sărace, ca Robespierre și Saint-Just".

Pericolul pe care îl reprezentau pentru Franța coalițiile provocate de Convenție este, evident, scos în evidență. El va permite, la nevoie, să se scuze atrocitățile comise în Vendée. De altfel, modul în care sunt povestite evenimentele din Vendée merită să fie examinat mai îndeaproape.

„Convenția a ordonat o recrutare de trei sute de mii de voluntari. Această măsură a fost semnalul răscoalei din Vendée: vendéenii, încă dinainte foarte ostili Constituției civile a clerului și măsurilor luate contra preoților refractari, au refuzat să se înroleze." (Atunci, de ce se mai vorbește despre „voluntari"?)

„Între 10 și 15 martie 1793, s-au răsculat sub conducerea unui paznic de vânătoare, Stofflet, și a unui vizitiu, Cathelineau." (Nici o vorbă despre prințul de Talmont.)

„Lupta dintre vendéeni, sau «albi», și revoluționari, sau «albaștri», a dobândit încă de la început un caracter de o cruzime atroce." (Dar nu se menționează nici că Albaștrii erau aceia care invadaseră departamentul Vendée, nici că Albii nu au ucis niciodată altceva decât soldați inamici, în timp ce Albaștrii exterminau populațiile civile.) „Absența trupelor regulate, aflate atunci la frontiere, și mediocritatea comandanților republicani, au facilitat înaintarea insurecției. Vendéenii au cucerit localitățile Cholet și Saumur, amenințând orașul Nantes (iunie, 1793)." (Nimic despre calitățile militare ale vendéenilor, care sunt considerați „răsculați", când putem considera la fel de bine că și Convenția s-a „răsculat" contra puterii regale, considerată legitimă de mii de ani.)

Titlurile paragrafelor sunt la fel de instructive: „Primele măsuri ale salvării publice", „Revoluția în pericol": se captează simpatia cititorului. Acum, acesta va fi făcut să se teamă de tot ce poate fi mai rău, în același timp vendéenii fiind discreditați ca niște aliați ai străinătății: „Toate frontierele erau forțate: englezii... austriecii... prusacii... În interior, răscoala vendéeană avansa: unii nobili, Charette, La Rochejacquelein, îi preluaseră conducerea și o transformau într-o mare revoltă regalistă și catolică. Regaliștii acționau și în alte părți: au ridicat la luptă orașul Lyon, apoi Marsilia, și în curând aveau să predea portul Toulon flotei engleze." (Exploatarea patriotismului prezumtiv al cititorului.)

„La Paris, Marat a fost asasinat de o tânără regalistă, Charlotte Corday." (Fals: Charlotte Corday era republicană.)

„În Adunare, contrarevoluționarii sădeau suspiciuni, îi împingeau pe deputați să ia măsuri extreme, pentru a deveni nepopulari." (Pe scurt, contrarevoluționarii sunt cei vinovați de Teroare. Ce frumos.)

Fragmentul se termină printr-o interogație demnă de un roman de aventuri: „Aveau să reușească montagnarzii să salveze Franța și Revoluția?"

Continuarea, în numărul viitor.

Iar restul, mai vedem noi.

Istoria Rusiei

Va trebui să se scrie într-o bună zi istoria dezinformării sistematice căreia Rusia i-a fost și, într-o anumită măsură, încă îi mai este victimă, fără a pune la socoteală și mitul satelor lui Potemkin.

Primele inexactități săvârșite de francezi în legătură cu istoria rusă i-au aparținut lui Voltaire, în lucrarea consacrată lui Petru cel Mare, dar ignoranța și reaua voință au început să se alieze, dezlănțuite, din primii ani ai secolului al XIX-lea: prințul de Ligne se plângea deja de acest lucru.

În rândul întâi al dezinformatorilor, îi găsim pe Marchizul de Custine, care nu-i iertase Rusiei faptul de a fi fost rugat să părăsească țara din cauza moravurilor lui mai speciale, și pe Alexandre Dumas, care pretindea că băuse vodkă dintr-un samovar, la umbra unei cliuvce stufoase, ceea ce le-a dat rușilor prilejul să dea un sens nou cuvântului *kliuvka* : „Baliverne îndrugate de străini despre Rusia".

Dar nici rușii nu sunt curați ca lacrima: de la contesa de Ségur, născută Rostopcin, care a creat personajul bufon al generalului Durakin, al cărui nume derivează de la *durak*, „naiv", până la Alexandre Herzen care, ambuscat în Occident, a făcut toate eforturile să denigreze Rusia în general și țarismul în special, trecând pe la Turgheniev care, trăind pe picior mare în Franța pe seama iobagilor săi, nu se sfia să critice iobăgia.

Este oare cazul să vedem în această complicitate a rușilor cu prejudecățile alimentate de alții împotriva lor un simț al dreptății extrem? Sau un anumit masochism?

Întrebarea nu este lipsită de interes din punctul de vedere care ne interesează. Am pus deja accentul pe consimțământul fără de care dezinformarea nu e posibilă, dar era vorba de consimțământul publicului, nu al victimei. În cazul rușilor, este vorba de consimțământul victimei. Ei reprezintă atât obiectul, cât și subiectul operațiunii. Autodezinformați și autodezinformatori pe propria lor socoteală. A fi victima unei dezinformări e una; a te complace în ea, cu o plăcere morbidă, e cu totul altceva.

În anii douăzeci, elevii francezi învățau pe de rost că „Rusia este o câmpie întinsă, bogată în grâu, locuită de un popor barbar", *sic*, dar rușii emigrați, când li se cerea să arate cum mâncau ei lumânări, cum li se dusese vestea, răspundeau că le păstrează „pentru desert", iar marele pianist de reputație internațională Uninsky, excedat de suficiența francezilor care-l luau drept un sălbatic cumsecade, a ajuns să simuleze că nu mai văzuse un pian în viața lui, înainte de a începe să „improvizeze" ca un mare maestru ce era.

Lăsând la o parte posibila responsabilitate a anumitor ruși, cui i s-ar putea atribui genul de toxicitate care înconjoară Rusia, mai ales în spiritul intelectualilor occidentali? Distanței geografice, diferențelor religioase, împărțirii Poloniei, incendierii Moscovei, ranchiunei tenace a rentierilor francezi care nu i-au iertat niciodată imperiului țarist celebrul „împrumut rusesc"? Nimic din toate acestea nu pare să explice mulțumitor voința lor încăpățânată de a fi maltratați.

De câte ori a trebuit să explic că Alexandru al II-lea a fost cel ce a suprimat iobăgia în Rusia, dintr-o trăsătură de condei, în anul 1861, încă înainte ca sclavia să fi dispărut în Statele Unite cu prețul unui război civil, numit și Războiul de Secesiune, care a costat aproape șapte sute de mii de morți! De câte ori n-a trebuit să reamintesc că nu Nicolae al II-lea ci, dimpotrivă, bolșevicii au semnat pacea separată de la Brest-Litovsk, abandonându-i pe Aliați în plină frământare, pe când Nicolae al II-lea riscase și-și pierduse tronul, pentru a le rămâne fidel! Ce satisfacție morbidă am văzut pe fețele multor occidentali de fiecare dată când asupra Rusiei se abătea încă o nenorocire! Și pe ce ton superior îi auzeam vorbind pe toți

cei ce se refereau la șeful statului rus, care totuși și-a eliberat poporul de tirania comunistă cu ajutorul primei revoluții nesângeroase a tuturor timpurilor!

Toate acestea ar trebui să fie elucidate odată pentru totdeauna: căci se vede bine de ce Bisericile rivale au interes să-și atace reciproc popularitatea, de ce comuniștii și complicii lor considerau că era avantajos să desconsidere regimul imperial, dar există ceva straniu în această unanimitate a animozității, în acest refuz încăpățânat de a se informa despre o mare țară. E o temă de meditație. Am putea include și o analiză a obișnuitelor scorneli despre sufletul slav, farmecul slav, fatalismul slav și butada nu prea inteligentă a lui Churchill despre o Rusie-ghicitoare ascunsă într-un plic învăluit în mister. Aceasta e o rea-voință flagrantă a Occidentului, pe care ar fi interesant s-o demontăm piesă cu piesă.

Depeșa din Ems

Un alt exemplu despre aptitudinile dezinformatoare ale cuvântului scris: celebra depeșă din Ems.

Situația este destul de tulbure. Să încercăm s-o clarificăm.

Suntem în anul 1870. Tronul Spaniei e vacant. Spania i-l propune lui Leopold de Hohenzollern, văr al regelui Wilhelm I al Prusiei. Leopold este de acord, Bismarck e entuziasmat, Wilhelm nu are nici el nimic împotrivă. Franța se agită și protestează. Ambasadorul Benedetti îl caută pe Wilhelm la Ems, unde se afla la băi, între două chioșcuri de fanfară. Franța dorește să obțină o declarație a regelui, dezavuând candidatura și angajându-l pe Leopold să se retragă. Wilhelm e împăciuitor: răspunde că este o problemă de familie și, dacă Leopold își retrage candidatura, își va da și el asentimentul.

Afacerea s-ar fi putut opri aici.

Dar Franța insistă, într-un mod destul de grosolan. Ducele de Gramont, Ministrul Afacerilor Externe al lui Napoleon al III-lea, îl trimite pe Benedetti pentru a-i cere regelui să-l sfătuiască pe Leopold să renunțe la tronul Spaniei. Wilhelm consideră că s-a mers prea departe. Totuși, întrucât știe deja că prințul Carol-Anton, tatăl lui Leopold, acceptă să retragă candidatura fiului său, promite să dea un răspuns în douăzeci și patru de ore.

Încă o dată, afacerea ar fi putut să se suspende.

Or, Gramont nu e satisfăcut nici de data asta. Benedetti, întâlnindu-se cu regele într-un parc, în sunetele vesele ale orchestrei de la cazinou, îi cere acum să aprobe renunțarea în scris și să se angajeze că niciodată nu va mai susține candidatura unui Hohenzollern la tronul Spaniei.

Aceasta este într-adevăr o exagerare. La umbra ulmilor din Ems, regele îi răspunde ambasadorului: „Spuneți-i clar împăratului că îmi consider verii oameni de onoare. Dacă au retras o candidatură pe care o acceptaseră, n-au făcut-o în nici un caz cu gândul ascuns ca mai târziu s-o ia de la început (...). V-am dat cuvântul meu și nu mai am nimic de adăugat. Permiteți-mi să mă îndepărtez."

După care, îi ordonă aghiotantului său Abeken să-l pună la curent pe cancelarul Bismarck, care, la rândul său, se afla tot la băi, în Karlsbad.

Iată textul depeșei din Ems, semnată de Abeken:

Maiestatea Sa mi-a scris: „Contele Benedetti m-a oprit în timpul unei plimbări, cerându-mi, cu o insistență deplasată, să-l autorizez să telegrafieze numaidecât că pe viitor mă angajez să nu-mi mai dau niciodată acordul, în cazul că membrii familiei Hohenzollern ar reveni asupra candidaturii lor. În cele din urmă, l-am concediat cu severitate, căci nu se poate și nici nu are dreptul să ceară asemenea angajamente pentru totdeauna (...)." Maiestatea Sa (...) a hotărât să nu-l mai primească pe ambasadorul Franței, ci să-i transmită prin intermediul aghiotantului său că Maiestatea Sa a primit între timp de la prinț confirmarea acestei știri anunțată deja de la Paris lui Benedetti și nu mai are nimic să-i comunice. Maiestatea Sa îi cere Excelenței Voastre să judece dacă această nouă intervenție a lui Benedetti și refuzul său ar trebui să fie comunicate imediat, atât ambasadorilor noștri, cât și presei.

Este data de 13 iulie. Bismarck primește scrisoarea, în timp ce se află la dejun, cu doi militari gata de luptă – generalii Moltke și Roon, care fac niște mutre uite-atât de lungi:

situația pare să se calmeze, nu vor mai avea ocazia să-și practice meseria. Dar, din fericire pentru ei, pornind de la depeșa amănunțită a lui Abeken, cancelarul redactează următorul text lapidar:

Vestea retragerii prințului moștenitor de Hohenzollern a fost comunicată oficial guvernului regal spaniol de către guvernul francez. (De ce se amestecă guvernul francez?) *Între timp, ambasadorul francez i-a adresat regelui, la Ems, cererea de a-i aproba să telegrafieze la Paris că regele se angajează să nu mai permită niciodată și cu nici un chip reluarea candidaturii.* (Evident, această cerere e jignitoare.) *La aceasta, M.S. regele a refuzat să-l mai primească pe ambasador și i-a transmis prin aghiotantul său de serviciu că nu mai are nimic să-i comunice.* (Aici intervine o ruptură, din moment ce se dă senzația că ambasadorul a fost alungat: în special formula „aghiotant de serviciu“, când în original se spunea doar „aghiotant“ reprezintă o mică inspirație de geniu, care accentuează afrontul.)

Fără îndoială, actualii noștri șefi de stat sunt obișnuiți să deguste alte afronturi, dar în secolul al XIX-lea, de îndată ce depeșa a fost remisă, sub această nouă formă, ambasadorilor străini și presei, Franța nu a mai avut de ales: a fost obligată să declare război, ceea ce a și făcut, la data de 19 iulie 1870, cu rezultatele care se cunosc.

Pe cine intoxicase, dezinformase, manipulase Bismarck?

Pe toată lumea.

Guvernul francez, pe care l-a constrâns să intre în război; pe propriul său rege, obligându-l de asemenea; și populația germană, mai ales cea din sudul țării, în rândurile căreia perspectiva unui război nu dezlănțuia entuziasmul, dar care n-avea de gând să se lase insultată în persoana regelui său, chiar dacă acesta era de origine nordică.

Frumoasă operațiune de dezinformare. Suport: incidentul neînsemnat relativ la succesiunea Spaniei, care a dat naștere manipulării depeșei. Transmițători (magnific aleși în tabăra adversă): Ducele de Gramont și consilierii lui Napoleon al III-lea.

Protocoalele Înțelepților Sionului

Unul dintre procedeele de dezinformare constă în a-i atribui adversarului afirmații pe care acesta nu le-a făcut.

Un altul constă în a-i atribui lucruri pe care nu le-a spus, dar care se pot extrage din declarațiile lui cu ajutorul decupajelor, al aproximărilor, al retușurilor: este ceea ce se numește amalgamare.

Un al treilea, pe cât de pervers, pe atâta de naiv, are scopul de a-i atribui ceea ce s-ar putea crede că ar fi spus dacă era sincer.

În 1905, Serghei Nilus a publicat la Moscova, sub titlul *Protocoalele Înțelepților Sionului,* un text prezentat ca și cum ar fi constituit concluziile secrete ale Primului Congres Sionist de la Bâle. Autenticitatea acestuia este mai mult decât îndoielnică, atât de mult îi pune autorul pe sioniști să spună ceea ce crede el că ar fi spus în mod firesc. Este oare acest autor Nilus însuși, sau „protocoalele“ sunt rodul unei colaborări între mai multe presonaje neliniștite de progresul sionismului? Fără îndoială, n-o vom ști niciodată. Dar răsunetul acestui fals tradus în germană cu începere din 1919, în poloneză, engleză și franceză din 1920, a fost imens și l-a inspirat, printre alții, pe Adolf Hitler.

În esență, constă în a le atribui unor „înțelepți“ ipotetici ambiția de a domni asupra întregii lumi, scop în care urmăresc:

– să ațâțe popoarele la discordie;

– să-i extermine pe nobili și pe marii proprietari de pământuri;

– să provoace tulburări printre muncitori;

– să urmărească o acțiune de dezagregare prin intermediul presei;

– să răspândească în rândurile opiniei publice confuzia;

– să depraveze tineretul;

– să submineze justiția;

– să lupte contra religiei.

Se observă în ce măsură se apropie aceste porunci, reale sau imaginare, de doctrina lui Sun Ți, și nu a fost nevoie de mai mult pentru ca evreii să fie bănuiți de a fi vinovați de aceste practici.

Autenticitatea documentului a fost intens discutată. Sursele sale par să se revendice din *Dialog în Infern între Machiavelli și Montesquieu*, scris de Maurice Joly în 1864. Publicarea, autentificată imperfect în mai multe țări, pare să dateze din 1901, în Rusia. Tribunalele din Berna au declarat documentul un fals, în 1935; în 1937, au revenit asupra deciziei.

Dar, la drept vorbind, trecând peste cercetarea unor falsuri autentice sau a unor originale false, ceea ce ne interesează aici este faptul că un text, probabil apocrif, a putut avea efecte cu consecințe incalculabile, că niște oameni de bună-credință s-au putut lăsa influențați și că în acea epocă se putea duce la îndeplinire o operațiune de dezinformare reușită doar cu un *minimum* de verosimilitate.

Este indiscutabil că o *anumită* acțiune subversivă, întreprinsă în decursul secolului al XIX-lea, a folosit, între alți afiliați, și *anumiți* evrei: e vorba de revoluția rusă. Iar aici ajungem la unul dintre cele mai eficiente resorturi ale dezinformării: generalizarea. *Niște* sioniști au putut întreprinde acțiuni subversive: imediat, se va trage concluzia că *evreii* reprezintă un element subversiv. Această tendință pe care o avem de a simplifica lucrurile va fi exploatată din abundență în continuare, permițând înzestrarea *tuturor* partizanilor Vietnamului sau ai Vietminhului, a *tuturor* afiliaților F.L.N. sau O.A.S., a *tuturor* etnicilor Tutsi sau a *tuturor* etnicilor Hutu, a *tuturor* azerilor sau a *tuturor* armenilor, a *tuturor* sârbilor bosniaci sau a *tuturor* bosniacilor musulmani, cu toate virtuțile sau cu toate viciile.

Publicarea *Protocoalelor Înțelepților Sionului* a cauzat un efect de bumerang, care nu este nici el lipsit de interes, din moment ce unii au acuzat Ohrana, poliția politică a monarhiei ruse, de a fi cauționat această publicare. Pentru moment, o asemenea aserțiune pare lipsită de temei: un fals contra altui fals; documentul a emanat mai degrabă din cercurile antisemite private care ar fi încercat să forțeze mâna guvernului țarist pentru a provoca măsuri care, din fericire, nu s-au pus în aplicare niciodată. Între altele, se pot reciti pe această temă scrierile lui Babel și se poate revedea *Crucișătorul Potemkin* de Eisenstein, care demonstrează că regimul țarist, contrar unui zvon larg răspândit, se împotrivea pogromurilor antisemite.

Vagonul plumbuit

Una dintre cele mai mari operațiuni de dezinformare – sau, mai bine zis, de influență – a fost desfășurată de germani în 1917.

Când monarhia rusă a fost înlocuită, în luna februarie a acelui an, de un guvern provizoriu inept dar hotărât să continue războiul alături de Aliați, statul-major german a decis să-l trimită în Rusia pe Lenin, care în ceea ce-l privește era hotărât să facă pace cu Germania. Urmarea se cunoaște: Lenin traversează Europa într-un „vagon plumbuit" (care, de altfel, se pare că numai plumbuit nu era), ajunge în Rusia, declanșează lovitura de stat din 7 noiembrie, cufundă țara în teroare, foamete și, curând, război civil, distruge disciplina militară și îl trimite pe Troțky să negocieze tratatul de la Brest-Litovsk, care e semnat în ziua de 3 martie 1918 și prin care Rusia încetează să mai fie parte beligerantă. Pierde, este adevărat, Polonia, Țările Baltice, Finlanda, Ucraina, Basarabia, o parte din Bielorusia și locurile strategice din Caucaz, dar lui Lenin puțin îi pasă. După aceea, degeaba va declara el „rușinos" acest tratat și-l va anula, în data de 13 noiembrie, căci operațiunea, din punctul de vedere al germanilor, reușise: Rusia fusese scoasă din luptă, cu ajutorul unui agent de influență de prima calitate.

Bineînțeles, Lenin, știindu-le numai pe ale lui și fiind finanțat de germani, nu lucra pentru ei, ci pentru el însuși și pentru partidul său: rezultatul rămâne neschimbat și se poate spune că există o supremă eleganță în a întrebuința un agent de influență cu propriul său acord, pentru o cauză care nu îi aparține.

De altfel, la fel de valabil e și contrariul: folosit de germani, Lenin îi făcea să acționeze pentru el și, cu distanțarea pe care ne-o oferă istoria, putem spune că Lenin avea dreptate, iar statul-major german a dat dovadă de o miopie tragică. Diviziile ruse au fost înlocuite rapid cu divizii americane, deznodământul războiului nu s-a modificat, monarhia prusacă s-a prăbușit și astfel s-a deschis era totalitarismelor, cu toate consecințele cunoscute. Desigur, nu acestea erau rezultatele pe care contaseră generalii germani.

Propaganda de război

Să menționăm, pentru a se reține – și pentru a le deosebi de dezinformarea propriu-zisă – propagandele de război ale tuturor țărilor, pe parcursul acestor două conflicte mondiale.

Nu prezintă mult interes pentru specialiști, în pofida minciunilor grosolane la care au recurs, pentru că niciodată nu și-au dat osteneala de a se masca serios. Era firesc ca britanicii și francezii să tipărească aberații că germanii spintecau sugari, era la fel de firesc ca germanii antisemiți să publice nelegiuirile evreului Suss. Singurul aspect care poate fi demn de reținut al acestor propagande constă într-o modificare a filosofiei războiului în sensibilitatea Occidentului.

Timp de secole, motivul de război considerat ca fiind cel mai onorabil fusese cucerirea, altfel spus, pofta de a jefui vecinii și a le acapara teritoriile. Pe plan moral, nimeni nu găsea nimic de comentat, nici măcar în epoca ebraică sau creștină, chiar dacă aceste victorii antrenau exterminarea unor popoare întregi, cum ar putea depune mărturie filistinii sau indienii, dacă încă ar mai exista într-un număr suficient de mare.

Începând din Evul Mediu, unele masacre au fost justificate de o anume motivație morală: fidelitatea față de suveran. Nimeni nu se preocupa de cauzele războiului: oamenii își „slujeau regele", lucru considerat glorios și, de asemenea, o datorie, pentru nobili în orice caz. În epoca Renașterii, războaiele religioase au fost deosebit de feroce și considerate ca fiind cu atât mai meritorii: îți înjunghiai fratele creștin ca să-l înveți cum să trăiască. Sub Revoluția Franceză, s-au declanșat războaie ofensive pentru a elibera celelalte popoare de tirania suveranilor lor, de care oamenii erau, în ansamblu, destul de mulțumiți. În secolul al XIX-lea, sensibilitatea s-a modificat: meseria militară rămânea cea mai nobilă, cea mai admirată, dar vocația ei consta în apărarea propriei patrii, nu în cucerirea patriei altora (cu o excepție confortabilă în cazul colonizării, chipurile destinată să răspândească lumina și progresul printre niște popoare fericite în înapoierea lor).

În Primul Război Mondial apare o nouă schimbare, bogată în consecințe.

Războiul în sine se relevă acum ca un rău și nu se mai justifică decât dacă adversarul este prezentat ca un răufăcător, idee complet nouă și contra căreia s-ar fi raliat Moise, Sofocle, Socrate, Alexandru, Caesar, Shakespeare, Molière, Corneille, Goethe și, practic, toate marile spirite occidentale (fără a-i mai pune la socoteală și pe chinezi), dintre care nici unul nu a condamnat războiul ca atare.

Ar trebui să distingem aici o influență a moralei puritane și de tip cowboy, *white hats* („pălării albe"), contra *black hats* („pălării negre"), ca în westernuri? Sau mai degrabă ar fi cazul să considerăm că tipul de război medieval, considerat ca un sport de către cei care îl practicau, nu depășea pragul de toleranță a populațiilor, câtă vreme recrutarea de tip revoluționar și napoleonian, impusă unor popoare în esență pașnice, n-a putut fi susținută de acestea pe termen lung decât cu sprijinul unor motivații satisfăcătoare din punct de vedere moral? Se cuvine să recunoaștem doar că, ponderea opiniei publice devenind determinantă în desfășurarea acțiunilor politice, această opinie trebuia doar să fie convinsă, iar morala furniza teme propagandistice ușor de dezvoltat? Ori vom spune, mult mai simplu, că ipocrizia omenească progresează din generație în generație?

Nu vom spune absolut nimic, fiindcă ar însemna să ne abatem de la subiect.

Totuși, să remarcăm în treacăt că informarea și dezinformarea, imediat ce începe să li se facă simțită importanța, caută să creeze un maniheism fundamental în care cei buni sunt complet buni, iar cei răi, iremediabil de răi. Informarea nu poate exista fără deformare – și, întotdeauna, în sensul unei simplificări moralizatoare.

Din păcate.

CAPITOLUL V

ZILELE RADIOULUI

Inventarea radioului nu a adus cu sine noi procedee de dezinformare, dar a servit mult în perioada marcată de ascensiunea național-socialismului și de al Doilea Război Mondial: de fapt, radioul – sau telefonul fără fir, cum i se spunea pe atunci – reunește avantajele relației gură-ureche cu cele ale tiparului.

Această epocă a fost dominată de două personaje care, de altfel, au sfârșit prin a purta un adevărat duel, prin intercalarea dezinformării.

Goebbels

Goebbels, mare tribun al viului grai și abil utilizator al radioului, nu a fost un dezinformator în sensul exact al cuvântului, ci un propagandist care folosea minciuna într-un mod atât de constant și de cinic, încât ne permitem să ni-l însușim aici.

„Micul doctor", căruia i se atribuie expresia „O minciună repetată de o mie de ori rămâne minciună, o minciună repetată de un milion de ori devine adevăr", a mai spus: „Propaganda nu are nimic în comun cu adevărul" și pretindea că putea „să se joace cu sufletul poporului la fel cum se cântă la pian". Programul său consta în „a dezlănțui pasiuni vulcanice, a provoca explozii de furie, a pune în mișcare masele omenești, a organiza ura și disperarea cu un calcul rece", iar pentru a-și defini doctrina, nu-și menaja cuvintele: „Propaganda bună este aceea care duce la succes, iar propaganda rea e aceea care-și ratează scopul, oricât ar fi de inteligentă, căci propaganda nu are misiunea de a fi inteligentă, ci de a asigura succesul (...). Prin urmare, nimeni nu poate spune: propaganda dumneavoastră este prea brutală, prea vulgară (...). Dacă cineva zice «Propaganda dumneavoastră nu are ținută morală», e inutil să mai discut serios cu el." Este foarte posibil ca Goebbels însuși să nu fi crezut în nici una dintre ideile națio-

nal-socialiste pe care le profesa. Puțin conta pentru el conținutul teoriei pe care le-o transmitea maselor, nu-l interesa decât adeziunea acestora: „Esența propagandei constă în a câștiga ființele pentru o idee, într-un mod atât de intim, de viu, încât să sfârșească prin a i se dărui complet și a nu mai putea să renunțe la ea".

Lui Goebbels nu-i lipsea nici simțul umorului: a ajuns să determine un subprefect de poliție să-și dea demisia, după ce, în toate discursurile sale, îi atribuise prenumele ridicol de „Isidor"; iar când s-a hotărât să împiedice premiera filmului *Nimic nou pe Frontul de Vest*, în loc de a organiza o manifestație politică, s-a mulțumit să introducă în sală șoareci și năpârci. De altfel, își semna de bună-voie textele cu formula „Goebbels, căpetenia banditilor", pentru că un adversar politic îl insultase cu aceste cuvinte.

Bineînțeles, Ministrul Reichului pentru luminarea poporului și propagandă – acesta fiind titlul său când naziștii au preluat puterea – nu se mulțumea numai să țină discursuri, radiodifuzate sau nu. Defilările, drapelele, făcliile și tobele, salutul hitlerist, strigătele de *Sieg-Heil* scandate sonor, toată mizanscena de la Nürnberg, îi servea să „dezrădăcineze" individul (în sensul weilian al termenului) și să facă din el un automat care nu se mai putea lipsi de partid și devenea capabil ca, în numele lui, să săvârșească toate actele de eroism și toate atrocitățile.

La apogeul nazismului, Goebbels dispunea de trei sute de ofițeri și cinci sute de angajați care munceau douăzeci și patru de ore pe zi la manipularea informației, iar în timpul războiului a creat „companii de propagandă" în care corespondenții de război își satisfăceau stagii de opt zile.

Nu trebuie să uităm că, deși a inventat și și-a asumat „războiul total", Goebbels fusese ostil războiului în sine, considerând, în maniera lui Sun Ți, că spada nu trebuie să fie scoasă din teacă decât în ultimă instanță: nu obținuse el rezultate miraculoase, fără a se trage nici un foc de armă, cu reocuparea Renaniei, restabilirea serviciului militar, revenirea bazinului Sarre, Anschlussul cu Austria, anexarea teritoriului Sudeților și Memelului, stabilirea unui protectorat în Cehoslovacia?

Dacă-l asculta, Hitler ar fi putut obține coridorul din Dantzig pe cale pașnică, rezolvând la fel și problema coloniilor. Dar zeii au vrut altfel.

Când a sosit *Götterdämmerung*-ul din final, propaganda lui Goebbels a atins niveluri fantastice. A mers până la a pune să se întocmească manuscrise false ale lui Nostradamus, scrise pe pergament și legate cu piele din secolul al XVI-lea, în care ilustrul mag prezicea victoria „oștirilor ce poartă cruce cu capete încârligate". A susținut până la capăt că aveau să obțină această victorie cu ajutorul unei „arme miraculoase" și, pentru a încheia, a resuscitat mitul oamenilor-lupi, atribuindu-le acest apelativ băieților tineri care aveau să acționeze în spatele liniilor inamice.

Sefton Delmer

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, britanicii au adus intoxicarea la un înalt grad de perfecționare, creând un birou intitulat *Doublecross* („Cruce dublă"; înșelătorie, păcăleală) cu specialitatea de a camufla escadrile de false avioane și regimente de false tancuri, pentru a înșela inamicul asupra locurilor de debarcare. Dar au făcut mult mai mult decât atât: cu Sefton Delmer și al său „radio negru", englezii au practicat cu succes dezinformarea propriu-zisă.

Delmer era conștient că „niște știri atent alese, prezentate abil, formează cea mai subversivă propagandă". Avea grijă să nu recurgă la minciună decât cu vigilență și parcimonie: „Nu trebuie să mințim decât deliberat, niciodată din întâmplare sau neglijență". Și își rezuma tehnica astfel: „Cea mai simplă și mai eficace operațiune «neagră»" (cum numea el acțiunile de dezinformare) „este aceea de a scuipa în supa cuiva, strigând «Heil Hitler»."

Delmer emitea în limbile germană sau italiană și, departe de a face propagandă antinazistă vulgară, transmitea, de exemplu, dându-se drept un post de radio al armatei germane care difuza muzică și buletine de știri „destinate camarazilor noștri din Wehrmacht". Evident, informațiile difuzate nu erau de natură să-i încurajeze pe respectivii camarazi. De pildă, nelinișteau combatanții cu privire la soarta soțiilor lor care ar fi rămas la discreția comandanților naziști, dacă soldații mureau pe câmpul de onoare. Alteori, Delmer se prezenta ca un post de radio republican fascist și transmitea știri menite să-i perturbe pe italieni: afirma că lira avea să fie devalorizată și că se declanșase goana după bani; cu altă ocazie, Aliații au promis o „zonă de grație" din nordul Italiei pe care aveau să se abțină de a o bombarda și, nu peste mult, Mussolini a început să-i acuze pe italienii fără conștiință care-și abandonau munca pentru a alerga să se refugieze acolo – la care, Delmer a difuzat din abundență declarația lui Mussolini.

Întrucât Goebbels declarase că avea să le distribuie provizii muncitorilor din uzine, postul de radio al lui Delmer a anunțat că aceste alimente urmau să conțină Pervitin, pentru a le mări productivitatea. Când copiii familiilor bombardate la Hamburg erau evacuați spre est, Delmer a lansat zvonul că în lagărele unde aveau să fie primiți făceau ravagii epidemiile, sub forma următorului anunț: „Doctorul Conti, ministrul Sănătății Reichului, îi felicită pe medicii-ofițeri din lagărele de copii (...) pentru devotamentul exemplar cu care au tratat epidemia de difterie care s-a declarat printre copiii din grija lor. Ministrul își exprimă speranța de a-i vedea triumfând asupra tragicei penurii de medicamente, putând reduce astfel rata mortalității la o medie de șaizeci de morți pe săptămână."

Delmer a transmis muzică interpretată de Marlène Dietrich (care era antinazistă) la postul său de radio pretins nazist, precum și insulte la adresa Papei, din partea unor așa-ziși fasciști. Efectul de bumerang a fost atât de puternic încât, după război, Delmer a fost nevoit să publice o carte pentru a dezminți anumite neadevăruri care emanau de la el și cărora li se acordase prea multă încredere. Unele nu fuseseră răspândite de „radioul negru", ci prin alte procedee de dezinformare, și mai vicioase.

Astfel, Delmer a aruncat din avioane porumbei voiajori morți, având legate de picioare chestionare ale Aliaților, chipurile completate de unii germani influenți care ar fi avut de gând să trădeze, „astfel încât Gestapo-ul a primit ordin să-i aresteze pe câțiva dintre cei mai importanți membri ai partidului nazist".

A aranjat ca niște polonezi, asasinând un german, să lase urme care indicau că acesta fusese omorât de o mișcare germană de rezistență.

A făcut ca în Germania să ajungă o broșură referitoare la „problema creșterii numărului de dezertori", care îi „invita pe ofițeri să-și mărească vigilența".

Cu ajutorul organizațiilor norvegiene de rezistență, a aplicat la Oslo afișe care reprezentau un soldat german greu de recunoscut, despre care se afirma că era căutat pentru un omor. Textul preciza că omul era periculos, deghizat în căpitan *Luftwaffe* sau în *Sonderführer* al partidului nazist și că trebuia să fie predat, „viu sau mort", poliției militare. „În Norvegia", afirmă el, „am avut rezultate excelente, grație acestui procedeu".

A pus la punct o etichetă cu instrucțiuni asupra modalității de a sabota submarinele. Aceste etichete au fost lipite de luptătorii norvegieni din Rezistență pe submarinele germane. „Scopul operațiunii nu era atât acela de a incita echipajele submarinelor să-și saboteze propriile nave (...) cât de a neliniști serviciile germane de informații."

A redactat un manual de instrucțiuni medicale pentru obținerea concediilor. Scopul urmărit era dublu: să-i încurajeze pe simulanți și să-i incite pe medicii germani spre a găsi chiulangii chiar și acolo unde nu era cazul. Germanii au găsit acest manual atât de abil, încât l-au tradus pentru a-l răspândi în armatele aliate. Efect bumerang.

A publicat o revistă de astrologie intitulată *Zenit*, care conținea horoscoape negative pentru principalii conducători ai Reichului și previziuni lipsite de optimism pentru operațiunile ce implicau submarine. Unele numere, antedatate, anunțau înfrângerile de la El-Alamein și Stalingrad.

Cu ajutorul complicilor polonezi, a făcut să apară în presa germană articole aparent patriotice, în care fuseseră strecurate expresii pesimiste. De exemplu, unul dintre acestea celebra a cincizecea aniversare a Amiralului Doenitz în cei mai respectuoși termeni. Totuși, textul preciza că, „din cauza unei pierderi de circa treizeci de submarine pe lună, amiralul [și-a] pierdut o parte din energia și prospețimea sa tinerească."

Nu e de mirare că între Delmer și Goebbels s-a declanșat un adevărat duel. Este vorba de bonurile germane de raționalizare a alimentelor. Delmer tipărise bonuri false, cu care R.A.F. inunda Germania, parașutându-le. Germanii au observat stratagema, evident, și au publicat o circulară în care semnalau cele câteva diferențe dintre cupoanele autentice și cele false. „Dar aceste deosebiri erau atât de subtile, încât nu se puteau remarca decât cu instrumente speciale și, bineînțeles, comercianții nu distingeau nimic." Tipografii germani au schimbat modelul bonurilor. Britanicii le-au copiat la perfecție. Atunci, pentru a dovedi că falsurile engleze erau stângace și ușor de detectat, „putându-i băga în închisoare pe cei care le foloseau", Goebbels a pus să se imprime falsuri ale falsurilor, „într-un mod atât de grosolan, încât contrafacerea devenea vizibilă imediat".

În toate aceste trucuri, se remarcă folosirea strălucită a transmițătorilor în materie de dezinformare. Delmer îi viza nu atât pe chiulangiii medicali, cât pe medici înșiși, nu atât submarinele, cât serviciile de informații, îl făcea pe Mussolini să lucreze pentru el și nu ezita să folosească însuși Gestapo-ul sau poliția militară germană, pentru a-și realiza carambolajele.

De mare artă.

CAPITOLUL VI

DEZINFORMAREA SE ORGANIZEAZĂ

Invenția lui Marconi adăugându-se celei a lui Gutenberg, care la rândul ei se adăugase relației gură-ureche, dezinformarea a atins vârsta majoratului într-un moment care coincidea aproape perfect cu apogeul comunismului – la scurt timp după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Coincidența nu este întâmplătoare, doctrina așa-zisă marxist-leninistă fiind în sine o metodă de dezinformare, din moment ce nu valorează nimic fără agitația politică. În acest caz, trebuie să ne reamintim clar paradoxul lui Mucchielli: nu agitația politică a fost pusă în slujba unei teorii de economie politică ci, dimpotrivă, o teoria de economie politică a fost folosită pentru a face o revoluție.

O mărturisire în trecere. Neștiința mea despre Extremul Orient mă determină să-mi recunosc impasul cu privire la dezinformarea comunistă din China. Înțeleg clar că Mao Tse-tung, cititor al lui Sun Ți, i-a folosit cu succes învățăturile: formule cum ar fi „cele O Sută de Flori", „Marele Salt Înainte" și, mai ales, „Revoluția Culturală" (1966-1969) sunt destinate, evident, să manipuleze opinia națională și internațională. De altfel, când ne gândim la succesul în cercurile intelectuale franceze a ceea ce s-a numit „maoism" și consta, mai ales, în a purta cămăși cu guler „Mao", nu putem decât să ne înclinăm în fața genialității autorului *Cărticelei roșii*. Dar subiectul este prea vast și totodată prea specific pentru a putea face aici mai mult decât să-l semnalăm.

Trebuie să fim conștienți de faptul că partidul social-democrat rus, care avea să preia ulterior numele de *partid comunist (b)* – cu *(b)* de la „bolșevic" – se dezvoltase pe parcursul anilor în două tradiții esențiale: clandestinitatea și propaganda. Manipularea opiniei publice în mod clandestin era pentru

el o a doua natură și nu trebuie să ne mirăm dacă a reușit în cel mai glorios mod.

Lenin și dezinformarea

Lenin a practicat mult și propaganda, și dezinformarea, între altele, sub forma unor sloganuri mai mult sau mai puțin imitate după Marii Înaintași și epigonii acestora: „Bolșevismul este puterea sovietelor plus electrificare", „Război palatelor, pace bordeielor", „Ia cu forța ceea ce ți s-a luat cu forța" și alte expresii la fel de primare l-au ajutat să-și instaureze puterea în Rusia, dar aici nu era vorba decât de o propagandă internă, în care nu a dat tot ce avea mai bun în el.

Mai cu seamă, Lenin a fost genial în modul de a trata Occidentul capitalist căruia îi visa pieirea. Această atitudine se poate rezuma în patru formule esențiale:

– „Spuneți-le ceea ce vor să audă" este însăși deviza oricărui soi de dezinformare;

– „Le vom vinde frânghia cu care să se spânzure" demonstrează importanța pe care o acorda, pe bună dreptate, maturității politice a inamicilor săi și avantajelor pe care le putea obține de pe urma ei;

– „Idioții utili" era denumirea sa favorită pentru cei care au fost numiți, mai măgulitor, „tovarășii de drum";

– „Lada de gunoi a Istoriei", pe care le-o rezerva cu amabilitate inamicilor și rivalilor săi, reamintește că denigrarea adversarului este unul dintre procedeele favorite ale lui Sun Ți.

Nu ne putem abține să cităm aici extrase ample din memorandumul adresat de Lenin în 1921 lui Cicerin, comisarul său de afaceri externe:

„În urma observațiilor directe pe care le-am putut realiza personal în timpul anilor de emigrare, trebuie să mărturisesc că așa-numitele cercuri cultivate din Europa de Vest și America sunt incapabile să înțeleagă atât situația actuală, cât și raportul real de forțe. Aceste cercuri trebuie să fie considerate surdo-mute (...).

Ținând seama de marele decalaj de timp necesitat de dezvoltarea revoluției socialiste mondiale, trebuie să se recurgă

la manevre speciale care pot accelera victoria noastră asupra țărilor capitaliste.

a) Să se anunțe, pentru a-i liniști pe surdo-muți, despărțirea fictivă a guvernului și a organelor noastre guvernamentale de partid și de Politburo, și mai ales, de Komintern. Acesta din urmă trebuie să fie calificat ca o grupare politică independentă, tolerată pe teritoriul Uniunii Sovietice. Surdo-muții ne vor crede.

b) Să ne exprimăm dorința de a stabili imediat relații diplomatice cu țările capitaliste, pe baza unei totale neingerințe în afacerile lor interne. Surdo-muții ne vor crede și de această dată. Vor fi chiar încântați și ne vor deschide larg porțile; prin aceste porți, vor intra rapid emisarii Kominternului și ai serviciilor de informații ale țării noastre, sub camuflajul reprezentanților diplomatici, culturali și comerciali... Capitaliștii din lumea întreagă și guvernele lor vor închide ochii asupra genurilor de activități despre care am vorbit, iar acești surdo-muți vor deveni orbi de-a binelea. Ne vor trimite credite, care ne vor ajuta să susținem partidele comuniste din țările lor. Ne vor furniza materialele și tehnologiile care ne lipsesc și ne vor reconstitui industria militară de care avem nevoie pentru a lansa apoi atacuri victorioase asupra furnizorilor noștri. Cu alte cuvinte, vor acționa spre a-și pregăti propria sinucidere."

Lucrările lui Thierry Wolton ne demonstrează cu ce succes s-a realizat programul profetic al lui Lenin, autorul unor maxime paralele, în plan geografic și ideologic, cu cele ale lui Goebbels (pe care le-au precedat în timp). Să nu uităm că inefabilul tovarăș Lenin este cel care a scris, cu litere de-o șchioapă: „A spune adevărul este o prejudecată burgheză meschină".

Pravda

Apropo de „adevăr", nu fără umor, desigur, Lenin a botezat astfel ziarul partidului comunist, fondat în 1912.

La drept vorbind, *pravda* nu este decât unul dintre cele două cuvinte rusești care înseamnă „adevăr", celălalt fiind *istina*. *Istina* e adevărul, considerat contrar minciunii; *pravda* e adevărul cu sens de dreptate. Prima culegere de legi ruse,

promulgate de Iaroslav cel Înțelept în secolul al XI-lea, se numea „*pravda* rusă". Prin urmare, ziarul oficial de partid pretindea atât că spunea adevărul, cât și că fundamenta dreptatea.

Observatorii occidentali, mai exact cei noncomuniști, au fost indignați să vadă că un ziar care se numea *Adevărul* apăra, la interval de numai câteva zile, teze opuse, își schimba punctul de vedere ca pe o cămașă și modifica istoria după bunul său plac. Unii au găsit că era chiar spiritual să-l ia în râs. Aceasta însemna o înțelegere greșită a modului în care vedeau lucrurile Lenin și succesorii săi.

Pentru Lenin, singurul adevăr era absența oricărui adevăr. Iar singura justiție era voința partidului.

Din moment ce oamenii se atașează cu naivitate de aceste cuvinte găunoase, ca „adevărul" și „dreptatea", le vom folosi pentru a le face plăcere, dar în realitate rolul perfect adecvat al ziarului a constat în a decreta adevărul și dreptatea „zilei" care, spre deosebire de „specialitățile zilei" din restaurante, numai rareori sunt aceleași cu cele de ieri sau de mâine. *Empirismul dezorganizator* al lui Lenin constă în a adapta la necesitatea cotidiană principii prezentate ca imuabile, de unde și fluiditatea constantă a comunismului, care i-a lăsat atât de perplecși pe adversarii acestuia. Comunismul presupune la fel de ușor colectivizarea pământurilor, cât și necolectivizarea lor, revoluția mondială ca și revoluțiile locale, internaționalismul ca și naționalismul exacerbat și, întrucât trebuie totuși ca militantul de bază să se orienteze, acesta are nevoie de o gazetă care să-i precizeze zilnic unde se află.

Astfel se explică, în paranteză fie zis, tirajele enorme ale ziarelor *Pravda* (unsprezece milioane și *Komsomolskaia Pravda* (*Pravda* tineretului comunist, cu douăzeci și două de milioane), cel puțin în perioada de glorie a comunismului. După căderea regimului, *Pravda*, interzisă o vreme, a căzut la un tiraj de o sută cincizeci de mii de exemplare, iar *Komsomolskaia Pravda*, devenită de altfel foarte puțin comunistă, la un milion trei sute de mii de exemplare.

Am făcut aceste precizări pentru a demonstra în ce măsură stătea dezinformarea în însăși natura comunismului, sau mai degrabă – din nou paradoxul lui Mucchielli – în ce măsură

comunismul nu era, una peste alta, decât o formă de dezinformare deosebit de nocivă. Nu poate fi o întâmplare că cei trei conducători principali ai primei generații au preferat să trăiască sub nume false. Lenin, Troțky și Stalin nu sunt chipuri, ci măști – măștile lui Ulianov, Bronstein și Djugașvili. Mai este cazul să reamintim, în acest sens, cuvintele lui Soljenițîn? Acesta afirma următoarele: ar fi de ajuns ca rușii să înceteze a mai minți și comunismul se va prăbuși dintr-o dată.

Stalin și dezinformarea

În cazul lui Stalin, dezinformarea dobândește dimensiuni de-a dreptul metafizice.

Nu numai că Stalin și-a traficat propria biografie – până la data nașterii sale, care e falsă, și identitatea tatălui, care nu se cunoaște sigur – dar găsea o voluptate malignă în a încurca ițele, uneori chiar fără nici un motiv. A mințit în legătură cu datele șederilor sale în exil: De ce? Înțelegem mai ușor că și-a ascuns probabila apartenență la Ohrana (poliția politică taristă) – dar nu e sigur dacă în acest sens l-a mințit și pe Lenin, care putea găsi avantajos să aibă la dispoziție un agent dublu. Astfel, se pare că Stalin a ajuns să denunțe poliției țarului comuniști la ordinul lui Lenin însuși. Evident, a bulversat istoria revoluției: era preocupat să-și acorde un rol eroic, astfel încât a mers până la a inventa comitete inexistente cărora afirma că le fusese șef – și toți istoricii sovietici și-au potrivit pasul, cu respect, după al lui.

Iar insolența nu se oprește aici: după ce l-a exilat pe Troțky și a pus să fie asasinat, nu i-a fost de-ajuns că i-a pus capăt vieții, ci a dorit să-l facă și să nici nu fi existat vreodată. Numele lui Troțky a dispărut din istorie, chipul său a fost șters din celebra fotografie unde era văzut alături de Lenin care ținea un discurs agitatoric mulțimii și, în Marea enciclopedie sovietică, paginile care îi fuseseră înainte consacrate acum au fost lipite laolaltă: unii oameni le puteau dezlipi, dar în acest fel se ștergea cerneala, iar textul devenea ilizibil. Am încercat și eu. Publicul sovietic folosea exemplare mutilate astfel și nu părea să se mire: era adevărul „de moment".

Aceeași insolență – cel puțin dacă nu e vorba de o mare naivitate – se regăsește și în faimoasa declarație a lui Stalin: „Viața a devenit mai fericită, viața a devenit mai veselă", făcută în timp ce prizonierii din gulag se numărau cu milioanele, iar țăranii dezchiaburizați ajunseseră în situația de a muri de foame sau de pe urma actelor de canibalism.

Un alt exemplu de dezinformare metafizică: notoriile procese. Nu e nici locul și nici momentul de a face istoria lor, sau de a schița un epilog pentru a afla ce motive (tortura, drogurile, teama pentru ai lor, speranța grațierii, credința în partid, vanitatea de a accepta moartea în loc de a le fi impusă) i-au determinat pe acuzați să mărturisească tot felul de crime imaginare, uneori chiar străduindu-se să le prezinte și mai verosimil decât figurau în actul de acuzare, dar trebuie să remarcăm că dezinformarea a ajuns aici să fie împinsă la culme, aș spune chiar la un anumit nivel de nebunie, din moment ce sprijinitorii înșelătoriei erau atât complici de bună-voie, cât și victime ale acesteia.

Încă un exemplu de manipulare stalinistă. Acest fost seminarist care vânase creștinismul cu o ură la fel de feroce ca aceea a lui Lenin, când invazia germană l-a obligat să-i ofere poporului rus motive pentru a lupta, nu a ezitat să redeschidă bisericile și un seminar, să instaleze un nou patriarh și, în propriile sale discursuri, să înlocuiască virilul apelativ „tovarăși" cu un onctuos „frați și surori".

Astfel, Dumnezeu însuși a devenit transmițătorul lui Stalin în noua operațiune de manipulare. Se poate ajunge mai departe de atât?

Tovarășii de drum

De când s-a prăbușit comunismul, s-a pierdut socoteala cărților scrise de foști „tovarăși de drum" care rareori se bat în piept făcând „mea culpa", ci își explică laborios greșelile, încă legitime și de înțeles în ochii lor, indiferent la ce consecințe au putut duce.

Nu adoptăm aici nici un punct de vedere politic, nici unul moral, ci privim problema sub aspect tehnic. Dezinformarea nu este o magie; dezinformatorul nu e niciodată singurul

responsabil; dezinformatul nu se lasă nicicând înșelat fără a consimți în mai mică sau mai mare măsură, iar această consimțire este cea pe care tovarășii de drum ne vor ajuta s-o conturăm.

După articolele apărute în *L'Illustration* la începutul anilor douăzeci, Occidentul ar fi putut să știe, dacă dorea, că atrocitățile comuniste din Rusia depășeau, în cantitate și oroare, tot ceea ce se întâmplase pe lume de la începutul istoriei. (Știu că această afirmație va surprinde, dar desfid pe cineva să-mi citeze alte cazuri mai îngrozitoare, atât cantitativ cât și calitativ.) Mărturiile emigranților abundau deja; nu peste mult, au urmat și cele ale transfugilor. André Gide nu a mințit descriind ceea ce văzuse. A venit apoi procesul Kravcenko, au avut loc evenimentele din Polonia, Germania, Ungaria, Congresul al XX-lea al partidului comunist, unde Hrușciov a denunțat el însuși excesele stalinismului. Dar tovarășii de drum nu au tras nici o concluzie din toate acestea, numai o condamnare vagă a lui Stalin și a „cultului personalității", pentru a absolvi și a glorifica și mai mult comunismul ca atare.

Această orbire sistematică, lungă de peste o jumătate de secol – și care, pentru unii, încă mai durează – trebuie să aibă motivele ei. Interesul material a trebuit să joace un rol important: e de la sine înțeles că scriitorii care acceptau lucrativele prețuri oferite de Lenin și Stalin, sau nu erau decât traduși în U.R.S.S., țară unde tirajele de o sută de mii de exemplare erau considerate modeste, nu puteau să nu cânte imnuri de slavă regimului. Și la fel de ușor se înțelege că membrii partidelor comuniste străine erau obligați, sub pedeapsa cu excluderea, să vegheze nu atât la reputația patriei mume, cât la a partidului tătâne. Dar, în pofida tuturor argumentelor, faptul că atât de mulți intelectuali au împins așa de departe bunăvoința și reaua-credință depășește orice rațiune. Totuși, să încercăm să ne lămurim.

Desigur, revoluția rusă deșteptase o uriașă speranță utopică și când, pentru a relua cuvintele lui Michel Heller, „utopia" a fost adusă „la putere", majoritatea celor care crezuseră în ea nu au avut curajul de a constata că împlinirea utopiei cufunda omenirea într-o nenorocire cum niciodată nu mai

cunoscuse. Nu am nici un dram de compasiune pentru această lașitate intelectuală: când omul s-a înșelat, când a cauționat, prin adeziunea lui, erori și crime, nu există decât un singur remediu: confesiunea publică, din moment ce publicul e cel care a fost influențat pe căi necurate. Or, puțini tovarăși de drum au dat dovadă de o asemenea loialitate, mai ales atâta timp cât dividendele sovietice au continuat să curgă. Dar tocmai în această magmă a motivelor mai ușor sau mai greu de mărturisit, deși unele au fost etalate cu emfază, trebuie să căutăm secretul consimțământului fără de care dezinformarea ar fi fost imposibilă. Puțină credulitate, puțină cupiditate, puțin conformism, puțin snobism și gata treaba!

Realismul socialist

Stalin a făcut dezinformarea să intre în domeniul științei trecute și prezente. Iablocikin inventase becul electric. Lîsenko garanta ereditatea caracteristicilor dobândite, dincolo de cercul polar se cultivau pătlăgele cubice și, pentru georgieni cel puțin (Stalin fiind unul dintre ei), durata de viață părea nelimitată. Era și cazul, din moment ce trebuia să se cucerească lumea, iar așa ceva nu se face cât ai bate din palme. Un domeniu în care, cu multă inteligență, Stalin și-a dus mult mai departe teoria „inginerilor de suflete", a fost literatura.

Contrar majorității șefilor de stat moderni care au învățat în diverse școli *primatul economic* ce este în curs de a ne distruge civilizația, fostul seminarist Stalin înțelesese perfect că „omul nu trăiește numai cu pâine" și că necesitățile spirituale, intelectuale, filosofice, artistice și ludice îl guvernează în egală măsură cu pâinea și vodka de zi cu zi. Îi plăcea să se înconjoare de creatori: Gorki, Șolohov, Șostakovici. L-a protejat întrucâtva pe Mihail Bulgakov. A încurajat muzica, atunci când povestea ziua de muncă a unui stahanovist, pictura, când zugrăvea propriile lui portrete, și mai ales literatura care, departe de a se consacra artei pentru artă, propășea dictatura proletariatului.

Realismul socialist este o doctrină literară al cărei principal criteriu e cât se poate de simplu: tot ceea ce ajută revoluția să avanseze, e bun; tot ce o încetinește, e rău.

De aici decurge o întreagă serie de precepte care presupun să existe:

– un „erou“, personaj agreabil și neapărat comunist;

– o „cauză“ pe care o servește eroul, fie cercetarea pentru un nou produs chimic, fie simpla exploatare a pământului desțelenit;

– o „eroină“ care îi va sta alături în toate eforturile;

– dușmani de clasă, care pot fi aristocrați, chiaburi sau agenți străini – la alegere;

– un deznodământ fericit, care să promită un „viitor luminos“.

Se observă prin ce se deosebește realismul socialist de realismul pur și simplu, ca și de arta pentru artă: este, de fapt, apoteoza romanului cu teză, se poate spune chiar a romanului care construiește, cu condiția ca doctrina propagată să fie revoluționară. Fadeev scria: „Realismul socialist nu este o simplă copie a realității, ci conține un nemaivăzut potențial de imaginație, după părerea mea, presupune forme mai sintetice decât cele pe care le întrebuințăm“, iar Radek a spus: „Realismul socialist nu semnifică numai cunoașterea realității așa cum e ea, ci a realității în mișcare“.

Exista o întreagă estetică, pe care Kulik, președintele Uniunii Scriitorilor Ucraineni, a exprimat-o în următorii termeni: „Dacă un scriitor reflectă fidel realitatea în operele lui, atunci el este în esență un realist, iar metoda sa e realismul. Dacă e vorba de un scriitor care susține programul regimului sovietic, aceasta înseamnă că e un scriitor revoluționar și că metoda lui este revoluționară. Dacă acest scriitor se străduiește să participe la construirea socialismului, să creeze o literatură socialistă, atunci metoda lui va fi socialistă. Iată de ce, tovarăși, metoda care ar trebui să ne călăuzească pe toți nu se poate numi altfel decât realism revoluționar socialist“. Toate acesta erau destinate să răspundă așteptărilor publicului, care trebuia să fie manipulat învățându-l să-și dorească ceea ce se voia să i se ofere: artistul era dator să satisfacă „aspirația maselor care îi cer artistului sinceritatea și adevărul unei descrieri realiste socialist-revoluționare a Revoluției proletare“ (*Literaturnaia Gazeta*).

De aici a derivat o scolastică întreagă, cu codurile și alegoriile sale, cu pedagogia, militantismul, congresele și ipocrizia ei, asupra căreia ne dă o idee *Stejarul și vițelul* de Soljenițîn. Se poate observa până la ce grad de didacticism fosilizant ajunsese această scolastică, cu ajutorul unui eșantion de expresii culese de la teoreticienii ei.

Și mai întâi, *a contrario*: „Realismul socialist nu este, nu cere, nu știe, nu poate să adopte, nu are cum să accepte, nu se mulțumește cu...“

Ce anume respinge atât de energic realismul socialist?

„Punctul de vedere al lui Zola, care își propunea să descrie realitatea așa cum e, principiul lui Zola, conform căruia imaginația nu mai are nici un rol, simpla fotografiere a mișcării, descrierea pur și simplu a ceea ce există, lirismul antirealist, individualismul, oglinda ținută în fața omenirii, înfrumusețarea realității.“

În schimb, „plasează în centrul preocupărilor sale, cere, datorează, proiectează, colaborează activ la, revendică reprezentarea, arată, propune, implică, exprimă, pune problema...“

Și ce caută el cu atâta osârdie?

„Edificarea socialismului, lupta proletariatului, omul nou, toate relațiile și medierile complexe ale procesului istoric, punctul de vedere al victoriei proletare, tendințele de dezvoltare reală, luptele din viitor, eroismul, împlinirea viitorului, realitatea în mișcare, o alegere a punctului de vedere, uniunea dintre reprezentarea veridică și transformarea ideologică a indivizilor, educarea muncitorilor în sensul socialismului.“

În ce scop toate acestea? Pentru „a participa la mișcare, la lupta pentru o nouă renaștere a omenirii“.

Numărul lucrărilor literare pe care unii scriitori, nu întotdeauna lipsiți de talent, le-au stors pornind de la acest șablon, fără a mai pune la socoteală imitațiile cinematografice care au urmat, depășește orice imaginație. Rețeta nu pare să fi produs nici măcar o singură mare operă, iar rușii pe care îi întâlnim acum ne mărturisesc că preferau să-l citească în infernul bibliotecilor, clandestin, pe emigrantul Bunin, decât această pseudoliteratură industrială etalată pe toate tarabele. La fel de adevărat este că această acțiune de dezinformare prin literatură

rămâne una dintre cele mai elegante care au fost încercate vreodată: nu era vorba numai de a manipula opinia publică a unei țări date, la un moment dat, asupra unui subiect dat, ceea ce rămâne la un nivel rudimentar, ci de a urmări posteritatea și absolutul, de a pregăti o dezinformare pe scară istorică și mondială.

Cu alte cuvinte, nu-și făceau deloc complex.

Slavă Domnului că n-au reușit.

Limba de lemn

La Harpe vorbea despre „limba inversată". Françoise Thom a făcut o analiză pertinentă a „limbii de lemn" din comunism.

Se poate spune că limba de lemn este capodopera dezinformării, din moment ce e imposibil să fie folosită fără ca vorbitorul să devină, prin efectul vampirismului despre care vorbeam mai sus, dezinformat și dezinformator în același timp: „La fel cum Biserica Vie creată de bolșevici servește la anihilarea religiei, falsele alegeri folosesc la dezamorsarea veleităților democratice, falsa legalitate la împiedicarea nașterii unui drept autentic, limba falsă blochează comunicarea și îngheață formarea unei societăți civile care ar pune în pericol puterea comunistă, atrage gândirea pe linii moarte, anchilozează dezvoltarea unui subiect în interiorul lui *homo sovieticus*. Printre toți zombii puși în mișcare de ideologie, limba zombi prezintă cel mai mare pericol", scrie Françoise Thom.

Iar comunismul, efectiv, nu s-a mulțumit cu a pretinde să se acționeze așa cum trebuia și să se gândească așa cum trebuia: a dorit să se și vorbească așa cum trebuia, știind bine că gândirea este neputincioasă fără cuvânt și că un anumit vocabular condamnă nu numai la minciună exprimată, ci și la raționare deformată.

Limba de lemn suprimă, atât cât se poate, propozițiile subordonate circumstanțiale, înlocuindu-le cu substantive precedate de o prepoziție: „Prin decizia și clarificarea situațiilor politice anterioare" (Barbusse), „Prin dezvoltarea unei largi activități în rândurile maselor" (*L'Humanité*). Preferă perechile verb-substantiv în locul verbelor corespondente: „a-și găsi expresia, a-și găsi reflectarea, a lua decizia, a acorda ajutorul", în loc de „a se exprima, a se reflecta, a decide, a ajuta". Face să dispară pronumele „eu", în favoarea lui „noi", care este mai ușor de opus prenumelui „ei". Acest punct e cu atât mai interesant, căci cititorul, sau ascultătorul, nu îndrăznește să se asimileze „eului", câtă vreme în „noi" este înglobat, prin respingerea „lor" (a celorlalți).

Limba de lemn preferă întorsăturile de frază pasive și impersonale: „A înregistrat un bun avans constructiv, relația reciprocă s-a strâns, s-au exprimat urări, s-a acordat o atenție deosebit de mare": chipul omenesc se șterge din ce în ce mai mult.

Gradele de comparație permit să se sublinieze aspectul nedesăvârșit al lumii: „Politica puterii monopolurilor nu poate da naștere decât unor contradicții mai profunde, mai întinse, acest aspect al analizei doctrinei marxist-lenininste ocupă un loc mereu mai important, legătura dintre progresul economiei și progresul social-politic și spiritual devine tot mai strânsă", citează Françoise Thom. De asemenea, se preferă să se vorbească despre coacere și descompunere, despre germeni, despre tinere mlădițe, semințe, teren, despre deja și despre nu încă, despre etape, paliere, stadii, salturi gigantice, înflorire, accelerare, consolidare, înmulțire, dezvoltare, întărire, aprofundare, creștere, zbor, îmbogățire, lărgire, depășire și desfășurare.

Se folosește tot arsenalul mijloacelor lingvistice care servesc la semnificarea obligației: a trebui, a fi dator, a avea de, a fi invitat să, cu necesitate, negreșit, obligatoriu, fatal.

„Imageria războinică se întinde până la domeniile cele mai bucolice prin tradiție, fie că e vorba de mulgerea vacilor sau de culesul cartofilor; nu se mai aude vorbindu-se decât despre fronturi, lupte, atacuri, rezistență, luări cu asalt (...). De altfel, această predilecție se găsește (...) și în vocabularul limbii naziste, unde cuvintele *Kampf, kämpferisch, marschieren* reveneau fără încetare."

Funcția adjectivului de lemn constă în a înscrie substantivul de lemn într-o obediență dezinformatoare strictă: „forțe progresiste, abundență colhoznică, legalitate revoluționară". Epitetele decolorate servesc la marcarea numelor cu un semn

pozitiv sau negativ, astfel încât *înălțat, larg, apropiat,* devin sinonime simpatice, câtă vreme *jos, strâmt, îndepărtat* sunt percepute ca tot atâtea sinonime antipatice.

Verbele servesc mult la a descrie participarea comunismului la mersul Istoriei; „a ajuta, a juca un rol, a orienta, a facilita, a crea condiții pentru, a frâna, a perfecționa, a accelera, a stimula, a dezvolta, a întări, a apăra, a dirija energia maselor".

Oricât de abstractă este limba de lemn, ea recurge uneori la metafore stereotipe: „Comuniștii sunt carnea cărnii, sângele sângelui clasei muncitoare. Lenin este întruchiparea ideală a revoluționarului. Structura economică trebuie să încarneze idealurile noii societăți."

Totuși, limba rusă e sărăcită în mod sistematic. Dicționarul fundamental al lui Dahl conține douăzeci și două de mii de cuvinte; scriitorii sovietici foloseau o mie cinci sute.

Stilul de lemn recurge energic la alegorie, la personificare, la metonimie, dar acestea nu sunt niciodată inocente. Dacă se dorește să se desemneze Uniunea Sovietică, se spune: „Partidul și guvernul"; când e vorba de Statele Unite, se spune „Wall Street" sau „Pentagonul". Metalepsia permite să se presupună ca fiind demonstrat un lucru care nu este, ca în „justețea tezelor leniniste", pe care nimeni nu ar îndrăzni s-o aducă în discuție.

Limba de lemn este în primul rând maniheistă: formă și conținut, abstract și concret, obiectiv și subiectiv, tot și parte, natură și aparență – toate se opun fără nuanțe, ca niște „fălci ale ideologiei", cum inspirat se exprimă Françoise Thom, iar aceste categorii de gata permit să se gândească fără a se mai asuma niciodată riscul originalității.

Limba de lemn își însușește mărturisirea lui Goebbels: „Nu vorbim pentru a spune ceva, ci pentru a obține un anumit efect." Avantajul limbii de lemn este acela de a fi codificată. „Anumite sunete, ca «revizionist», «dușman al poporului», dau semnalul de atac; altele, ca «eroare», «lipsă de vigilență», servesc drept avertisment sau amenințare; aceleași pot marca supunerea."

Françoise Thom consemnează că „funcția limbii de lemn este dublă":

– pe de o parte, ea amplifică puterea ideologică. De exemplu, declarând: „Trebuie să se dea dovadă de o vigilență sporită", se indică faptul că se crede în ficțiunea cu dușmanii infiltrați, se semnalează propria delăsare și se indică intenția „de a propaga această înfierare asupra altora" – ceea ce, trebuie să recunoaștem, e foarte economic din punct de vedere lingvistic;

– pe de altă parte, limba de lemn permite să se participe momentan la putere și să se demonstreze vrednicia de a participa și mai mult, în măsura „în care se mânuiește ireproșabil limba de lemn, adică în măsura în care se proclamă propria fidelitate față de ideologie".

Întrucât în cercurile conducătoare nu este admisă nici o altă limbă în afara limbii de lemn, iar limba de lemn nu autorizează nici o divergență individuală, oricine face jocul limbii de lemn este silit să-l joace și pe cel al ideologiei de guvernare și, în consecință, al oamenilor de la putere.

Ar fi interesant în acest sens să se studieze amănunțit modul în care domnul Elțîn, crescut în serai și mare utilizator al limbii de lemn, nu și-a depășit condiția decât cu mare efort, la mult timp după ce abandonase ideologia comunistă. La drept vorbind, n-a făcut-o decât în amintiri sau în conversațiile particulare: în public, nu știe să se exprime decât cu ghiulele lingvistice legate de picioare.

„Discursul de lemn", continuă Françoise Thom, „este un discurs cu sens unic; nu admite replică. Singurul răspuns posibil pentru un discurs de lemn este un alt discurs de lemn; omul poate, în caz de nevoie, să se apere în limba de lemn (...) dar nu poate în nici un caz să se exprime."

Limba de lemn, eliminând conceptul de „eu", urmărește să elimine omul ca subiect. Interzice memoria: „Vai celui care vădește variații și contraziceri ale liniei [partidului]; pentru a trăi în liniște, trebuie să știe să uite."

Limba de lemn reprezintă cazul extrem de logomachie (pe care o vom examina în Capitolul XII, cel dedicat accesoriilor verbale ale dezinformării). Limba de lemn este logomachia devenită ea însăși limbă.

E absolut remarcabilă analiza unei limbi de lemn imaginare, *Newspeak* (Noua limbă), realizată de George Orwell în memorabilul său roman *1984*:

Ne amintim că, în Oceania, domnește tiranul Big Brother, bazându-se pe o doctrină totalitară, Ingsoc („socialism englez"). *Newspeak*-ul, pe care partidul de la putere îl impune tot mai strict populației, face ca „o gândire eretică, adică o gândire divergentă față de principiile Ingsocului, să devină literalmente de neconceput, cel puțin în măsura în care gândirea depinde de cuvinte", imediat ce *Oldspeak*, limba actuală, va fi uitată. Acest rezultat se obține „parțialmente prin inventarea de cuvinte noi, dar mai ales prin eliminarea cuvintelor indezirabile, spoliind cuvintele rămase de orice semnificație heterodoxă și, pe cât posibil, de orice semnificație secundară, oricare ar fi aceea." De altfel, „fără a vorbi despre suprimarea cuvintelor categoric eretice, reducerea vocabularului era considerată un scop în sine și nu se lăsa să supraviețuiască nici un cuvânt care putea fi economisit." „Fiecare reducere reprezenta un câștig, din moment ce, cu cât se avea mai puțin de ales, cu atât se reducea tentația de a gândi."

Nu mai există excepții gramaticale: toate se conjugă și se declină la fel. (Ne-am crede în Franța, când ne amenință câte o nouă reformă ortografică.) Vocabularul este specializat, astfel încât nici un tehnician să nu poată înțelege un altul. Se încurajează crearea cuvintelor pornind de la silabe trunchiate, al căror sens e uitat (în stilul *Gestapo*, de la *Geheime Staats Polizei*, sau *Komintern*, de la *Kommunisticeskii Internațional*). „Se intenționa ca discursul, și mai ales discursul referitor la un subiect lipsit de neutralitate ideologică, să devină pe cât posibil independent de conștiință. Pentru necesitățile vieții cotidiene, era fără îndoială necesar – sau uneori necesar – să se reflecteze înainte de a vorbi, dar un membru de partid care urma să pronunțe o judecată politică sau etică trebuia să poată arunca opiniile pozitive cu același automatism cu care o mitralieră își scuipă gloanțele."

Marii autori, Shakespeare, Milton, Dickens, sunt în curs de a fi traduși în *Newspeak*, iar când traducerile se vor termina, originalele vor fi distruse. O idee de geniu. Vedem aici unul dintre principalele obiective ale dezinformării, și anume, acela de a se substitui informației veritabile: din acest motiv, sursele de informare care se prezintă ca „obiective" sau „moderate" sunt cele mai periculoase, căci avem tendința de a nu recurge decât la ele.

Limba de lemn nu reprezintă monopolul comuniștilor și al semenilor lor.

Toți specialiștii au limba lor, de neînțeles pentru alții și față de care simt o afecțiune deosebită, în care se simt instalați comod: oamenii legii, medicii, preoții, filosofii, militarii francezi cu nenumăratele lor însemne compuse din inițiale, sau cei ruși, cu cuvintele lor făcute din cioturi de cuvinte: *komdiv*, de la „comandant de divizie". Diferența este aceea că respectivele jargoane specializate înseamnă ceva, cel puțin pentru inițiați, și deci nu sunt dezinformatoare nici pentru cei care le înțeleg, nici pentru cei care nu le înțeleg.

Dimpotrivă, limba de lemn nu înseamnă nimic. Pentru cei care-i înțeleg sensul codificat, ea semnalizează; pentru cei care încearcă s-o descifreze *ad literam*, mistifică. „E clar", scrie Orwell, „că unele persoane capabile să folosească asemenea expresii au uitat că vorbele au o semnificație." Și astfel, vrând să spună un lucru pentru unii și altul pentru alții, limba de lemn reprezintă o mare reușită a dezinformării. Cine spunea că François Mitterrand nu a devenit niciodată socialist, dar a învățat să vorbească asemenea unui socialist?

Koestler nu se înșelase, evident, asupra importanței limbii de lemn. În *Timpuri eroice*, autorul parodiază trucajul marxist al vocabularului, dând câteva definiții după gustul zilei. Astfel, „democrația" trebuie să fie definită ca „expresia unanimă a voinței umanime a poporului unanim"; „libertatea", ca „dreptul de a vota pentru lista unanimă a poporului unanim"; „adevărul", ca „libera relație dialectică între cuvinte și fapte"; „cucerirea Bastiliei" ca „act de banditism anarho-fascist"; iar „istorie", ca „trecutul elastic și fluid, determinat de necesitatea prezentului".

Limba de lemn ecleziastică

Clerul, mai ales dacă e la curent cu ultimele noutăți, are și el limba sa de lemn, iar istoricul protestant François Bluche și abatele catolic Philippe Sulmont, cu un umor întristat, au inventat un joc inspirat din literatura ecleziastică progresistă contemporană. Ne propun o sută șaizeci de mii de exemple de

CAPITOLUL VII
PERIOADA CLASICĂ

Dezinformarea și serviciile speciale

Secolele precedente nu au cunoscut concepția noastră organică asupra „serviciilor speciale“, pe care omul de pe stradă le numește, într-un mod mai potrivit poate, „servicii secrete“, și care răspund unei nevoi a epocii noastre.

Desigur, spionajul s-a practicat dintotdeauna, întotdeauna au existat acțiuni clandestine ai căror adevărați autori negau orice responsabilitate, iar noțiunea de agent dublu nu datează de ieri, de azi. În Franța, Richelieu avea rețelele părintelui Joseph, iar Ludovic al XV-lea a creat Secretul Regelui, dar acestea erau mai degrabă mijloace de a practica o diplomație paralelă, decât servicii speciale. Ohrana țaristă știa să penetreze perfect organizațiile teroriste și nu avea mijloacele necesare pentru a se debarasa de ele! Austriecii se ocupau în primul rând de deschiderea clandestină a scrisorilor particulare, în vestitul lor „cabinet negru“. Iar în ceea ce-i privește pe americani, ei și-au suprimat în 1929 biroul de decriptare, pentru că Secretarul de Stat Stimson considera că „un gentleman nu citește corespondența altora“.

Majoritatea națiunilor moderne nu au adoptat decât pe parcursul secolului XX doctrina R.A.P.: *Renseignement, Action, Protection* – Informații, Acțiune, Protecție.

Renseignement este un termen pudic pentru a desemna spionajul. *Action*, un termen modest cu sensul de ingerință violentă dar discretă în afacerile altora. *Protection*, o sintagmă delicată pentru a denota activitatea secretă prin excelență: contraspionajul ofensiv. Contraspionajul ofensiv nu are nimic de-a face cu apărarea prietenilor secreți, care este o acțiune a poliției și ține de resortul securității (în Franța, al D.S.T. – *Direction de la Surveillance du Territoire* – Direcția de Supraveghere a Teritoriului; în Statele Unite, al F.B.I. – *Federal Bureau of Investigation* – Biroul Federal de Investigații. Contraspionajul ofensiv constă în a penetra, a „infiltra“, cum se spune în jargon franco-englez (sau, mai bine zis, franco-american), serviciile speciale adverse.

Or, filosofia dezinformării se înrudește foarte strâns cu filosofia contraspionajului ofensiv, din moment ce urmăresc același scop: să pătrundă în gândirea adversarului, să reușească să gândească în locul lui – fie în locul serviciilor sale speciale (contraspionaj ofensiv propriu-zis), fie în locul opiniei sale publice (dezinformare). Astfel, se pot vedea romane science-fiction care povestesc invazii ale planetei de către larve care se grefează pe creierul oamenilor și reușesc să gândească în locul lor, deci să le determine acțiunile: acesta e sensul profund al acțiunii de contraspionaj, ca și al acțiunii de dezinformare.

Departamentul A din K.G.B.

Prin urmare, nu trebuie să ne mirăm că, în U.R.S.S., dezinformarea a fost încredințată serviciului special care era brațul înarmat al partidului comunist. Acest serviciu a purtat, succesiv, denumirile de Ceka, G.P.U., O.G.P.U., G.U.G.B./N.K.V.D., N.K.G.B., M.G.B., iar din 13 martie 1954 s-a numit K.G.B., *Komitet Gosudarstvennoi Beznopasnosti*, – Comitetul pentru Securitatea Statului.

K.G.B.-ul era constituit în esență din trei servicii, numite „direcții principale“: prima se ocupa de afacerile externe, a doua de securitatea internă, iar a treia pazea frontierele. Prima direcție principală conținea un anumit număr de „departamente“, dintre care cel care se ocupa cu „măsurile active“ – *aktivnye meropriatiya* – a nu se confunda cu „treburile umede“, *mokrye dela*.

„Treburile umede“, cele pe care serviciile franceze le numesc *actions homo* (adică, pentru a nu încăpea nici o confuzie, asasinatele la ordin), depindeau de departamentul 13 al primei direcții principale care, în anii șaizeci, a devenit Departamentul V, moștenitor al O.O., *Osobyy Otdel*, „Departamentul Particular“, și al faimoasei *Smerș*, combinație a grandilocventelor cuvinte *Smert șpionam*, „Moarte spionilor!“. În schimb,

„măsurile active", în aparență mai inocente, mai puțin sângeroase în orice caz, erau măsuri de dezinformare și, tot în cadrul primei direcții generale, țineau de Departamentul D, care în 1968 a devenit Departamentul A, denumire sub care e mai cunoscut.

Structura ierarhică era așadar următoarea: K.G.B.-ul conținea prima direcție principală (afacerile exterioare), care includea Departamentul A (măsuri active de dezinformare). Acest departament își avea sediul în Casa Albastră, fostul hotel al conților Rostopcin, amănunt căruia nu-i lipsește savoarea, guvernatorul Moscovei fiind deja manipulatorul avizat care a dat foc capitalei în 1812, sub nasul lui Napoleon, iar fiica sa, alias contesa de Ségur, făcând multe pentru a acredita în Franța – după cum am văzut – o imagine absurd de ridicolă a Rusiei.

Multă vreme, s-a crezut că Departamentul A era dirijat de un consistoriu de specialiști care știau atâtea secrete încât le era interzis să părăsească Uniunea Sovietică și chiar să apară în public, fiind porecliți *șapki nevidimki*, „șepcile invizibilității", după acele tichii care se găsesc frecvent în basmele rusești și au același rol cu inelul lui Gygès. Evident, cei ce au misiunea de a elabora minciunile cunosc adevărul mai bine ca oricine, în măsura în care acest adevăr există – altfel spus, linia politică pentru anii viitori, astfel încât autoritățile au tot interesul să-i păzească strict. În romanul pe care l-am consacrat acestei probleme, *Montajul*, am tradus expresia *șapki nevidimki* prin „pălăriile-ascunzători", dar se pare că am exagerat invizibilitatea șefilor departamentului: li se mai întâmplă să se deplaseze în străinătate, după cum se va vedea mai jos.

Generalul Agayants

Primul șef al departamentului dezinformării a fost generalul Ivan Agayants, armean de origine, un domn distins, grizonat, eficient și auster, a cărui biografie va trebui să fie scrisă într-o bună zi și din care, sub numele de Mohammed Mohammedovitch Abdoulrakhmanov, am făcut unul dintre personajele principale ale *Montajului*.

Agayants a fost „rezident" (adică, șef de post) al K.G.B.-ului în Iran, pare să fi prezidat destinul asociației Franța–U.R.S.S., a inspectat cu regularitate serviciile de dezinformare ale țărilor-sateliți, a vizitat Suedia în 1962, iar în 1965, Pakistanul și Indonezia, unde a dirijat o importantă campanie de dezinformare. S-a neliniștit de puterea crescândă a Chinei. A conceput operațiunea *Svastika*, pe care o vom relata în continuare. Vorbea o limbă rusă a vechiului regim și era un mare admirator al picturii și al literaturii ruse tradiționale: îi plăcea realismul lor funciar. În schimb, pictorii suprarealiști nu erau pe gustul lui și, în 1965, a fost alarmat de evoluția Cehoslovaciei, unde se puteau vedea deja spectacole de cabaret cu fete îmbrăcate sumar. Agayants se temea ca această influență occidentală să nu marcheze începutul sfârșitului comunismului.

Agayants a avut câțiva adjuncți: Kondrașev, care s-a deplasat la Bonn pentru a organiza o campanie de defăimare la adresa conducătorilor Germaniei de Vest; Liudin, alias Modin, care a petrecut zece luni în New Delhi, unde a pregătit falsuri destinate să influențeze alegerile din 1967 în India; Ciuciukin, care avea camuflajul de prim-secretar la New York. Și, bineînțeles, a delegat multe misiuni departamentelor omoloage din țările-sateliți, mai ales la Departamentul D al S.T.B. cehoslovace, *Statni Bespecnost*, Securitatea Statului.

Personalul folosit de Departamentul A era cuprins între zece și cincisprezece mii de persoane. Fondurile distribuite atingeau douăzeci și cinci de mii de dolari pe an. Beneficiarii făceau parte din nouăzeci și opt de organizații, repartizate în optzeci de țări.

Metoda

În majoritatea cazurilor, metoda Departamentului A era cam aceeași:

– culegerea de elemente permițând acreditarea unei anumite dezinformări: de exemplu, prelevarea de semnături ale diplomaților americani de pe felicitările de Anul Nou, pentru a autentifica suportul operațiunii;

– recrutarea unui transmițător sau a mai multora;

– alegerea unei teme de dezinformare;

– acțiunea, cu ajutorul unei serii de cutii de rezonanță, unele manipulate direct, contra plată sau sub diverse presiuni,

altele repetând din credulitate informațiile false puse în circulație;

– psihoza dorită, finalizată prin dezinformare.

Operațiuni pacifiste

Aplicând principiile lui Sun Ți, K.G.B.-ul a încurajat tot timpul pacifismul adversarului, deși propaganda oficială din U.R.S.S. era adesea belicoasă. În anii cincizeci, sloganul „să luptăm pentru pace" era însoțit, pe afișele occidentale, de porumbelul lui Picasso; în U.R.S.S., îl ilustra un soldat înarmat cu un pistol-mitralieră.

Apelul de la Stockholm, lansat în ziua de 18 martie 1950, care avea să primească două sute șaptezeci și trei de milioane de semnături, avea scopul de a crea, în opinia publică mondială, o mișcare ostilă la adresa bombei atomice, pentru că Statele Unite o aveau, iar Uniunea Sovietică încă mai lucra la construcția ei – din răsputeri, ce-i drept.

De asemenea, influența K.G.B.-ului nu a fost străină de majoritatea manifestațiilor antinucleare, iar Departamentul A este cel care a orchestrat campania pacifistă din 1979, încercând să împiedice desfășurarea rachetelor de croazieră și Pershing 2 de către N.A.T.O. *Si vis bellum, para pacem* (la adversar).

Operațiunea von Auen (1956)

Doctorul Lodgman von Auen era purtătorul de cuvânt al organizației germanilor din Sudeți, *Die Sudetendeutsche Landsmannschaft.*

Serviciile cehoslovace, pe care le deranja, le-au trimis unor personalități antigermane scrisori purtând semnătura lui; în aceste scrisori, doctorul Lodgman von Auen le mulțumea pentru sprijinul acordat cauzei Sudeților. Destinatarii, furioși, au răspuns cu insulte sau, în cel mai bun caz, cerând explicații. Pentru a complica și mai mult lucrurile, cardinalul Spellman, personaj de marcă al catolicismului american, a expediat o scrisoare de susținere (fictivă, bineînțeles). Bietul doctor von Auen n-a găsit altă soluție decât s-o transmită presei. Nu peste mult, serviciile cehoslovace au demonstrat că scrisoarea cardinalului era falsă.

Pentru toată lumea, a reieșit clar că farsorii erau doctorul von Auen și ceilalți conducători ai mișcării din Sudeți.

Operațiunea Svastika (1957-1960)

Dacă Statele Unite erau „inamicul numărul 1" al Uniunii Sovietice, Germania de Vest era cu siguranță inamicul numărul 2, și putem înțelege că rușii, care fuseseră nevoiți să lupte cu Germania de două ori într-un sfert de secol, s-au străduit să încetinească la maximum posibil reînvierea inamicului ereditar.

Operațiunea *Svastika* nu a fost la început decât o „treabă umedă", deși cam complexă: era vorba de asasinarea lui André-Marie Trémeaud, prefectul Rinului de Jos, nu atât pentru a-l face să dispară, cât ca să acuze de dispariția lui mișcările neo-naziste și, în special, „Liga Combatantă pentru Independența Germaniei". Afacerea a deraiat. Coletul care conținea trabuce-capcană nu a fost deschis de domnul Trémeaud, ci de soția lui, care cu acel prilej și-a pierdut viața: în fond, pentru K.G.B. prea puțin conta; se obținuse dovada existenței unei mișcări neo-naziste capabile de orice. Toate acestea se întâmplau în anul 1957.

În 1958, în Germania s-a stârnit o mare agitație, pentru că un profesor de liceu făcuse declarații antisemite, fuseseră profanate morminte ale evreilor, iar unele familii de evrei primiseră scrisori de amenințare. Totul ar fi rămas fără urmări, dacă generalul Agayants n-ar fi preluat personal ideea. Constatând emoția pe care o provoca în lume exprimarea sentimentelor antisemite, Agayants a decis să exploateze această formă de sensibilitate aparte. Observă, aici aptitudinea unui mare dezinformator de „a lua trenul din mers".

Mai întâi, cu titlu de încercare sau de studiu al pieței, Agayants a pus să se profaneze un cimitir evreiesc, la o sută de kilometri distanță de Moscova: pietrele funerare au fost răsturnate, iar pe pereți s-au înscris cruci gamate și sloganuri antisemite. Reacțiile sătenilor au fost împărțite: unii s-au enervat văzând emblemele inamicului în țara lor, dar antisemitismul latent al celorlalți s-a deșteptat. Lui Agayants nu-i mai rămânea decât să-și lanseze operațiunea în Germania.

Mai întâi, au fost redactate amenințări antisemite în rusă, fiind apoi traduse în germană, de către un anume Rupert Sigl (care, mai târziu, avea să fugă în Apus, mărturisind mașinația). Doi tineri din Germania de Est, comuniști bineînțeles și lucrând pentru Departamentul A, au fost trimiși în Vest, unde au aderat la un partid neo-nazist. Unul dintre ei a comis greșeala de a păstra, ascunsă sub reverul pardesiului, o insignă a partidului comunist, dar în acea perioadă nimeni nu i-a dat mare atenție. În noaptea de Crăciun a anului 1959, acești tineri au desenat zvastici pe zidurile sinagogei din Köln, adăugând inscripția: „Germania cere expulzarea evreilor".

În nopțile următoare, au apărut desene și sloganuri asemănătoare în peste douăzeci de orașe din Germania de Vest. În timpul weekendului din 31 decembrie. au avut loc manifestări de același gen la Londra, Oslo, Viena, Paris, Parma, Glasgow, Copenhaga, Stockholm, Milano, Anvers și New York. În 3 ianuarie 1960, a venit rândul Australiei, cu mâzgălituri răzbunătoare la Melbourne, Manchester, Athènes și Perth. La data de 6 ianuarie, orașele Bogota, Buenos Aires, Milano și Viena au cunoscut același soi de manifesări. Au apărut grafittiuri naziste până și pe zidurile reședinței de vară a regelui Danemarcei. S-a folosit și telefonul: un membru evreu al Camerei Comunelor a primit amenințări cu moartea și a trebuit să i se asigure o gardă de corp. Amenințările proveneau de la un membru anonim al unui misterios „partid nazist britanic".

Reacția din lumea întreagă a fost violentă. Diplomații vest-germani au început să fie boicotați, s-au concediat salariați vest-germani, produsele vest-germane au fost retrase de pe piață. Poetul american Carl Sandburg a cerut pedeapsa cu moartea pentru oricine desena crucea gramată. Ziarul *New York Herald Tribune* a titrat: „Orașul Bonn nu poate elimina otrava nazistă". *Pravda* nu s-a lăsat mai prejos, evident: „Aceste scandaloase provocări naziste și apariții ale crucii gamate sunt destinate să încurajeze Războiul Rece și să instige popoarele unele contra altora", declara un articol, adăugând toate comentariile comuniste obișnuite.

Între Crăciunul anului 1959 și jumătatea lunii februarie din 1960, când neo-nazismul și-a încetat activitățile la fel de brusc

pe cât le începuse, în Germania de Vest s-au înregistrat opt sute treizeci și trei de manifestări antisemite. Primii doi responsabili au fost arestați: au exprimat sentimentele naziste care se așteptau din partea lor. În total, au fost reținuți și interogați două sute treizeci și patru de vinovați, iar poliția germană a publicat următoarea statistică, nu lipsită de interes sociologic:

- 24% sentimente naziste subconștiente
- 8% extremiști de dreapta sau de stânga
- 48% bețivi sau vagabonzi
- 15% copii
- 5% instabili mintal.

Nu vom ști niciodată, desigur, în care categorie se ascundeau agenții K.G.B. care declanșaseră epidemia, sau dacă, așa cum e mai verosimil, majoritatea dintre ei nu s-au lăsat capturați.

În această elegantă operațiune, cea mai interesantă este din nou folosirea tehnicii transmițătorilor.

Ținta e alianța nord-atlantică.

Transmițătorul 1: manifestări antisemite compuse integral de K.G.B.

Transmițătorul 2: manifestări antisemite spontane, izbucnite ca imitații ale primelor.

Transmițătorul 3: presa mondială, americană în special, sensibilă în mod firesc față de riscurile renașterii nazismului în Germania.

Transmițătorul 4: opinia publică.

Rezultat: Alianța nord-atlantică a fost slăbită.

Operațiunea Tanzania (1964)

La data de 10 noiembrie 1964, domnul Kambona, ministru al afacerilor externe al Tanzaniei și secretar general al Uniunii Africane Tanzaniene, a dezvăluit un plan occidental de răsturnare a guvernului tanzanian. Ziarele locale *Dar es-Salaam* și *Nationalist* au reprodus această declarație, iar *Nationalist* a publicat o dovadă a conspirației, sub forma a trei documente.

Primul document era o scrisoare a ambasadei americane din Leopoldville, care încuraja Portugalia să bombardeze pozițiile chineze strategice din Tanzania. A doua, scrisoarea

unui ofițer congolez adresată ambasadei americane, conținea dovezi ale preparativelor americane destinate să răstoarne guvernul Tanzaniei. A treia, presupusă a proveni de la ambasada americană, prezenta orașul Dar es-Salaam ca pe un loc de stocare a materialelor militare destinate scopurilor subversive.

Documentele incriminate au fost puse la dispoziția americanilor, care au atestat că erau niște falsuri. Dar falsurile au fost subtilizate de agenții cehoslovaci și transmise domnului Kambona, care s-a grăbit să le autentifice. Concluzia presei a fost următoarea: „Republica Unită [a Tanzaniei] a reunit suficiente dovezi pentru a confirma existența unui complot urzit de anumite puteri europene spre a răsturna guvernul tanzanian și a reprima mișcările naționaliste de eliberare cu baza în Republica Unită."

Organizația solidarității popoarelor afro-asiatice a căzut în capcană. Ziarele *Al-Akhbar*, *Al-Jumhurriyah*, *Vigilance Africa*, *Evening News* din Accra au denunțat conspirația americană contra Tanzaniei. *Nationalist* a considerat că scrisorile publicate nu erau decât „partea vizibilă a aisbergului" și că acest complot reprezenta o prelungire a activităților N.A.T.O. în Africa. *Vigilance Africa* a anunțat că „neocolonialismul, mai ales cel de origine anglo-americană, folosește noi tehnici pentru a întrerupe progresul care tinde spre creerea unei uniuni continentale și pentru a asigura continuarea exploatării economice a bogățiilor Africii", trăgând concluzia: „Departamentul de Stat, Pentagonul și mai ales C.I.A. întreprind continuu activități subversive în Africa."

Ceea ce, în sine, nu era obligatoriu eronat, dar nu fusese dezvăluit decât prin acțiunea mincinoasă cu bună știință a serviciilor cehoslovace, autoarele falsurilor care declanșaseră acest scandal.

John Malecela, reprezentantul tanzanian la Națiunile Unite, a acuzat Statele Unite de conspirație pentru răsturnarea guvernului. Ben Bella, președintele algerian, a condamnat intrigile imperialiste din Congo. Ambasadorul său în Tanzania a confirmat: „Acest complot nu este decât una dintre verigile unui lanț de intrigi mult mai vaste, urmărind destabilizarea Africii". Presa din Ghana, din India și din Egipt a protestat de asemenea. Ipoteza unui fals nu era nici măcar pomenită. Operațiunea de dezinformare reușise din plin, de vreme ce provocase o psihoză colectivă.

Și, de altfel, aceasta nu era decât prima etapă.

O scrisoare falsă, atribuită ambasadorului Statelor Unite la Leopoldville și adresată domnului Moïse Tchombé, președintele din Katanga, garanta dorința americanilor de „a lua măsuri contra țărilor vecine care se găsesc sub influența comunistă". Era vorba de organizarea, recrutarea și crearea unor unități speciale, de fonduri destinate acestui scop, de echipamente necesare, cadre tehnice și sinistre „măsuri contra regimurilor vecine". Pe scurt, tot tacâmul.

Periodicele *L'Essor*, *Spark*, *Evening News*, *Advance* s-au dezlănțuit împotriva Statelor Unite: „Nici U.R.S.S. și nici o altă țară socialistă nu a combătut vreodată unitatea statului Congo (...). Activitățile rușilor în Congo au fost întotdeauna strict umanitare." Agenția France Presse a anunțat că ministrul algerian al afacerilor externe, Abdelaziz Bouteflika, declarase că deținea o scrisoare a ambasadorului Statelor Unite care îi promitea domnului Tchombé sprijinul american. *Alger républicain* a publicat pornind de aici un articol intitulat: „Washington-ul, complice al unui complot contra statului Congo".

La reuniunea O.U.A. – Organizația Unității Africane, de la Nairobi, delegația din Congo-Brazzaville a acuzat Statele Unite că erau „responsabile pentru toate dificultățile cărora Africa trebuie să le facă față", acuzație reluată imediat de agenția de presă din Ghana.

Două săptămâni mai târziu, președintele Ghanei, domnul Nkrumah, a anunțat *urbi et orbi* că guvernul său avea „dovada indiscutabilă că era în curs de desfășurare o operațiune pentru a răsturna guvernul progresist de la Brazzaville, precum și alte guverne africane socialiste".

Dezinformatorul cehoslovac Ladislav Bittman, care era implicat în mai multe dintre aceste intrigi, a scris: „Faptul că au fost acceptate niște falsuri, în ciuda greșelilor lingvistice, logice și administrative, demonstrează clar hotărârea tinerelor guverne africane de stânga de a nu lua în considerare decât ceea ce mergea în sensul convingerilor lor politice. În ceea ce

privește blocul sovietic, nu numai că acesta a ieșit basma curată din toată aventura, dar pe deasupra a mai cules și laurii învingătorului, trecând drept partenerul ideologic și prietenul privilegiat al tinerei Africi."

Cititorul are de-acum suficientă experiență în domeniu pentru a demonta singur mecanismul cutiilor de rezonanță și al releelor.

Operațiunea Neptun (1964)

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, naziștii ascunseseră valori și documente în diverse teritorii, printre care și în Boemia. Unele dintre aceste ascunzători au fost găsite de sovietici sau de cehi; altele au rămas nedescoperite.

Un anumit Günther Aschenbach, prizonier al armatei franceze, a dezvăluit existența unor arhive ascunse în regiunea Stechovice și protejate cu ajutorul minelor. Ascunzătoarea era subterană, ascunsă și camuflată cu copaci plantați deasupra. Începând din 1945, ambasada Franței a semnalat faptul Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehoslovace. Cehoslovacia nu a întreprins nici o acțiune în acest sens.

Atunci, americanii le-au propus francezilor să caute împreună ascunzătoarea, ceea ce s-a făcut în 1946. O expediție comună a penetrat pe teritoriul cehoslovac și, după ce minele au fost dezamorsate, s-au găsit peste treizeci de lăzi, fiind trimise în Germania de Est. Cehoslovacii au protestat și au luat ostatici mai mulți americani. Statele Unite și-au prezentat scuzele și au predat lăzile, dar se pare că nu cu tot ceea ce conțineau. Cehoslovacii au bănuit că documentele fuseseră fotografiate de americani și că nu li se predase lista cu numele cehoslovacilor care colaboraseră cu ocupanții germani, ce trebuia să se găsească în arhive. Era conform cu uzanțele războiului: dintre acești colaboratori, americanii aveau să recruteze cu siguranță agenți, iar cehoslovacii nu doreau să fie compromiși.

În ciuda tuturor eforturilor Cehoslovaciei, pe teritoriul său nu s-a mai găsit nici o altă ascunzătoare. Între timp, în 1959, austriecii au descoperit pe fundul Lacului Toplitz mai multe milioane de lire sterline false, în bancnote tipărite de germani pentru a perturba economia engleză și aruncate în apă imediat ce înfrângerea devenise sigură. Descoperirea acestei comori naziste a costat viața unui tânăr scufundător vest-german.

Opinia publică mondială cunoștea toate aceste evenimente.

În luna mai a anului 1964, serviciile speciale cehoslovace, supervizate de un „consilier tehnic" sovietic, au aruncat patru lăzi gudronate mari în apele Lacului Negru din Boemia. Se presupunea că aceste lăzi conțineau celebra listă a colaboraționiștilor cehi dispărută la Stechovice. Obiectivul urmărit era triplu: să se îngreuneze prescrierea crimelor de război naziste, prevăzută pentru 1965; să se reînvie amintirile neplăcute și să se declanșeze o campanie anti-germană în Europa de Vest; să se stânjenească activitățile serviciilor occidentale de informații din Cehoslovacia. Lacul Negru fusese ales pentru că se află pe itinerariul care unește Berlinul cu fortăreața alpină a lui Hitler, iar accesul era asigurat pe o șosea ușor practicabilă.

Informațiile conținute în lăzi fuseseră măsluite cu grijă de Departamentul D, pornindu-se de la arhivele cehoslovace necunoscute publicului. Întrucât Cehoslovacia nu deținea destule documente naziste, sovieticii i-au furnizat un sortiment întreg. A trebuit să se excludă toate acelea care erau deja adnotate de ruși, în alfabetul chirilic.

Stratagema era următoarea.

Televiziunea cehoslovacă trebuia să turneze un film sub apele Lacului Negru și avea să descopere întâmplător lăzile, care ulterior urmau să fie pescuite de scufundători ai Ministerului de Interne și transportate la Praga, unde conținutul lor avea să fie adus la cunoștința publicului.

Era foarte important ca lăzile să nu fie aruncate prea departe de margine, pentru a putea fi regăsite cu ușurință, dar într-un loc unde să nu se scufunde în mâl. Se reperase un asemenea loc. Lăzile au fost abandonate la o adâncime de circa șase metri și acoperite cu un strat subțire de mâzgă pentru a da impresia că se aflau acolo de mai multă vreme.

Echipa de televiziune a sosit în luna iunie și, întâmplător, a început prin a descoperi niște explozivi cât se poate de reali, care au făcut senzație imediat, pregătind terenul psihologic. Apoi, lăzile au fost găsite la rândul lor. Maiorul Klika, partici-

pant la scufundarea lor, a interzis să fie atinse, sub pretextul că puteau conține explozivi. Și a început bâlciul!

La data de 4 iulie, agenția de presă cehoslovacă a publicat un comunicat al Ministerului de Interne, pregătit, evident, prin grija Departamentului D. A fost interzis accesul publicului la lac, iar lăzile au fost recuperate. În 16 iulie, un nou comunicat a anunțat că lăzile conțineau cutii metalice sigilate, în interiorul cărora se găsiseră hârtii naziste care fuseseră predate experților. Lacul Negru a fost redeschis pentru public în ziua de 18 iulie.

Ministrul Strugal a ținut o conferință de presă. Ziariștilor li s-a predat un document de specialitate despre deschiderea lăzilor, plin cu izotopi de cobalt și diverse deflectoscopii, pentru a părea cât mai științific. Strugal s-a folosit de documente pentru a-i ataca pe criminalii de război aflați încă în libertate și a le denunța complicitatea cu serviciile occidentale de informații. Între altele, s-a referit la jurnalul prințesei de Hohenlohe, fiica lui Max de Hohenlohe, acuzat de a fi fost nazist. „Cred că publicarea acestui jurnal în Occident va avea de ce să neliniștească anumite personaje importante..." a precizat ministrul, pe un ton amenințător. În legătură cu fiecare document, a folosit cam același limbaj. Presa cehoslovacă mai întâi, apoi și presa mondială, s-au repezit asupra afacerii. În lumea întreagă, dar mai ales în Germania, mulți foști naziști care reușiseră să se facă uitați au început să tremure.

Operațiunea *Neptun* fusese dusă cu bine la îndeplinire, și avea să ricoșeze. Austria a cerut cópii după o parte din documente și le-a publicat. Încântați, sovieticii le-au trimis cehoslovacilor încă un document: cancelarul austriac Kurt von Schuschnigg îi făgăduia fidelitate absolută Führerului, celui de-al treilea Reich și poporului german. Această declarație purta data de 11 iunie 1938, când von Schuschnigg era captiv la germani. Trebuia să servească pentru a discredita *Österreichische Volkspartei*, care urma să se prezinte la alegerile din luna martie a anului 1966. Din nefericire pentru dezinformatori, acest proiect nu a reușit, pentru că cehoslovacii au întârziat cu publicarea documentului. Acesta nu a fost dat

publicității decât în 1968, iar Schuschnigg a afirmat că textul declarației sale nu era conform cu originalul.

Cehoslovacii au luat atunci legătura cu o organizație consacrată urmăririi criminalilor de război în Germania, *die Naziverfolgten*. Rezultatul: o promisiune de colaborare între Bonn, Praga și Varșovia. Bonn-ul și-a exprimat dorința ca acestei acțiuni să i se alăture și alte țări și a amânat prescrierea crimelor de război până la data de 31 decembrie 1969. Erau vizați treisprezece mii de suspecți. Un rezultat în plus.

Anumite documente se refereau la represiunea împotriva Rezistenței franceze. Evident, acestea îi pasionau pe francezi. Presa italiană se interesa de fasciștii italieni menționați în documente, dornică să afle dacă nu cumva anumiți agenți naziști lucrau acum pentru serviciile de informații vest-germane. Noi și noi rezultate.

În urma operațiunii *Neptun*, s-au putut relansa și alte documente, care încă nu-și făcuseră efectul, deși erau cunoscute. S-a realizat un film despre scufundările în Lacul Negru, care a fost deosebit de remarcat la festivalul de la Leipzig. Un membru al agenției cehoslovace de presă, fără a-i trece prin minte că era vorba de o operațiune de dezinformare, a fost numit să supervizeze tot ceea ce avea legătură cu Lacul Negru. Anumite documente le-au fost vândute editorilor germani, austrieci sau italieni. Astfel, acești editori, alături de presă, au devenit absolut involuntar transmițători ai operațiunii. Unele documente referitoare la masacrarea populațiilor evreiești au fost remise organizațiilor iudaice, care le-au folosit cu mult succes. Comisia pentru urmărirea crimelor de război, pe care o furase somnul, și-a reluat activitățile.

Fără a folosi un singur agent, fără a-și asuma cel mai mic risc și cu cheltuieli minime, Departamentul D reușise o operațiune în cascadă, cu consecințe nemăsurate pe lângă eforturile depuse.

Operațiunea Transferul (1965)

Operațiunea *Transferul* a fost, în realitate, mai degrabă o operațiune de intoxicare decât de dezinformare, dar este atât de elegantă încât nu-mi pot refuza plăcerea de a o povesti.

Înainte de al Doilea Război Mondial, în Cehoslovacia locuiau peste trei milioane de germani. Cu acordul tacit al Occidentului (care nu se indignează pentru deportările de populații și purificările etnice decât atunci când nu participă și el), aceste trei milioane de germani au fost deportați, după al Doilea Război Mondial, în Germania de Vest și de Est. Mai rămâneau în Cehoslovacia cam o sută șaptezeci de mii de germani, care nu erau tratați în cel mai fericit mod, lucru de înțeles, și care nu cereau decât să plece, ceea ce iarăși este de înțeles: șaptezeci de mii depuseseră cereri.

Locotenent-colonelului Mihal din S.T.B. (*Statni Bespecnost*, serviciul cehoslovac de informații) i-a venit ideea de a recruta sute de germani ca agenți, sau mai bine-zis ca pseudoagenți. Desigur, aveau să accepte jucarea acestui rol pentru a putea părăsi Cehoslovacia, și la fel de sigur, imediat ce treceau frontiera, urmau să se confeseze serviciilor vest-germane de informații, provocându-le astfel o indigestie de agenți adverși: aceste servicii aveau să înțeleagă rapid că erau victimele unui montaj dar, întrucât nu se excludea posibilitatea și chiar probabilitatea ca, în fluxul de falși agenți, să existe și câțiva autentici care treceau drept falși, obligația de a-i interoga, a-i examina, contrazice, confrunta și sonda rămânea valabilă. Era o ocupație de durată pentru *Bundesnachrichtendienst* (Serviciul Federal de Informații) și *Bundesamt für Verfassungsschutz* (Biroul Federal de Apărare a Constituției), deturnându-le de la activități mai profitabile.

Împotriva serviciilor germane se întorcea tocmai propria lor vigilență și competență. O știau, și totuși erau constrânse să facă jocul.

Superb.

Operațiunea E.M. (1966)

Senatorul turc Haydar Tunckanat intrase în posesia unor documente care dovedeau că Statele Unite complotau pentru a face să dispară ofițeri turci liberali și să fortifice Partidul Dreptății, aflat la putere. Aceste documente conțineau și o scrisoare redactată de un spion infiltrat în partid și adresată unui anumit E.M., precum și o scrisoare a aceluiași E.M.

adresată atașatului militar american, colonelul Donald D. Dickson.

Ziarele turce au denunțat ingerința americană, fără să ezite decât asupra identității lui E.M.: acesta putea fi Edwin Martin, consilier al ambasadei, sau căpitanul de navă E.M. Morgan. Ce importanță avea? Era american, iar în Turcia s-a declanșat o explozie de sentimente anti-americane. Scrisorile, se pare, erau false și emanau de la Departamentul A al K.G.B.-ului.

Senatorul Haydar Tunckanat servise drept transmițător pentru a influența opinia publică turcă.

Operațiunea războiul biologic (1968)

De când inventează mijloace din ce în ce mai perfecționate de a se război, oamenii au tendința de a declara că unele dintre acestea – în general, cele proprii – sunt *fair play*, câtă vreme cele ale adversarului nu sunt – mai ales, desigur, dacă permit să se ucidă mai multă lume, cu cheltuieli mai mici. Acest gen de repulsie, care s-ar putea să nu fie întru totul ipocrită, s-a aplicat „arcurilor lungi“ de la Azincourt, prafului de pușcă, gloanțelor dum-dum, armelor automate, minelor, bombei atomice, iar acum continuă să se aplice armelor chimice și bacteriologice. A acuza adversarul că folosește una dintre aceste arme înseamnă a trezi deja suspiciunea că o face, iar incriminarea echivalează cu parțiala lui „destabilizare“.

În 1968, ziarul *Free Press Journal* din Bombay (primul transmițător) a publicat o scrisoare pe coală cu antet, trimisă redactorului șef de către un anume Gordon Goldstein, de la Biroul american de cercetări navale. Domnul Goldstein afirma că americanii nu stocau cu nici un fel de intenții rele arme bacteriologice în Vietnam și Thailanda. Dar stocaseră sau nu? Nu contează. Ceea ce contează e că domnul Goldstein nu scrisese niciodată acea epistolă, ci trimisese cuiva pe o coală cu antet, în urmă cu un an, o invitație la un simpozion științific internațional.

Peste câteva zile, ziarul *Times* din Londra (al doilea transmițător) a reprodus scrisoarea publicată la Bombay.

Al treilea transmițător: Radio-Moscova, care atâta aștepta, a preluat subiectul și a citat scrisoarea ca dovadă a vinovăției americane pentru o epidemie de boli contagioase în Vietnam.

Al patrulea transmițător: săptămânalul indian *Blitz* a titrat: „Război biologic și nuclear – Statele Unite mărturisesc".

Faptul că Statele Unite nu mărturisiseră nici un moment așa ceva nu avea importanță: lumea întreagă le bănuia că pregăteau un „război murdar" (de parcă ar exista și războaie curate).

Operațiunea Soljenițîn (1981)

Ar fi necesar un volum întreg pentru a relata campania întreprinsă de K.G.B. contra lui Alexandr Soljenițîn, mai ales cu ajutorul primei sale soții. Dar ceea ce seamănă mult cu o operațiune de dezinformare este publicarea, în 1981, a două volume intitulate *În jurul lui Soljenițîn,* sub semnătura unui anume A. Flegon. Cele două tomuri, prezentate destul de agreabil și, de altfel, foarte scumpe, au fost publicate în limba rusă, la Londra, de un editor a cărui identitate socială este Flegon Press, 30 Baker Street, London W. 1. Nu am avut curiozitatea de a verifica dacă strada lui Sherlock Holmes adăpostește într-adevăr această editură, de care din alte surse n-am auzit, deși propune un catalog surprinzător – *Biblia, Arta erotică rusă, Prostituatele noastre în Occident* – dar cartea nu e lipsită de un anumit interes.

Se găsesc în paginile ei, de-a valma, o polemică împotriva lui Soljenițîn, invective contra lui Soljenițîn, caricaturi ale lui Soljenițîn (ca ofițer țarist, ca prostituată, ca Iisus Christos, în ținută sumară și obscenă), plus o harababură de critici la adresa vechiului regim, fotografii trucate, satire pe seama Bisericii, ilustrații cu scene de tortură, diatribe contra C.I.A. și contra editorului de la Ymca Press, anecdote pornografice, versuri porcoase atribuite (poate pe bună dreptate) unor mari poeți ruși și o mare cantitate de istorioare evreiești. Teza recunoscută de domnul Flegon este că Soljenițîn ar fi antisemit, dar întrucât domnul Flegon, nu Soljenițîn, înșiră cu dărnicie toate aceste povești, ne aflăm în plină confuzie.

Nu m-aș hazarda să atribui defăimarea *În jurul lui Soljenițîn* Departamentului A, care în general era mai subtil. Să remarcăm numai că serviciile K.G.B.-ului au făcut tot ce le stătea în putință pentru a-l discredita pe Soljenițîn, iar domnul Flegon a acționat în același sens.

Operațiunea Boeing (1983)

Avionul Boeing coreean doborât de U.R.S.S. la data de 1 septembrie 1983 a dat naștere unei campanii de dezinformare, care nu mai era ofensivă ci, în mod excepțional, defensivă. Pentru a nu se compromite, trebuia să se găsească o scuză a acestei fapte care, pare-se, nu fusese decât o regretabilă eroare. Campania nu a convins pe toată lumea, dar a obținut două rezultate marcante: primul-ministru al Greciei, domnul Papandreu, a declarat în 3 octombrie că avionul coreean „executa o misiune de spionaj pentru C.I.A. și violase spațiul aerian sovietic pentru a spiona anumite obiective"; din partea sa, revista britanică *Defense Attaché* a publicat un articol care demonstra activitățile de spionaj ale Boeing-ului. Dându-și seama că fusese dezinformată, a dezmințit ulterior afirmațiile, dar răul se produsese.

Operațiunea SIDA (1983–1985)

Operațiunea consta în a se da de crezut, mai ales în țările din Lumea a Treia, că virusul HIV e produsul unui laborator american de război biologic. Evident, obiectivul era încurajarea sentimentelor antiamericane, dar și, se pare, deturnarea atenției mondiale dinspre atentatul la viața Papei, unde multora li se părea că depistau urme ale K.G.B.-ului.

Informația a fost lansată inițial în India (tot prin transmițător), apoi reluată de *Literaturnaia Gazeta* și *Pravda,* unde o însoțea o caricatură: reprezenta un medic predându-i unui general o eprubetă cu virusul HIV, în schimbul unui teanc de dolari; în jurul lor se vedeau picioare desculțe, presupuse ca aparținându-le celor morți de SIDA; nu se înțelege foarte bine de ce fiecare virus avea surprinzătoarea formă a unei cruci gamate.

În 1987, sovieticii au recunoscut că era vorba de o operațiune de dezinformare, dar mărturisile lor sunt departe de a fi convins pe toată lumea, mai ales în Africa și Asia. Poate că, de altfel nici n-o doreau...

Operațiunea K.K.K. (1984)

Sportivii din anumite țări africane au primit amenințări semnate de Ku Klux Klan, cu scopul de a-i descuraja să par-

ticipe la Jocurile Olimpice. Presupunem că și aceasta era o operațiune a K.G.B.-ului, întrucât Ku Klux Klanul nu se amestecă niciodată în relațiile internaționale.

Afacerea Pathé

Afacerea Pathé, pe care am lăsat-o *pour la bonne bouche*, deși e puțin anterioară celor precedente, este singura pe care o cunoaștem de la un capăt la altul, pentru că Pierre-Charles Pathé este singurul agent de influență care a fost vreodată prins asupra faptului, arestat, judecat, condamnat și... grațiat.

Simpatizând de mult timp cu Uniunea Sovietică, domnul Pathé descria teroarea stalinistă ca pe „durerile facerii" paradisului terestru și se căsătorise cu o rusoaică. Nu deținea secrete de Stat, dar cunoștea multă lume și fusese recrutat de K.G.B. pentru a lucra ca informator „de ambianță" – adică, stabilea „profilul" persoanelor importante pe care le întâlnea și pe care K.G.B.-ul intenționa să le recruteze. Nu peste mult, K.G.B.-ul și-a dat seama că, în calitate de informator, domnul Pathé nu valora mare lucru, dar putea fi util ca agent de influență, așa că l-a luat în primire Departamentul A.

Domnul Pathé a creat un buletin intitulat C.I.S.E.P. (Centrul de Informații Științifice, Economice și Politice) și, sub pseudonimul de Charles Morand, a scris articole în *France-Observateur, Libération, L'Événement, Le Nouvel Observateur, Réalité, Option, La Revue des Cadres C.G.T., Vie Ouvrière*. A finanțat o scrisoare confidențială de informații, intitulată *Synthesis*, a K.G.B.-ului. *Synthesis* număra cam cinci sute de abonați: patruzeci și unu de ziariști, două sute nouăzeci și nouă de deputați, o sută treizeci și nouă de senatori, paisprezece ambasadori și șapte persoane particulare. Spre deosebire de celelalte publicații la care colabora, domnul Pathé nu lăuda pe față Uniunea Sovietică, dar denunța sistematic amenințările chineze și americane.

Manipulat mai întâi de Kondraciov, adjunctul lui Agayants, domnul Pathé a trecut apoi în mâinile ofițerilor K.G.B. Gremiakin, Borisov și Kuznețov. Domnul Pathé, care avea o adevărată avere personală, nu s-a codit să încaseze și micile bacșișuri ale K.G.B.-ului – în total, o sută de mii de franci în douăzeci de ani, se pare, sumă în care se recunoaște ușor laba K.G.B.-ului: plăți mici pentru a nu răsfăța agentul, plăți suficiente pentru a-l compromite. Banii îi erau predați lui Pathé cash, în plic sau în interiorul câte unui ziar schimbat discret cu un altul, pe parcursul unor întâlniri clandestine prin cafenele de la periferie.

Arestat de D.S.T. în 1979, cu prilejul unui contact cu ofițerul său de legătură, asupra lui au fost găsite exemplare din *Synthesis*, proiecte de articole pe care le supunea aprobării K.G.B.-ului și lista de abonați.

Evident, ofițerul de legătură a fost expulzat, iar procesul lui Pathé, având loc în luna mai a anului 1980, a fost exemplar din mai multe puncte de vedere.

Acuzația tindea să demonstreze că Pathé nu fusese un spion propriu-zis, ci un „scrib al K.G.B.-ului" și că, într-un conflict atât de profund ca acela dintre U.R.S.S. și lumea liberă, faptul de a-i transmite informații reale inamicului putea fi mai puțin grav, în ultimă instanță, decât furnizarea de informații false liderilor de opinie din Franța. Curtea pentru Siguranța Statului a dat curs acuzării, cel puțin până la un anumit punct: relațiile informative cu o țară străină fuseseră dovedite, iar legea autoriza o pedeapsă de douăzeci de ani. Pathé a primit cinci.

În presa scrisă, s-a manifestat o mișcare de protest general. Ziariștii s-au indignat, pentru că domnul Pathé (în vârstă de șaptezeci de ani), era prea bătrân ca să mai fie condamnat: s-ar fi scandalizat oricum, și dacă era prea tânăr, prea bolnav, prea sărac, prea simpatic sau prea marginal.

Fie presa nu înțelegea, sincer, în ce sens un agent de influență e mai periculos decât un spion, fie se simțea vizată de această condamnare.

„Tot ceea ce i se reproșează, e că a fost «agent de influență», o marionetă care practica intoxicarea la cel mai înalt nivel, în contul Uniunii Sovietice..." a scris *Le Figaro*, recunoscând că era „agentul perfect al noii politici practicată de K.G.B., care constă în a răspândi «dezinformarea»."

Le Monde l-a prezentat ca pe „un rusofil convins" (ceea ce era o mare ipocrizie: „sovietic retribuit" ar fi fost mai exact), înduioșându-se pentru cei „douăzeci de ani de eforturi pentru

a face să existe și să supraviețuiască niște buletine confidențiale", dar uitând că unul dintre acestea, cel puțin, fusese subvenționat de un serviciu extern străin. Când ministerul a declarat public că nu era vorba de „crearea unui nou maccarthysm, o nouă vânătoare de vrăjitoare", *Le Monde* a scris, sentențios și suspicios: „Această asigurare nu face nici două parale."

Peste câteva zile, în 30 mai 1980, *Le Monde* a mers și mai departe cu spiritul subversiv: „Când sancțiunea depășește orice măsură, e atinsă libertatea însăși... Legea care a fost aplicată condamnă cu precizie orice relație informativă cu o putere străină, atunci când e «de natură să dăuneze situației militare sau diplomatice a Franței sau intereselor ei esențiale». Cine a dăunat, în cazul de față, intereselor esențiale ale Franței? Domnul Pierre Pathé, bunul analist (*sic*) redus de-acum la tăcere? Sau cei care vor să-i închidă gura?" S-a ajuns la limita absurdului. „Bunul analist redus de-acum la tăcere" acționa contra plată în beneficiul unei puteri străine care nu-și ascundea intenția de a răspândi în lumea întreagă dictatura proletariatului. În rest, pe parcursul procesului se dovedise din abundență că intervențiile domnului Pathé urmăreau să perturbe relațiile Franței cu aliații ei și, în consecință, „să dăuneze situației [ei] diplomatice".

În același număr, știind bine că trebuia să pună punctul pe *i*, *Le Monde* a reprodus opinia U.N.S.J. (Uniunea Națională a Sindicatelor Jurnaliștilor) care estima că domnul Pathé nu fusese condamnat „în calitate de spion, ci ca agent de influență și «dezinformare»". (Observați indispensabilele ghilimele, acești ghimpi de care *Le Monde* nu poate să se lipsească.) În continuare, uniunea sindicală protesta contra unei decizii care îi permitea unei jurisdicții de excepție să hotărască, „în arbitrarul cel mai total, ce este și ce nu este activitate informativă", și anume, „să închidă un om în numele rațiunii de stat, numai pentru natura convingerilor lui". Iată-ne din nou în plină aberație: de când este „o jurisdicție de excepție" o curte oficială a statului, cu sediu permanent, de când reprezintă ea „arbitrarul cel mai total"? Iar când un om e închis nu „numai pentru natura convingerilor lui", ci pentru că a jucat, pe bani sunători și strălucitori, rolul unui „agent de influență și dezinformare", cum se poate interpreta revolta U.N.S.J.?

Protestele presei au avut un prim efect imediat. În 27 martie 1981, *Le Monde* a publicat o petiție semnată de șaizeci și nouă de ziariști „și alte personalități" care, în sfârșit, își dădeau arama pe față: „Domnul Pathé," scriau ei, „nu a fost judecat pentru a fi transmis sovieticilor documente confidențiale, ci pentru conținutul scrierilor lui, care ar fi făcut din el un agent de influență și dezinformare! Care ziarist, care scriitor, atunci când își prezintă publicului analizele sau cugetările, nu este, de bună-voie sau involuntar, un agent de influență?" *Sic, sic, sic.* Sofismul e amuzant, dar și revelator. Cei șaizeci și nouă de gazetari „și alte personalități" se simt cu musca pe căciulă, se tem să nu fie luați drept „agenți de influență". Dar de ce? Își însemnau ei cumva în agende cruciulițe misterioase și se duceau să-și avanseze regulat proiectele de articole agenților de legătură din K.G.B., prin fundul micilor cafenele din Arondismentul XX sau din Courbevoie? Sau simțeau într-un mod confuz că, repetând te miri ce, mereu în același sens, deveniseră realmente agenți de influență... „de bună-voie sau involuntar"?

Un al doilea efect s-a manifestat puțin mai târziu. La data de 4 iulie 1981, *Le Figaro* anunța grațierea unui agent de influență, în același timp cu eliberarea unui militant corsican deținut pentru un atentat cu exploziv și aceea a unui militant guadalupean suspectat că participase la mai multe atentate și la sechestrarea unei ziariste.

Mi-e ușor să mi-i imaginez pe ofițerii din Departamentul A izbucnind într-un râs feroce, în birourile lor din Casa Albastră.

Superioritatea sovietică în materie de dezinformare

După cum vom vedea în capitolul următor, alte țări au încercat și ele operațiuni de dezinformare dar, în perioada clasică, situată între sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și destrămarea Uniunii Sovietice, supremația rusă în acest domeniu a rămas incontestabilă.

Aceasta se justifică, pe de o parte, prin avantajele pe care le avusese din pornire U.R.S.S., iar pe de altă parte, prin handicapurile Occidentului democratic.

În plan istoric, după cum am văzut, partidul comunist avea atât experiența clandestinității, cât și pe aceea a manipulării opiniei.

Pe plan filosofic, oportunismul comunist permitea ca adevărul să fie adaptat cu mare ușurință după gusturile de moment.

Să insistăm asupra acestui punct. Lenin avea o viziune aristocratică asupra societății. Jos era poporul; mai sus partidul. Dar partidul însuși era descompus în *subalterni*, făcuți pentru a crede și a se supune, putând fi sacrificați după bunul plac, și *superiori*, croiți pentru a comanda, deci pentru a spune adevărul absolut al momentului. De unde și posibilitatea de a lansa teme de dezinformare perfect concertate, pe care nimeni n-ar fi venit să le conteste.

Comunismul dispunea de un criteriu fundamental care îl împiedica să se dezinformeze pe el însuși: ceea ce-i folosea comunismului era bun, frumos și adevărat; ceea ce-l prejudicia, era rău, urât și fals.

Comunismul nu avea decât un singur obiectiv, vizibil clar pentru oricine nu încerca să se orbească singur: dictatura proletariatului în lumea întreagă. În aceasta se găseau două avantaje considerabile:

– unul se baza pe unitatea și pe concertarea tuturor acțiunilor întreprinse în slujba unui singur plan;

– celălalt, pe însăși lipsa lui de măsură: nu se pot „dezinforma" câteva persoane: nu se dezinformează decât masele. Cu cât e mai extins câmpul dezinformării, cu atât focul se aprinde mai ușor. Cu cât e mai generalizată psihoza obținută, cu atât e mai profundă. Cu cât e mai lungă pârghia, cu atât este mai puternică.

Să mai adăugăm că, în dezinformare, continuitatea intenției reprezintă nu numai un avantaj determinant, ci aproape o condiție *sine qua non*, pentru că o dezinformare bine concepută nu se poate exercita decât pe o durată relativ lungă. Or, direcția partidului comunist a putut adesea să tragă linie și chiar să facă stânga-mprejur în repetate rânduri, fără a deranja cu nimic continuitatea de intenție, pentru că planul de bază nu constase niciodată în altceva decât în triumful mondial al comunismului,

care se putea împlini, după cum nu vom obosi niciodată s-o repetăm, atât prin alianța cu Hitler, cât și prin războiul contra lui Hitler, atât prin colectivizarea pământurilor cât și printr-un simulacru de economie liberală, atât prin revoluția într-o singură țară, cât și printr-o răzmeriță a proletarilor de pe tot globul.

Această continuitate subiacentă și invariabilă a fost servită prin menținerea acelorași șefi la putere, pe parcursul unor perioade prelungite.

De la Revoluția din octombrie 1917 până la prăbușirea sistemului comunist, în 1991, Uniunea Sovietică a fost condusă de Lenin, Stalin, Malenkov, Hrușciov, Brejnev, Andropov, Cernenko, Gorbaciov, opt oameni timp de șaptezeci și patru de ani, ceea ce revine la aproape zece ani pentru fiecare personaj, opt oameni a căror intenție principală rămânea aceeași, neabătută. În acea perioadă, câți președinți de Consiliu și prim-miniștri avusese Franța? Cincizeci. Sub doi ani de persoană. Câți președinți avuseseră Statele Unite? Doisprezece.

Ceea ce reprezintă, în medie, următorii ani de exercițiu al puterii:

Uniunea Sovietică:	9,21
Statele Unite:	6,25
Franța:	1,28

Din 1953 și până în 1991, C.I.A. a avut paisprezece directori, sau directori interimari; din 1954 până în 1991, K.G.B.-ul a avut opt și, dacă îi numărăm predecesorii, Ceka, G.P.U., O.G.P.U., G.U.G.B./N.K.V.D., N.K.G.B., M.G.B., vedem că din 1917 până în 1991, „organele rusești" au fost comandate de șaisprezece oameni. Din 1944, data creării lor, și până în 1991, serviciile speciale franceze (S.D.E.C.E., apoi D.G.S.E.), au avut treisprezece directori.

Ceea ce în medie înseamnă, ca ani de exercițiu la comandă:

Uniunea Sovietică:	4,62
Statele Unite:	2,71
Franța:	3,61

Să adăugăm la aceasta că toți secretarii generali ai P.C.U.S., deci toți prim-miniștrii Uniunii Sovietice, erau prin definiție comuniști și că, bineînțeles, toți șefii serviciilor lor speciale și toți membrii acestor servicii erau și ei comuniști. În Statele

Unite, pentru perioada avută în vedere, numărăm cinci președinți democrați și șapte republicani. Evident, aceștia îi alegeau pe directorii C.I.A. conform propriei lor linii politice, câtă vreme agenții rămâneau liberi să voteze cu Partidul Mare și Vechi al Elefantului sau cu cel al Măgarului, după cum îi tăia capul.

În Franța, cei aproximativ cincizeci de premieri și președinți ai Consiliului care s-au succedat aparțineau celor mai diverse partide și nu le plăcea deloc să-și încredințeze serviciile speciale unor oameni cu care nu se puteau înțelege. În ceea ce-i privește pe agenți, printre aceștia au existat dintotdeauna catolici și francmasoni, regaliști și socialiști, și nu ne-am mira să aflăm că s-au infiltrat și câțiva comuniști.

Să zicem deci că, din punct de vedere ofensiv, U.R.S.S. era bine plasată pentru a dezinforma lumea într-un mod coerent.

Pe plan defensiv, era o citadelă de necucerit, din moment ce statul comunist dispunea de toate mijloacele de informare în masă. Abia dacă erau ascultate câteva posturi de radio, ca *Radio Europa Liberă* sau *Vocea Americii*, de către o infimă minoritate a publicului sovietic. Sateliții, faxurile și modemurile aveau să schimbe această stare de fapt, dar mult mai târziu.

În ceea ce privește Occidentul, și el era cât se poate de prost plasat. Pe plan ofensiv, nu avea nici intenție, nici metodă, nici mijloace, nici un proiect politic vast; la nivel defensiv, era la fel de vulnerabil, de altfel inconștient de pericolele dezinformării care-l pândeau, pentru că nu cunoștea nici termenul, nici fenomenul.

Un oraș deschis, contra unei citadele invincibile.

CAPITOLUL VIII
TENTATIVE OCCIDENTALE

În timp ce dezinformarea sovietică își făcea de cap în lume, serviciile speciale ale Occidentului se mulțumeau să practice R.A.P.-ul tradițional: Informații, Acțiune, Protecție. Totuși, nevoite să studieze tehnicile K.G.B.-ului, a început să li se trezească dorința de a-și imita dascălii. Din motivele pe care le-am enunțat la sfârșitul capitolului precedent, acesta va fi mai scurt. Serviciile occidentale nu aveau nici o șansă contra celor sovietice.

Să dezvăluim, totuși, câteva tentative de uz intern sau extern.

Afacerea Oldfield

Conform anumitor surse, Sir Maurice Oldfield, fostul șef al MI6 (*Military Intelligence 6* – spionajul britanic) și coordonatorul activităților informaționale din Irlanda de Nord, a fost nevoit să se pensioneze sub presiunea MI5 (*Military Intelligence 5* – contraspionajul britanic), care răspândise zvonuri despre presupusa lui homosexualitate.

Se cunoaște bine rivalitatea care a opus întotdeauna MI6 – orientat spre operațiunile exterioare – și MI5 – mai preocupat de securitatea internă, dar e cam greu de înțeles cum ar putea da naștere un război al serviciilor unei adevărate campanii de dezinformare a opiniei publice – cu atât mai mult cu cât acuzația (justificată sau nu) la adresa lui Sir Maurice nu avea nici o șansă să întâlnească un public la fel de receptiv ca în epoca lui Oscar Wilde.

Documentele Gestapoului

În memoriile sale, Alexandre de Marenches povestește că, făcând într-o zi turul anexelor S.D.E.C.E., a găsit, într-o cazemată, niște baloturi enorme care conțineau hârtii.

– Ce-i aici?

– Arhivele Gestapoului și ale Abwehrului, rechiziționate la Eliberare, domnule director general.

– Câte documente sunt?

– Zece tone, domnule director general.

S-a evaluat că, folosind o echipă de doi ofițeri, mai mulți subofițeri și câțiva secretari bilingvi care cunoșteau acel gen de arhivistică, inventarierea ar fi durat cam doi ani, costând foarte scump. „Prin urmare, am pus să se efectueze câteva sondaje, la voia întâmplării", relatează Marenches. „Rezultatul a fost dezagreabil, dacă nu chiar penibil. S-au găsit personalități bine văzute care fuseseră, sau susțineau că fuseseră luptători în Rezistență sau buni patrioți. În realitate (...), colaborau cu serviciile germane. Au semnat până și state de plată ale trădării."

Inventarul complet nu s-a făcut și, se pare, „zece tone de hârtie încă mai dorm undeva în apropierea Parisului, dintre care unele sunt absolut incriminatoare pentru niște oameni importanți"*. Iar Marenches adaugă: „Nu știu dacă am avea ceva de câștigat din reglarea acestor conturi."

Este adevărat, există o datorie față de memorie și un drept la uitare. Dar se poate deduce ușor că, dezvăluind existența acestor documente și făcând o aluzie, fie și vagă, la conținutul lor, Alexandre de Marenches efectua în contul serviciului său o manevră care nu poate să nu amintească operațiunea *Neptun* din Cehoslovacia. Practic, fie că există circa zece tone de documente compromițătoare, fie că sunt numai câteva kilograme sau chiar nici unul, posibilitățile de manipulare care rezultă de aici, pentru oricine pretinde că le deține, sunt aproape aceleași.

Domnul de Marenches mi-a povestit că una dintre distracțiile sale favorite era aceea de a alege câte un domn important, la un dineu, pentru a-i șopti la ureche:

– Știu totul.

Sau, în zilele când avea mai puțin chef de glumă...

* Vezi Sam Izdats, *Hitler contra Iuda*, Editura SAMIZDAT, 1999 (n. tr.).

Afacerea Daniel-Siniavsky

C.I.A. (*Central Intelligence Agency*, Agenția Centrală de Informații a Statelor Unite) conține un *Directorate for Operations* calificat pentru a desfășura toate acele *special activities* indispensabile unui serviciu secret modern, de la răpiri până la dezinformări, asasinatele fiindu-i de câtva timp interzise. La drept vorbind, operațiunile americane de dezinformare pură au fost rarisime: nu au servit, în epoca pe care o evocăm în acest capitol, decât la pregătirea unor intervenții paramilitare, ca aceea care l-a costat pe președintele Salvador Allende funcția și viața, în 1973.

Este cazul să atribuim denumirea de „dezinformare" operațiunilor lungi și laborioase întreprinse de C.I.A. sub forma propagandei radiofonice (*Radio Liberty*, *Radio Free Europe*, *Voice of America*) și sprijinului pe care „Compania" l-a adus multor publicații anticomuniste? N-am crede. Desigur, era vorba de manipularea opiniei publice în scopuri politice, nici unul dintre participanții angajați nu era plătit oficial de C.I.A., iar informațiile transmise ascultătorilor sau cititorilor erau orientate. Dar dacă *de ce?*-ul rămânea voalat, factorul *contra cui?* se vedea limpede: era clar pentru toată lumea că aceste publicații și posturi de radio luptau deschis contra comunismului. Prin urmare, respectând concepția mea asupra dezinformării, aici era vorba mai degrabă de o propagandă ușor voalată.

În plus, C.I.A. a fost acuzată de a le fi transmis sovieticilor indicațiile necesare pentru arestarea scriitorilor disidenți Daniel și Siniavsky (1965), spre a deturna atenția lumii întregi dinspre bombardamentele americane din Vietnam. Un fleac, după cum se vede.

Mai savuros e episodul următor.

Afacerea Sukarno

Anul o mie nouă sute cincizeci și șapte. Agentul însărcinat cu afacerea, Joseph B. Smith, povestește.

Ahmed Sukarno, primul președinte al republicii Indonezia, nu este complet surd față de cântecul sirenelor comuniste și tinde spre o „democrație ghidată", mai degrabă decât spre

democrația în stil american, numită scurt: democrație. Un grup de colonei iau poziție contra lui Sukarno. Se varsă sânge, dar nu prea mult. Sukarno își continuă politica de apropiere de comunism.

Americanii se pregătesc să-i susțină pe colonei. Doresc ca partidul procomunist al lui Sukarno să piardă alegerile. Consideră că amorurile președintelui ar putea fi exploatate în acest sens. De fapt, în decursul unui voiaj făcut în U.R.S.S., Sukarno a fost însoțit permanent de o frumoasă animatoare blondă, iar când președintele Voroșilov a vizitat Indonezia, aceeași tânără a fost văzută de mai multe ori în compania lui Sukarno.

La modul ideal, ar trebui ca domnul Sukarno și amanta lui să fie filmați în plină acțiune, dar nu există aproape nici o șansă de reușită. Cuiva îi vine geniala idee de a găsi o sosie a domnului Sukarno și o parteneră acceptabilă. În fond, filmele pornografice arată foarte puțin chipurile actorilor, iar un mexican chel, cu ten bronzat, ar putea juca satisfăcător rolul: poliția din Los Angeles are cu duiumul. Perfecționistă, C.I.A. preferă să confecționeze o mască reprezentând trăsăturile lui Sukarno, destinată actorului porno care urmează să-i joace rolul.

Filmul este realizat, dar deodată se înțelege că nu va șoca pe nimeni în Indonezia, unde moravurile sunt foarte libere și, din moment ce nu există nici o șansă de a-l șantaja sau a-l compromite pe domnul Sukarno, operațiunea este abandonată, terminându-se în coadă de pește.

Atâta amatorism ne surprinde: K.G.B.-ul n-ar fi efectuat un studiu al pieței atât de jalnic, înainte de a consacra un asemenea buget și eforturi unei mașinații care n-avea să vadă niciodată lumina zilei.*

* O altă legendă cu privire la același subiect susține următoarele: cu ocazia vizitei în U.R.S.S., lui Sukarno i s-au pus la dispoziție numeroase dame de companie, iar înainte de plecare a fost „invitat" la o proiecție cu filmul tuturor isprăvilor lui amoroase – în speranța evidentă de a-l aduce astfel la discreția rușilor. La care, replica președintelui indonezian ar fi fost următoarea: „Dragi prieteni, nu mi-ați putea da o copie a filmului s-o duc în țară? Poporul meu ar fi atât de mândru de mine!" (n. tr.).

Capitolul IX

CINE A CÂȘTIGAT RĂZBOIUL RECE?

În fața inegalității de talente și mijloace puse în acțiune de către comunism și de Occident, se impune o întrebare legitimă: cine a câștigat Războiul Rece?

Occidentul, ba bine că nu!

La prima vedere, această întrebare iese din sfera noastră de interes și am putea afirma mult și bine fie că respectivul conflict a fost câștigat de îndârjirea președintelui Reagan și cacealmaua cu *Războiul Stelelor*, fie că nu l-a câștigat nimeni, ci a fost pierdut din cauza caracterului aberant al economiei comuniste. Nimic din toate acestea nu este neadevărat, dar totuși a existat și un război al informațiilor care ne interesează în primul rând.

Asupra prăbușirii Uniunii Sovietice nu mai încape nici o îndoială, iar studiile anilor care au precedat acestui fiasco, încă dinainte de perestroika, denotă o stupefiantă scădere de tonus a regimului. Lenin avusese dreptate să folosească teroarea ca mijloc de guvernare: un regim atât de utopic cum era comunismul nu se putea menține fără coerciție. Or, în mod destul de curios, nici o teroare nu se poate prelungi la nesfârșit: călăii înșiși sfârșesc prin a se moleși, prin a nu mai „crede".

În acest sens, afacerea Soljenițîn reprezintă un exemplu tipic: ni-l putem imagina pe Stalin incapabil să găsească un mijloc expeditiv pentru a împiedica publicarea *Arhipelagului gulag*?

La fel de tipică este încetinirea marilor acțiuni de dezinformare: în anii optzeci, nimic nu se mai compară cu *Svastika* sau *Neptun*. S-ar putea ca acest lucru să se datoreze faptului că tehnicile de dezinformare au fost în sfârșit denunțate în Occident; cu siguranță, este vorba și de o lipsă de entuziasm din partea executanților.

În plus, nu s-a putut ca libera circulație a informațiilor, din ce în ce mai inevitabilă, să nu smulgă din izolare populația rusă. Delăsarea propagandei comuniste, proliferarea literaturii samizdat, emisiunile radio din lumea liberă îndreptate spre U.R.S.S. (fie cu scopuri politice, ca din partea americanilor, fie cu intenții culturale, ca în cazul francezilor) și, în sfârșit, construirea sateliților de retransmisie a emisiunilor occidentale de televiziune au deschis ochii publicului rus, atât asupra minciunilor comunismului, cât și cu privire la prosperitatea materială a Occidentului. De asemenea, toate aceste fenomene l-au indus în eroare referitor la anumite aspecte: Occidentul i-a apărut ca inamicul fundamental al marxismului, când el însuși era marxizat profund, dar ce contează: aceste dezvăluiri, exacte sau eronate, au acționat în același sens. Publicul rus a înțeles că se putea trăi și altfel decât trăia el.

În mod naiv, s-ar putea deci celebra victoria adevărului asupra minciunii și sărbători triumful Occidentului asupra comunismului.

Și dacă, totuși, au învins comuniștii?

Și totuși, la data scrierii acestor rânduri (1999), unde se află, în spiritul cetățeanului european mediu, imaginea comunismului?

Comunismul, chiar și pentru cei care îl condamnau, nu este decât un rău relativ pe lângă răul integral, absolut, care e nazismul.

Ideea comunistă, se aude adesea, era generoasă în sine. Pur și simplu, a fost aplicată prost de ruși, ceea ce nu e deloc surprinzător, din moment ce ei nu au cunoscut niciodată democrația. Stalin (despre a cărui „inimă iubitoare" vorbea, încă nu demult, Paul Éluard) a provocat avortul ideilor frumoase ale lui Lenin. Încercați să vă prezentați într-un salon sau într-un birou ca un nazist, fie și pocăit: veți vedea rezultatul. Dacă vă declarați comunist activ, aceasta depinde de mediu, unii vor îndrăzni poate să vă privească pieziș; ca fost comunist veți fi primit bine oriunde – spun clar: oriunde. Nu demult, un prim-ministru francez și-a omagiat în public colegii comuniști și nimeni nu l-a scuipat în față.

Comuniștii au reușit să se facă să uite:

– că regimul comunist a costat viața a o sută de milioane de ființe omenești, cel puțin;
– că a inventat lagărele de concentrare;
– că a deportat populații întregi;
– că a reintrodus oficial tortura în interogatorii;
– că a dus la falimentul economic al tuturor țărilor unde a fost implantat;
– că a sterilizat pe plan intelectual popoare întregi;
– că le-a prejudiciat iremediabil băncile genetice;
– că a violat independența mai multor țări;
– că a recurs sistematic la teroare și la minciună, ca mijloace de guvernare.

Jos pălăria!

Nazismul, care a făcut aproximativ de zece ori mai puține victime decât comunismul, a fost definitiv și pe bună dreptate veștejit de procesele de la Nürnberg și supus unei eradicări totale, printr-o politică de denazificare aplicată ca cel mai eficient mod.

Comunismul nu a făcut obiectul nici unei sancțiuni, în nici o țară, și continuă să apară în opinia multor oameni ca o mișcare politică onorabilă, alături de toate celelalte.

Recunoașteți că așa ceva e de-a dreptul incredibil și este greu să nu o considerăm o victorie a dezinformării – nu mă refer la Departamentul A ca atare, ci la entitatea comunistă în sine – în favoarea consimțământului patologic al Occidentului.

Se regăsesc toate: manipulare mascată (comunismul se ascunde acum sub masca social-democrației sau, în Rusia, a naționalismului); manevrare a opiniei publice pasive; informații deturnate, ignorate, filtrate savant, și scopuri politice evidente:

– în Rusia, reconstrucția unei societăți a privilegiilor cu tendințe mafiote, gata să facă orice concesii Rusiei ortodoxe și tradiționale;
– în Occident, distrugerea definitivă a tuturor valorilor moștenite de la creștinism și constituirea unei societăți fără alte structuri decât cele care se ivesc din corupția ambiantă.

Da, avem toate motivele să ne întrebăm: cine a câștigat Războiul Rece?

Capitolul X
CUM SE CONCEPE

Înainte de a ne continua expozeul istoric și a vorbi despre dezinformarea de astăzi și de mâine, aș dori, pentru a fixa ideile, să analizăm o operațiune de dezinformare tipică, recunoscând că toate se abat de la tipar într-un sens sau altul.

Modul cel mai simplu de a expune o operațiune de dezinformare constă în a o compara cu o operațiune de publicitate, reținând totodată următoarea diferență: publicitatea, după cum am văzut în cazul propagandei, se supune „predestinării *simple*" (anumiți oameni sunt predestinați mântuirii: cutare detergent spală mai alb), câtă vreme operațiunile de dezinformare se supun principiului „*dublei* predestinări" (anumiți oameni sunt predestinați mântuirii, alții, damnării: comunismul e binele, capitalismul e răul).

Prin urmare, vom încerca să observăm în acest capitol cum se *concepe* o operațiune de dezinformare; în capitolul următor, vom vedea cum *funcționează*.

Clientul

Cutare companie care fabrică un anumit produs, cutare stat care nutrește anumite ambiții, sunt clienții obișnuiți ai publicității și ai dezinformării. Uneori, clientul reprezintă și tema campaniei, de exemplu un candidat la un post ales care poate plăti un organism pentru a se vinde mai bine alegătorilor. La acest nivel, deosebirea dintre publicitate și dezinformare devine subtilă și se referă la scopurile politice.

În perioada pe care am analizat-o, principalul client pe piața dezinformării era partidul comunist cu vocație internațională, sub forma Politburo-ului din P.C.U.S.

Clientul este acela care beneficiază de pe urma operațiunii și care achită nota de plată. Fie cu banii lui, fie cu banii unui protector mai bogat decât el, fie cu bani furați poporului sub formă de cotizații sau impozite.

Agentul

În publicitate, clientul se adresează unei agenții specializate. O dată ce a fost acceptată de către client, agenția răspunde pentru toată campania de publicitate. Jean Anouilh a lucrat pentru o agenție de publicitate și e posibil ca acolo să fi învățat arta cuvântului care lovește drept la țintă – pe aceea a conciziei, în orice caz.

În dezinformare, cea mai bună agenție pe care am întâlnit-o până acum a fost Departamentul A din K.G.B.

O agenție de dezinformare folosește agenți, numiți în general agenți de influență.

Studiul de piață

Nici un agent publicitar și nici un dezinformator demni de numele lor nu se lansează în acțiune fără a fi studiat care „produs" va putea fi acceptat și cum poate fi făcut să fie acceptat. Publicul este întotdeauna „luat la ochi": un ruj de buze nu se vinde la fel ca un computer, nici măcar aceleiași femei de afaceri. Și, de asemenea, nu se dezinformează intelectualitatea unei țări occidentale la fel ca oamenii de pe stradă din Lumea a Treia. Acest studiu de piață determină obligatoriu alegerea suportului căruia i se vor atașa transmițătorii, ca vagoanele după o locomotivă.

Suporturile

În publicitate, suportul va avea în general un caracter anecdotic și propriu mai degrabă să frapeze, să surprindă, să seducă, decât să convingă, pentru că publicul nu se lasă cu adevărat tras pe sfoară de tot ceea ce citește sau vede: el știe bine că se dorește să i se vândă un anumit produs, iar convingerea viitorului cumpărător se va obține mai mult cu ajutorul interesului și al repetării „spotului", decât cu al probabilității sau chiar al verosimilității acestuia. Puțin contează dacă dumneavoastră credeți sau nu că un anume detergent spală într-adevăr mai alb: e de ajuns să-l cumpărați și să nu vă dezamăgească prea mult. Prin urmare, se va vedea o gospodină antimargarină luând o anumită margarină specială drept unt de Normandia, sau un băiat pe care toate fetele frumoase încep

dintr-o dată să-l sărute pentru că și-a schimbat pasta de dinți. În cele două exemple de mai sus, suporturile sunt gospodina și margarina, fetele și pasta de dinți.

În dezinformare, dimpotrivă, publicul trebuie să fie determinat nu numai să înfulece, ci și să creadă.

Prin urmare, suporturile vor fi fapte mărunte, adevărate sau pretinse ca fiind adevărate. Când Departamentul A scria, pe o coală cu antet american, o scrisoare presupusă a fi fost scrisă de un american și urmărind în realitate să prejudicieze America, această scrisoare în sine încă nu era dezinformare: nu era decât un fals. Utilizarea ei, într-un anumit context, o transforma în suportul unei operațiuni de dezinformare.

Transmițătorii

O operațiune de publicitate este relativ simplă, iar transmițătorii ei cei mai evidenți sunt pur și simplu mijloacele pe care le folosește: cuvântul și imaginea transmise de presa scrisă, vorbită, filmată, televizată, informatizată.

Totuși, chiar și aici, se impune noțiunea transmițătorilor multipli: o anumită revistă de televiziune îi face reclamă unei anumite emisiuni de televiziune care face reclamă unui anume produs. De altfel, emisiunea de televiziune poate face publicitate și pentru revista care îi face ei publicitate. Acțiunile tuturor acestor transmițători multipli se adună și, în cele mai bune cazuri, se înmulțesc.

Există și transmițători mai puțin vizibili. Când un sportiv sau o actriță cunoscută sunt angajați de o agenție pentru a face publicitate unor indispensabili sau unui parfum, devin transmițători de gradul doi. Nu voi cumpăra cutare parfum pentru că fabricantul sau agentul său (pe care îi evit) îmi spun că acel parfum e bun, ci pentru că mi-o spune, în numele lor, acea actriță (pe care o admir).

În publicitate, un transmițător este util. În dezinformare, sunt indispensabili mai mulți transmițători, altfel s-ar reveni la cazul propagandei, veridică sau mincinoasă, nu contează. Moscova nu se poate indigna de crearea virusului HIV de către americani decât fiindcă s-au indignat mai întâi indienii. Dezinformatorul caută sistematic un complice, în general

inconștient, care va putea deveni țapul ispășitor al operațiunii, dacă aceasta nu reușește.

Tema

Agenții publicitari o știu: orice campanie trebuie să aibă o temă cât mai simplă posibil.

Se va spune că detergentul cutare spală mai alb, sau costă mai puțin decât altele, rareori amândouă în același timp. Niciodată firma Leclerc nu a pretins că produsele sale sunt mai bune decât altele; Guerlain nu a afirmat niciodată că ale sale erau mai ieftine.

Apelul de la Stockholm, al cărui obiectiv final era acela de a face Occidentul să tindă către sistemul comunist, nu făcea nici un elogiu al acestui sistem: insista numai asupra dorințelor de pace ale Uniunii Sovietice și dorințelor războinice ale Statelor Unite.

Tratarea temei

Pentru a-și trata tema, publicitatea se limitează în general la a-și repeta fără să obosească sloganurile și imaginile: altceva nu are de oferit.

Dezinformarea, din partea ei, își poate trata tema în mai multe moduri: fie nedifuzând o informație, fie difuzând o informație incompletă, tendențioasă ori de-a dreptul falsă, fie saturând atenția publicului printr-o suprainformație care face să se piardă sensul a tot ceea ce e important și ce nu este, fie prin comentarii subiective.

Aceste comentarii trebuie să fie exprimate într-un limbaj accesibil publicului și, adeseori, într-un anumit cod. Publicitatea are ea însăși codurile ei: am văzut că unele expresii, cum ar fi „Cu Carrefour, pozitivez", sau „E Morgan după mine" nu înseamnă propriu-zis nimic, și tocmai pentru că nu înseamnă mare lucru ele reușesc să ajungă, fără a trece prin nivelul inteligenței, la sensibilitatea viitorului cumpărător mulțumit că a înțeles, făcându-l să deschidă portofelul. La fel se întâmplă și în cazul dezinformării. Dacă tema nu e complet rațională, are șanse mai mari să fie acceptată.

Cutiile de rezonanță

În publicitate, cutiile de rezonanță sunt în primul rând mijloacele pe care le parcurg mesajele publicitare și, în al doilea rând, dacă mesajul a fost bine recepționat, însuși publicul care îl repetă, fie pentru a vorbi de bine un produs pe care l-a găsit pe gustul său, fie numai fiindcă mesajul i-a plăcut, în modul în care place un cântecel de copii. Se mai aud chiar și în zilele noastre persoane vârstnice repetând *Du beau, du bon, Dubonnet* („Frumos, bun, Dubonnet", logogrif fonetic: „Dübó, Dübón, Düboné") iar altele, *Souriez Gibbs* („Zâmbiți Gibbs"), din plăcerea de a reproduce o formulă familiară. Și eu am îndrugat adesea: „Republicile trec, vopseaua Soudée rămâne", fără de care aș fi uitat cu siguranță existența acestei vopsele care, dacă nu mă înșel, a sfârșit prin a succeda Republicilor. Melodioarele publicitare pe care le auzeam în copilărie – *Colgate, Colgate..., Dop, Dop, Dop* – continuă să mi se repete în memorie, deși nu am folosit niciodată vreunul dintre aceste produse. Prin urmare sunt, în acest sens, o cutie de rezonanță. Și de câte ori n-ați spus *Un Ricard sau nimic*, eventual înlocuind cuvântul *Ricard* cu altul?

În dezinformare, situația e mult mai complexă.

Tema, echipată cu suporturile ei, este în general încredințată unui agent de influență, care va găsi calea pentru a o face să ajungă la public. Poate i-o va transmite unui prieten ziarist, ca pe o informație secretă, rugându-l să n-o divulge (urmarea se ghicește de la sine). Poate va vinde el însuși informația, unei anumite organizații. Sau poate, dacă dispune de o scrisoare confidențială difuzată unor abonați – cum am văzut că a fost cazul lui Pierre-Charles Pathé – va putea afecta direct un anumit public, pentru început restrâns.

Dar o singură cutie de rezonanță nu este de ajuns pentru a duce o operațiune la bun sfârșit. Trebuie ca tema simfoniei dezinformatoare să fie reluată de toată orchestra, ceea ce nu e atât de dificil pe cât s-ar crede, căci mijloacele de informare au tendința de a se copia unele pe altele, de a vorbi despre „ceea ce se vorbește" și există, desigur, ziare sau emisiuni considerate ca fiind cele mai importante și după care celelalte

au tendința să-și potrivească pasul. Prin urmare, va fi suficient să existe o relație în redacția „potrivită" de presă sau de televiziune, pentru ca orchestrarea temei să pornească pe calea cea „bună".

Agentul de influență angajat în mod direct de un serviciu special este în general plătit: acest lucru permite să fie ținut în mână mai ușor. Sau poate să fi fost „muiat" – compromis în prealabil.

Prima cutie de rezonanță poate acționa de asemenea în schimbul unor sume de bani sau cedând unui șantaj, dar acest lucru nu e indispensabil: serviciile cerute sau prestate, returnarea unor datorii, simpatiile politice, favorurile acordate pot fi de ajuns: agentului îi rămâne să decidă. Dacă nu există o plată directă, cutia de rezonanță va fi considerată un „corespondent onorabil".

Americanii declară că agenții de informații se recrutează din patru motive. O pasiune pentru acronimele mnemotehnice – acesta fiind fonetic și aproximativ – rezumă aceste patru motive prin cuvântul *MICE* („șoareci"): *Money, Ideology, Sex, Ego* („bani, ideologie, sexualitate, orgoliu"). Aceleași considerente se aplică și pentru agenții de influență și cutiile de rezonanță care depind de ei.

Ținta

Ținta este, prin definiție, opinia publică a populației vizate. Conform teoriilor comandantului Coignet, despre care am vorbit mai sus, numai șapte la sută din membrii unei populații date sunt complet refractari la publicitatea scrisă și orală. E foarte posibil ca acest procentaj să fi scăzut drastic odată cu apariția televiziunii.

Ținta, care a făcut obiectul unui studiu de piață, trebuie să consimtă, *a priori*, mai mult sau mai puțin. Ar fi greu să li se vândă umbrele de ploaie tuaregilor (decât, eventual, prezentându-le ca umbrele de soare). Același lucru e valabil și pentru dezinformare.

Toleranța dezinformării este limitată. Ea e direct proporțională cu neștiința populației asupra unui subiect dat. Și e invers proporțională cu prejudecățile defavorabile acțiunii de

dezinformare. O acțiune de dezinformare constă adesea în a-i crea inițial țintei prejudecăți care vor fi favorabile pentru viitoarea campanie de dezinformare, urmând ca apoi să se lanseze respectiva campanie.

De exemplu, dacă scopul campaniei este acela de a pregăti o acțiune ostilă, se va crea sau se va stimula ostilitatea pe care o anumită populație o poate simți față de inamicul care se dorește să i se atribuie. Mai întâi, se va încerca a-i face pe americani antipatici, iar apoi se va scrie *Go home* pe toate zidurile. Sau, se va începe prin a-l asemăna pe Sadam Hussein cu Hitler, după care se va pregăti opinia publică mondială pentru a-l bombarda până la moarte. Acest procedeu este denumit cu un termen nou, care figurează continuu în presă dar încă nu pare să-și fi croit drum în dicționare:

Satanizarea (sau diabolizarea – la alegere)

Satanizarea nu ține de domeniul propagandei, ci de acela al dezinformării, în măsura în care se bazează pe date trucate și face parte dintr-un plan de ansamblu. Este practicată tot timpul, bineînțeles, dar simplul fapt că expresia a apărut spontan în limbajul scris și vorbit arată că ea a început să fie folosită mai sistematic, din moment ce se simte brusc nevoia de a o defini. Constă, pur și simplu, în a spune cât mai multe lucruri rele posibil despre inamicul potențial, adesea într-un mod absolut gratuit, dar bazându-se pe suporturi ale dezinformării – informații false, declarații false, fotografii false.

În publicitate, satanizarea nu se practică pe față. Denigrarea produsului unui concurent ar risca să atragă atenția asupra acestuia.

Maniheismul

Așa cum arătam mai sus, dezinformarea urmărește aproape întotdeauna să creeze două tabere, a celor buni și a celor răi. Îmi amintesc că, în copilărie, învățând la școala comunală istoria Armagnacilor și a Bourgignonilor, nu reușeam să înțeleg care erau cei răi și care cei buni. Or, nu mă îndoiam că, în orice conflict, trebuie să existe obligatoriu unii buni și alții răi. În cele din urmă, am hotărât să-i consider „buni" pe cei din

tabăra familiei Armagnac, pentru că numele lor mi se părea mai frumos.

Opinia publică e ca un copil mare și procedează cam la fel, cu ajutorul unui sufleur: dezinformatorul.

Psihoza

O operațiune de dezinformare reușită creează, în rândurile publicului:

– pe de o parte, o cvasiunanimitate a caracterului psihotic;

– pe de altă parte, o stare irațională care îl împinge să nu mai vadă decât ceea ce se întâmplă în sensul dezinformării, să o îmbogățească, să se dezinformeze el însuși, prin fenomenul vampirismului la care am făcut deja aluzie, dezinformatul devenind dezinformator.

Aceste manifestări, care țin de ceea ce se numește „zvonul public" și au fost studiate din abundență de către sociologi, constituie materia asupra căreia acționează dezinformatorul. Se poate spune că acesta a atins succesul deplin atunci când dezinformarea ajunge să se lipsească de contribuția lui. Genul de prestigiu care a înconjurat și încă mai înconjoară partidul comunist, în pofida crimelor sale recunoscute și a eșecurilor patentate, ia parte la această fascinație îngăduitoare care începe prin consimțire și se termină prin psihoza colectivă.

Trebuie să se rețină clar că dezinformarea nu se adresează decât la suprafață inteligenței publicului pe care pretinde că-l induce în eroare; în profunzime, ea se adresează sensibilității sale la toate nivelurile: al inimii, al viscerelor, al sexului, pasiunile fiind întotdeauna mai puternice în om decât convingerile.

CAPITOLUL XI
CUM SE PRACTICĂ

Trebuie să examinăm acum care sunt trucajele posibile ale informației sau, cel puțin, care sunt trucajele cunoscute la ora actuală.

Se poate spune, simplificând, că un fapt poate fi prezentat în șapte moduri diferite:

- afirmat;
- negat;
- trecut sub tăcere;
- amplificat;
- diminuat;
- aprobat;
- dezaprobat.

Dar, în loc de a judeca în abstract, să ne propunem o misiune precisă de dezinformare și să vedem cum am putea-o duce la bun sfârșit.

Imaginăm următorul fapt: domnul Dupont a bătut-o pe doamna Dupont. Misiunea noastră este aceea de a-l exonera pe domnul Dupont în ochii opiniei publice. În mod stereotip, se disting douăsprezece moduri profesioniste de a o face.

Negarea faptelor

Dacă publicul nu are nici o cale de a-și confirma ceea ce s-a întâmplat în realitate, putem pur și simplu să negăm faptele: „Domnul Dupont", vom spune noi, „nu a bătut-o pe doamna Dupont". Totuși, dacă ne-a fost încredințată misiunea de a-l disculpa pe domnul Dupont, înseamnă că, probabil, publicul este deja la curent, într-un mod vag, cu o scenă de familie din casa Dupont. De exemplu, ar fi fost dificil să se nege cu desăvârșire samavolniciile lui Pol Pot din Cambodgia.

Din acest motiv, în locul negării faptelor, dezinformatorul avizat va prefera:

Inversarea faptelor

Dacă aceasta este metoda pe care o alegem, vom declara pur și simplu, susținând sus și tare, că „Doamna Dupont l-a bătut pe domnul Dupont". Acest lucru justifică scena casnică despre care publicul a prins de veste, îl dezvinovățește complet pe domnul Dupont și, într-o epocă moralizatoare și victimofilă, îl face cu atât mai simpatic, cu cât varianta respectivă inspiră antipatie față de doamna Dupont.

Este foarte evident că manipulatorii nu recurg decât rareori la metode atât de extreme. Preferă amestecul între adevăr și minciună.

Amestecul între adevăr și minciună, cu diverse titluri

Rămânând în perspectiva în care publicul este mai mult sau mai puțin la curent cu incidentele și unde ar fi nechibzuit să-l mințim în proporție de sută la sută, putem amesteca în mod savant realitatea cu falsul. De exemplu, nu vom nega că domnul Dupont a lovit-o pe doamna Dupont, dar vom spune că ea a început.

Ceea ce ne aduce la tema agresiunii – foarte folosită în dezinformare. Cine pe cine a agresat? (Agresatul beneficiind, în concepția actuală, de toate drepturile.)

De remarcat că însăși noțiunea de agresiune e extrem de ambiguă. Dacă dumneavoastră îmi faceți un reproș relativ aspru, dacă eu vă insult, dacă-mi dați o palmă, dacă vă dau un pumn, dacă scoateți cuțitul, dacă eu scot pistolul, cine pe cine a agresat?

Germania din timpul celui de-al Doilea Război Mondial ne apare ca agresoare la adresa Aliaților. Dar clauzele draconice și umilitoare ale tratatului de la Versailles îi dădeau sentimentul că ea fusese cea agresată. Se va răspunde: tratatul de la Versailles a fost atât de draconic numai fiindcă Germania era deja agresoare în momentul Primului Război Mondial. Iar Germania va răspunde că nu ea îl asasinase pe arhiducele Austriei. Sârbii, la rândul lor vor răspunde că, dacă Austria nu coloniza Serbia...

Dar dezinformatorul nu are nevoie să cunoască toate aceste lucruri. Studiind bine societatea noastră, el are avan-

tajul de a o face să plângă pentru soarta domnului Dupont bătut de soția lui. (Într-o altă societate, ar fi fost preferabil să declare: „Da, a bătut-o și bine a făcut: chiar dacă el nu știa de ce, ea, cu siguranță, știa.“)

Unul dintre cele mai frecvente cazuri de amestec între adevăr și minciună constă în inexactitatea numărului de victime anunțat, în care se pare că nu există nici o limită pentru exagerările sau diminuările abuzive.

Modificarea motivului

La prima vedere, dacă aflați că domnul Dupont a bătut-o pe doamna Dupont, veți considera că a vrut s-o facă să sufere și că e un om foarte rău. Dar dacă presupunem că a fost vorba de o flagelare erotică, iar doamna Dupont l-a rugat îndelung, înainte ca el să se hotărască s-o satisfacă? Totul se schimbă. Faptele rămân aceleași, fie, a bătut-o. Dar îl veți învinui pentru asta? Dimpotrivă, dacă n-ar fi bătut-o, l-ați fi putut acuza de sadism, de misoginie, de a nu fi destul de sensibilizat față de drepturile femeii.

Contrar afirmațiilor lui Stalin, faptele nu sunt încăpățânate. În mâinile unui bun dezinformator, devin maleabile aproape la nesfârșit.

Carrier, autorul masacrării vendéenilor, se lăuda: „Dintr-un principiu de umanitate, curăț pământul libertății de acești monștri.“ După cum credea Republica a III-a, colonizarea Asiei și a Africii avea rolul de a le face să profite de binefacerile gazului curent în orașe și ale democrației.

Modificarea circumstanțelor

Având în vedere că raportul de forțe dintre domnul și doamna Dupont nu este cunoscut, putem să declarăm că e un cuplu à la Dubout, doamna Dupont cântărind o sută de kilograme, domnul Dupont doar cincizeci, și să tratăm incidentul pe un ton glumeț. N-a izbucnit doamna Dupont cea dintâi în râs, când domnul Dupont i-a aruncat mănușa? Această modificare a proporțiilor în forțele prezente e o formulă foarte curentă. Se poate ascunde, de exemplu, faptul că armata A

este echipată mai modern decât armata B, dar insistând din greu asupra superiorității numerice – adevărată sau falsă – a armatei B.

Toate celelalte împrejurări pot fi modificate de asemenea. Domnul Dupont are obiceiul de a-și bate soția, sau a cedat unui moment de tensiune pentru care ea era responsabilă? Nu cumva tocmai aflase, de exemplu, că-i pusese coarne? Sau era nervos pentru că în aceeași dimineață își pierduse slujba? Ori trebuie să-i iertăm totul, fiindcă a copilărit la orfelinat?

La fel stau lucrurile și în politică. Nu degeaba presa mondială a încercat să creeze impresia că Saddam Hussein ar avea „a patra armată din lume“, iar acum auzim spunându-se că a cincea îi aparține Coreei de Nord.

Estomparea

Acest procedeu constă în a îneca faptul respectiv sub o masă de alte fapte fără nici o legătură cu el și, dacă e posibil, mai apte de a suscita interesul publicului. Dacă domnul Dupont este campion la fotbal, de exemplu, sau dacă a traversat Atlanticul de unul singur, ori e un actor celebru, faptul că a bătut-o sau nu pe doamna Dupont are șanse să pălească mult în ochii publicului.

De exemplu, atunci când un președinte de republică se pregătește pentru un război virtuos și democratic, conflictele personale trec în planul secund.

Suprainformarea deliberată este o formă de estompare.

Camuflajul

Camuflajul e o variantă a estompării. Se va povesti în cele mai mici detalii cearta dintre domnul și doamna Dupont, atribuindu-i-se domnului Dupont rolul pozitiv, și se va trece peste loviturile date cu formule de genul: „Nu e exclus ca în cele din urmă cei doi soți să fi ajuns la păruială“, sau: „Discuția a putut lua, într-un anumit moment, o formă fizică, dar atitudinea doamnei Dupont tot incalificabilă rămâne“ etc.

Această tehnică a fost folosită mai ales în timpul războiului din Cecenia, când nu se punea accentul decât pe cruzimile

rușilor, câtă vreme actele teroriste ale cecenilor erau camuflate. O metodă asemănătoare a acționat în favoarea Statelor Unite, cu ocazia invaziei din Panama: activitățile reprobabile ale președintelui Noriega au făcut să se dea uitării faptul că americanii invadaseră, fără declarație de război, un stat independent, ucigând cinci sute șaisprezece panamezi (cifră oficială) sau vreo șapte mii (cifră neoficială). Aceeași tehnică, aplicată sârbilor și kosovarilor în 1998, a făcut ca rebeliunea kosovară să fie trecută sub tăcere, iar represiunea sârbească, scoasă în evidență.

Interpretarea

Fără a fi negate, modificate, estompate sau camuflate, faptele se pot prezenta și comenta într-un mod favorabil sau nefavorabil. Logomachia, îndeosebi, permite să se suscite emoții pozitive sau negative, la alegere. Se poate pronunța un rechizitoriu contra domnului Dupont, numindu-l brută; se poate pronunța o pledoarie pentru el, declarându-l impulsiv. Se poate spune și că, în cazul de față, acțiunea lui a fost aproape justificată, pentru că doamna Dupont făcuse o criză de nervi, aceea era singura cale de a o calma, iar domnul Dupont, cunoscut pentru firea lui blândă, a trebuit să-și asume neplăcuta sarcină de a o lovi, fiind apoi chiar mai nefericit decât ea, după care și-au prezentat cu siguranță scuzele unul altuia și s-au împăcat unul în brațele celuilalt: a fi căsătorit înseamnă a ști să-ți asumi responsabilitatea, oricât de dezagreabilă, pentru partenera de viață.

Interpretarea evenimentelor sub formă de comentarii este rolul care le revine editorialiștilor din presa scrisă, vorbită sau televizată – iar aceștia, desigur, se avântă din tot sufletul să prezinte în lumina propriilor lor idei tot ceea ce se întâmplă în lume. E omenește. Un editorialist poate fi un dezinformator; cel mai adesea, este dezinformat dar, după ce a adoptat o poziție asupra unei anumite conjuncturi, se va strădui în mod firesc să demonstreze că a avut dreptate, să nu dezvăluie decât incidentele care îi confirmă punctul de vedere și să le comenteze în acest sens. Va ajunge cu ușurință la dezinformare, fără ca măcar să fi procedat cu rea voință.

Generalizarea

Unul dintre procedeele care permit să se diminueze responsabilitatea domnului Dupont constă în a demonstra că nu e singurul în acea situație, că există nenumărați bărbați care își bat nevestele, că în anumite civilizații acest lucru e considerat indispensabil, că femeile puțin cam primitive pot chiar să vadă în aceste rele tratamente o dovadă de dragoste. *Ne biot ne jaleet*, „dacă nu mă bate, nu mă iubește", spune un proverb rus.

Astfel se întâmplă, de exemplu, ca într-un război civil să fie scuzate atrocitățile unei părți beligerante – „E regretabil, dar așa s-a procedat dintotdeauna" (condamnându-le, evident, pe ale celeilalte părți, care vor fi prezentate ca fiind ieșite din comun). Același lucru e valabil și pentru o invazie care se dorește a fi scuzată („Chiar și grecii..." sau „Chiar și egiptenii...") – câtă vreme, în cazul unei invazii căreia i se dorește condamnarea, nu se va face referire nici la greci și nici la egipteni, ci numai la „drepturile omului" sau la „drepturile popoarelor de a-și hotărî singure soarta".

Ilustrarea

Se poate trece de la particular (conduita domnului Dupont), la general (comportamentul multor soți). Se mai poate porni, cu rezultate asemănătoare, de la general, pentru a ajunge la particular, considerat ca o ilustrare a unei reguli universale. În loc de a începe cu conduita domnului Dupont, se vor pronunța mai întâi câteva generalități asupra conduitei soților pentru a ajunge la o ilustrare a acesteia: comportamentul domnului Dupont. De exemplu, se va profita de aceasta pentru a demonstra că, în comparație cu alți soți, domnul Dupont a dat dovadă de moderare: la urma urmei, doamna Dupont n-a murit, din câte știm.

De obicei, în cazul unei manifestații politice, se vor justifica vandalismele și prădăciunile: „Aceste excese nu sunt decât o ilustrare destul de banală a ceea ce se poate întâmpla foarte ușor în asemenea împrejurări. De altfel, ar fi putut să fie și mai rău: n-au făcut decât să jefuiască magazine și să dea foc câtorva mașini, n-au omorât pe nimeni." Sau „n-a murit decât un singur om". Și așa mai departe.

Părţi inegale

Acuzaţiei la adresa domnului Dupont i se va acorda un minut de emisie televizată sau o notă într-o pagină de ziar, iar meritele lui vor fi proslăvite timp de o oră sau pe o pagină întreagă.

Această inegalitate ajunge uneori până la proporţia de sută la sută. De exemplu, n-am observat ca presa să fi reprodus şi punctul de vedere al domnului Noriega, în conflictul americano-panamez.

În paralel, apărătorii doamnei Dupont vor fi lăsaţi să se exprime cât mai pe scurt posibil. Li se vor întrerupe intervenţiile, li se vor trunchia articolele, dar li se va menţine participarea la dezbatere, pentru a da senzaţia de imparţialitate. Dimpotrivă, se va face cât mai mult zgomot posibil în jurul domnului Dupont. În dezinformare, cantitatea joacă un rol esenţial. Să presupunem că un ziar publică scrisori ale cititorilor asupra problemei: poate să fi primit o mie de scrisori favorabile doamnei Dupont, nu va publica decât una; dacă a primit zece scrisori în sprijinul domnului Dupont, le va publica pe toate.

Părţi egale

Procedeul „părţilor egale" se practică mai ales în ultima fază a unei operaţiuni de dezinformare, când opinia publică a devenit deja majoritar favorabilă tezei dezinformatorului şi trebuie să se ia atitudine pentru a obţine o cvasiunanimitate, mizând pe instinctul gregar.

Să reluăm exemplul cu corespondenţa din partea cititorilor. Dorindu-se „obiectiv", ziarul va anunţa că rezervă acelaşi număr de rânduri atât acuzării, cât şi apărării. Va publica cele mai prost întocmite scrisori acuzatoare, cele mai pline de ură, provenind de la personaje care pot deveni antipatice în ochii publicului şi, dimpotrivă, cele mai convingătoare scrisori apărătoare, trimise de personaje simpatice.

Variaţiuni pe aceeaşi temă

Iată lista diverselor procedee de dezinformare pe care obişnuiesc să le prezint în cuprinsul conferinţelor mele şi pe care am publicat-o, cu câteva mici deosebiri, în *Montajul* şi în *Dezinformarea, armă de război*. Pe parcursul unei călătorii, am avut plăcerea de a întâlni cititori care formaseră un grup de vigilenţă antidezinformare şi efectuau lucrări practice din care mi-au încredinţat unele eşantioane. Din nefericire, nu le-am notat numele şi nu le pot mulţumi aici aşa cum ar merita. Dacă citez aceste rânduri, vor vedea că am avut de câştigat de pe urma eforturilor lor.

Faptul de la care porniseră era „câinele a mâncat friptura", aveau misiunea de a dezvinovăţi câinele şi au conceput un anumit număr de prezentări dezinformatoare ale evenimentului:

– De acord, e câinele, dar alaltăieri, era pisica.

– Nu era decât o bucăţică de carne veche şi arsă, uitată în frigider.

– Friptura era pusă în farfuria câinelui, care n-a făcut decât s-o lingă, mai ales că nu mâncase de trei zile.

– N-a mâncat-o, a oferit-o unei prietene.

– E un ciobănesc german de cinci ani care, anul trecut, şi-a salvat stăpânul de la înec. Păzeşte casa, aduce ziarul în bot, latră şi mănâncă mult.

– Farfuria cu friptura era din faianţă albastră. Era o fleică de două kilograme. Câinele stătea închis în casă din cauza ploii. Vecina l-a lăsat să mănânce friptura.

– Câinii sunt nefericiţi în apartamente, pentru că băncile nu acordă împrumuturi cu dobândă mică pentru a li se construi adăposturi lângă casă.

– Hrana pentru câini Untel, cu apă caldă, permite să se evite asemenea probleme.

– E scandalos ca nişte stăpâni să-şi înfometeze aşa câinele.

– Băieţelul afirmă că un câine vagabond a furat friptura.

– A fost un reportaj la televizor în care se arăta că un câine nu e responsabil atunci când nu a primit o educaţie corectă.

– Atenţie! S-a spus deja că a muşcat pe cineva, acum trei săptămâni, când de fapt fusese alt câine. Eraţi de faţă când a dispărut friptura? Nu? Atunci, găsiţi mai întâi friptura, înainte de a acuza acest biet câine, victimă a atâtor calomnii.

– Câinele a murit: friptura era otrăvită.

Cititorul va fi recunoscut un mare număr dintre procedeele enumerate mai sus.

CAPITOLUL XII
ACCESORII VERBALE

Să observăm clar următoarele: dezinformarea nu este produsă întotdeauna de un dezinformator în solda unui serviciu specializat. Adesea, ea e mărturia unei stări de spirit colective, care poate să fi fost cauzată inițial de un dezinformator, sau pe care un dezinformator o poate deturna în folosul lui.

Trebuie să fim conștienți de faptul că majoritatea copiilor noștri sunt lăsați, aproape fără apărare, la discreția unor profesori dintre care unii sunt îndoctrinați cu teorii subversive pe care încearcă să le propage sub efectul unui idealism probabil sincer și cu atât mai nociv.

Manualele

Am observat deja rolul dezinformator jucat de manualele de istorie franceză sub Republicile a III-a și a IV-a, dar de atunci s-au mai făcut multe.

Spre anul 1984, manualele de științe umaniste folosite la cursul terminal prezentau „viața în U.R.S.S." și „viața în S.U.A." sub forma a două fotografii, pe pagini opuse: prima reprezenta un grup de studenți de ambele sexe, râzând și înghesuindu-se la ieșirea dintr-o universitate; a doua arăta niște negri famelici pe treptele unei barăci.

Editorul Hatier s-a angajat în lupta politică din Republica a V-a: „Intoleranța", proclamă el, „își găsește sursele într-un spirit îngust și intransigent. Unii cred că au întotdeauna dreptate, că dețin adevărul și că le sunt superiori celorlalți. Fanatismul religios, sectarismul politic, iau naștere din intoleranță. Pot duce la ură și la persecuții asupra altora". Fanatismul religios e desemnat nominal, câtă vreme fanatismul antireligios rămâne trecut sub tăcere.

Editorul Magnard reproduce aceste concepții într-un manual destinat aceleiași clase: „Orice idee, orice credință este demnă de a fi luată în considerare; devine demnă de respect

dacă este ea însăși tolerantă." Remarcați că, pentru Magnard, toleranța e singura virtute care merită automat respectul.

În *Practica vocabularului* pentru clasele a VI-a și a V-a, editată de Hatier, se găsesc tabele lexicale ca acesta:

– a lichida pe cineva;
– a fi băgat în pușcărie;
– a ucide;
– a face o caricatură;
– a nimeri drept la țintă;
– a ști să-ți ții gura;
– a denunța;
– a lovi pe cineva;
– a fi încarcerat.

Toate, cu o ilustrație însoțită de următorul text: „Un tip care aseară a luat-o pe cocoașă!"

Un manual de franceză pentru clasa a IV-a publicat de Hachette propune două texte spre a fi explicate sub titlul global *De la constatare la revoltă*. Primul e celebrul pasaj din La Bruyère despre țăranii care „trăiesc cu pâine neagră, apă și rădăcini". Conform autorului manualului, este vorba de o „Constatare a nedreptății" și, bineînțeles, acesta are grijă să se abțină de a menționa că în secolul al XVII-lea cuvântul „rădăcină" nu însemna altceva decât „legumă". Celălalt text, consacrat „revendicărilor în fața nedreptății", este un extras din monologul lui Figaro despre „pedeapsa de a te naște": în acest monolog, conform autorului manualului, Beaumarchais denunță, „cu patru ani înainte de Revoluția Franceză, prin vocea lui Figaro, valetul inteligent și cu experiență, nedreptățile unei societăți aflate în plină criză." Ceea ce e un mod printre altele de a justifica Teroarea fără a o spune.

Recunoașteți că imparțialitatea nu este punctul forte al anumitor pedagogi.

Gramatica franceză și impertinentă

Un alt exemplu: cartea *Grammaire française et impertinente*, apărut la Payot.

„Impertinentă" nu este decât în aparență. Se pare că, dimpotrivă, își propune un plan absolut deliberat, judecând după

exemplele care ilustrează regulile. Iată câteva dintre ele, propuse atenției copiilor noștri:

– Își conduce cu respect fermecătoarea mamă bătrână și neputincioasă la veterinar pentru a-i face o injecție.
– Brutarul cel vesel a scuipat în varza tocată[1].
– Bernard a târât-o pe Geneviève în desiș și i-a băgat mâna-n prăvălie.
– Dramă la vânătoare: vânătorul își confundă tatăl cu un mistreț și îl împușcă. Apoi, îl mănâncă.
– „Pe lumea cealaltă există supermarketuri?" întrebă ea, neliniștită.
– Frankenstein, Dracula, Landru, Pius al XII-lea, Al Capone, sunt nume proprii[2].
– Bernard a spart toate vitraliile Catedralei din Chartres cu praștia lui[3].
– Pentru a-și face câinele să tacă, meșteșugarul i-a pus botnița[4].
– În cursa de landouri, s-au spart multe cauciucuri și mulți bebeluși[5].
– Unui carmangiu din Lourdes, deosebit de cucernic, i-a venit ideea să vândă șiraguri de cârnați binecuvântate[6].
– Pasiunea pentru minore poate provoca necazuri[7].
– Bernard i-a dat foc bunicii sale înfigându-i un tăciune în coc.
– Eu îmi urăsc mama, tu îți urăști tatăl, el își urăște sora, noi ne urâm bunica, voi vă urâți mătușa, ei își urăsc fiii.
– Urăște-ți aproapele, să ne urâm strămoșii, urâți-vă semenii.

1. Sinonimie: *pâte à choux*: 1. varză tocată; 2. tartă umplută (n. tr.).
2. Sinonimie intraductibilă – *propre*: 1. propriu; 2. curat (n. tr.).
3. Sinonimie intraductibilă – *fronde*: 1. praștie; 2. frondă (n. tr.).
4. Sinonimie intraductibilă – *etau*: 1. menghină; 2. botniță (n. tr.).
5. Sinonimie: *landeau* – landou: 1. trăsură decapotabilă cu două banchete față în față; 2. cărucior pentru copii (n. tr.).
6. Sinonimie – *chapelet*: șirag 1. de cârnați (sau alte obiecte); 2. de mărgele sfinte, rozariu (n. tr.).
7. Sinonim intraductibil – *mineur*: 1. minor; 2. miner (n. tr.).

– Nici măcar sinuciderea maică-sii nu l-a putut face să râdă.
– Scuzați-mă, sunt grăbit, trebuie să-mi asasinez mama.
– Ei au dat foc degetelor de la picioarele bunicului lor.
– Șoferul de camion i-a zâmbit țâncului după ce l-a călcat.
– De când a făcut un Iisus, Sfintei Fecioare i s-a urcat la cap.
– Puah! Dumneata ai făcut asta? o întrebă medicul pe tânăra mamă, arătându-i noul născut.
– Ai habar, ștrengar mic, că tocmai ți-ai omorât bunica?

Se va spune că aceste exemple gramaticale nu sunt decât niște glume de un gust îndoielnic? Că nu conțin nici o informație deformată? Și că, în lipsa unor scopuri politice, nu e vorba de dezinformare? În orice caz, tehnica e asemănătoare. În cazul de față, transmițătorul este gramatica pe care se susține că o învață elevii; agenții: autorul și graficianul; tema: distrugerea valorilor tradiționale, a religiei, a familiei, a bunelor moravuri; psihoza dorită: nihilismul moral al tinerelor generații. Iar preceptele lui Sun Ți cu privire la sabotarea societății adverse par să fie aplicate perfect.

Înseamnă oare că autorul și ilustratorul trebuie să fie considerați agenți ai Departamentului A? Mă îndoiesc. Teamă mi-e că nu sunt decât niște dezinformați deveniți autodezinformatori, apoi dezinformatori ai celorlalți.

Din nou vampirismul.

Substantivele proprii din Le Petit Robert

Dicționarele au servit și ele mult la exprimarea sensibilității politice a autorilor lor. Ar merita un studiu aprofundat. În cazul de față, trebuie să ne mulțumim cu câteva exemple.

Îmi propun să atrag atenția asupra mai multor ilustrații din dicționarul *Le Petit Robert des noms propres* (1974), fără a mă ocupa nici de alegerea personajelor care obțin sau nu obțin ilustrație (această alegere reprezentând în sine un program întreg) și nici, fără excepție, de textul articolelor.

La articolul *Bismarck* (Otto von), nu există un portret, ci o caricatură a Cancelarului împreună cu regele lui, Wilhelm I.

La *Candide*, o gravură reprezentând un sclav cu un singur picior și doi domni înarmați cu puști; unul dintre ei îi spune celuilalt: „Cu acest preț mâncați dumneavoastră zahăr în Europa".

La *Chine* (China), Marele Zid, instalații siderurgice, o recoltă de ceai, și un grup de pionieri cu cravate în apropierea unui steag roșu.

La *Cholokhov* (Șolohov, Mihail Alexandrovici), cu portret, aflăm că a descris „poporul muncitor cu finețe și tandrețe" și a apărat „fără concesii pozițiile oficiale ale realismului socialist". Nicăieri nu se menționează că, după toate probabilitățile, nu el este autorul principalei opere atribuite lui, *Pe Donul liniștit*.

La *Communisme* (comunism), are cuvântul ziarul *L'Humanité*, cu un afiș cât se poate de lizibil, care recomandă: „Faceți ca ei".

La *Diaz* (Porfirio), nici un portret, ci un tablou intitulat *Revoluția contra dictaturii lui Porfirio Diaz.*

La *Dollfuss* (Engelbert), o caricatură: „Dollfuss imitându-i pe Mussolini și Hitler".

La *Effel* (Jean), o caricatură a generalului de Gaulle cu Marianne.

La *Ensor* (James), un tablou mare, reprezentând „Intrarea lui Christos în Bruxelles", sub o banderolă roșie proclamând *Vive la Sociale.*

Pe contrapagină, un bronz solemn reprezentându-i pe Engels și Marx, la articolul *Engels* (Friedrich).

La *France* (Franța), numeroase ilustrații, printre care și o „manifestație la Paris, în luna mai a anului 1968", cu două drapele roșii.

La *Grèce* (Grecia), între alte ilustrații, o fotografie cu luptători veseli de gherilă din ELAS (mișcarea comunistă).

La *Hitler*, nici o ilustrație.

La *Hô Chi Minh* (Ho Și Min), cu portret, aflăm că a luptat „pentru libertatea poporului său", că s-a opus „vitejește politicii americane" și că „numeroasele sale poezii sunt caracterizate printr-o gândire foarte elevată".

La articolul *Lénine* (Lenin – Ulianov, Vladimir Ilici), în locul portretului propriu-zis, figurează un tablou reprezentându-l în timp ce ține un discurs la Congresul al II-lea al Sovietelor, încadrat de steaguri roșii.

La *Maïakovski* (Maiakovski, Vladimir Vladimirovici), cu portret, regimul comunist este exonerat de moartea poetului: acesta s-a sinucis „dezamăgit, fără îndoială, de evoluția lentă a revoluției, epuizat de dificultățile personale și de ostilitatea anumitor cercuri literare și politice față de futurism"*.

La *Mussolini* (Benito), fără portret, o caricatură și o planșă reprezentând „incendierea ziarului *Avanti*" de către fasciști.

La *Rouge* (Roșie, Piața), Piața Roșie, plină de drapele roșii.

La *Terreur* (Teroare), nici o ilustrație, dar la Teroarea Albă, o stampă reprezentând „Asasinarea mareșalului Brune de către regaliști".

La *Volga*, o fotografie în care se vede o întindere de apă peste care flutură steagul roșu.

Pe aceeași pagină, la articolul *Volgograd*, se vede o colonadă maiestuoasă, iar legenda nu omite să precizeze că ne aflăm în Piața Lenin.

Uitasem: la *Thorez*, Maurice Thorez înconjurat de clovnii circului din Moscova. O scăpare din neatenție, fără îndoială.

Una peste alta, nenumărate drapele roșii și caricaturi cu orientare politică. Iar dovada intenției politice se găsește în ediția din 1996 care, întrucât comunismul căzuse, militează vizibil mai puțin în favoarea lui. La *Candide* nu mai e nici o gravură. În *China* au dispărut pionierii. La *Comunism*, afișul ziarului *L'Humanité* a fost înlocuit cu un afiș al Comunei. *Dollfuss* nu mai are caricatură. Nici *Engels* nu mai apare sculptat în bronz. Gata cu steagurile roșii în *Franța*: doar o sărbătorire a bicentenarului Revoluției din 1789. S-a zis și cu gherilerii veseli din *Grecia*. Nici un drapel roșu la *Roșie* și *Volga*, aceste cuvinte nemaifiind ilustrate în nici un mod. Lenin nu mai e menționat la *Volgograd*. Imaginea cu Thorez și clovnii a dispărut.

---

* În legătură cu moartea lui Maiakovski se spune că ultimele sale cuvinte, înainte de a se sinucide, au fost: „Nu trageți, tovarăși!" (n. tr.).

Dicționarul sinonimelor, *Larousse, 1977*

La un dicționar de sinonime ne putem gândi ca la o culegere de informații lingvistice, cât de obiectivă posibil. Lucrurile nu stau întotdeauna astfel. De exemplu, să luăm *Dictionnaire des synonymes* publicat de Larousse în 1977. Cuvintele sunt însoțite de fraze destinate să le ilustreze semnificația. Acestea nu sunt citate, ci expresii originale, compuse de autori anume pentru scopul respectiv.

Se înțelege că simpatiile lor politice apar în legătură cu unii termeni deja încărcați de sens politic, ca „nobil" sau „socialist", dar ne cam mirăm să vedem cuvinte neutre, ca *long, lourd, maigre, raide, sec* și chiar *pour**, folosite pentru a infiltra în spiritul cititorului o anumită atitudine politică. Să ni se ierte citatul puțin cam lung: ceea ce căutăm să arătăm se va distinge numai prin acumularea exemplelor.

Adhérer (adera, a): „Aderă la partidul socialist".

Affirmer (afirma, a): „Afirm că toți acești acuzați sunt nevinovați".

Affranchir (elibera, a): „S-a eliberat de valorile tradiționale".

Agissements (acțiuni): „Vom mai suporta mult timp acțiunile directorului?"

Attaquer (ataca, a): „Opoziția a atacat guvernul în termeni foarte violenți".

Auditoire (auditoriu): „Ministrul căuta să impresioneze auditoriul cu ajutorul unor mari efecte oratorice".

Avancer (avansa, a): „Manifestă opinii avansate".

Bâtard (bastard): „Regii Franței au avut mulți bastarzi".

Battre (bate, a): „Eu zic că un tată care își bate copilul nu e un bun pedagog".

Bourgeois (burghez): „Duceau, în casa lor călduță, o viață dintre cele mai burgheze", „poezia nu avea nici un efect asupra acelui spirit burghez", „fusese crescut după principiile celei mai burgheze morale".

Condamner (condamna, a): „A condamna un nevinovat".

Conforme (conform/ă): „Se supunea regulilor celei mai conformiste morale", „urăște conformiștii".

* „Lung", „greu", „slab", „țeapăn", „sec" și, respectiv, „pentru" (n. tr.).

Confus (confuz): „Comunicatul șefului Statului a semănat confuzia".

Contester (contesta, a): „Vă contest dreptul de a mă pune în arest la domiciliu".

Courage (curaj): „Trebuie să ai curaj pentru a face grevă când știi că-ți pui situația în joc".

Critique (critică): „Deciziile guvernamentale au fost sever criticate de opoziție".

Débrouiller (descurca, a): „Încă din copilărie, a trebuit să învețe să se descurce singur".

Décevoir (decepționa, a): „În timpul carierei sale militare, a trecut prin multe decepții".

Déclarer (declara, a): „Reprezentanții sindicali le-au declarat ziariștilor că greva avea să continue".

Défense (apărare): „Credeți că arma nucleară este într-adevăr o apărare eficace?"

Dégommer (destitui, a): „Directorul l-a destituit: iată-l șomer".

Déjouer (dejuca, a): „Opoziția a dejucat manevrele guvernului".

Déléguer (delega, a): „Un delegat sindical refuză să voteze o chestiune pentru care nu a fost mandatat de sindicatul său".

Désaccord (dezacord): „Diferent, conflict care opune sindicatele și patronatul".

Dominer (domina, a): „Despuierea urnelor de referendum nu s-a terminat, dar pentru moment domină «nu»-urile".

Enregimenter (înregimenta, a): „S-a lăsat înregimentat într-un grupuscul de extrema dreaptă".

Famine (foamete): „Salariu de foamete (de mizerie)".

Gloire (glorie): „Generalii vii uzurpă gloria soldaților morți".

Imprévu (neprevăzut): „Succesul stângii a fost complet neprevăzut".

Lent (lent): „Lentorile administrației provoacă verva cupletiștilor".

Limite (limită): „Guvernul își folosea puterea fără limite".

Livrer (livra, a; deda, a se): „Poliția s-a dedat la un interogatoriu violent al suspectului".

Loi (lege): „În acest diferend, legea era de partea țăranilor"; „nobilii se prefăceau că respectau legile onoarei".

Long (lung): „Lungimea negocierilor îi exaspera pe muncitori".

Lourd (greu): „Impozite grele loveau veniturile mici".

Machiner (mașina, a; manevra, a; manipula): „Militarii mașinaseră (manevraseră, manipulaseră) căderea guvernului legal".

Maigre (slab): „Munca la câmp e grea, iar salariul slab".

Majorer (majora, a): „Prețul laptelui s-a majorat", „salariile au fost majorate foarte puțin".

Mécontent (nemulțumit): „Politica socială a guvernului a provocat nemulțumirea generală".

Mêler (amesteca, a): „Poliția l-a amestecat într-o afacere de moravuri".

Menace (amenințare): „Amenințările directorului nu au avut nici un efect asupra liceenilor".

Mensonge (minciună): „Afirmația că oamenii sunt egali în fața legii este o minciună".

Ministère (minister; pastorat): „Preotul-muncitor își exercita pastoratul la uzină".

Misérable (mizerabil; neînsemnat): „Tribunalul l-a condamnat pentru un neînsemnat furt din buzunare".

Monarque (monarh): „Monarhiștii francezi nu au nici o influență".

Monde (lume): „Revoluționarii vor să transforme lumea".

Montrer (arăta, a): „Romancierul arată mizeria în care trăiesc muncitorii".

Mutin (revoltat, rebel): „Revolta prizonierilor a fost provocată de relele tratamente".

Noble (nobil): „Mai demult, nobilii aveau drepturi exorbitante".

Opprimer (oprima, a): „Armata oprima libertatea".

Optimisme (optimism): „Afirmațiile optimiste ale președintelui nu convinseseră pe nimeni".

Orateur (orator): „Termenul de «tribun» i se potrivește în primul rând unui orator care apără interesele păturilor sociale exploatate".

Ordre (ordine): „Ministrul pretindea că grevele tulburau ordinea publică".

Ouvrier (muncitor): „Muncitorii nu vor vota cu acest candidat de dreapta".

Petit (mic): „Cei mici trag întotdeauna ponoasele".

Porter (purta, a): „Veteranul își purta ostentativ decorațiile".

Pour (pentru): „Alegătorii s-au pronunțat pentru candidatul stângii".

Pourrir (putrezi, a; împuți, a se; descompune, a se): „Guvernul a lăsat situația socială să se împută"; „descompunerea situației sociale e neliniștitoare".

Présent (prezent): „Dificultățile prezente ale economiei noastre erau previzibile".

Primordial (primordial): „Rolul armatei a fost primordial în pregătirea loviturii de stat".

Prison (închisoare): „A fost aruncat în închisoare pentru un fleac".

Professer (profesa, a): „Partidul monarhist își profesează opoziția față de democrație".

Promulguer (promulga, a): „În pofida opozițiilor, legea pentru ajutorul de șomaj a fost promulgată".

Provenir (proveni, a): „Regii pretind adesea că autoritatea lor provine de la Dumnezeu".

Punir (pedepsi, a): „Copilul era pedepsit pentru cea mai mică poznă".

Race (rasă): „Rasa Capeținilor s-a stins". (?)

Raide (țeapăn): „Tonul țeapăn al contramaistrului îi exaspera pe muncitori".

Réactionnaire (reacționar): „Partidul regalist afișa un program reacționar".

Recevoir (primi, a): „Muncitorii făceau grevă pentru a primi o primă de periculozitate".

Résoudre (rezolva, a): „Întreprinderea și-a rezolvat problemele concediind muncitori".

Rétribution (retribuție): „Retribuția era cam mică pentru munca solicitată".

Salaire (salariu): „Salariile nu au crescut cu aceeași viteză ca prețurile".

Satisfaire (satisface, a): „Patronul a trebuit să satisfacă revendicările muncitorilor".

Scandale (scandal): „Guvernul trebuie să revină asupra acestei decizii scandaloase".

Sec (uscat, sec): „Şeful serviciului avea relaţii seci cu subalternii".

Socialisme (socialism): „Istoria socialismului încă nu s-a terminat".

Tourment (chin): „Contesa îşi chinuieşte camerista".

Triomphe (triumf): „Triumful ideilor noastre este asigurat".

Usine (uzină): „Închiderea uzinei a lăsat fără locuri de muncă peste o sută de muncitori".

Vaurien (canalie): „Există mai multe canalii în cercurile de afaceri decât printre scursorile societăţii".

Vice (viciu): „Înaltele personalităţi ale regimului trăiau în viciu".

Din fericire, există şi cuvântul *orienter* (a orienta): „Ziarele de informare sunt la fel de orientate ca şi publicaţiile unui partid politic." Fără îndoială. Iar despre dicţionare, ce să mai vorbim! Dacă veţi consulta ediţia din 1996 a *Noului dicţionar de sinonime,* veţi constata că toate exemplele citate mai sus au rămas prezente, cu o variantă: nu mai scrie „*ader* la partid socialist" ci „am *aderat...*".

Întrebare. Un apel atât de sistematic la ura de clasă merită denumirea de dezinformare?

În cazul de faţă, cred că da. Să reluăm definiţia care trebuie să ne servească drept piatră de temelie: *Dezinformarea este o manipulare a opiniei publice, în scopuri politice, folosind informaţii tratate cu mijloace deturnate.*

– Există într-adevăr un tratament aplicat informaţiei, în cazul de faţă, lingvistic.

– Există într-adevăr o tentativă de manipulare a opiniei – altfel, de ce această insistenţă şi convergenţă?

– Această tentativă urmăreşte într-adevăr un scop politic: lupta de clasă.

– Foloseşte într-adevăr mijloace deturnate, din moment ce se exprimă sub forma unui dicţionar şi cu referire la cuvinte proprii să vehiculeze sensuri politice.

Fără îndoială, operaţiunea nu recurge la minciuni ca atare: au existat, cu siguranţă, contese care-şi chinuiau cameristele şi înalte personalităţi care duceau o viaţă de vicii.

Dar există o temă: chemarea la lupta de clasă şi refuzul oricărei autorităţi tradiţionale. Există un suport: dicţionarul însuşi. Există o cutie de rezonanţă: editorul, mai întâi, urmat de mulţi alţii: toţi ziariştii care vor vorbi despre acest dicţionar, toţi profesorii care îl vor folosi la cursuri, toţi elevii care vor repeta ceea ce au învăţat, toţi cei care vor repeta concluziile. Există o ţintă: oricine va folosi acest dicţionar sau va cădea sub influenţa cuiva care îl va fi folosit. Există un maniheism: toţi sindicaliştii şi toţi muncitorii sunt presupuşi a fi buni, toţi patronii, militarii, poliţiştii, guvernele, taţii – răi. Psihoza pluteşte în aer. Există agenţi de influenţă? Da, cei trei autori! Care fac parte din Universitatea François-Rabelais (săracul Rabelais! Cât i-ar mai fi detestat pe aceşti scribălăi!)

Există un client?

Aha! Acum ajungem la delicatul punct al autodezinformării.

Ar fi o naivitate să presupunem că Departamentul A din K.G.B. a recrutat trei profesori ai Universităţii François-Rabelais, dându-le bacşişuri pentru a săpa bazele societăţii franceze. Ar fi mai puţin naiv să ne imaginăm că partidul comunist i-a luat în braţe pe cei trei universitari ai noştri, plătindu-le salariul pentru colaborare... Dar, la drept vorbind, cred că nici Departamentul A şi nici partidul comunist nu au băgat mâna în buzunar: cei trei pioni nefericiţi au fost victimele unei dezinformări care-i depăşea de foarte departe. N-au făcut decât să-şi dea curs viselor rebele, într-un mod simplu şi prostesc... gândindu-se, din când în când, şi la cariera lor, căci pe parcursul anilor şaptezeci şi optzeci, în cercurile de învăţământ, nu era deloc dezavantajos, cu siguranţă, să instigi cu ferocitate la lupta de clasă.

Logomachia

Logomachia – „lupta cu cuvintele" – începe de la invective. Omul caută în mod spontan să-şi exprime ura prin vocabule care încearcă să înjosească duşmanul, să-l ridiculizeze, să-l facă şi mai odios.

De remarcat că insulta e cu atât mai gravă dacă se adresează unei colectivităţi sau unei familii, decât unui individ. Gândiţi-vă la toate cuvintele dispreţuitoare cu semnificaţia de „evreu" sau „arab". În timpul războiului, pentru francezi, germanii nu mai erau germani, ci *Boches, Fritz, Frisés, Fridolins* şi, mai curios, *Chleuhs*, când *Chleuhs*-ii sunt berberi din Munţii Atlas. Britanicii, din partea lor, având un simţ de orientare mai bun, deşi aproximativ încă, îi numeau pe germani „huni". Nici o înjurătură *ad hominem* nu este atât de dureroasă pentru auz ca o injurie *ad familiam*. Insultei i se adaugă un venin deosebit de puternic dacă se aduce în discuţie virtutea mamei (tradiţie latină), agresiunile sexuale propuse a fi săvârşite asupra respectivei mame (tradiţie slavă), sau relaţiile incestuoase atribuite adversarului cu mama sa (tradiţie afro-americană şi, nu de mult timp, franceză).

Imediat ce s-a depăşit stadiul invectivelor, iar insulta presupune o judecată de valoare, nu doar o simplă reacţie de antipatie, nu mai e mult până la dezinformare: nu fără intenţie, germanii îi numeau pe luptătorii din Rezistenţă „terorişti", pentru că luptau fără uniformă şi atacau pe la spate oameni uneori dezarmaţi.

În timpul războiului din Algeria, veteranii din Indochina i-au botezat *Viêts* pe luptătorii de gherilă pe care alţii îi desemnau în general cu denumirea de *fellaghas*, ceea ce înseamnă „cei care taie drumurile", semnificaţie ignorată de cei mai mulţi. Prescurtau adesea cuvântul *fellagha* sub formele *fell* sau *fellouze*, care aveau o sonoritate dispreţuitoare. Populaţia musulmană nu a recurs niciodată la termenul *fellaghas*. Dacă era favorabilă rebeliunii, vorbea despre *moudjahidine* (mujahedini), adică „luptătorii credinţei"; dacă era, ca în majoritatea cazurilor, neutră, îi numea „cei din pădure"; iar dacă era favorabilă prezenţei franceze, îi declara, pur şi simplu, *les salopards* („ticăloşii", „bandiţii").

Se întâmpla ca un ofiţer francez să folosească termenul *moudjahidine*, ceea ce era, desigur, regretabil, căci atunci avea aerul de a-i absolvi sau chiar a-i glorifica pe „cei care taie drumurile" (şi capetele). În rest, luptătorii sunt întotdeauna partizanii sau mujahedinii cuiva, şi teroriştii sau *fellaghas*-ii altora.

Astfel, Françoise Thom comentează că, atunci când sovieticii vorbeau despre propriii lor ofiţeri de informaţii, aceştia erau întotdeauna *razvedciki* (cercetaşi), câtă vreme ofiţerii de informaţii străini nu puteau fi decât *spionîi* (spioni). De asemenea, sovieticii au pretins că „eliberau" ţările baltice, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria, ale căror popoare se simţeau mai degrabă „cucerite" de ei.

Anumite expresii logomahice au avut naşteri cât se poate de fericite. De exemplu, „duşman al poporului" a apărut în timpul Revoluţiei Franceze. A numi pe cineva „duşman al poporului" înseamnă a face apel la solidaritatea întregului popor contra unui singur om, deci a-l transforma pe acel om în ţap ispăşitor pe care toţi ceilalţi sunt gata să-l lapideze.

„Burghez" nu este nici el un termen negativ în sine, deşi reprezenta un termen dispreţuitor în vocabularul nobiliar şi, în consecinţă, nimeni nu voia să fie „burghez", nici privit de sus în jos, nici de jos în sus. „Burghez" a primit diminutivul dispreţuitor *bourge*, după cum şi de la „aristocrat" s-a ajuns la *aristo*, acesta din urmă reluat adesea într-un sens non-peiorativ de cei care consideră că au dreptul la un asemenea apelativ: am auzit adesea expresia *Nous, les aristos*, dar niciodată *Nous, les bourges* („Noi, aristo«craţii»" şi, respectiv, „Noi, burjuii").

Lui Jean Ferré îi place să comenteze scamatoria logomachică realizată în legătură cu cuvintele „aristocrat" şi „democrat", care erau antonime perfect simetrice, unul însemnând „partizan al guvernării elitelor", iar celălalt, „partizan al guvernării poporului". Când „aristocrat" a ajuns să însemne „nobil", „democrat" a rămas fără nici un antonim, ceea ce e foarte practic pentru democraţi, dar dezastruos pentru o gândire politică lipsită de dialectica indispensabilă luptei contrariilor. Conceptului de democraţie nu i se mai găseşte alt opus decât cel al dictaturii, ceea ce de altfel e cu atât mai regretabil şi deconcertant, cu cât dictaturile, de la Caesar până la Hitler, sunt cel mai adesea de origine şi chiar de vocaţie democratică, adică populară. De unde se ajunge la o confuzie care s-ar putea să nu fie întru totul inocentă.

Un exemplu elegant de logomachie este expresia „vânătoare de vrăjitoare“, folosită pentru prima oară, se pare, în legătură cu anchetele întreprinse de senatorul McCarthy asupra personalităților americane suspectate de activități comuniste. Această expresie, ilustrată de piesa lui Arthur Miller *Vrăjitoarele din Salem*, este deosebit de adecvat aleasă, pentru că se adresează unui public care nu crede în vrăjitorie. Prin urmare, vânătoarea de vrăjitoare fiind în spiritul lui un exercițiu pe cât de absurd, pe atât de inuman, publicul e condus spre a gândi că la fel de absurd și inuman e ca autoritățile să fie alarmate de pericolul comunist. Bine jucat.

Evident, numai adversarii noștri practică „vânătoarea de vrăjitoare“. Când e vorba de noi înșine, găsim alți termeni pentru a desemna aceeași activitate.

D'ANOUVILE *(puțin întristat)*: – Maiestatea Voastră se gândește să facă o epurare?

NAPOLÉON *(frapat)*: – Să epurez! Iată un cuvânt la care nu m-aș fi gândit. *(Îl privește lung pe d'Anouvile.)* Nu-ți lipsește talentul, micuțule. Păcat că ești cu capul în nori, te-aș fi angajat! Până acum, s-a vorbit numai de represiune. Era prea direct. *(Articulează cuvântul, degustându-l cu încântare)*: – „Epurarea“. Are un aer ușor igienic. Interesantă descoperire! Ai niște tăblițe? *(D'Anouville i le întinde.)* Notez cuvântul. *(Repetă, savuros)*: – „Epurarea“. *(Îi vine o idee)*: – Și eliminare, eventual? Nu, sună murdar, a colici. *(Repetă, satisfăcut)*: – „Epurarea“.

(...)

NAPOLÉON: – Îmi scriu lista pentru epurare. Am nevoie de dumneata.

MAREȘALUL *(surprins)*: – Epurare?

NAPOLÉON *(încântat)*: – Da. E un cuvânt nou, pe care l-am găsit și-mi place. Represiunea nu mai intră în noua mea linie.

Jean Anouilh, *La Foire d'empoigne*

„Anticomunismul primar“ sau „anticomunismul visceral“ sunt două expresii logomachice inspirate, pentru că iau act de o anumită atitudine a interlocutorului și îi atribuie cauze

umilitoare, pe care interlocutorul e obligat să le nege, ceea ce îl destabilizează. De altfel, comuniștii, urmați în această direcție de partidul *Mladoros*-ilor (Tinerii ruși), elaboraseră o întreagă metodă de destabilizare a interlocutorului, numită *politgrammata*, pe care ar fi interesant s-o studiem în voie.

Logomachia este cu atât mai eficace, cu cât recurge la rime, pentru că atunci beneficiază de un impact non-intelectual și pătrunde până la acel nivel irațional și cu atât mai eficient pe care trebuie să-l vizeze întotdeauna dezinformarea. Am semnalat deja principiul *beser rot als tot*. În lipsa rimelor, ritmul rezolvă uneori el problema: *Make love not war* („Faceți dragoste, nu război“). Piciorul metric din trei silabe urmate de două *Al-gé-rie Fran-çaise* („Al-ge-ri(a) fran-cez(ă)“) era presupus a avea o putere de incantație. Iar celebra „arie a lampioanelor“ este tot o formă de logomachie.

Când nu există nici ritm, nici rimă, se poate folosi o metaforă, mai ales dacă e incoerentă. Sefton Delmer lansase dictonul defetist: *Lieber ein heiler Kreuz als ein eiserner*, care s-ar putea traduce prin *Mai bine o sănătate de fier, decât o Cruce de Fier.*

În timp ce țineam o conferință despre logomachie în fața unui auditoriu de ofițeri ai jandarmeriei, unul dintre aceștia mi-a atras atenția că omisesem să semnalez o expresie.

– Care, domnule colonel?
– *Bavure* (Bavură; (*aici*) abuz – al forțelor de ordine).

Într-adevăr, termenul *bavure* e bine găsit. Nu numai că are o rezonanță respingătoare, dar destabilizează forțele de ordine, care sunt singurele susceptibile de a comite abuzuri, faptele asemănătoare cu cele săvârșite de elementele din afara legii, manifestanți sau teroriști nefiind decât o aplicare justificată a programului lor revoluționar.

Mic vocabular logomachic

Anti-indépendantistes (anti-independentiști): loialiști sau fideli, când vorbiți de pe o poziție contrară lor.

Assassiner (a asasina): a ucide, atunci când făptașii sunt dușmanii dumneavoastră.

Bavure (abuz): nu se aplică decât forțelor de ordine, niciodată forțelor subversive.

Charnier (în engleză, *mass-grave*): groapă comună în care inamicii v-au îngropat prietenii.

Chasse aux sorcières (vânătoare de vrăjitoare): practicată de un inamic superstițios și naiv, dar crud. Expresia are avantajul de a-l ridiculiza, pe lângă că-l face să pară odios.

Criminel de guerre (criminal de război): cel care a luptat în tabăra adversă. Termen folosit frecvent (și perfid) de către dezinformatori, pentru a desemna o persoană inculpată dar încă nerecunoscută ca vinovată de crime de război.

Ennemi du peuple (dușman al poporului): adică, al dumneavoastră.

Extrême droite (extrema dreaptă): oricine se află mai la dreapta decât dumneavoastră.

Fasciste (fascist): insultă pe care trebuie s-o pronunțați primul, pentru că se poate aplica nu numai inamicului, ci și dumneavoastră. Puțin cam demodată.

Intégriste (integrist): oricine are opinii ferme pe care nu le împărtășiți.

I.V.G.: termen din logomachia defensivă, cu sensul de „avortare", dacă sunteți pentru.

Légitimiste (legitimist): denumire pe care și-o atribuiau regaliștii francezi partizani ai aripii mai vârstnice pentru a da de înțeles că partizanii aripii tinere nu dețineau nici o legitimitate, pe când partizanii aripii tinere aveau o legitimitate bazată pe alte considerente.

Négationniste (negaționist): vezi *révisionniste.*

Orléans: nume atribuit în Franța de către regaliștii francezi partizani ai aripii vârstnice moștenitorilor proveniți din aripa tânără. Deosebit de eficace în opoziția *les Bourbons et les Orléans* („Bourbonsii și Orléansii"), pentru a ascunde faptul că și unii și ceilalți erau Bourboni.

Primaire (primar): se aplică „anticomunismului", dar ar putea face carieră și cu „anticorect-politicește", de exemplu.

Raciste (rasist): insultă aplicabilă oricui face o deosebire între popoare, religii, naționaliști, sexe, vârste. Americanii, mereu în frunte, au format pornind de la acest model cuvintele *sexist* (adept al discriminării sexuale) și *agist* (adept al discriminării pe bază de vârstă), care permit ca invectiva respectivă să fie orientată mai precis.

Révisionniste (revizionist): insultă cu atât mai eficace, cu cât e foarte vagă. Pare să se poată aplica oricui pune la îndoială istoria așa cum este predată, mai ales aceea a celui de-al Doilea Război Mondial. De fapt, e o insultă care, în discuții, sună mai „de bon ton" decât *fascist.*

Sans-papiers (fără acte): termen al logomachiei defensive, care tinde să disculpe orice emigrant clandestin sugerând ideea că, dacă nu are acte în regulă, nu e vina lui, ci a administrației țării în care s-a instalat fără autorizație.

Terroriste (terorist): oricine recurge la forță, dacă nu e de partea dumneavoastră.

Touche pas à mon pote (nu te-atinge de pretenaru' meu): expresie remarcabilă, rezultată dintr-un *brain storming* reușit. Are avantajul nu numai de a reda o expresie foarte populară, atât prin suprimarea negației, cât și prin folosirea unui termen familiar, ci și de a face apel la unul dintre cele mai nobile sentimente: fidelitatea în prietenie. Reluată sub diverse forme („nu te-atinge de familie", „nu te-atinge de copii"), de către mișcări cu orientări diverse, la fel cum regaliștii compuseseră versurile unei „Marseieze albe" pentru a beneficia de acordurile mobilizatoare ale lui Rouget de Lisle. Pe aceeași arie, carmelitele de la Compiègne care aveau să fie ghilotinate în timpul Terorii aplicaseră un text de inspirație religioasă. În general, aceste tentative de uzurpare nu sunt încununate de succes.

Viscéral (visceral): vezi *primaire.*

Acest scurt eșantion este departe de a fi exhaustiv. Cititorul e invitat să-l completeze *ad libitum*, ca o temă de lucrări practice.

Capitolul XIII
ACCESORII SENZORIALE

Moda se schimbă. În anii cincizeci, se credea în eficacitatea mijloacelor subliminale; acum, părerile sunt împărțite, iar mie îmi lipsește competența pentru a-i departaja pe experți, mai mult decât remarcând în trecere că diavolului îi prinde bine oricând să dea de crezut că nu există. Totuși, să încercăm o analiză mai atentă a subiectului.

Un stimul trebuie să posede anumite caracteristici, pentru a provoca o senzație conștientă. Dacă aceste caracteristici nu ating un anumit prag, subiectul nu e conștient de perceperea stimulilor, care atunci se numesc „subliminali". Nu sunt cu nimic mai puțin prezenți și pot produce anumite efecte asupra subiectului.

Un abuz de limbaj a făcut ca unii să folosească termenul de *subliminal* pentru a desemna nu numai mesajele clandestine vizuale, ci și pe cele auditive. Mesajele clandestine auditive există și pot fi eficiente. După cum vom vedea în continuare, întrucât sunetele se transmit mult mai lent decât imaginile, ele nu se situează literalmente dedesubtul pragului perceptiv și, deci, nu trebuie să fie numite *subliminale.*

Imagini subliminale

Percepția subliminală a fost descoperită în 1917, la Viena, de către Otto Pöetzl.

Pöetzl le prezenta subiecților săi o imagine complexă – o scenă din Far West, cu personaje, cai, căruțe – timp de câteva sute de milisecunde, apoi îi întreba ce văzuseră. Nu-și aminteau nimic – sau, aproape nimic. După ce-i lăsa să se odihnească sau să dormiteze, le punea din nou aceeași întrebare: subiecții răspundeau cu o descriere mult mai completă a scenei. În anii șaizeci, același test a fost repetat cu stimuli care înlocuiau somnolența, pentru a se obține un rezultat la fel de frapant.

Elementul subliminal clasic este celelebra a douăzeci și cincea fotogramă pe secundă, introdusă într-un film și care se derulează prea rapid pentru ca ochiul s-o poată transmite conștiinței, astfel încât se presupune că ajunge direct în subconștient.

Însuși principiul cinematografului se bazează pe faptul că ochiul nu percepe intervalele de timp care despart imaginile fotografiate succesiv, de unde și iluzia gestului continuu sau a desfacerii unei flori. În consecință, apare o tentație puternică de a introduce o imagine suplimentară în fluxul lor, imagine care conține un „mesaj" diferit de al celorlalte și e percepută de spectator fără ca acesta să știe că a perceput-o. Încă din 1896, psihologul ruso-american Boris Sidis a confirmat faptul că anumite mesaje subliminale permit spectatorilor să ghicească literele sau cifrele care le-au fost prezentate fără cunoștința lor. La data de 8 octombrie 1998, *Le Quotidien du médecin* continua să descrie experiențele reușite întreprinse de un laborator afiliat C.N.R.S.

Problema este aceea de a ști dacă toate acestea au vreo utilitate din punct de vedere al publicității și al dezinformării. Răspunsul rămâne deschis discuțiilor.

În 1957, Vance Packard, bazându-se pe experiențele – sau pseudoexperiențele, cum afirmă acum unii – ale lui James Vicary, avea o credință de neclintit în *persuasiunea clandestină.* Vicary însuși afirma că profitase de o vizionare cinematografică pentru a proiecta, la fiecare cinci secunde, mesaje *Drink Coca-Cola* și *Hungry? Eat popcorn* („Beți Coca-Cola" și „Vă e foame? Mâncați popcorn"). Vânzările acelei băuturi vulgare și ale acelui aliment grețos (pentru mine, în orice caz) au crescut respectiv cu 57,7% și cu 18,1%.

Impostură? Adevăr? Profesorul Weiner a făcut experiențe cu cuvântul „vită" transmis la nivel subliminal și efectul acestuia asupra vânzării de sandvișuri cu carne de vită. Profesorul Dixon afirmă că stimulii subliminali există într-adevăr, dar că nu pot modifica nici atitudinea, nici comportamentul. Profesorul Horst Brand vorbește despre „legenda mesajelor secrete". Profesorul Key, autor al unui best-seller asupra problemei (vândut într-un tiraj de două milioane de exemplare),

afirmă că, dimpotrivă, toate agențiile de publicitate practică „inserarea", adică folosirea subliminalelor, mai ales în mesajele cu un caracter sexual accentuat. Radio-Canada a făcut în acest sens unele experiențe „neconcludente".

Oricum ar sta lucrurile, *National Association of Broadcasters* – Asociația Națională a Profesioniștilor de Radio și Televiziune din Statele Unite, Consiliul Radio-Televiziunii Canadiene și *Institute of Practitioners in Advertising* – Institutul pentru Practica Publicitară din Marea Britanie au interzis toate trei folosirea mesajelor subliminale în publicitate. Avem motive să credem că nu sunt atât de inocente pe cât ar dori să ne dea de crezut anumiți specialiști contemporani. Un caz particular: cel al mesajelor subliminale fabricate în folosul președintelui Mitterrand.

Mesajele subliminale și președintele Mitterrand

Faptele sunt simple și nimeni nu le-a contestat vreodată serios, nici postul de televiziune Antenne 2, nici Palatul Élysée. De altfel, Palatul Élysée nici n-a avut nimic de contestat, din moment ce, printr-o repulsie ereditară la adresa crimei de lezmajestate, nimeni nu a îndrăznit să implice președinția în această afacere, ceea ce s-ar fi întâmplat imediat în alte țări democratice.

În timpul campaniei electorale din 1988, genericul de știri al postului Antenne 2 a transmis de 2 949 de ori o imagine a președintelui Mitterrand, candidat, imagine care nu era vizibilă cu ochiul liber, decât dacă se încetinea proiecția, în care caz imaginea devenea evidentă și putea fi chiar fotografiată.

Direcția postului Antenne 2 a căutat și a găsit tot felul de scuze contradictorii: ba că nu știa despre existența acelei imagini în generic, ba că imaginea fusese inserată alături de cele ale lui Ronald Reagan, ale Papei, ale T.G.V.-ului și a lui Georges Marchais scoțând limba, ba că era complet invizibilă, ba că „fusese impusă", întrucât François Mitterrand era președinte al Republicii (uitând că era și candidat). Simpla idee că ar fi putut exista o intenție politică era prezentată ca fiind „ridicolă și grotescă".

C.N.C.L., studiind problema, s-a pronunțat contra „utilizării imaginilor imperceptibile, oricare ar fi acestea, în genericul

unui jurnal de actualități", sub pretextul că ar putea „să aducă atingere principiului general conform căruia telespectatorii au dreptul de a cunoaște genul de mesaj care le este propus". Să remarcăm în treacăt că nimic nu e mai vag decât termenii „să aducă atingere", „principiu general", „au dreptul", „genul de mesaj" și că adevărata problemă – și anume, dacă „președintele Republicii a practicat sau a permis să se practice un procedeu de dezinformare, la adresa poporului suveran" – nici măcar nu a fost formulată. Niciodată. Nici măcar de ziaristul vigilent care depistase escrocheria, sau de președinta Comisiei de „Etică și Drepturile Omului" a Clubului 89, care cerea anularea scrutinului prezidențial.

Președintele Mitterrand a continuat ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, ca și cum n-ar fi fost prins cu mâța-n sac. Mă așteptam, cu naivitate, la o sinucidere sau cel puțin la o demisie. Nnț! A candidat pentru realegere și a fost reales.

Și totuși, un ziar bine informat publicase un nume care, chiar fără să-i aducă atingere președintelui, într-o primă fază, ar fi putut suscita investigații: specialistul responsabil cu operațiunea (care, neputându-i nega existența, îi nega anvergura) era un personaj suspect, care trăia sub un pseudonim de naționalitate străină, după ce crease în Franța, apoi și în Statele Unite, două filiale ale unei societăți consacrate „filmărilor de înaltă definiție". Se găsise o pistă. Au avut grijă să se abțină de a o urmări.

Căci, dincolo de o manevră evident de dezinformare și prezumtiv eficace – altfel, de ce ar fi fost încercată? – reacțiile presei și cele ale publicului au consternat printr-o orbire deliberată. Nu există om mai surd decât cel care nu vrea să audă.

În Statele Unite, de exemplu, s-ar fi reclamat pe loc măsuri de *impeachment*, atâta vreme cât nevinovăția președintelui candidat la realegere nu era confirmată în mod formal: e adevărat că americanii au un simț al cinstei mult mai exigent în materie de informații.

În Franța, cu câteva rare excepții, mass-media și publicul s-au înverșunat să dezvinovățească, împotriva tuturor dovezilor, atât postul de televiziune, cât și omul politic, al cărui trecut nu favoriza, totuși, o încredere oarbă.

Să nu mai vorbim despre realizatorul care nu inserase în generic un portret al lui François Mitterrand decât spre „a crea un efect de oglindă pentru sigla Antenne2", pentru care „nu a avut loc nici o manipulare", conform căruia „nici un studiu nu a putut măsura efectele publicității subliminale" și care consideră că interdicția C.N.C.L. constituie „un veritabil atentat la adresa libertății de creație". Să nu mai vorbim nici despre directorul redacției, care s-a debarasat de toată afacerea declarând-o „ridicolă și grotescă". E de înțeles că vinovații caută să se disculpe. Dar în acest caz, pentru limitarea pagubelor s-a repezit toată presa, cea de dreapta sărind în ajutorul celei de stânga.

Exemple:

Imaginea președintelui este „foarte neclară". Afacerea nu e gravă decât „dacă îi dăm crezare ziaristului Jean Montaldo, un fost angajat la *Minute* care a «divulgat complotul»" (termenul „complot" trebuit să fie luat într-un sens profund ironic, evident), „Este portretul lui Mitterrand o imagine subliminală? Răspuns: nu, fiindcă poate fi observat cu ochiul liber" (da, se poate, dar numai derulând imaginile cu încetinitorul). „Istoria «experienței» citată de *Le Quotidien* aparține mitologiei populare." „Cifrele citate? O fantasmagorie." De altfel, „imaginile subliminale nu determină nici o modificare de comportament, sau prea puține. În caz extrem, nu îi influențează decât pe cei care sunt deja convinși. Iar «impresia directă asupra subconștientului» ar fi o fabulă." (Să remarcăm în trecere ghilimelele și condiționalurile atât de dragi unei anumite părți a presei.)

Unii comentatori, este adevărat, sunt mai lucizi: „Ne putem întreba totuși în mod legitim asupra motivelor care au determinat postul Antenne 2 și pe realizatorul David Niles să aleagă, tocmai cu șapte luni înaintea unor alegeri prezidențiale, portretul lui François Mitterrand pentru un generic difuzat de patru sau cinci ori pe zi", a scris unul dintre ei. Cu toate acestea, respectivul nu vrea să mai audă vorbindu-se despre întreaga poveste: „Ne vom opri aici cu polemica: impactul imaginilor subliminale este încă imperfect cunoscut, inclusiv de către oamenii de știință." Dar nu impactul imaginilor subliminale e în joc, bunule domn, ci deontologia unui om de stat!

Pe un ton glumeț, un alt comentariu, intitulat *Subliminalement vôtre* („Subliminal, al dvs.", aluzie la formulele gen „Cu respect, al dvs." etc.) ne cufundă și mai mult în ceață. Aflăm că efectul subliminal există într-adevăr dar, așa cum se precizează într-un chenar negru gros, numai pentru durata de o sută de milisecunde. Pe scurt, ceea ce n-a existat, n-a existat, și chiar dacă ar fi existat, nu a avut nici o importanță. În toate acestea, bineînțeles, asupra președintelui nu planează nici o bănuială: toată lumea e gata să-și facă jocul favorit, acela al întreruperii circuitelor. Directorul campaniei electorale a lui Jacques Chirac merge până la a declara: „În cazul acestui gen de imagine, profesioniștii publicității își cunosc bine puterea de persuasiune clandestină...", ajungând chiar să insinueze: „Nu vreau să cred că acțiunea a fost orchestrată, dar..." și are mare grijă să lase în suspensie acest „dar"! În clasa politică franceză, există lucruri care nu se fac, nici măcar între concurenți.

Singurele comentarii de bun-simț pe această temă au aparținut unui mare specialist în publicitate: „Este genul de metodă care se pretează prin excelență manipulărilor (...). Cu ocazia celei de-a doua campanii electorale a lui Ronald Reagan, cercetătorii de la Universitatea Berkeley vizionaseră tot ansamblul filmelor publicitare pentru a verifica dacă în spoturile președintelui fuseseră strecurate sau nu imagini subliminale (...). În Franța, pare să se considere că totul este anodin (...). Tot ce vă pot spune e că persoana care transmite aceste imagini nu poate susține că nu știe că ele apelează la subconștient."

Foarte bine. Dar unde este explozia de furie a poporului suveran de care și-au bătut joc? Iar acum, după zece ani și mai bine, unde e amintirea colectivă a acestei afaceri? Majoritatea au făcut așa încât s-o uite și, dacă aveți prostul gust de a le-o aminti, vă vor răspunde: „A, da! Am auzit vorbindu-se vag de așa ceva în perioada aceea, dar e clar că n-a schimbat cu nimic rezultatele." În urma unor cercetări făcute asupra colecțiilor mai multor ziare diverse, se pare că *Le Monde* nici măcar nu a menționat afacerea.

Năucitor? Elementar!

„Ceva despre care nu vorbesc, nu există.“ Una dintre primele axiome ale dezinformării.

Dacă analizăm incidentul din punct de vedere tehnic, vom obține, în ordine, următoarele momente:

1. prima operațiune de dezinformare subliminală pentru a ajuta la realegerea lui François Mitterrand. Client: François Mitterrand sau comanditarii lui;

2. punerea în aplicare de către un agent, autorul „inserției“ fotografiei în generic;

3. transmițător (prezumat inocent): postul Antenne 2;

4. operațiunea este denunțată de presă, nu poate fi dezmințită pentru că există dovezi și, în consecință, trebuie să fie întreruptă;

5. se lansează o a doua operațiune (presupusă spontană), destinată să disimuleze existența celei dintâi sau cel puțin să diminueze impactul negativ pe care l-ar fi putut avea dezvăluirea acesteia;

6. consimțământul publicului francez, care detestă atât de tare să fie victima farsei, încât preferă politica struțului.

Evaluări:

– prima operațiune. Întreruptă în plină desfășurare. Eficacitate imposibil de evaluat. În orice caz, François Mitterrand a fost reales;

– a doua operațiune. Reușită completă a camuflajului, mergând până la a șterge amintirea primei operațiuni.

Mesaje clandestine auditive

Mesajele clandestine auditive se bazează pe tehnici diferite. Este vorba de strecurarea unor solicitări în înregistrări, de obicei muzicale. Nu sunt percepute, dar se recepționează totuși la nivelul subconștientului. Este cam ca și cum subconștientul nostru ar auzi sunetele fluierului pentru câini fără ca stratul conștient să-și dea și el seama.

Pentru imprimarea mesajului subliminal se folosesc cinci tehnici:

– frecvența modulată;

– frecvențele foarte joase (între paisprezece și douăzeci de cicli pe secundă);

– frecvențele înalte (între șaptesprezece mii și douăzeci de mii de cicli pe secundă);

– viteza variabilă (audibilă numai cu ajutorul unui aparat specializat anume în acest scop);

– mesajul înregistrat invers, neavând nici un sens așa cum este auzit, dar având unul, de preferință subversiv, în ordinea inversă a fonemelor (a nu se confunda cu palindromurile gen *Ele fac cafele* care, în ceea ce le privește, se adresează inteligenței).

Conform diverselor studii care s-au întreprins asupra acestui subiect, se pare că „atunci când creierul e stimulat în mod prelungit de un anume semnal ultrasonic, se produce o reacție biochimică echivalentă cu o injecție de morfină, după cum indică însuși numele: endomorfina (morfina naturală). Reacția produce un dublu efect: o stranie senzație de bine și o activare a proceselor mintale. Este ca și cum hiperactivitatea creierului i-ar permite acestuia să înțeleagă cu mai multă luciditate mesajul subliminal. Se amorsează un cerc vicios.“ (Regimbal). În virtutea acestei reacții endocrine, se pot adresa mesaje clandestine unui ascultător cu atât mai receptiv, cu cât este inconștient.

Formațiile rock'n'roll nu se sfiesc să exploateze această posibilitate: între altele, Alice Cooper, The Beatles, Black Sabbath, Elvis Presley, KISS, Led Zeppelin, Rolling Stones, The Who.

Exemple de mesaje inversate: în cântecul Beatles-ilor *Revolution Number 9* se aude de zece ori o serie de sunete asemănătoare cu *Number nine, number nine* (Numărul nouă, numărul nouă), dar care, de la coadă la cap, devin *Turn me on, dead man* (Excită-mă, mortule) – mortul respectiv părând să fie Iisus Christos. Melodia *When Electricity comes to Arkansas* a formației Black Oak Arkansas e și mai explicită: ascultate invers, cuvintele inteligibile proferate de interpreți rezultă în *Satan, Satan, he is god, he is god* (Satan, Satan, este Dumnezeu, este Dumnezeu).

Se va obiecta că aceste mesaje nu sunt de ordin politic. Și totuși:

– elogiază perversiunile sexuale sub toate formele;
– fac apologia sinuciderii;
– incită la violenţă şi omor;
– recomandă convertirea la satanism.

Toate aceste solicitări s-ar înscrie perfect într-o campanie gen Sun Ţî – dar, în acelaşi timp:

– cheamă la revoltă contra ordinii stabilite, ca interpreţii americani de *rap* al căror refren preferat este, după cum se ştie, *Kill a pig**, care nu mai e chiar atât de departe de politică.

Revista *Rolling Stones* declară deschis: „Rock-ul e mai mult decât muzică, este centrul energetic al unei noi culturi şi al unui tineret în plină revoluţie." În best-seller-ul său *Do It* („Faceţi-o"), anarhistul Jerry Ruhin scrie: „Elvis ne-a deşteptat trupurile, schimbându-le în întregime. *Hard rock*-ul animal al cărui secret se ascunde în *beat*-ul energic pătrundea cu căldură în interiorul corpului nostru; ritmul antrenant făcea să năvălească toate pasiunile care fuseseră refulate, reţinute. Bancheta din spate a unui automobil era teatrul revoluţiei sexuale... câtă vreme radioul maşinii servea drept mijlocitor al acelei subversiuni. Muzica rock a marcat începutul revoluţiei. Am fuzionat o nouă viaţă politică, având un stil de viaţă psihedelic. Modul nostru de a trăi, acidul nostru, hainele noastre *freaky*, muzica noastră rock, aceasta e adevărata revoluţie!"

Se observă că, pentru anumiţi adepţi ai rock-ului, politica nu mai e chiar atât de departe.

În orice caz, statul Arkansas, urmat de celelalte State americane, a demonstrat că situaţia era luată în serios, interzicând vânzarea oricărui material audiovizual care conţinea un mesaj a cărui prezenţă nu era semnalată pe ambalaj.

Şi, dimpotrivă, dacă se doreşte, psihologia industrială întrebuinţează curent mesajele clandestine amestecând cu muzica difuzată în supermarketuri un glas inaudibil care recomandă insistent să nu se fure din rafturi. Specialiştii au constatat, în Statele Unite, o reducere a furturilor, atingând, se pare, proporţia de optzeci la sută.

---

* *Pig* = porc, dar în argoul american înseamnă poliţist (n. tr.).

CAPITOLUL XIV
CUTIILE DE REZONANŢĂ

Mijloacele de informare: cutii de rezonanţă

Ceea ce, văzut din exterior, deosebeşte *dezinformarea* adresată opiniei publice de *intoxicarea* care vizează „factorii de decizie" este faptul că cea dintâi nu se poate concepe fără cutii de rezonanţă.

În lumea modernă, se găsesc toate, cel puţin la un nivel potenţial: sunt mijloacele de informare, despre care, de altfel, se spun mai multe lucruri rele decât ar trebui. În realitate, mass-media nu stau decât rareori la originea operaţiunilor de dezinformare, chiar dacă constrângerile meseriei le determină să facă totul pentru a le facilita.

Mijloacele de informare sunt predispuse la dezinformare prin însăşi funcţia lor, care constă în a vinde o informaţie susceptibilă de a seduce, de a interesa, de a şoca, de a gâdila, de a speria în mod agreabil înainte de a linişti blând, pe scurt, informaţia cea mai plăcută posibil. Or, dezinformatorului îi este uşor să facă ficţiunea mai atrăgătoare decât adevărul, fie şi – lucru esenţial – făcând-o mai uşor de înţeles şi de asimilat.

Să nu uităm şi că adevăratele scopuri ale dezinformatorului şi ale ziaristului se întâlnesc într-un anume punct. Chiar dacă, la un nivel fundamental, ziaristul este însărcinat să informeze, iar dezinformatorul să dezinformeze, în realitate amândoi sunt determinaţi să creeze o *emoţie*: pentru dezinformator, emoţia este aceea care antrenează acţiunile dorite de el; pentru ziarist, emoţia se vinde mai bine decât informaţia.

Principiul cutiei de rezonanţă mediatice se studiază cel mai uşor pornind de la modelul sovietic.

La un capăt, se găseşte propaganda, sub forma ei cea mai crudă.

Departamentul D, de exemplu, a tipărit în 1964 o serie de broşuri antiamericane cu titluri ca *America a colonizat douăzeci de milioane de negri* sau *Americanii, cei mai buni prieteni*

Este adevărat, de exemplu, că *Le Monde diplomatique* a îndrăznit să compare criticile la adresa dezinformării cu denunțările evreilor în timpul Ocupației. Era o acuzație delirantă, care a fost sancționată de tribunale. Dar înseamnă aceasta că ziaristul care a scris o asemenea frază absurdă era agent sovietic, înverșunat să-i dezonoreze pe cei ce-i atacau modul de a-și câștiga existența? Într-un sens, aș prefera această variantă, căci astfel s-ar limita numărul indivizilor capabili să scrie orice. Dar mă tem că, în asertiunile de acest soi, e mai multă răutate pur și simplu, prostie, delăsare morală și intelectuală, retorică găunoasă, decât angajament politic, plătit sau nu. Totuși, rămâne o alegație dezinformatoare.

Acestea fiind zise, „totul se întâmplă ca și cum", cu anumite ocazii, dacă e să-l credem pe domnul Jacques Legris, *Le Monde* ar fi îndeplinit într-adevăr rolul cutiei de rezonanță, în mod conștient sau nu.

Mai întâi, Jacques Legris deosebește „obiectivitatea de intenție", care „își propune în primul rând să cunoască evenimentele, faptele, oamenii, ideile, și abia apoi pronunță o judecată asupra lor, de „obiectivitatea de aparență", care implică „o judecată stabilită dinainte, dar se ferește s-o dea de știre". Ne aflăm în miezul problemei. Informăm pentru a informa, sau pentru a converti?

Domnul Legris nu-și face nici o iluzie cu privire la „intenția de obiectivitate în materie de presă", care „întâmpină numeroase obstacole". Aceasta constă, după cum indică el, în „a practica trierea și amputările inevitabile fără a falsifica prea mult nici perspectiva și nici proporțiile, a căuta să se umple golurile și să se lumineze zonele obscure, cu prudență și rigoare". Ținând seama de rezervele pe care ni le-am exprimat, chiar la începutul acestui eseu, cu privire la imposibilitatea de a transmite o informație absolut obiectivă, nu putem decât să fim de acord cu această definiție.

În schimb, „obiectivitatea de aparență are efectul de a influența clandestin conștiința cititorilor". Demontând pas cu pas sistemele care trec prin „cenzura deliberată" și ajung până la „autocenzura instinctivă", domnul Legris arată că este vorba de „a programa, în mod deturnat, selecția pe care cititorul va fi determinat s-o opereze în cadrul seriei de informații care îi sunt transmise zilnic, din moment ce n-ar putea nici să citească, nici să rețină totul."

Procedeele sunt variabile: „În stil, se va aplica uneori introducerea unei simple propoziții subordonate, aproape incidentale, care va fi de ajuns pentru a colora tot articolul – de altfel, într-o nuanță senină și moderată. Mai poate fi folosirea unui cuvânt ambiguu, a unei formule cu dublu sens" și, adăugăm noi, a ghilimelelor care, după cum spune ziaristul Partick Besson, sunt în *Le Monde* ceea ce e french cancan-ul la „Moulin Rouge".

Paginația oferă alte resurse: o mică notă în chenar sau o caricatură alăturată unui articol lung îi poate distruge efectul. Punctele de suspensie care indică o întrerupere pot frustra cititorul de elementul esențial. Sau, „se raportează fapte exacte, dar alături figurează și versiunea lor trucată (favorabilă părții care se dorește sprijinită), situată aproape pe același plan". Ori, cele „șase rânduri" care, pe un ton profesoral și cu litere groase, prezintă opinia redacției, schimbă convingerea cititorului fără voia acestuia.

Textul în sine se pretează, evident, la toate manipulările: „False simetrii, argumente specioase prezentate ca niște dovezi; uitarea trecutului unora, reamintirea trecutului altora (...) sau, și mai comod, umpluturi stufoase la sfârșitul cărora cititorul se va repezi cu nesaț asupra frazei finale, care va avea meritul de a fi clară și de a decreta concluzia ce se dorea a fi impusă.

Toate acestea, bineînțeles, converg în aceeași direcție, altfel nu ar folosi la nimic: aceste efecte-șoc apar cu regularitate în serviciul acelorași cauze, al acelorași idei, al acelorași oameni." Observați această convergență, această repetare, această modalitate de a pune punctul pe *i* care reprezintă simptomele clare ale unei operațiuni de dezinformare în plină acțiune.

Khmerii roșii

Exemplele de manifestări ale „obiectivității aparente" abundă și este firesc să fie astfel, mai ales în ziarul care se laudă cu cea mai mare obiectivitate: *Le Monde*. La limită, n-ar trebui

să existe într-un ziar înfeudat pe față unui partid, ca *L'Humanité*. Michel Legris, care și-a făcut cursurile la *Le Monde*, demontează ca un om în cunoștință de cauză procedeele folosite de acest ziar când a relatat evenimentele din Cambodgia, în 1975.

Pe prima pagină, cu caractere italice în chenar, apărea mai întâi o scrisoare descriind „entuziasmul" populației din Phnom Penh „eliberată" de „khmerii revoluționari".

După care, khmerii roșii i-au închis pe toți străinii și i-au expulzat din oraș pe cei două milioane de locuitori ai acestuia. *Le Monde*: „Primul și cel mai spectaculos gest al revoluționarilor khmeri după victoria lor din 17 aprilie a fost acela de a goli orașul Phnom Penh de locuitori – dintre care trei sferturi erau refugiați care se repliaseră în capitală de la începutul războiului – și de a aplica aceeași măsură tuturor orașelor rămase până în ultimul minut sub control republican."

Nu numai că nu se observă nici o urmă de indignare în fața acestui act barbar, nu numai că redactorul îi găsește chiar și o scuză (cele trei sferturi de expulzați nu aveau nici o treabă acolo), dar două trucaje îi permit să dezamorseze situația: această decizie monstruoasă nu e decât o „măsură" care se va aplica și în alte locuri, deci pare deja normală și constituie un „gest spectaculos", fără ca substantivul „gest" și adjectivul „spectaculos" să aibă vreo conotație negativă.

În continuare, redactorul formulează un comentariu: această „măsură" nu i se pare deloc inumană, ci doar „neașteptată". Ne-aș-tep-ta-tă! (Sincer vorbind, atributul „neașteptată" valorează cât propria sa greutate în nuoc-mam*.)

Mai departe, descrierea situației: „Pe drumuri, zeci de mii de refugiați..." (De ce zeci? Rămăseserăm la două milioane, adică la douăzeci de sute de mii.)

„Anumiți militari cereau o plecare rapidă" („O plecare rapidă!" Oho, ce de cuvinte galante! Cum se spune *los, los, schnell, schnell* în cambodgiană?). „Alții s-au arătat mai îngăduitori" („îngăduitori", ce drăguț). „Oamenii, în dezordine" (puțină

* Sos vietnamez condimentat, pe bază de pește fermentat (n. tr.).

demnitate, ce naiba!) „obțineau de la un grup o amânare, pentru ca într-o oră să fie rugați să plece de către un alt grup, apărut între timp. Bogații nu mai știau cu ce să-și umple mașinile. Pentru săraci, alegerea era ușoară."

Împachetat, vândut: iată-i pe khmerii roșii exonerați definitiv pe seama celor care, într-o anumită parte a presei, sunt întotdeauna de vină: bogații.

Cupletul nu s-a terminat. Categoric, khmerii roșii jefuiesc, „dar pentru acești oameni banii nu valorează nimic. Fără îndoială, consideră că nu fură, ci doar se servesc de la bogați sau le ard bunurile". Redactorul se ferește să declare că aprobă această „considerare", dar nici nu o condamnă. Soldații khmeri, nu neagă nimeni, „par să aibă un anume gust pentru aparatele de radio", dar l-au cruțat pe cel al trimisului special de la *Le Monde*. Deci, totul merge spre mai bine în cea mai bună *Lume* posibilă*.

E adevărat că anumite mărturii sunt mai puțin tolerante, dar autorul articolului are grijă să le dezamorseze pe măsură ce scrie: nu sunt exacte, se contrazic, se schimbă de la o zi la alta, „emoția, revolta au putut împinge la exagerări". Unii martori vorbesc despre „fapte îngrozitoare", dar aceștia sunt cei care nu știu să piardă și au înțeles „că nu se poate trata cu noul regim la fel cum se făcea cu cel vechi". Culmea bucuriei (și a neverosimilului): „Nimeni n-a văzut pe cineva ucis în fața sa." (Sigur, asta schimbă totul!) E adevărat că se vorbește despre „mii de cadavre putrezind în soare la porțile orașelor", dar nimeni nu le-a văzut „cu ochii lui".

În orice caz, după părerea redactorului, acțiunea e justificată: „Această evacuare fusese considerată indispensabilă, ținând seama de experiențele similare din trecut, pentru a «reorganiza orașul». Trebuia să se «revoluționarizeze» orășenii, să fie «purificați», trimițându-i să lucreze la țară. La fel cum de atâtea ori, în Asia, căderea unei dinastii a fost însoțită de abandonarea capitalei, țăranii khmeri au dorit și ei să distrugă orașul pe care îl considerau un satelit al străinilor, mai

* Joc de cuvinte: *Le Monde* – Lumea (n. tr.).

întâi francezi, apoi americani, acest oraș care fusese clădit din sudoarea muncii lor fără a le aduce nimic în schimb."

Această *expulzare* nu este decât o „evacuare", justificată de altfel printr-o lungă tradiție, prin două ocupații străine, prin utilitatea de a-i pune la muncă pe burghezi („trebuia"!) și, evident, prin acea faimoasă „sudoare" a poporului pe care toți îl exploatează în propriul lor profit, redactorii de la *Le Monde* la fel ca și ceilalți zbiri.

Și n-am terminat.

Redactorul declară că nu înțelege evacuarea totală a spitalelor care adăposteau cam douăzeci și cinci de mii de răniți și bolnavi. Dar, pe de o parte, condițiile sanitare din spitale erau deplorabile („Uneori, pacienții își împărțeau patul cu cadavrul câte unei femei moarte de câteva zile" – de ce mereu o femeie?), iar pe de altă parte, când mulți dintre cei care au „plecat pe patul cu rotile sau pe targă" aveau să moară pe drum, „câți ar fi murit oricum în mizerie?" Pe scurt, iertarea e dăruită din toată inima.

În rest, în toată această afacere, *Le Monde* e foarte pornit pe închiderea ochilor.

Khmerii roșii impunându-le tuturor locuitorilor o nouă identitate, un membru din anturajul prințului Sihanouk a renunțat să se întoarcă în Cambodgia, unde n-ar mai fi putut niciodată să-și regăsească cei doisprezece copii care nu-i mai purtau numele. *Le Monde* are răspuns la toate: „În Africa neagră", compară redactorul, „mai multe guverne au constrâns locuitorii să-și abandoneze prenumele creștine și, în anumite cazuri, patronimele, atunci când erau de origine străină". Și citează exemple care, bineînțeles, nu au nici o legătură cu familiile cambodgiene dezmembrate prin impunerea pseudonimelor: astfel, aflăm că generalul Joseph-Désiré Mobutu se numește acum Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wazabanga, că domnul Tombalbaye a renunțat la prenumele său François pentru a se numi Ngarta, iar generalul Gnassingbe Eyadema se numise odinioară Étienne. Familiile cambodgiene au numai motiv de bucurie: dezrădăcinarea, spolierea supremă, aceea a numelui, a primit binecuvântarea celui mai obiectiv cotidian din toate.

Întrucât ziarul *L'Aurore* se declarase șocat, în 15 mai 1975, că *Le Monde* a „participat la o campanie destinată să dea de crezut opiniei publice că exodul a peste două milioane de cambodgieni este în fond un fenomen cât se poate de firesc", și-a atras un răspuns răsunător, în care redactorul merge până la a recunoaște că „«dogmatismul anonim» al khmerilor roșii riscă să-i facă să piardă importantul capital de simpatie pe care îl acumulaseră pe parcursul a cinci ani de luptă curajoasă".

Scamatoria este executată cu o mână de maestru: autorii masacrelor și ai expulzărilor nu sunt vinovați decât de „dogmatism", iar cititorului i se lasă totuși la dispoziție noțiunile de *simpatie* și *curaj*.

Eu unul îi admir.

„Onagrele"

Jacques Vindex și Gabriel Veraldi au publicat o carte despre „agenții de influență sovietici, de la Lenin la Gorbaciov". Autorii au atins esențialul mai ales în studiul cutiilor de rezonanță occidentale. Pentru a le desemna, au ales cuvântul *onagre*, care li s-a părut cel mai indicat, din moment ce dicționarele îi dau următoarea definiție:

ONAGRE: substantiv masculin – 1. specie de măgar de talie înaltă; 2. mașină de luptă folosită la distrugerea fortificațiilor.

Autorii observau că, din 1988, „U.R.S.S. simte nevoia de a-și curăți psiho-strategia, la fel cum Mafia își spală banii murdari. Retragerea tactică a celor nouăzeci de partide comuniste a împins deci în linia întâi organizațiile de fațadă". Analiza lor nu a fost contestată și ar fi interesant să prezentăm aici lista pe care au prezentat-o cu trei ani înainte de căderea regimului comunist, întrebându-se oare cu ce s-or fi ocupând acum aceste organizații.

1. Consiliul Mondial al Păcii (Helsinki);
2. Federația Mondială a Sindicatelor (Praga);
3. Organizația de Solidaritate a Popoarelor Afro-Asiatice (Cairo);

4. Federația Mondială a Tineretului Democratic (Budapesta);
5. Uniunea Internațională a Studenților (Praga);
6. Institutul Internațional al Păcii (Stockholm);
7. Organizația Internațională a Ziariștilor (Praga);
8. Conferința Creștină pentru Pace (Praga);
9. Federația Internațională Democratică a Femeilor (Berlinul de Est);
10. Federația Internațională a Avocaților Democrați (Bruxelles);
11. Conferința Asiatică și Budistă pentru Pace (Ulan Bator, Mongolia);
12. Organizația Solidarității Popoarelor din Africa, Asia și America – faimoasa „Tricontinentală" (Havana);
13. Federația Mondială a Cercetătorilor Științifici (Londra).

Autorii noștri îl citează pe finlandezul Otto Kuusinen, considerat mentorul spiritual al lui Andropov în materie de dezinformare și de măsuri active: „Trebuie să creăm un soi de sistem solar complet al micilor organizații care gravitează în jurul Partidului și acționează în câmpul lui de influență." Îl mai citează, de asemenea, pe Willi Münzenberg, care repetă că intelectualii non-comuniști își împrumută adesea numele și sprijinul pentru o cauză comunistă, cu condiția ca promotorii acesteia să nu le afișeze afilierea, și fabricând pe bandă rulantă celebrele „Cluburi ale inocenților".

Guide de la France des luttes – „Ghidul Franței luptătoare", se spune în prezentarea cărții, trece în revistă sute de organizații și grupări care acoperă toate sectoarele mișcărilor de masă: *Dictionnaire de l'extrême-gauche de 1945 à nos jours* – „Dicționarul extremei stângi, din 1945 până în zilele noastre" urmărește clar această mișcare constantă a curenților receptivi față de o dezinformare provenită dinspre stânga stângii. Indexul numelor de persoană arată, în plus, cum își înmulțesc participările cei mai activi aderenți: astfel, Jean-Paul Sartre avea legături cu șapte organizații, de la *J'accuse* la *Secours rouge* („Acuz" și, respectiv, „Ajutorul roșu").

Toate aceste grupuri i-au furnizat comunismului mondial „*onagre*". Iar la ora scrierii acestor rânduri, „*onagrele*" respective, care au deprins obiceiul zăbalei și al hamului, umblă fără îndoială în căutarea unor noi cărăuși.

Ghicitori

De unde sunt extrase textele următoare?

1. „Când săracii își însușesc unele lucruri, fapta se numește furt. Când și le însușesc bogații, se numește profit."
2. „Societățile multinaționale reprezintă una dintre structurile puterii care provoacă cele mai mari frustrări și exercită cele mai nefaste efecte asupra dezvoltării popoarelor."
3. „Principalii vinovați de dependența economică a țărilor noastre sunt puterile inspirate de o dorință de câștig necontrolată, care duce la dictatură economică și la imperialismul banului."
4. „Subdezvoltarea țărilor sărace apare în general ca o realitate socială care este produsul secundar al dezvoltării altor țări. Dinamismul economiei capitaliste duce la stabilirea unui centru și a unei periferii, care generează simultan bogăția unora și sărăcia multora."

Răspunsurile oferite de Vindex și Veraldi: 1. un ziar religios american; 2. Consiliul Ecumenic al Bisericilor; 3. o declarație *in corpore*, la Medellin, a episcopilor sud-americani; 4. un postulat fundamental al „teologiei eliberării", într-o carte publicată sub acest titlu de părintele Gustavo Gutierez.

Nu înseamnă că aceste declarații ar fi neapărat false: la unele, aș subscrie și eu. Dar la fel de evident este că anumite Biserici au servit cu deliberare drept cutii de rezonanță pentru unele campanii de inspirație marxistă.

Morala

În acest punct, se ridică o problemă morală.

Desigur, problema nu s-ar pune dacă am fi convinși că, de exemplu, redactorul ziarului *Le Monde* a fost plătit de khmerii roșii sau de un colaborator de-al lor pentru a le face apologia. Cauza s-ar face înțeleasă curând. Dar să presupunem că

acest redactor era sincer. Să zicem că e convins de faptul că deține adevărul, iar acest adevăr e următorul: „Orice ar face, khmerii roșii au dreptate." În acel moment, ajungem la problema morală, care este destul de complexă: „Am dreptul să te mint pentru a te face să crezi în adevăr?"

Sunt mulți cei care au răspuns afirmativ la această întrebare, începând cu oracolii care râdeau între ei dar se arătau serioși în fața poporului, nu numai pentru a-și păstra avantajele funcțiilor, ci și, sperăm, deoarece, crezând că posedau adevărurile esențiale, se considerau autorizați să mintă la nivelul amănuntelor – pentru a face să transpară mai bine adevărul de fond. Un răspuns asemănător autorizează toate relicvele false, toate miracolele imaginare, toate stahanovismele fanteziste, toate victoriile autoatribuite, toate normele așa-zis depășite, toate planurile cincinale realizate, chipurile, în patru ani și jumătate, toate aceste deformări, poate bine intenționate, ale informațiilor.

Suntem de părere că, dacă propagandiștii care se declară ca atare pot avea dreptul de a truca statisticile și de a susține neadevăruri verificabile, publicul are și el drepturile lui, printre care acela de a accede la informații nedenaturate. Sau, găsind că e mai clar să se vorbească în termenii datoriilor decât în cei ai drepturilor, ne gândim că profesioniștii informației au datoria de a interpreta vizibil, nu „prin mijloace deturnate".

„Obiectivitatea de aparență" este întotdeauna o prezumție de dezinformare, voluntară sau nu. Recent, un post de radio a pus să se lipească prin Paris afișe care proclamau că „prea multă pasiune dăunează informației". Este o declarație cât se poate de agreabilă, dar care trebuie să inspire o suspiciune spontană. Pasiunile stau în firea omului și, chiar dacă trebuie, poate, să încercăm să ne deprindem cu ele, nu trebuie niciodată să încercăm a-i da cuiva de crezut, și mai ales nouă înșine, că am reușit. Oricine declară „Sunt obiectiv" este sau naiv sau mincinos.

Atâta vreme cât nu s-a găsit mijlocul de a-i aplica informației criterii științifice (iar suprainformarea contemporană ne

interzice până și să visăm la o asemenea aplicare), ar fi preferabil să ne informăm cu privire la persoanele care își mărturisesc deschis prejudecățile.

Îmi amintesc o perioadă când, însărcinat să realizez o revistă a presei pariziene pentru un mic ziar din Martinica, ajunsesem să nu mai conspectez decât *L'Humanité* și *Aspects de la France*, pentru că nici una și nici cealaltă dintre aceste publicații nu pretindeau, cel puțin, o obiectivitate rămasă întotdeauna intangibilă. Mai adăugam *Combat*, fiindcă acest ziar binecuvântat le dădea voie redactorilor săi să se contrazică între ei. Ce lux! Și ce deosebire de acest sfârșit de secol în care a apărut noțiunea totalitară a „corectitudinii politice" care le interzice nu numai redactorilor unui același ziar, ci și organelor de presă însele, să se contrazică între ele altfel decât asupra detaliilor!

CAPITOLUL XV

E ADEVĂRAT FIINDCĂ AM VĂZUT

Superioritatea imaginii în materie de dezinformare

Tot ceea ce am asimilat până acum nu e decât un mizilic în comparație cu dezinformarea prin imagine. Principiul „este adevărat pentru că am citit" al strămoșilor noștri e o nimica toată pe lângă „e adevărat fiindcă am văzut" al contemporanilor noștri.

Avantajele imaginii în materie de dezinformare sunt multiple.

În primul rând, este literalmente incontestabilă.

Replica Madamei Pernelle: „L-am văzut, cu ochii mei l-am văzut, ceea ce se cheamă văzut" e mai valabilă ca oricând și nu facem cu adevărat deosebirea între ceea ce am văzut „cu ochii noștri" și ce am văzut într-o fotografie, într-un film, la televizor. Știm bine că există trucaje, sau pur și simplu prezentări parțiale, dar ceva din noi repetă continuu că trebuie să „ne credem ochilor". Sfântul Toma și existențialiștii, căzând de acord măcar în acest caz, aveau dreptate să nu creadă decât în simțul tactil, dar noi nu avem înțelepciunea lor.

În al doilea rând, informația vizuală nu are nevoie să treacă prin creier pentru a ne afecta, după caz, inima sau viscerele.

Creierul este din fire suspicios; din fire, inima și viscerele sunt emotive și e adevărat că încărcătura emoțională a unei imagini, mai ales în culori, mai ales animată, este mai puternică decât expresia verbală corespondentă. Dacă citiți „fetița e plină de sânge", nu sunteți la fel de emoționați ca atunci când vedeți o fetiță plină de sânge.

În al treilea rând, imaginea, prin însăși natura ei, se pretează la toate manipulările: selecție, încadratură, unghi de filmare, eventuală animație, toate îi stau la dispoziție pentru a orienta atenția spectatorului într-acolo unde se dorește și pentru a-i șopti interpretarea pe care acesta trebuie să i-o atribuie.

În al patrulea rând, imaginea se adresează maselor într-o mai mare măsură decât cuvântul: este ușor de perceput, ușor de reprodus și devine imediat subiect de conversație. Articolul trebuie să fie citit, ceea ce durează cel puțin câteva minute; afișul sau imaginea de televiziune au un efect instantaneu; prin urmare, articolul pe care îl citiți dumneavoastră nu este întru totul același cu cel pe care îl citesc eu, câtă vreme imaginea li se impune, aceeași și simultan, unor spectatori nenumărați, și contribuie imediat la masificarea acestora, ceea ce îi lipsește pe loc de mijloacele lor naturale de apărare contra iluziei.

O dezinformare involuntară: **Crucișătorul Potemkin**

Se povestește că, în timpul turnării filmului *Crucișătorul Potemkin* (1926), Eisenstein stabilise cu amiralul escadrei sovietice pusă la dispoziția echipei de filmare ca navele să apară imediat ce regizorul făcea un anumit gest cu brațul, pe cheu. Un asistent a schițat un gest pe care amiralul l-a luat drept semnal. Și toate navele au pornit, când aparatul nici măcar nu era încărcat.

Nu aveau cum să întoarcă escadra din drum și ar fi costat prea scump ca să reia manevra în altă zi, așa că Eisenstein s-a mulțumit să insereze în film imagini documentare de arhivă: astfel, la proiecția filmului, pe ecrane a apărut o adevărată escadră a Marinei Imperiale, mult mai numeroasă decât o permitea starea flotei sovietice.

În marinele occidentale s-a răspândit panica: „Serviciile noastre de informații nu ne-au ținut la curent: flota rusească s-a reconstituit, am văzut-o cu ochii noștri!" Neliniște în rândurile guvernelor. Credite deblocate pentru înarmări ale flotelor, mult mai considerabile decât se prevăzuse.

Efectele speciale

Lev Kuleșov (1899–1970) a realizat următoarea experiență. Un actor (Georges Bigot) privește în aparat, fără nici o expresie pe față. În film sunt inserate trei imagini, reprezentând o farfurie cu ciorbă aburindă, o fetiță culcată într-un sicriu și o femeie brunetă, lascivă. Toți spectatorii „văd" chipul lui Bigot exprimând pe rând foamea, tristețea și dorința.

În Statele Unite, anumite emisiuni televizate explică mecanismul mesajelor publicitare. De exemplu, unei familii i se prezintă un spot în care se aude cântând un cocoș. Întrebați ce au văzut, mai mulți membri ai familiei își amintesc de niște peisaje rurale care nici n-au fost transmise.

Câtorva indivizi li se difuzează un film în care un actor vorbește pe fondul unor zgomote de război. Mulți spectatori rețin că actorul se comporta agresiv.

Același spectacol erotic este prezentat în fața a două grupuri: unuia, în realitate; celuilalt, pe ecranul televizorului. Indicatorii de sensibilitate (ritm cardiac, transpirație, tensiune) cresc mai mult în cazul telespectatorilor decât într-al spectatorilor care văd acțiunea desfășurându-se în fața lor.

Fotomontajele

Fotomontajele dezinformatoare sunt la fel de vechi ca fotografia însăși.

Astfel, în plin secol al XIX-lea, s-a putut vedea trupul neînsuflețit al prințului imperial, fiul lui Napoleon al III-lea, cu obrazul ras, când de fapt avea barbă; Lecomte și Thomas împușcați regulamentar de comunarzi, când în realitate au fost sfâșiați în bucăți de mulțime; ostaticii din La Roquette, dominicanii de la Arcueil, martirii de pe rue Haxo, exterminați în condiții fanteziste – și, de altfel, periculoase pentru presupusul fotograf, din moment ce, în anumite fotografii, puștile stau îndreptate direct spre el.

Un anume Appert era specialist în asemenea trucaje.

Ilustrul Hansi și-a pus talentele asemănătoare în serviciul propagandei de război dintre anii 1914–1918. În timp ce germanii prezentau fotografii ale luptelor de stradă din Verdun (!), francezii publicau o falsă *Gazette des Ardennes* ilustrată, imitând-o perfect pe cea reală, care era un organ de propagandă german. S-a dezlănțuit o gherilă a cărților poștale patriotice, urmărind să desconsidere inamicul și să-i glorifice pe aliați. S-au văzut atacuri de cavalerie sau de infanterie transformate în debandade, ofițeri germani prezentați ca niște tâlhari fiindcă înainte de război pozaseră cu trofeele câștigate la concursurile hipice, cadavre ale rușilor asasinați în 1905 la Odessa care erau date drept victime ale atrocităților germane la Varșovia. Un ziar cu titlul predestinat *J'ai vu* – „Am văzut" s-a pretat la multe asemenea contrafaceri. După Primul Război Mondial, dorința de a-i judeca pe Kaiserul Wilhelm, pe Kronprinz, pe Ludendorff și pe Hindenburg ca pe niște criminali de război a fost atât de puternică, încât nu s-a ezitat să fie fotografiați într-o boxă a acuzaților imaginară.

Într-o perioadă când fotografiile de presă nu ajungeau în câteva secunde până în paginile revistelor, în Franța a apărut obiceiul de a se lipi capetele noilor președinți ai republicii pe trupurile celor vechi, pentru ca din costumul prezidențial să nu lipsească nimic.

Desigur, comuniștii s-au vădit deosebit de pricepuți la mișculațiile de acest gen, așa că Trotky, Stalin, Radek, Buharin, Zinoviev, au fost văzuți apărând și dispărând la cerere din aceleași fotografii istorice, în funcție de împrejurări.

Al Doilea Război Mondial a dat naștere tuturor acrobațiilor posibile în același spirit. Germanii au fotografiat în Bretania o cucerire fictivă a Moscovei și, cu ajutorul unei bucle de montaj, britanicii au folosit filmul armistițiului de la Rethondes pentru a arăta un Hitler demonic care dansa o gigă, când el nu făcuse mai mult decât să bată o singură dată cu piciorul în pământ. Întrevederea de la Montoire (1940) între mareșalul Pétain și cancelarul Hitler a fost filmată conștiincios, dar operatorul a pierdut momentul esențial: strângerea mâinilor. Aceasta a fost adăugată *a posteriori*, într-un plan fix. Celebrele fotografii cu înfigerea drapelului la Iwo Jima și cucerirea Reichstagului sunt aranjate. În *Les Écrans de l'ombre* („Ecranele umbrei"), Sylvie Lindeperg, care afirmă că „arhivelor li se poate face orice", povestește că diverse montaje ale filmelor cu eliberarea Parisului l-au putut prezenta pe generalul de Gaulle fie aclamat, fie huiduit, în funcție de preferințele politice ale indivizilor responsabili de montajele respective. În fotografia cu scheletele vii de la Mauthausen, cadavrele au fost adăugate ulterior. Însărcinat să filmeze eliberarea deportaților de la Bergen-Belsen, Sidney Bernstein i-a cerut sfaturi lui Alfred Hitchcock și a folosit toate resursele studiourilor de la Hollywood. Sovieticii doreau să realizeze un film despre eliberarea

de la Auschwitz și, negăsind destui deportați vii, au recrutat localnici germani din satul vecin, pe care i-au pus să-i aclame.

Perioada postbelică a fost la fel de fertilă în fotomontaje. Imagini cu colaboraționiști executați de luptătorii din Rezistență au fost prezentate drept imagini cu luptători din Rezistență executați de colaboraționiști, iar o celebră fotografie reprezentând razia contra evreilor din Vel d'Hiv', în luna iulie a anului 1942, este în realitate, conform prefeței lui Jean-François Revel la cartea lui Gérard Le Marec, fotografia unei alte razii: cea împotriva colaboraționiștilor, în momentul eliberării Parisului. Pe pagina de ziar care anunța punerea sub urmărire a lui Tito și Mihailovici, fotografia lui Mihailovici a dispărut, pentru ca Tito să rămână singurul comandant al partizanilor.

Pentru a protesta contra brutalităților polițienești, un ziar francez a transformat în manifestant un polițist trântit la pământ; altul, nereușind să obțină o fotografie mortuară a regelui George al VI-lea, s-a mulțumit să culce pe orizontală un clișeu cu regele în picioare, închizându-i artificial pleoapele. Domnul Bidault, președintele Consiliului Național al Rezistenței, fusese fotografiat alături de generalul de Gaulle, în timpul celebrei treceri pe Champs-Élysées. Ulterior, Bidault a adoptat o atitudine favorabilă Algeriei franceze și când cunoscuta fotografie, mărită considerabil, a început să împodobească pereții metroului cu ocazia diverselor aniversări ale victoriei, domnul Bidaut nu mai apărea în cadrul ei.

Exemplele unor asemenea procedee sunt nenumărate. În timpul războiului din Algeria, armata franceză a trebuit chiar să publice un manual despre *Metode de trucaj folosite de propaganda F.L.N.*

Televiziunea

Dacă imaginea este ambianța naturală a dezinformatorului, televiziunea este paradisul lui, dar un paradis înconjurat cu ziduri, de unde nu există nici o cale de a-l izgoni. Televiziunea prezintă, efectiv, o întreagă serie de facilități care devin foarte ușor constrângeri.

Știrile din lumea întreagă sosesc rapid, iar directorii de programe au impus regula de a plasa pe primul loc în jurnalul

de actualități ultima „informație-bombă" și, prin însăși această prioritate, să-i confere o importanță pe care poate să nu o dețină neapărat în sine. Un eveniment are loc la orele 19:30: va apărea în deschiderea telejurnalului de la orele 20:00; are loc la orele 23:00; s-ar putea să nu se vorbească despre el nici măcar mâine. Această deformare este multiplicată de proliferarea telejurnalelor: acum douăzeci de ani, în Franța, jurnalul de actualități de la orele 20:00 părea să fie de ajuns; acum, se transmit trei dimineața, o ediție principală la orele 13:00, o alta la orele 20:00 și o ediție medie în jurul miezului nopții.

Scurtimea intervențiilor împiedică în mod firesc orice aprofundare a informației. Iată duratele maximale ale intervențiilor-tip:

- comentariu de specialist: 50 secunde;
- eveniment extern: 75 secunde;
- reportaj: 120 secunde.

Presupun că am avut un aer comic când, novice fiind într-ale interviurilor la televiziune, mi s-a cerut să vorbesc despre romanul meu *Montajul* în timp de un minut. Am refuzat. Greșeam. Jacques Merlino povestește că se dusese să-l intervieveze pe cel mai mare scriitor de limbă sârbă, care în acel moment era și președintele Republicii Iugoslave, Dobrița Ciosici. I-a pus trei întrebări. Cele trei răspunsuri au totalizat cincisprezece minute. A ieșit „un interviu reușit", dar „cvasineexploatabil la televiziune". Iar Jacques Merlino, un om care nu umblă cu ocolișuri, recunoaște: „Orice gând care are nevoie de peste un minut ca să se dezvolte este exclus" într-un telejurnal. Ajutor, Socrate! Săriți, Spinoza, Bergson, Schopenhauer!

Dar audimatul* e implacabil, iar reacțiile publicului, urmărite minut cu minut. Omul cu telecomanda e cel ce trebuie împușcat, sau mai bine zis capturat – deci, captivat. „Trebuie să schimbăm subiectul înainte ca telespectatorul să schimbe canalul" este deviza producătorilor din zilele noastre. Or, telespectatorul va schimba canalul dacă, în afara marilor confruntări politice, se vede obligat să suporte orice dezbatere asemănă-

* Indice pentru măsurarea audienței posturilor de televiziune (n. tr.).

toare cu un raționament. Emoția, sentimentală sau senzuală, e singura capabilă de a-i reține cât de cât atenția. Numai posturile pornografice își pot permite să-și desfășoare programele cu încetineală. Jacques Merlino își amintește o comandă primită prin interfon la orele unsprezece dimineața, pentru o emisiune care urma să se transmită la orele treisprezece:

– Ia spune-mi, Jacques, n-ai putea să ne faci o explicație a Coranului în cincizeci de secunde?

În televiziune se creează un vârtej de informații care interzice orice dialectică. „Jocurile sunt deja făcute, opinia publică încălzită până la incandescență, oricât de bun și cinstit ar fi reporterul, *nu mai poate decât să caute imagini care corespund informațiilor deja difuzate*", scrie domnul Merlino. Această caracteristică ar putea fi cea mai periculoasă dintre toate. Contradicția nu este telegenică. Acumularea, da.

Or, reporterii de televiziune sunt bine plătiți și țin la situația lor: deci, nu au nici un interes să culeagă imagini care nu le vor plăcea autorităților pentru că nu se înscriu în curentul general admis. Anumite subiecte nu sunt populare și dacă, de exemplu, ajutorul umanitar acordat unei țări X este acaparat de profitori, sau dacă se instalează mortiere în curțile spitalelor din țara Y în scopuri provocatoare, televiziunea nu va arăta decât împărțiri idilice de saci cu orez sau revoltătoare bombardamente asupra bolnavilor din paturi. În rest, oricât de bine plătiți ar fi, reporterii nu-și primesc banii ca să moară la datorie și e firesc să-și ia măsuri de prevedere pentru a nu suferi represalii: în consecință, își interzic singuri anumite anchete, în special cele referitoare la organizațiile cele mai agresive.

Piața imaginilor este o facilitate care se transformă în catastrofă. Agenția W.T.N. vinde imagini tuturor televiziunilor din lume. Dacă oferă imagini obiective, realiste, acestea par terne: nu se cumpără decât senzaționalul, deci dihatomicul, care este transmis imediat prin satelit. O echipă care se deplasează la fața locului și realizează un reportaj mai conform cu realitatea nu are nici o șansă de a difuza faptele pe care le-a văzut: „se știe de mult că e aproape imposibil să se mai corecteze o informație deformată". Ceea ce se aplică dezmințirii verbale este

și mai valabil pentru dezmințirea care s-ar dori adusă unei imagini ancorate deja în subconștientul spectatorului.

Există și o bursă a imaginilor: de cinci ori pe zi, marile rețele de televiziune fac schimb de imagini; astfel, TF1 sau France 2 primesc circa două sute de minute de imagini. E ușor de ghicit după ce criterii sunt alese. Nu costă mult. Nu există timp pentru a le verifica. Și, evident, nu sunt semnate. Iresponsabilitatea atinge culmea. Dar efectul este cu atât mai zdrobitor asupra publicului cu cât, atât din lene cât și din cauza gustului pentru senzațional, toate rețelele din lume ajung în cele din urmă să difuzeze aceeași imagine, care se regăsește pe toate ecranele și al cărei impact crește dincolo de orice proporție nu atât datorită interesului pe care îl prezintă, când ca efect al repetării.

Se observă că, fie și în cele mai inocente situații, se reunesc toate elementele pentru a induce telespectatorul în eroare. Plasați la originea informației un grup de influență care are interesul de a dezinforma opinia publică asupra unui anumit punct, iar sabatul vrăjitoarelor mediatice se va dezlănțui fără ca ulterior să se mai poată aduce nici o corecție utilă, fără ca nici o mărturie, oricât de competentă ar fi, să se mai poată face auzită.

Vom cita numai două exemple, care nu au avut consecințe grave, dar care demonstrează ușurința și firescul cu care se dezinformează la televiziune.

Emisiunea *Arrêt sur image* a prezentat, între alte câteva sute, următorul incident. În cursul reluării transmisiunii unei intervenții în Camera Deputaților de către un parlamentar ostil guvernului, o emisiune de televiziune a arătat mimica expresivă a primului-ministru, domnul Lionel Jospin. Informațiile ulterioare au dezvăluit că acele expresii fuseseră filmate în alte împrejurări și inserate în banda video a reluării. Dar toți telespectatorii au continuat să spună: „Dacă am văzut cu ochii mei...!"

În timpul unei emisiuni televizate, președintele Elțîn a părut să aibă un debit verbal ciudat de lent: s-a tras concluzia cam pripită că i se împleticea limba, pentru că băuse prea mult. Or, adevărul era că inginerul de sunet, nefăcând parte

dintre simpatizanții săi politici, încetinise cu deliberare banda. Omul a sfârșit prin a recunoaște dar, bineînțeles, era prea târziu: telespectatorul îl „văzuse" pe președinte beat. Nu și-a schimbat părerea, cum nu și-au schimbat-o nici toți cei care se distrează să perpetueze legenda numai pentru că le convine. Îmi imaginez că cititorul acestor rânduri râde pe sub mustață, murmurând: „Zică Volkoff ce-o vrea, știu bine că Elțîn e un bețiv", fără a avea nici cea mai mică dovadă.

Totuși, la fel de adevărat este că anumite mituri, prost ticluite, nu „prind".

Se organizase o operațiune de dezinformare pentru a răspândi în lume convingerea că la Timișoara se găsiseră gropi comune. În realitate, se fotografiaseră doar cadavrele dintr-o morgă, iar minciuna a avut picioare scurte.

De asemenea, campania de „satanizare" a Irakului a tras și ea câteva rateuri. O kuweitiancă de cincisprezece ani a declarat în fața Congresului american că văzuse soldați irakieni tăind alimentarea cu oxigen a incubatoarelor, făcând să moară zeci de sugari. Această mărturie a fost citată de opt ori de către președintele George Bush în emisiunile televizate unde apărea, declanșând o emoție enormă în acea națiune unde curg râuri de lapte al tandreței omenești. În realitate, tânăra era fiica ambasadorului kuweitian la O.N.U. și nu mai fusese în țara ei de câțiva ani. Întrucât afacerea nu se petrecea în Franța, C.B.S. a îndrăznit s-o demaște.

Să-i salutăm în trecere pe profesioniștii de calitate care salvează onoarea meseriei, apărând o informație cât mai conformă posibil cu realitatea.

CAPITOLUL XVI
UN STUDIU DE CAZ

Un caz recent de dezinformare merită să fie studiat în detaliu, pentru că reunește aproape toate elementele unei operațiuni exemplare. Din acest motiv, îi vom consacra câteva pagini. Este vorba de operațiunea „Bosnia", care ar putea prefigura altele de același gen. Să reluăm structura pe care am definit-o puțin mai devreme.

Clientul

O declarație a agenției private de relații cu publicul *Ruder Finn Global Public Affairs*, citată de Jacques Merlino în cartea sa *Les vérités yougoslaves ne sont pas toutes bonnes à dire* – „Nu e bine ca toate adevărurile iugoslave să fie cunoscute", arată că, între lunile august 1991 și iunie 1992, clientul acestei afaceri a fost republica Croația; din luna mai a anului 1992 până în decembrie a aceluiași an, clientul a fost republica Bosnia-Herțegovina (mai exact, fracțiunea musulmană a acestei republici); iar după octombrie 1992, a fost regiunea autonomă Kosovo.

Or, se întâmplă ca, parcă accidental, comunitatea mediatică să fi sărit în ajutorul croaților, al musulmanilor bosniaci și al kosovarilor, mereu contra aceluiași inamic: Serbia.

Totuși, nu e prea verosimil să presupunem că aceste două republici nou-născute și cea de-a treia – care, la ora când scriu aceste rânduri, încă nu are o existență legală – au putut achita notele de plată ale agenției *Ruder Finn*. Dincolo de aceste ectoplasme, se văd profilându-se clienți mai serioși.

Adevărul este că mizele jocurilor geopolitice din Balcani sunt considerabile.

1. Balcanii controlează drumurile petrolului și gazelor, nu numai pe cele ale Arabiei, Irakului și Kuweitului, ci și, potențial, pe cele din Marea Caspică și Kazahstan.

2. Prăbușirea comunismului ridică problema dominației asupra Europei de Est, care debordează de materii prime și mână de lucru ieftină și în curând va primi cu brațele deschise toate exporturile occidentale.

3. Pentru mai multe puteri, printre care Statele Unite și Germania mai ales, e foarte important să încercuiască Rusia, înconjurând-o cu o „centură verde" (islamică), să-i submineze prestigiul, s-o paralizeze cât de mult posibil.

4. N.A.T.O., care este chemat să devină jandarmul lumii, are nevoie să se antreneze și să-și experimenteze materialele (de preferință, pe un teren devotat vendettei universale).

5. Lumea germanică nu a renunțat la ideea de a-și deschide o ieșire la Marea Mediterană.

6. Islamul arde de nerăbdare să înceapă o „cruciadă pe invers" și dispune de mijloacele fabuloase pe care i le oferă petrolul arab.

7. Țările islamice vor forma o piață cu șapte sute de milioane de cumpărători – nu peste mult, un miliard – oferind și ele o mână de lucru ieftină.

8. Vaticanul, care a permis să se construiască o moschee la Roma fără a cere o acțiune reciprocă în țările musulmane, preferă să sprijine prezența islamică decât prezența ortodoxă pe teritoriile pe care în realitate ar dori să le vadă intrate complet sub influența lui.

9. Dunărea este calea naturală care unește Estul și Vestul Europei.

10. Statele Unite doresc ca Europa să se unifice, pentru a slăbi națiunile europene, dar sub o formă dezavantajoasă și, de preferință, împotriva Rusiei.

Toate aceste puncte sunt piese componente ale unui joc de puzzle. Ca atare, ele nu permit să se conchidă cine este adevăratul *client*, unul sau mai mulți, care se ascunde în spatele croaților, al musulmanilor bosniaci și al kosovarilor. Se poate presupune că respectivul nu-și va lăsa masca să cadă prea curând.

Agentul

În domeniul dezinformării, anii nouăzeci au adus trei mutații principale:

– prăbușirea clientului principal (comunismul);

– triumful imaginii;

– vulgarizarea metodelor. Practic, în zilele noastre, la fel cum este suficient să se consulte Internetul pentru a ști să se construiască, cel puțin în teorie, o bombă atomică, tehnica dezinformării, de altfel destul de simplă, stă la îndemâna oricui are mijloacele de a o pune în aplicare.

Rezultat: *privatizarea dezinformării*, care aduce profit, pentru moment, mai multor societăți americane ce-și asumă, fără mustrări de conștiință, manipularea maselor, contra unor sume de bani sunători și zornăitori, împodobiți, de preferință, cu declarația *In God we trust.*

Două dintre aceste societăți sunt cunoscute publicului, sau ar putea fi, dacă publicul s-ar preocupa de lucrurile de acest gen: agenția *Hill and Knowlton*, care a întreprins operațiunea de dezinformare despre Irak într-un mod cam bâlbâit, și agenția *Ruder Finn*, care a executat un „parcurs ireproșabil" în afacerea bosniacă.

Jacques Merlino l-a interviewat pe directorul agenției *Ruder Finn*, în biroul său de pe M Street, la Washington D.C., și împrumutăm de la el confidențele acestui personaj, numit James Harff.

Societatea, spune el, acționează cu ajutorul unui fișier, al unui computer și al unui fax.

Fișierul conține câteva sute de nume: ziariști, oameni politici, reprezentanți ai asociațiilor umanitare, universitari. Computerul triază acest fișier conform unor teme încrucișate, pentru a găsi teme eficiente. Faxul trimite informații precise tuturor țintelor selecționate.

„Meseria noastră", spune James Harff, „este aceea de a disemina informații (...). Viteza reprezintă un element esențial. Imediat ce o informație devine *bună pentru noi*, trebuie să o ancorăm imediat în opinia publică. Căci știm perfect că prima afirmație e aceea care contează. Dezmințirile nu au nici o eficacitate."

Între lunile iunie și septembrie ale anului 1992, în folosul musulmanilor bosniaci, agenția a:

– avut treizeci de întâlniri cu principalele grupuri de presă;

– difuzat treisprezece informații în exclusivitate;

– transmis treizeci și șapte de faxuri de ultim minut;

– expediat șaptesprezece scrisori oficiale;

– înaintat opt rapoarte oficiale;

– dat patruzeci și opt de telefoane unor membri ai Casei Albe;

– purtat douăzeci de convorbiri telefonice cu senatori;

– lansat aproape o sută de apeluri unor personalități din mass-media.

Profesioniști, ascultați-mă pe mine.

Studiul pieței

Agenția *Ruder Finn* a studiat piața, adică starea de spirit mondială în privința Serbiei. Situația se prezenta foarte prost, de pe urma mai multor factori:

– sârbii luptaseră eroic alături de Aliați, în timpul ambelor războaie mondiale;

– naziștii înființaseră un stat croat, pe care croații din prezent îl revendicau fără pudoare;

– unii musulmani luptaseră alături de germani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, furnizându-le chiar și o divizie SS: *Handschar Division*, cunoscută pentru silniciile ei;

– ustașii croați și musulmanii din solda naziștilor săvârșiseră un genocid contra populațiilor sârbești, evreiești și țigănești din Iugoslavia. Numărul victimelor diferă în funcție de surse (de la trei sute de mii la șapte sute cincizeci de mii), dar faptul în sine nu este contestat;

– domnul Franjo Tudjman, președintele Croației, publicase în 1989 o carte care poate fi considerată antisemită, *Deruta adevărului istoric*, și nu-și ascundea deloc admirația față de Ante Pavelici, dictatorul nazist al Croației;

– domnul Alja Izetbegovici, liderul musulmanilor bosniaci, publicase și el, în 1970, o *Declarație islamică* în care lua atitudine în favoarea unui stat islamist întins din Maroc până în Indonezia. De asemenea, se pretindea că în fiecare zi îi mulțumea lui Dumnezeu că nu avea de soție o sârboaică sau o evreică.

Dezinformatorii de la *Ruder Finn* au apreciat situația și au început să aștepte cu vigilență ocazia pentru a o răsturna.

Trebuie să spunem, pentru a le reduce întrucâtva meritele, că ignoranța opiniei publice mondiale (și îndeosebi a celei americane) asupra situației din Iugoslavia era stupefiantă, mărturie fiind acest dialog dintre Warren Christopher, Secretarul de Stat al Statelor Unite, și David Owen, mediatorul britanic, citat de Michel Collon:

CHRISTOPHER: – Dumneavoastră, europenii, sunteți de vină că i-ați lăsat pe sârbi să invadeze Bosnia.

OWEN: – Dar acolo locuiau.

CHRISTOPHER: – De mult?

OWEN: – Dintotdeauna.

Primul suport

Primul suport de care s-a folosit agenția a fost publicarea în ziarul *New York Newsday* a unor articole despre lagărele de prizonieri unde erau închiși musulmani. Să-i omagiem perspicacitatea căci, în fond, ce altceva dovedește un lagăr de prizonieri, decât că nu toți sunt omorâți? Dar pretextul se găsise, iar *Ruder Finn*, care-și înfipsese colții în el ca un buldog, n-avea să-i mai dea drumul.

Transmițătorul

Ideea de geniu a agenției *Ruder Finn* a fost, conform propriei sale mărturisiri, aceea de a-și asigura un transmițător evreiesc.

Cuvântul „lagăr“ fiind suficient, după cum lesne se poate înțelege, pentru a pune pe jăratic acea comunitate, *Ruder Finn* a abordat imediat trei mari organizații: *B'nai B'rith Anti-Defamation League, American Jewish Committee* și *American Jewish Congress*. „Le-am propus să publice o notă în *New York Times* și să organizeze o manifestație de protest în fața sediului Națiunilor Unite“, declară James Harff, fără nici un echivoc. Acest mod de a specula holocaustul nu îl șochează cu nimic. „A reușit formidabil de bine; intrarea în joc a orga-

nizațiilor evreiești alături de [musulmanii] bosniaci a fost o lovitură de poker extraordinară."

Este cât se poate de adevărat, căci dificultățile dintre Israel și lumea arabă sunt cunoscute, câtă vreme, în Serbia, evreii au conviețuit întotdeauna în termeni buni cu populația autohtonă, iar în timpul celui de-al Doilea Război Mondial au suferit aceleași măsuri de discriminare, sub opresiunea croato-nazistă: evreii purtau steaua, iar ortodocșii, brasarda.

Dar jocurile erau deja făcute. „Am reușit să facem ca, în opinia publică, sârbii să coincidă cu naziștii", declară James Harff, mulțumit de sine însuși pe bună dreptate. Da, a fost o lovitură de maestru. De-acum încolo, „puteam prezenta o afacere simplă, o istorie cu personaje pozitive și negative". Manihеism. O arie cunoscută.

Iar James Harff se felicită cu căldură: „Am ochit într-adevăr bine, alegând ținta potrivită, ținta evreiască. Imediat, s-a observat o schimbare de limbaj foarte netă în presă, cu folosirea unor termeni de mare putere emotivă, cum ar fi: purificare etnică, lagăre de concentrare, etc., totul amintind Germania nazistă, camerele de gazare și [lagărul de la] Auschwitz. *Încărcătura emotivă era atât de puternică, încât nimeni nu se putea pune contra, riscând acuzația de revizionism.*"

În toate acestea există și un detaliu savuros, și anume, formula „riscând acuzația de revizionism". Practic, sârbii nici măcar nu sunt bănuiți de a fi folosit camere de gazare, dar e de ajuns să se pună la îndoială anumite atrocități care le sunt atribuite, pentru a fi asimilat pe loc celor care se îndoiesc de existența lagărelor morții din Germania – amalgamul fiind unul dintre reflexele spontane ale dezinformatorului.

Se pune problema moralei în afacerile de acest gen? Jacques Merlino i-a atras atenția lui James Harff că nu avea nici o dovadă a realității celor afirmate în *Newsday.*

„Sarcina noastră nu este aceea de a verifica informațiile. Nu suntem echipați pentru așa ceva. Activitatea noastră (...) constă în a accelera circulația informațiilor care ne sunt favorabile (...). Nu am afirmat că în Bosnia existau lagăre ale morții, ci doar am anunțat că așa afirma *Newsday.*" Procedeul transmițătorilor funcționează din plin. „Iar acum", conchide onorabilul domn Harff, „dacă vreți să dovediți că sârbii sunt niște biete victime, n-aveți decât, veți fi singur singurel."

În cazul de față, pronumele „noi" și „noastră" sunt foarte interesante. Sunt un „noi" și un „noastră" avocățești. Domnul Harff vorbește în numele clientului său. Dacă sârbii ar fi avut inteligența (și mijloacele) de a-l plăti, ar fi fost un fidel și abil purtător de cuvânt al sârbilor, ar fi angajat comunitatea evreiască alături de sârbi, opinia publică mondială ar fi basculat de partea sârbilor și toți asasinii, violatorii și mâncătorii de copii mici ar fi devenit musulmani sau croați – la alegere.

Nu, n-a fost deloc atât de simplu: e cât se poate de evident că interesele americane și germane, de exemplu, nu coincideau cu interesele sârbești, că domnul Harff nu a muncit degeaba și că a beneficiat fără îndoială de binecuvântarea sau de ochii închiși ai guvernului său. Dezinformarea nu poate reuși cu vântul din prova. Concluzia rămâne aceea că poate efectua niște manevre foarte abile, iar realitatea faptelor e ultima dintre grijile ei.

Tema

Tema operațiunii a constat, după cum am văzut, în a-i echivala pe sârbi cu naziștii.

Incongruitatea acestei teme nu a avut nici o importanță: sârbii sunt un popor, nu un partid, au luptat contra naziștilor mai bine ca oricine, au suferit mai multe pierderi, proporțional, decât oricare, sunt comuniști, sunt ortodocși, deci în nici un caz naziști, au fost de partea evreilor în timpul războiului, nu au purtat un război de cucerire ci de apărare a moștenirii lor, au luptat contra musulmanilor, care sunt prin tradiție aliații germanilor: toate acestea nu au avut – și nu au – nici o importanță. Asimilarea a fost realizată de către mijloacele de informare care s-au aruncat asupra acestei teme ca peștii piranha spre o ciosvârtă de carne. Era *iremediabilă.*

Două elemente au acționat în favoarea temei. Pe de o parte, oroarea legitimă a lagărelor de exterminare naziste. Pe de altă parte, vestigiile marxismului, chiar înfrânt, chiar și demascat. Această ideologie ne-a penetrat cercurile așa-zis gânditoare până la o asemenea profunzime, încât orice asimilare cu nazis-

mul ne face să ne pierdem toate reperele bunului simț, din motive care au la fel de multe în comun atât cu detestabilul pact Molotov-Ribbentrop, cât și cu „soluția finală".

Prin urmare, tema era aleasă perfect. Trebuia să fie bine primită în mai multe grupuri influente:

– grupurile israelite, din cauza sensibilității lor ușor de înțeles față de tema exterminării unei minorități;

– grupurile postmarxiste, din cauza urii lor la adresa unui rival care ar fi putut să fie fericit;

– grupurile umanitare de toate facturile, atinse de „victimofilie" și având tendința de a simpatiza cu primele victime scoase la rampă, victimele sosite mai târziu interesându-le mai puțin și fiind excluse din rândul vedetelor;

– grupurile de intelectuali nostalgici după bolșevism și atașați, prin compensație, de imaginea de forță pe care o proiectează Islamul militant.

Restul opiniei publice le-a urmat din două motive principale:

– influența preponderentă exercitată asupra mijloacelor de informare pe care le-am enumerat;

– dreptul la proeminență al primului căruia i se dă dreptul de a spune „sufăr". În mentalitatea simplistă impusă de televiziune, dacă B a spus cel dintâi că suferea, A nu mai are dreptul să sufere.

Tema „sârbi = naziști" a fost energizată de nenumărate ori, câteodată cu o remarcabilă eleganță profesională. Exemplu: două afișe. Pe unul se vedeau două fotografii, una a lui Adolf Hitler, cealaltă a lui Slobodan Miloșevici, cu următoarea întrebare dedesubt: „Discursurile despre purificarea etnică nu vă amintesc de nimic?" Celălalt afiș prezenta tot două fotografii, din două lagăre de concentrare: una data din al Doilea Război Mondial, cealaltă fusese făcută recent în Croația. Și aici, tot o întrebare: „Un lagăr unde se purifică etniile nu vă amintește de nimic?"

Ce superbă economie de mijloace!

Tratarea temei: alte suporturi

Șapte suporturi principale au servit la operațiunea de dezinformare „Bosnia", axată pe tema „sârbi = naziști": distrugerile, purificarea etnică, lagărele, violurile, gazele, gropile comune, masacrele de la Sarajevo.

a) Distrugerile

Astfel, numărul din 28 noiembrie 1991 al revistei *Paris Match* titra: „Dubrovnik, orașul martir – Bijuteria medievală a Croației zdrobită de focul armatei iugoslave". De fapt, vechiul oraș Dubrovnik nu a fost lovit nici un moment de focul armatei iugoslave, rămânând practic intact. Dar până și cei care se deplasează la fața locului, turiștii, vor uita să facă asocierea de idei.

Actuel, în luna decembrie a anului 1993, publica fotografia unui pod, cu următorul text: „Punct strategic de eliminat pentru sârbi, podul din Vukovar era o splendoare a patrimoniului arhitectural și istoric al orașului croat. De la începutul războiului, aproape cinci sute de biserici, fortărețe, muzee și alte monumente istorice din fosta Iugoslavie au fost laminate de artileria sârbă și transformate în grămezi de moloz." Cititorul varsă o lacrimă pentru frumosul pod din Vukovar, fără să se îndoiască de faptul că și acesta a fost laminat și eliminat, cum insinuează parșivul imperfect *era*. Or, la Vukovar nu există nici un pod. Podul fotografiat se afla la Mostar și a fost distrus... de croați! *Actuel* și-a recunoscut eroarea și s-a scuzat pentru confuzia dintre cele două orașe, dar care e ideea care rămâne în spiritul cititorului? Distrugerile sârbilor.

L'Événement du jeudi (12 septembrie 1991), reproducând ziarul *Glas Slavonije*, a descris atrocitățile săvârșite de sârbi în satul Cetekovak – nasuri tăiate, urechi smulse, răniți arși de vii, trupuri decapitate – după care satul a fost ras de pe suprafața pământului. Cetekovakul e la locul lui, dar cine va merge să verifice?

Toate acestea nu înseamnă că nu au existat distrugeri, nici că sârbii nu au comis partea lor. Dar înseamnă că dezinformarea nu are nevoie de distrugeri reale pentru a-i inspira publicului *ideea de distrugere*.

b) Purificarea etnică

În cazul de față, „purificare etnică“ este o sintagmă care decurge mai mult din logomachie decât din realitate, din moment ce toți iugoslavii sunt asemănători *din punct de vedere etnic*. Mai exact ar fi să se vorbească despre o repartizare dificilă a teritoriilor între niște grupuri diferite pe plan religios și cultural. „Purificarea“ a fost practicată din abundență de cele trei grupări prezente dar, în măsura în care ecuația „sârbi=naziști“ fusese deja acreditată, era ușor să se creeze impresia, prin asimilare, că numai sârbii se făcuseră vinovați de așa ceva.

c) Lagărele

O presă onestă a încercat să demonstreze că termenul „lagăr“ nu are nimic înspăimântător în sine și că, fără a mai vorbi de taberele de cercetași, trebuie să se facă deosebirea între lagărele de exterminare, lagărele de concentrare, lagărele de internare, lagărele de triere și lagărele de refugiați. Dar coșmarul lagărelor hitleriste e atât de definitiv consacrat, încât nu mai este nimic de făcut: manevrat convenabil, cititorul vede peste tot lagăre ale morții, în pofida unor mărturii avizate ca ale doamnei Simone Weil și ale domnilor Elie Wiesel și Simon Wiesenthal, care au declarat totuși sus și tare că lagărele sârbești (de prizonieri) nu aveau nimic în comun cu lagărele naziste (de concentrare).

În rest, o altă parte a presei a mers mult mai departe.

Anumiți cititori își amintesc fotografia unui om emaciat stând în spatele sârmei ghimpate, care a făcut turul lumii, întărind campania de satanizare a sârbilor. A fost nevoie de vigilența unei nemțoaice de bună credință, care a remarcat că sârma ghimpată era prinsă în cealaltă parte a stâlpilor, pentru ca soțul ei, un ziarist scrupulos, să se deplaseze la fața locului spre a efectua o anchetă aprofundată, care a dezvăluit că:

– în fotografia originală, omul emaciat era înconjurat de alți oameni, care nu erau deloc emaciați;

– omul emaciat, pe nume Fikret Alici, nu era prizonier, ci refugiat;

– refugiații se aflau în afara gardului de sârmă ghimpată, iar fotograful, înăuntru;

– sârma ghimpată nu înconjura un lagăr, ci o pășune!

Ziaristul Thomas Deichmann a ajuns deci la concluzia că imaginile, fotografiate cu aprobarea republicii sârbe, fuseseră manipulate deliberat pentru a crea iluzia unui lagăr de concentrare. De aici au urmat polemici și procese, în care au fost implicate publicații diverse ca *Novo*, *Die Weltwoche*, *The Guardian* și *Living Marxism*, pentru a nu cita decât câteva.

La nivel absolut, adevărul s-a restabilit, dar cine o știe? Falsa impresie creată de imaginea cu omul emaciat dincolo de sârma ghimpată e mult mai convingătoare decât toate dezmințirile, oricât de solid argumentate.

d) Violurile

Ideea „lagărelor de violuri“ – încă o lovitură de poker, cum ar spune, probabil, James Harff – a fost de-a dreptul genială. Publicului i s-a creat impresia că sârbii aveau un „plan sistematic“ de violuri. *La Libre Belgique* (22 ianuarie 1993) scria: „Violarea femeilor în arsenalul terorii sârbești.“ *Le Nouvel Observateur* (nr. 1471, ianuarie 1993) adăuga: „Nu mai încape nici o îndoială asupra caracterului sistematic al acestei practici în cadrul planului de «purificare etnică».“ *La Gauche* (10 februarie 1993) nu se lasă nici ea mai prejos: „Se pare că extremiștii sârbi folosesc violul ca armă de război în cadrul politicii lor de epurare etnică.“

Oroarea era generală. Ziarele titrau: *Rape by Order, Rape Horror, Rape Camps, A Pattern of Rape, Viols en Bosnie, L'Europe face à l'horreur** și nimeni nu se îndoiește că femei musulmane, croate și sârboaice erau violate ocazional dar, sincer vorbind, nu suntem atât de siguri că pentru asta era nevoie de ordine și ne întrebăm cum ar fi putut servi acest amestec fiziologic de grupuri culturale la „purificarea“ lor. Totuși, întrebarea nu este aceasta.

Statisticile sunt mai mult decât îndoielnice. Jacques Merlino relatează că, la cincizeci de kilometri de lagărul din Tuzla, se vorbea despre patru mii de femei violate; la douăzeci de kilometri, nu mai erau decât patru sute. La zece kilometri,

* (Resp.) „Viol la ordin“, „Oroarea violurilor“, „Lagărele de violuri“, „Violuri sistematice“, „Violuri în Bosnia“, „Europa față în față cu oroarea“ (n. tr.).

rămăseseră patruzeci, ceea ce înseamnă mult, nu contest. În total, se vorbise cu dărnicie despre douăzeci sau șaizeci de mii de femei musulmane violate. Comisia Națiunilor Unite avea să estimeze numărul victimelor la două mii patru sute (din toate cele trei comunități laolaltă), pe baza a o sută nouăsprezece cazuri cunoscute, iar Comisia Consiliului de Securitate a interogat două sute douăzeci și trei de victime care au evocat cam patru mii cinci sute de cazuri (încă o dată, din toate cele trei comunități la un loc). Dar ce a reținut publicul? Că sârbii au violat sistematic – nu episodic – un mare număr de femei musulmane.

Toate acestea sunt ilustrate cu o cantitate minimă de fotografii, revistele *L'Express* și *Paris Match* reproducând-o chiar pe aceeași.

Este adevărat că a existat și scrisoarea Luciei Vetruse, o călugăriță bosniacă presupusă a fi fost violată împreună cu alte două surori de membrii milițiilor sârbești. Lucia Vetruse i-a scris maicii superioare pentru a-i spune că trăise „o experiență atroce, inexprimabilă" și pentru a o ruga s-o ajute „să accept această maternitate nedorită". Scrisoarea a fost publicată în revista *Notizie dei gesuiti d'Italia* și reprodusă de diverse organe de presă, printre care *La Libre Belgique* și *La Croix*, care a prezentat documentul pe prima pagină. În data de 14 ianuarie 1996, *La Libre Belgique* a dezmințit onest: „Responsabilii au aflat – cu oarecare întârziere, din păcate – că această scrisoare era un fals, că fusese redactată (poate pornind de la fapte reale) de un preot din Bosnia, cu scopul de a sensibiliza comunitatea internațională."

e) Gazele

Unul dintre modurile de a face un adversar să pară deosebit de odios, după cum am văzut deja, este acela de a afirma că folosește o armă care nu e fair play. Gazele, în special, au o presă proastă, pe de o parte din cauza utilizării lor de către germani în timpul Primului Război Mondial, iar pe de altă parte din cauza camerelor de gazare din al Doilea Război Mondial.

Bineînțeles, și acest procedeu a fost pus în aplicare contra sârbilor.

Ziarul *Le Soir* din 10 aprilie 1995, a scris: „Se pare că sârbii au folosit gaze. Surse bosniace și occidentale i-au acuzat pe sârbi de folosirea gazelor." Este adevărat că *Le Soir* precizează ulterior că acestea sunt „gaze iritante (în genul celor folosite pentru menținerea ordinii)". Dar *Die Welt* din aceeași dată de 10 aprilie 1995 anunță fără echivoc: „Sârbii au folosit gaze." Iar *N.B.C. Handelsblad* din 28 iulie 1995 declară: „Purtătorii de cuvânt americani au stabilit că, la Zepa, sârbii au folosit arme chimice."

f) Gropile comune

S-a folosit din plin sintagma *groapă comună*, care are ceva înspăimântător, deși nu înseamnă nimic mai mult decât ceea ce este: o groapă comună. Nu contează că, în cele din urmă, aceste gropi comune s-au dezvăluit ca fiind o nimica toată, sau că până în ziua de azi nu s-au găsit în ele nici femei și nici copii, că un război este înainte de toate un măcel și produce cadavre care trebuie totuși să fie îngropate, iar trei mii de musulmani declarați a fi ajuns pe fundul „gropii comune" de la Srebrenica s-au dovedit a fi, în luna septembrie a anului 1996, destul de vii ca să voteze. Ceea ce contează este că ajunge să se arate la televiziune o parcelă de pământ răscolit proaspăt și să se anunțe că dedesubt s-ar putea să existe un număr de X cadavre, determinat arbitrar, iar ceea ce va rămâne în spiritul telespectatorului nu este „s-ar putea"-ul ci numărul X, care de altfel va avea tendința să crească atunci când telespectatorul le va vorbi prietenilor săi despre emisiune.

g) Masacrele de la Sarajevo

Să reamintim faptele: se afirmă că, în datele de 27 mai 1992, 5 februarie 1994 și 25 august 1995, sârbii au bombardat populația civilă (musulmană) de la Sarajevo. Pierderile au fost considerabile, prima oară în fața unei brutării, celelalte două dăți într-o piață comercială. Sârbii neagă că ei au tras.

Investigațiile au demonstrat că, în toate cele trei cazuri, ipoteza unui tir sârbesc nu era verosimilă. Studiul balistic arată că mortierele sârbilor nu puteau atinge locurile lovite. Pe de o parte, nu există gropi în formă de pâlnie, cum creează întotdeauna obuzele de mortiere. Pe de altă parte, victimele

nu prezintă răni la cap și la piept, ci numai în părțile inferioare ale trupului, ca în urma unei bombe cu explozie la sol. Observatorii militari ai O.N.U. „care au anchetat imediat după [ultima] catastrofă au indicat că era posibil ca [obuzul] să fi fost lansat de musulmani" (*Telemoustique*, 30 noiembrie 1995). *De Standaard* (3 august 1995) afirmă că, potrivit soldaților francezi din trupele O.N.U., „un anumit număr de trăgători de elită musulmani acționau pentru a-și doborî cu deliberare propriii civili." Personalități militare importante, fără a mai pune la socoteală publicații ca *Die Weltwoche, Foreign Policy, The Nation, Defense and Foreign Affairs Strategic Policy, The Times, The Sunday Times, The Independent London, The Toronto Star*, puneau insistent la îndoială atacurile sârbești, iar lordul Owen însuși a declarat la B.B.C., în 30 octombrie 1995, că masacrul din 4 februarie 1994 nu putea să fi fost opera sârbilor.

Toate acestea nu au împiedicat isteria celorlalte organe de presă să se dezlănțuie: „Azi, pe strada principală din Sarajevo, curgeau valuri de sânge (...). Ploua cu obuze peste civilii din capitala Bosniei" (*C.B.S.* 27 mai, 1992). „Nebunia sârbească a ucis din nou. Carnagiu la Sarajevo" (*La Dernière Heure*, 29 mai 1992). Sau, scurt și cuprinzător: „Serbia e agresoarea" (*De Standaard*, 30 mai 1992).

Aceste manifestări de indignare, atât de slab documentate, se finalizează bineînțeles cu apeluri la represiune și răzbunare. „Atrocitățile comise în direct de sârbi cer să li se acorde ajutor extern celor din Bosnia care nu mai au nici o speranță" (*C.B.S.*, 27 mai 1992). „Se pare că a fost nevoie de imaginile dramatice ale bombardamentului din centrul orașului Sarajevo comis de armata sârbă, pentru a convinge Comunitatea să ridice tonul" (*Le Monde*, 29 mai 1992 – observați importanța *imaginii*). „Oroarea de la Sarajevo zguduie în sfârșit lumea. În fine, Belgradul e sancționat" (*Le Soir*, 30 mai 1992). „Ultimul masacru a făcut să devină inevitabilă o reacție a marilor puteri" (*Le Nouvel Observateur*, 10 februarie 1994).

Practic, reacțiile comunității internaționale au fost din ce în ce mai brutale. Au început cu amenințări la adresa sârbilor și cu livrări de armament din partea Statelor Unite pentru musulmani, și s-au terminat cu trei mii de misiuni ale avioanelor N.A.T.O. care au bombardat ținte sârbești, militare și civile, când nici una dintre țările membre N.A.T.O. nu era în război cu Serbia. Unii au fost acuzați de crime de război pentru mult mai puțin.

Deosebit de interesantă, din punct de vedere al dezinformării, este atitudinea domnului Jean Daniel, care descrie în *Le Nouvel Observateur* din 31 august 1995 o întrevedere pe care a avut-o cu primul-ministru Alain Juppé. Cei doi cad de acord pentru a recunoaște că măcelul de la Sarajevo este, după toate probabilitățile, o provocare musulmană: „Au fost în stare să provoace un carnagiu printre ai lor! am observat eu cu emoție", consemnează domnul Daniel. Și, imediat, se pun de acord și să aprobe atât provocarea, cât și rezultatul acesteia: „Au făcut N.A.T.O. să se trezească din amorțire", remarcă primul-ministru; „Pentru mine, acest lucru nu schimbă cu nimic cauza bosniacă", conchide ziaristul, care se declară a fi un suflet sensibil.

În cazul de față, ceea ce reține atenția este înlănțuirea intențiilor:

- scopul este acela de a lovi o anumită parte din conflict;
- pentru aceasta, trebuie ca opinia publică să ceară lovirea acelei părți;
- drept care, acea parte trebuie să fie antipatizată de opinia publică;
- deci, trebuie să comită atrocități spectaculare; dacă nu comite atrocități care să se poată filma și exploata cu ușurință:
- pe de o parte, se vor inventa;
- pe de altă parte, vor fi comise de alții și puse în seama ei.

Altfel spus, suportul operațiunii de dezinformare va fi, de această dată, fabricat de la început și până la sfârșit:

- în consecință, partea vizată e lovită;
- dar trebuie să se justifice, *a posteriori*, aceste lovituri care ies din uzanțele țărilor civilizate: atunci, dezinformarea își dublează intensitatea;
- și așa mai departe.

Falsificări

Dezinformarea și-a lăsat frâu liber în legătură cu Bosnia, iar lucrul care trebuie reținut e că numărul de ocazii când a fost surprinsă în flagrant delict nu schimbă cu nimic opinia publică.

Să cităm doar câteva exemple, împrumutate din diverse publicații:

– fotografia unei mame prezentată ca fiind croată, la picioarele crucii de pe mormântul fiului ei. Pe cruce e scris numele fiului, cu caractere chirilice – deci, e vorba de un sârb.

– fotografia unui torturat. Ni se spune că e vorba de un musulman căruia i s-au tăiat trei degete pentru a nu mai putea face semnul V al victoriei. Poartă pe inelarul mâinii drepte o verighetă: deci, e un ortodox;

– țărănci sârboaice care par să venereze niște latrine. Adevărul e că latrinele au fost construite în locul unei biserici distruse;

– o țărancă, înarmată cu o pușcă, urmată de un copil mic. Ni se spune că sunt musulmani refugiați, dar copilul are pe cap o *ceaikașa* (un soi de caschetă militară), tipic sârbească;

– milițieni înarmați, deosebit de patibulari, prezentați ca sârbi. Insignele lor reprezintă eșichierul croat. (Asupra acestui subiect, *Le Nouvel Observateur* a publicat erate în numerele 1470 și 1473);

– alte ziare publică dezvăluirile micuței Anisa, care i-a văzut pe sârbi tăind nasuri și urechi la Tuzla. Tuzla nu a căzut niciodată în mâinile sârbilor;

– Amnesty International le atribuie sârbilor coșul cu ochi scoși a cărui poveste a spus-o deja Malaparte, în legătură cu Ante Pavelici, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial;

– Agenția Reuter semnalează, la data de 20 iulie 1998, că Muntenegru este o mică republică iugoslavă „populată în majoritate de musulmani“: sunt în proporție de 18%;

– imagini cu străzile distruse din Vukovar au fost folosite ca decoruri ale luptelor de stradă din Dubrovnik, unde nu au avut loc lupte de stradă;

– musulmanul prizonier într-un lagăr de concentrare sârbesc, filmat de B.B.C. în 1992, era Branko Veleci, un ofițer sârb, prizonier într-un lagăr musulman;

– niște copii omorâți într-un autobuz sunt prezentați ca fiind musulmani. Ritualul funerar care apare apoi e ortodox;

– o fotografie prezintă o femeie croată plângându-și fiul ucis la Posusje, într-un atac sârbesc. Sârbii nu au atacat niciodată satul croat Posusje care, în schimb, a pierdut treizeci și patru de oameni omorâți de musulmani.

Ușurătatea din modul de prezentare a informațiilor bosniace atinge punctul culminant cu acea reacție a unui caricaturist american care, la data de 19 aprilie 1993, a refuzat să-i trimită redactorului său șef un desen umoristic referitor la verdictul pronunțat în afacerea Rodney King (negrul american bătut bestial de polițiști): „Date fiind complexitățile rasiale și juridice ale acestui proces, am decis că ar fi preferabil să nu abordăm o asemenea problemă cu limbajul sumar al unei caricaturi de actualitate. Vă voi trimite, în schimb, un desen despre războiul din Bosnia“ (citat de Peter Brook, *Foreign Policy*, iarna 1993–1994).

Și sârbii au operat falsificări. Excedat de căutarea violatorilor sârbi, scriitorul Nebojsa Jevrici i-a făcut pe anchetatorii americani să creadă că cel mai mare violator din toți era un anume Gruban Malic. Gruban Malic este eroul unui roman al lui Bulatovici. Tribunalul penal internațional s-a grăbit să-l inculpe pe cel mai mare violator... până în momentul când s-a descoperit păcăleala.

Dacă dorim să studiem serios dezinformarea, trebuie să revenim la profunda intuiție a marilor înaintași, Lenin și Goebbels: în psihocrație, adevărul nu contează, la limită nici măcar nu există, există numai ceea ce sunt făcuți oamenii să creadă sau, și mai bine, ceea ce sunt făcuți să creadă că cred.

Logomachia

Războiul din Bosnia a dat naștere unei logomachii de circumstanță.

Am discutat deja despre cuvintele *lagăr, groapă comună, purificare etnică*. Termenii *a elibera* și *a ocupa* au fost și ei de

mare folos. Am auzit vorbindu-se despre Krajina „eliberată" de croați și despre Bosnia „ocupată" de sârbi, lucruri de care ar râde și curcile, dacă ar ști istorie: dar iată că publicul n-o cunoaște, iar neștiința țintei este una dintre marile puteri ale dezinformatorului.

Răuvoitorul joc de cuvinte *sârbolșevic* este apanajul unui gazetar care l-a inventat, găsindu-l foarte comic. Mai există și *sârbo-valeți* care, cel puțin, nu are pretenții de umor.

Mai interesantă mi se pare expresia *autoproclamată*, care i se aplică pe un ton reprobator Republicii Sârbe, de parcă nu s-ar fi proclamat singure toate republicile din lume, începând cu cea franceză și cea americană. La fel de semnificativă este și folosirea sistematică a expresiei *criminal de război* pentru niște persoane inculpate pentru crime de război dar încă necondamnate și, deci, trebuind să beneficieze de prezumția de nevinovăție. Toată lumea a putut auzi la radio că, în timpul luptelor dintre sârbi și adversarii lor croați sau musulmani, sârbii erau întotdeauna doar *uciși*, câtă vreme oponenții lor nu erau decât *asasinați*, ceea ce dă mult mai bine într-o epocă a victimofiliei.

Accesorii

Manualele școlare și dicționarele au luat și ele parte la joc, atribuind operațiunile de purificare așa-zisă etnică numai sârbilor, când croații și musulmanii le-au practicat și ei. Am dori, pentru exemplificare, să cităm *in extenso* un text apărut în *Infos junior* din 23–29 septembrie 1995. Această publicație pentru tineret a ales cuvintele „Bosnia – Mărturia de la Fatima" ca text de copertă.

„Cum a început războiul? După căderea comunismului, Iugoslavia s-a spart în bucăți. Croația, în 1991, apoi și Bosnia, în 1992, s-au pronunțat «prin referendum» pentru independență. Sârbii nu recunosc aceste două republici, în care sunt minoritari. Vor să domine regiunea, obținând maximum din teritoriu. Prin urmare, atacă cele două țări."

(Această relatare istorică e ipocrită. Dacă referendumul era acceptabil în provinciile Croația și Bosnia, atunci de ce nu a fost valabil și în Bosnia sârbească? Faptul că sârbii bosniaci

au refuzat să participe la referendumul organizat de musulmani nu e relatat. Se întreține cu bună știință confuzia dintre sârbii din republica Serbia și sârbii din Republica sârbească.)

„Ce s-a întâmplat la Sarajevo? În luna aprilie a anului 1992, sârbii încep să asedieze și să bombardeze capitala Bosniei. Sarajevo simbolizează ceea ce urăsc sârbii «ultranaționaliști»: un oraș unde trăiesc împreună musulmani, croați și chiar sârbi. Îi acuză pe musulmanii bosniaci că vor să clădească o «republică islamică» după modelul iranian. Ceea ce e fals, căci aceștia sunt europeni, iar cultura și modul lor de viață seamănă cu ale noastre."

(„Capitala Bosniei" presupune o țară independentă atacată de străini, pe când sârbii care atacă orașul Sarajevo sunt la fel de bosniaci și „sarajevieni" ca și musulmanii. Nu prea putem înțelege cum ar urî un oraș pe care îl consideră capitala lor. Și cunoaștem destul de bine *Declarația islamică* a domnului Izetbegovici pentru a ști că ceea ce dorește el să construiască este într-adevăr o „republică islamică". E de ajuns să călătorim în regiunile musulmane din Iugoslavia, pentru a constata că viața și cultura locuitorilor baricadați în gospodăriile lor închise nu seamănă deloc cu viața și cultura occidentală.)

„Cum trăiește un copil din Sarajevo? De trei ani, micii sarajevieni locuiesc într-o imensă închisoare. Nu pot ieși din orașul înconjurat de sârbi. Nu-și părăsesc cartierul, căci deplasările sunt periculoase, din cauza obuzelor. Apa și curentul electric se întrerup foarte des, iar școlile sunt închise. La ce visează copiii? La pace, bineînțeles, și să revadă marea."

(Pasaj sentimental, destinat să aducă lacrima în ochii copiilor de școală. E un război just. Se omite numai să se menționeze că în Sarajevo trăiesc și sârbi și, pe deasupra, un tunel aflat în mâinile musulmanilor leagă orașul și exteriorul. Să revadă marea?... Viziune sentimentală a unui oraș asediat dur. Dar iată că urmează esențialul: chemarea sângelui, atât de caracteristică pentru intelectualii care nu au trăit niciodată un război.)

„Ce trebuie să se facă pentru a reveni pacea? Bombardamentele avioanelor N.A.T.O. și ale Forței de Reacție Rapidă (F.R.R.) asupra pozițiilor sârbești din jurul orașelor Sarajevo,

Gorazde și Tuzla pot readuce pacea. Pentru prima oară, de fapt, sârbii au fost «pedepsiți» și, fără îndoială, vor fi obligați să se așeze la o masă a tratativelor, altfel riscând să se expună unor noi represalii."

Din partea unui text destinat să instruiască tineretul, ne-am fi putut aștepta la mai multă imparțialitate și moderație, dar la drept vorbind ne-am fi înșelat. Dezinformarea penetrează la toate nivelurile, îmbibă toate terenurile, dacă nu urmărește un scop universal rămâne egală cu zero.

Războiul prin imagine

Imaginea a fost folosită mult în timpul operațiunii de dezinformare „Bosnia". Dacă, într-o fotografie sau la televiziune, se vedeau soldați trăgând cu armele, eram aproape siguri că erau sârbi, sau cel puțin că aveau să fie prezentați ca sârbi. Dacă apăreau copii plângând sau familii în doliu, nu ne îndoiam că erau copii și familii croate sau musulmane. Dacă se arătau copii sârbi, aceștia se jucau de-a războiul, „în timp ce frații lor mai mari devastează deja cartierele musulmane și croate", preciza textul. Unele fotografii erau corijate: de exemplu, lagărului din Fikret Ali i s-au adăugat foișoare.

Verva caricaturiștilor s-a consumat și ea mult pe cheltuiala sârbilor. Cuvântul *Serbia* era scris cu un *S* în formă de zvastikă. Radovan Karadjici era reprezentat cu coadă și furcă. Sârbii prezentau întotdeauna o asemănare vizibilă cu maimuțele.

Întrucât trebuia să se creeze impresia că sârbii începuseră războiul și, deci, să se facă tabula rasa din tot ceea ce precedase evenimentele cele mai recente, o caricatură reprezenta trei sârbi cu un aer feroce, printre care și un copil, iar legenda spunea: „Milițian răzbunându-și cumnatul omorât în 1917, soldat răzbunându-și verișoara violată în 1944, bebeluș gândindu-se să-și răzbune tatăl în 2023."

De vreme ce o campanie de dezinformare, când e dusă până la capăt, ajunge obligatoriu la o formă de nebunie, o altă caricatură reprezenta „Crăciunul la Sarajevo". Doi soldați sârbi tocmai crucificaseră un copil, iar unul dintre ei îi spunea celuilalt: „Doar nu era să așteptăm treizeci și trei de ani ca să facem treaba asta".

Situația era rezumată foarte clar de o caricatură arătând un specialist în relații cu publicul spunând la telefon: *I can do you a dead baby on a cross or I've got some nice gouged eyes!* („Vă pot face rost de un copil mort pe o cruce sau am niște ochi scoși foarte reușiți.") Cum să facă rost de așa ceva? Găsea el. Iar dacă nu găsea, îi comanda. Dacă nu comanda, realiza fotomontaje. În cel mai rău caz, răspândea zvonuri, de care sigur avea să se agațe cineva. Să nu uităm: dacă piața e favorabilă, suportul nu are absolut nici o nevoie să fie real.

Psihoza

Un eșantion al formulelor ne va forma o idee asupra stării de psihoză în care s-au afundat mijloacele de informare în voie, apropo de Bosnia:

„Oroarea cotidiană... Nebunia criminală a comandanților sârbi... Atrocități fără egal în Europa de cel puțin o jumătate de secol... Violuri de o bestialitate aparte... Există, în tabăra sârbilor, criminali de război... Cumplita mărturisire a atrocităților comise de un tânăr sârb... Latura întunecată care există în fiecare om (...) e aici, în toată oroarea ei sângeroasă... Un viol este într-adevăr o crimă împotriva umanității... Rușinea din Bosnia... O piatră pe inimă, un copil în burtă, povestesc unii, suspinând... Totul indică o dorință deliberată de umilire, de anihilare a ființelor, ai cărei principali protagoniști au fost sârbii... Sârbii au creat un infern... *Cetnik* în toată regula: violuri și omoruri cu repetiție... Sârbii au depășit o nouă limită în oroarea războiului... Damnații Europei... La limita urii... Liniște, se ucide... Întoarcere spre infern... Lagărele rușinii... Măcelarii lui Mladici... Psihiatrul nebun... Militarismul sârbesc... Cea mai terifiantă acțiune la care au luat vreodată parte Națiunile Unite... Cea mai mare trădare de care s-a făcut responsabilă O.N.U... Ultimul stadiu al unei politici aberante, devorată de propria ei logică... Nici chiar Diavolul însuși n-ar fi putut concepe un ultragiu atât de crud... Un monstru din filmele de groază care se credea mort și tăiat în bucăți, al cărui fiecare tentacul se umflă, prinzând o viață autonomă..."

Climatul a devenit de așa natură, încât au ajuns să se răspândească și să fie crezute cele mai absurde fabule. Exemple:

Trăgătorii de elită sârbi primesc câte trei sute de dolari pentru fiecare copil omorât.

„Comunitatea sârbească din Elveția este acuzată de a-și petrece concediile de odihnă masacrându-și foștii compatrioți din Bosnia, mitraliind, spintecând, violând. Acești oameni se alătură mitologiei sângeroase a lui Barbă-Albastră, Landru și alți Jack Spintecători." (*24 Heures de Lausanne* și *La Tribune de Genève* din 12 iunie 1993, cu inspiratul titlu: „Oroarea în bocanci").

„O persoană a declarat, în fața comisiei bosniace pentru crimele de război din Brcko, că a văzut camioane care duceau cadavre spre fabrica de carne a orașului. Un alt martor, refugiat în Croația, spune că a văzut, în interiorul uzinei, cum se debarasau sârbii de cadavrele incomode." (Remarcați că *Le Monde* din 11 mai 1994 nu-și formulează acuzația: o insinuează.)

Laurii acestei afaceri îi revin, după părerea mea, unui ziar canadian, *Weekly Word News*, care a anunțat, sub titlul de *Vampire Hunted as War Criminal in Bosnia* („Vampir urmărit în Bosnia pentru crime de război") că numitul Stanislav Bajici, sârb bosniac, era căutat pentru că băuse sângele a cinci mii de victime. Informația e atribuită unor funcționari ai O.N.U. și decorată cu un superb portret robot al „demonului băutor de sânge", cu tot cu colții de vampir.

Literatura de voiaj n-a întârziat să apară. Am citit recent un roman a cărui acțiune se desfășura în Bosnia și unde toți torționarii specializați în tăierea sânilor femeilor purtau la gât o cruce ortodoxă mare. În paralel, o bandă desenată publicată a făcut pe față elogiul unei „noi politici de fermitate care îi va constrânge în sfârșit pe sârbi să respecte acordurile de încetare a focului prea mult timp călcate în picioare".

Chemarea sângelui

Psihoza provoacă în mod firesc chemarea la vărsare de sânge. Se poate presupune că acesta era scopul urmărit.

Mijloacele de informare îi reproșează blocului N.A.T.O. că a rămas „cu arma la picior". Ziarele americane titrează: *Time to Use Force* („E timpul să se folosească forța") după care se felicită: *Getting Tough at Last* („În sfârșit, măsuri dure"). În *Le Point*, un scrib le reproșează occidentalilor că „îi atacă pe sârbi fără să-i distrugă". În *L'Événement du jeudi*, altul tună și fulgeră: „A sosit timpul să i se aplice Serbiei o serie de atacuri aeriene". În aceeași publicație, un al treilea declară că sârbii sunt o „adunătură de lași, de bețivi și de bestii" și, în consecință, trebuie „să se distrugă țara (*sic*), să se bombardeze orașele Pale și Belgrad". Foarte creștinul *Présent* preconizează soluții staliniste: sârbii „trebuie să-și ia clicile și clăcile"*. *Le Monde* se burzuluiește și el: „Ce să mai spunem, altceva decât să urlăm de revoltă?... Nu s-a încercat nici măcar un bombardament mic, acolo..."

În această atmosferă, nu e de mirare că, după atentatul de la R.E.R., Ministerul de Interne a încercat să sugereze publicului că se descoperise o „pistă sârbească" și că, în pofida părerii militarilor de grad superior care se găseau la fața locului și repetau continuu că nu exista nici o soluție militară pentru problema bosniacă, sondajele relevau (*Le Monde*, 1 ianuarie 1993) că șaptezeci și șase la sută din francezi erau favorabili folosirii forței armate în Bosnia. E adevărat că scopul era „protejarea ajutoarelor umanitare", dar se știe bine că forța nu se poate folosi atât de limitat. Când pocnești, apoi pocnești. Iar când în sfârșit s-a folosit forța, acest lucru nu s-a făcut nici un moment „pentru a proteja ajutoarele umanitare", ci împotriva sârbilor din Pale, și totuși, a trezit o satisfacție generală.

Câteva rateuri

Strălucita operațiune de dezinformare *Bosnia*, oricât de admirabil a fost orchestrată, a dat naștere totuși mai multor nepotriviri.

Unii militari competenți, care acționaseră la fața locului, au făcut să se audă câteva falseturi. Personalități ca domnul Jean Dutourd, de la Academia Franceză, domnul Jacques Laurent, de la Academia Franceză, generalul Pierre-Marie Gallois, părintele forței de șoc franceze, domnul Alain Griotteray, au refuzat să urle într-un glas cu șacalii. Revistele *Le Point*,

* (În orig.) *prendre leurs cliques et leurs claques* = „să se ducă de unde-au ieșit" /„ la origini" / „să dispară" (n. tr.).

Le Canard enchaîné, *L'Événement du jeudi*, au publicat uneori și articole imparțiale. *Le Courrier international* a semnalat, în legătură cu „tragedia de la Gorazde", că „autoritățile bosniace mențineau o fabrică de armament la Gorazde, încălcând însăși noțiunea de zonă de securitate" și că „numărul de pierderi de la Gorazde a fost exagerat cu deliberare prin transmisiunile radio ale amatorilor despre care se credea că emiteau din oraș, dar în realitate proveneau din afară".

Câțiva oameni lucizi au devenit conștienți, cel puțin parțial, că erau supuși unei operațiuni de dezinformare.

Astfel, *The New Statesman* (31 iulie 1992), dezvăluind încasările agenției *Ruder Finn* (optsprezece mii de dolari pe lună, sumă realmente rezonabilă, date fiind rezultatele obținute), comenta că dacă, fie și în privința armelor, Croația nu era supusă embargoului impus sârbilor, probabil că acest lucru era *due to better PR* – „datorat unor relații cu publicul mai bune".

Le Point din 13 martie 1993 nu se situa nici el foarte departe de adevăr când constata: „Totul se întâmplă ca și cum mass-media – televiziunile în special – ar avea nevoie să îngreuneze bilanțurile pentru a atinge cât mai sigur pragul de declanșare a emotivității spectatorului sau a cititorului".

Iar Max Clos, în *Le Figaro* din 30 aprilie 1994, conchidea fără ocolișuri: „În total, mass-media occidentale s-au lăsat intoxicate pasiv, fără a se întreba nici un moment dacă versiunea furnizată lor era măcar veridică. De ce? Pentru că, în acest conflict, este «corect politicește» să se țină partea musulmanilor bosniaci contra sârbilor ortodocși."

Nici nu s-ar fi putut spune mai bine.

Dar trebuia mai mult decât atât pentru a le deschide ochii dezinformaților-dezinformatori. Pentru ei, tot ceea ce mergea în contra direcției pe care și-o stabiliseră trecea drept „dezinformare sârbească", pe când sârbii s-au dezvăluit absolut incapabili nu numai să dezinformeze, ci și să informeze pe cineva.

Dacă generalul Morillon făcea declarații contrare curentului, se vorbea despre „strania toleranță a colonelului Morillon"; dacă generalul Rose nu urma nici el direcția, era „naiv [sau prost] ca un miel care se pregătește să fie fătat". Ce? Îndrăznea el să recunoască „bunăvoința sârbilor bosniaci" dovedită de întâlnirile cotidiene cu Radovan Karadjici?! „Avem motive de neliniște", comentează fin un ziarist. „Bunăvoința psihopatului de Karadjici? Până și bravul general Morillon a înțeles până la urmă". De asemenea, dacă sârbii discutau un ultimatum, erau niște criminali, dacă i se supuneau, erau lași, iar dacă lordul Carrington făcea un gest de pace, „reîncepea mascarada acordurilor de încetare a focului încălcate înainte de a se fi uscat cerneala pe hârtie".

Publicul accepta această simfonie maniheistă, în pofida tuturor nepotrivirilor.

Una peste alta, putem deci spune că operațiunea *Bosnia* a fost executată cu o mână de maestru.

Felicitări.

CAPITOLUL XVII
RĂZBOIUL INFORMAȚIILOR

Războiul informațiilor este un concept relativ nou și atât de vast, încât nu îl putem trata aici. Dar nu putem nici să-l trecem sub tăcere. Prin urmare, ne vom mulțumi să-i acordăm acestui subiect câteva idei generale, pornind de la premisa că, dintr-un anumit punct de vedere, dezinformarea modernă în sine nu este decât unul dintre aspectele acestui *război al informațiilor.*

Generalități

Devenind conștienți de faptul că, în lumea modernă, totul se traduce în informații, americanii au stabilit primii teoria războiului informațiilor. În Statele Unite proliferează instituțiile, militare și civile, care se ocupă de acest subiect. „Tehnologia face să apară în fiecare zi noi aplicații, iar societatea americană s-a adaptat cu atât mai repede, cu cât împărțirea informațiilor este un instrument al puterii economice și politice. Din această revoluție a luat naștere concepția de *dominație informațională,* „conform căreia este posibil să se stăpânească mediul ambiant prin stăpânirea informațiilor", scrie David Bouden.

„Războiul informațiilor constă în utilizarea ofensivă și defensivă a informațiilor și a sistemelor de informare pentru a exploata, corupe și distruge informațiile și sistemele de informare ale adversarului, protejându-ne totodată propriile noastre informații și sisteme", sună definiția propusă de *Institute for Advanced Studies on Information Warfare,* conform tezei lui Jean-François Tacheau (încă nepublicată, până în momentul de față) *Guerre économique et Guerre de l'information* – „Războiul economic și Războiul informațiilor". Practic, cercetătorii disting în acest război trei aspecte:

– a ști tu însuți;
– a-l împiedica pe celălalt să știe;
– a-l face să dețină cunoștințe deformate.

În acest al treilea aspect se înscriu dezinformarea și influența.

Din partea sa, Intelco (filială a *Defense Council International)* distinge:
– războiul pentru informație;
– războiul prin informație;
– războiul contra informației.

Alvin și Heidi Toffler, care și-au făcut o mare reputație în domeniu, au creat noțiunea de „doctor Spin"*: acesta este elementul care creează efectul dorit al informației, maniera de a o prezenta. Soții Toffler găsesc șase mijloace de „înșelare a spiritelor":

1. acuzația de atrocități;
2. dilatarea hiperbolică a mizelor;
3. satanizarea sau dezumanizarea adversarului;
4. polarizarea: „cine nu e cu noi e împotriva noastră";
5. invocarea unei sancțiuni divine: „Dumnezeu ocrotește America!";
6. metapropaganda, adică arta de a discredita propaganda adversă, de a arunca suspiciunea asupra a tot ceea ce provine dintr-acolo: „dezinformarea sârbească", „Sadam Hussein exercită un control total asupra presei sale, deci tot ceea ce e comunicat de ea nu poate fi decât fals"**.

Fără îndoială, cititorul a regăsit deja în propria lui memorie numeroase exemple ale întrebuințării acestor tehnici: rând pe rând, forțele de ocupație germane din Franța și cele sovietice din Afghanistan au fost acuzate că minau jucăriile pentru copii; armata lui Sadam Hussein a fost prezentată ca fiind mult mai periculoasă decât era de fapt; vendéenii au fost și dezumanizați, și diabolizați; marxismul a acuzat întotdeauna

* *To spin* = a depăna, a toarce, a (se) roti (n. tr.).
** Alvin și Heidi Toffler, *Război și anti-război,* București, Editura ANTET, 1995 (n. tr.).

pe oricine nu era comunist că ar fi „dușman de clasă" sau „ticălos" (conform vocabularului sartrian), hărăzit unei damnări sociale: „lada de gunoi a istoriei".

Iar aceste tehnici au fost puse în aplicare, cu tot tacâmul, în operațiunea Bosnia: acuzații de atrocități, hiperbole, dezumanizare, polarizare și propagandă, după cum am văzut. A fost agitată până și sancțiunea divină: Islamul, bineînțeles, a văzut în conflictul din Bosnia un război sfânt; prelații Bisericii romano-catolice au vorbit despre un „război drept"; iar președintele Jacques Chirac, repetând sistematic formula „fără lege nici credință" cu referire la sârbi, urmărea clar să facă din ei niște proscriși total.

Aplicațiile acestor concepte sunt numeroase. La prima vedere, descoperim trei principii: războiul economic sub toate formele sale, care ies complet din subiectul nostru de studiu, conflictele de ordin militar, despre care avem de spus câteva cuvinte, și războiul cibernetic, asupra căruia vom face unele constatări.

Aspectul militar

Militarii francezi au înțeles că dezinformarea putea fi folosită în scopuri războinice și, mai ales, că războiul care este *al, prin, pentru* și *contra* informațiilor devenise deja o strategie indispensabilă. Revista *L'Armement* consacră acestor probleme un număr întreg. Rapoarte mai mult sau mai puțin confidențiale arată că o operațiune militară modernă nu se poate concepe fără un înveliș „informațional", după cum nu se concepe nici fără „acoperire aeriană". În trecut, nimeni nu pleca la război fără a se informa el însuși; astăzi, trebuie să se informeze și opinia publică, privitor la motivele și rezultatele războiului. În *L'Armement*, David Bouden scrie că „informația este considerată de-acum a cincea dimensiune a bătăliei, alături de dimensiunile pământ, mare, aer și spațiu".

Colonelul Molinier precizează: „Noutatea este posibilitatea de a manipula conținutul sistemelor de informare – informațiile care se vehiculează – și suportul fizic – instrumentele necesare pentru a contura și transmite acele informații. Este posibilitatea de a controla, prin intermediul unei supremații a

ofertei în domeniul rețelelor, al computerelor și al programelor software aplicative, suportul informației și informația însăși. Făcând o paralelă cu al Doilea Război Mondial, s-ar putea compara situația existentă cu aceea care ar fi domnit dacă germanii stăpâneau în același timp manevrele operative ale tancurilor dar și calitatea tancurilor inamice.

O asemenea concepție ține de domeniul visului. Dar trebuie să recunoaștem că Războiul din Golf, de exemplu, a reprezentat mai mult triumful informației decât al armamentului, al strategiei sau al moralului trupelor: mijloacele tehnice foarte dezvoltate ale americanilor și folosirea sateliților care permiteau să se exploateze informațiile „în timp real", adică imediat, au făcut ca Aliații să știe tot ce făcea Irakul, în timp ce irakienii orbecăiau.

Aspectul cibernetic

Dacă televiziunea este Paradisul dezinformării, cibernetica i-a devenit Olimpul, Walhalla, Câmpiile Elizee, de când s-a inventat modemul și a intrat în funcțiune Internetul, această descoperire a militarilor americani care, la început, nu avea altă intenție decât aceea de a descentraliza posturile de comandă informatice. Depășindu-și pe departe vocația militară, Internetul a devenit prin excelență terenul unde războiul informațiilor își poate da frâu liber. Încă din 1989, Cliff Stoll, în *The Cuckoo's Egg* („Oul de cuc"), relata duelurile pe care le practică, prin computere interpuse, utilizatorii legitimi ai băncilor de date și hackerii care se infiltrează fraudulos, pradă resursele și lasă uneori viruși sau... ouă de cuc.

Desigur, marile societăți folosesc Internetul pentru a se informa, dar și pentru a-și dezinforma concurenții. „În sectoarele concurente", comentează Thierry Régnier, „culegerea profilurilor de cercetare ale adversarilor prezintă un interes evident. În mod firesc, supravegherea nu se poate exercita decât asupra aspectelor pe care le lasă actorii să transpară. Prin urmare, este limitată, nefiind exhaustivă, dar stă la dispoziția tuturor. La acest nivel, se pot folosi unele măsuri de protecție: împrumutarea de identități multiple, efectuarea numai de cereri foarte mari, punerea de întrebări îndepărtate de domeniile

sale reale de interes pentru a «îneca» preocupările de moment etc. Există, bineînțeles, contramăsuri ca generalizarea folosirii «fursecurilor»* (mici succesiuni de caractere care permit să se țină urma utilizatorului), tratamente de masă sistematice în scopuri de regrupare, sau tratamente mai «fine» ale informației cu ajutorul unor instrumente de producție a informațiilor elaborate."

Asemenea unui teren propriu-zis, terenul cibernetic îi aparține cui îl acaparează. „Stăpânirea canalelor de circulație a informațiilor, difuzarea cât mai amplu posibil a propriilor puncte de vedere pentru a le impune, adaptarea continuă a metodelor și a instrumentelor de tratare a informației sunt deci tot atâtea elemente care trebuie să fie stăpânite pentru a deține controlul asupra unuia dintre teatrele principale ale războiului informațiilor: Internetul" (Thierry Régnier).

Internetul este în curs de a deveni, la fel ca limba lui Esop, cel mai bun lucru din lume și totodată cel mai rău, căci utilizatorul care se informează cu ajutorul displayului său își închipuie în mod firesc că informațiile pe care le primește sunt „obiective". Nici pomeneală: „Difuzarea pe scară largă a unui punct de vedere parțial, fiind național, îi face complet dependenți pe cei care îl utilizează în mod sistematic. Majoritatea *surfer*-ilor sunt dirijați întotdeauna spre aceleași site-uri, aceleași soluții, aceleași întreprinderi, dincolo de care nu fac decât rareori efortul să mai caute." Thierry Régnier are dreptate, cu siguranță, când ne pune în gardă contra „impactului economic și cultural care rezultă de aici", dar trebuie să precizăm că nu toate parțialitățile sunt naționale: există și părtiniri religioase, politice, sociale, profesionale, sau altele care provin pur și simplu din zona modei, și toate devin periculoase atunci când nu sunt mărturisite. După cum scrie François Géré, „Internetul se bazează mai puțin pe calitatea informațiilor și mai mult pe capacitatea de cristalizare a unor opinii difuze. Astfel, se formează *comunități de credință* pe rețea. Prin urmare,

* (În orig.) *cookies* (n. tr.).

cea mai importantă este fidelizarea prin site și în cadrul acestuia." Pericolele sar în ochi.

Dacă tot veni vorba, pe Internet s-au lansat deja veritabile acțiuni de dezinformare.

Unele au un caracter economic. „Inteligența economică," scrie L. Le Pivain, „înseamnă și a ști să te înarmezi împotriva campaniilor de denigrare, fie programate, ca aceea care susține că elicopterul *Tigre* este puțin fiabil și că a avut un accident în momentul când americanii încercau să vândă modelul *Apache* olandezilor, fie oportuniste, atunci când, după accidentul din luna octombrie a anului 1994 al unui A.T.R. [avion de transport regional], rețeaua Internet a văzut înflorind fișe tehnice foarte documentate, dar eronate, despre erorile de concepție a aparatului A.T.R. Aceste acțiuni de dezinformare, cu un cost de operare minim, prezintă un risc cu atât mai mic pentru inițiator, cu cât acesta în general nu acționează direct, ci prin intermediul unei agenții private. Dezvoltarea informației și pregătirea pentru confruntarea concurențială duc la înmulțirea afacerilor de acest gen, creând o veritabilă piață a dezinformării, cu constituirea de dosare *a priori* și eliminarea comanditarilor potențiali."

Alte operațiuni afectează mediul ambiant, iar mediul nu se află niciodată prea departe de economie și de politică. În 1995, mișcarea Greenpeace a lansat o campanie contra activităților „poluante" ale companiei Shell în Marea Nordului. Rapoartele Greenpeace erau pline de erori, ceea ce organizația a sfârșit prin a recunoaște. Dar rapoartele Shell, bazate pe o contra-expertiză corectă, nu au reușit să se impună niciodată opiniei generale.

Manevra de dezinformare a mișcării zapatiste din Mexic a fost declarat politică. La data de 11 februarie 1995, organizația a reușit „să mobilizeze presa din Statele Unite, apoi opinia publică internațională, lansând pe Internet o chemare în ajutor contra ofensivei guvernului mexican, care pomenea despre masacre în satele regiunii Morelia-Gamacha. Ziariștii care au alergat la fața locului câteva zile mai târziu au putut constata că nu se întâmplase nimic. Dar efectul se obținuse, orice acțiune

a armatei mexicane în zonă devenind imposibilă. În plus, popularitatea subcomandantului Marcos avea să crească neîncetat, printr-o acțiune psihologică organizată cu grijă, care recurgea în mare măsură la posibilitățile Internetului" (François Géré).

Din punct de vedere tehnic, posibilitățile de dezinformare prin metode cibernetice sunt nelimitate, mai ales în domeniul imaginii. Programul software *Photoshop* permite trucaje infinite.

Fundația pentru Studii ale Apărării a publicat documentația colocviului său din 1995 sub titlul de *Les Manipulations de l'image et du son*, demonstrând că ar putea fi necesar să ne revedem concepția asupra realului. „Este posibil ca, de-acum înainte, să se creeze orice efect dorit, pornind de la imagini și sunete. Ieri, pentru a crea o imagine care să respecte realitatea, era necesară o cameră de luat vederi. Astăzi, un computer și un program adecvat sunt de ajuns pentru a crea o imagine calculată în plan virtual. Se știe, de exemplu, că ar fi posibil să se facă «o Isabelle Adjani virtuală» să evolueze într-o lume virtuală?"

Aceste posibilități sunt în mare parte exploatate în domeniul publicității, unde se văd, de exemplu, câștigătorii unei curse de ciclism trecând linia de sosire sub banderole care fac reclamă unor mărci de bere diferite, în funcție de țara unde e proiectată emisiunea. Efectul este asigurat printr-un procedeu numit EPSIS, pus la punct de Matra.

Procedeul FLAME permite să se grefeze fața unei personalități pe trupul altcuiva. În ambele cazuri, se pot înțelege efectele politice pe care le-ar avea o utilizare abuzivă. Domnul Todd Leventhal a mărturisit că are în posesia lui o fotografie falsă care îl reprezintă primind felicitările președintelui Clinton, fotografie cumpărată cu douăzeci și cinci de franci.

Valori și produse

Unele dintre acțiunile sale sunt desfășurate într-o ordine dispersată, spre folosul celor mai diversificate interese. Dar există și constante deloc de neglijat, iar Jean-François Tacheau ne oferă o analiză destul de neliniștitoare.

„Ideea este simplă", scrie el; „dacă îmi promovez valorile, export modelul meu de consum și îmi vând produsele."

Această înlănțuire valori-produse, care acționează și în sens invers, explică în parte insistența cu care Statele Unite exportă *The American way of life* – Modul de viață american într-o Europă care nu stă mult pe gânduri și se grăbește să aprindă lumânări în dovleci goliți de miez sau să-și instaleze grătare în grădinile din cartierele rezidențiale. S-ar putea să nu existe o relație cauză-efect directă între Noua Ordine Mondială și consumul de Coca-Cola, dar e cert că *dominația informațională* duce la beneficii substanțiale și că cineva are de câștigat de pe urma acestui întreg dumping cultural. „Care consumator nu ar cumpăra mărfuri americane, când Statele Unite sunt farul lumii?" se întreabă domnul Tacheau. „Pentru ele, nu se pune problema să plece într-o cruciadă, ci numai să-și extindă sfera de influență" (clientela, adică), „rămânând cu conștiința împăcată."

Această conștiință curată conferă operațiunilor de genul respectiv aroma de dezinformare, căci:

– există într-adevăr o manipulare a opiniei publice, cu ajutorul unei informații care laudă valorile și produsele;

– scopurile sunt parțial comerciale, dar și parțial politice, cele două domenii fiind de-acum întrepătrunse indisolubil;

– mijloacele sunt deturnate prin definiție, întrucât nimeni nu are sentimentul de a jura credință Statelor Unite atunci când intră să mănânce la McDonald's.

Și totuși...

CAPITOLUL XVIII
UN MOD DE A TRĂI

Practic necunoscută acum douăzeci de ani, dezinformarea a devenit, la acest sfârșit de secol, o modalitate de a trăi.

Acțiunea psihologică, o activitate naturală?

În revista *L'Armement*, François Géré prezintă următoarea analiză a situației:

– societatea hipermediatică acordă o atenție sporită acțiunii psihologice;

– noilor tehnici electro-informatice li se adaugă modurile de comunicare anterioare pentru a produce efecte psihologice puternice în intervaluri foarte scurte;

– la fel de posibil este să se producă efecte psihologice puternice și cu alte mijloace. Este suficient să fie finalizate psihologic, dar aceasta presupune capacitatea de a le transmite eficient;

– întârzierea Franței în acest domeniu nu ține atât de tehnică – dispunem de un *savoir-faire* onorabil – ci se explică printr-o lipsă de echilibru între puterile civile, militare și mediatice;

– acțiunea psihologică trebuie deci să devină o activitate naturală, care să se folosească de descoperirile tehnice ale epocii noastre și să dispună de mijloacele necesare.

Nu cumva, autorului îi cam scapă enormitatea ipotezelor pe care le avansează? Acțiunea psihologică, o activitate naturală? Aș spune mai degrabă, din partea mea, că în orice psihocrație și-a vârât coada Mefistofel, fie și dacă e folosită în slujba celor mai nobile cauze și, în ultimă instanță, chiar justificată. Este adevărat că François Géré continuă prin a spune: „În acest scop, trebuie totuși să ne impunem o regulă de aur, imuabilă și tiranică, într-o societate democratică, pluralistă și, deci, în continuă schimbare politică: acțiunea psihologică trebuie să conste în a spune adevărul sub toate formele sale, în toate modurile, folosind la maximum vectorii disponibili."

În acest punct, devine mai dificil să ne alăturăm optimismului său. Însuși scopul acțiunii psihologice este acela de a comunica informații preocupându-se exclusiv de utilitatea lor și, oricât de nobilă ar fi ambiția de a-și folosi tehnicile în slujba adevărului, se pare că dezinformarea profesionistă inerentă psihocrației face să devină aleatorii posibilitățile de a realiza, chiar și aplicând „o regulă de aur, imuabilă și tiranică", un proiect atât de himeric.

Nu peste mult, psihocrații vor continua să utilizeze „vectorii disponibili" pentru a ne face să luăm negrul drept alb, ori de câte ori îi va avantaja acest lucru.

Se cuvine să precizăm că exemplele sosesc de sus în jos.

Comunitatea Europeană a Cărbunelui și a Oțelului

Le Monde diplomatique semnala în numărul din luna iunie a anului 1996 că, pentru scopurile presei, Comunitatea Europeană a Cărbunelui și a Oțelului investește sume mereu crescânde: cheltuieli de călătorie, indemnizații cotidiene, onorarii pentru reportaje, comandând să se facă propagandă pentru unificarea europeană în articole ocazionale sau cu apariție regulată, care le permit să dubleze sau să tripleze salariile. Misiunea acestora este de „a influența opinia în momentele critice, a combate prejudecățile și chiar a transforma sentimentele de suspiciune într-un curent de simpatie". În schimb, accesul aleșilor la informație e restrâns: dacă parlamentarii ar dori să urmărească lucrările interne ale Înaltei Autorități, acest lucru „le-ar putea trezi dorința de a interveni mai mult decât e de dorit". „Serviciul de informații trebuie să urmărească o acțiune de ansamblu asigurând formarea și dezvoltarea unui climat de opinie favorabil și a unei adevărate educații a publicului (...) recurgând la toate mijloacele moderne de expresie." Un grup de purtători de cuvânt „va avea responsabilitatea oportunității [de a informa] și monopolul ortodoxismului". În pofida tuturor eforturilor depuse spre a asigura bunăstarea ziariștilor, inclusiv fotolii comode pentru somn în timpul conferințelor de presă, „experiența dovedește că se impune o prudență deosebită în contactele cu gazetarii care nu sunt acreditați la Bruxelles și care nu sunt cunoscuți personal."

Grupul de studiu numit de Comisie a conchis că „opinia publică nu are nevoie de mai multe informații (...). Probabil că dispune de prea multe informații (...). Oamenii au nevoie (...) de mai multă comunicare: mesaje stimulatoare, excitante, care îi motivează și îi emoționează; stimuli care să le modifice atitudinea."

Se impun două ținte: cei mai tineri, fiindcă este „judicios pe plan strategic să se acționeze acolo unde există cea mai slabă rezistență", și femeile, pentru că ele sunt „mai înclinate să recunoască mai intuitiv și mai rapid decât bărbații avantajele unui viitor mai bun". Prin urmare, Comisia va trebui să dispună de o „panoplie a mijloacelor performante din punct de vedere tehnic": „reviste, dezbateri, interviuri, spoturi".

Presupusa transparență a acestor lucrări rămâne literă moartă: *The Guardian*, care dorea să se informeze asupra dezbaterilor, a fost refuzat, sub pretextul că e esențial ca pozițiile miniștrilor din diversele țări să rămână confidențiale, mai ales dacă aceștia sunt constrânși să se îndepărteze de pozițiile naționale, „ajungând, uneori, până la a nu mai respecta instrucțiunile pe care le-au primit la nivel național asupra câte unui aspect anume".

Decizia a fost confirmată de Curtea de Justiție din Luxemburg, sub pretextul că „puterea de organizare internă a instituțiilor comunitare le permite să reglementeze dreptul de acces al publicului la documentele pe care le dețin."

Trăiască libera circulație a informațiilor!

Vacile nebune

Ținând o conferință despre dezinformare în fața Asociației filosofilor creștini, am fost întrebat ce părere aveam despre afacerea cu vacile nebune. Nu aveam nici o părere și am recurs la o piruetă, considerând că oamenii deveniseră paranoici și vedeau peste tot dezinformare, la fel cum de-a lungul timpurilor toți au căutat sub pat, în funcție de preferințe, câte un iezuit, un francmason sau un agent K.G.B. Dar, vorba americanilor, faptul de a fi paranoic nu te scutește de a fi persecutat.

Nu peste mult, pe biroul meu a ajuns textul pe care îl citez mai jos și a cărui origine nu pare să fi fost dezmințită

niciodată. Numărul din 2 iulie 1996 al ziarului *Le Monde* face aluzie și îl citează pe domnul Jacques Delors care, chestionat asupra acestui subiect de *Le Journal du dimanche*, declarase pur și simplu că „nu a avut niciodată cunoștință despre această *notă". Totuși, nu i-a negat nici autenticitatea* și nici, ceea ce e mult mai grav, verosimilitatea.

„Comisia Comunităților Europene
Serviciul politic al consumatorilor
Bruxelles, 12 octombrie 1990 *barat*/af/N/169

Notă succintă de dosar asupra B.S.E.
Obiect: Declarații ale Comitetului Veterinar Permanent din datele de 9 și 10 octombrie 1990

I. Deschiderea reuniunii
Declarația reprezentantului Comisiei cu privire la B.S.E.:

Trebuie să se manifeste o atitudine de răceală, pentru a nu provoca reacții defavorabile pe piață. Să nu se mai vorbească despre B.S.E. Acest punct nu trebuia să figureze pe ordinea de zi.

II. Pe parcursul reuniunii
Vom cere oficial Regatului Unit să nu mai publice rezultatele cercetărilor.

III. Declarația delegației din Republica Irlanda
Trebuie să se modifice decizia comisiei cu privire la carcasele expertizate, altfel Irlanda va avea de pierdut.
Element nou: Africa de Nord și alte țări terțe cer expertizarea carcaselor, atât a celor provenite din Regatul Unit, cât și a celor din Irlanda.
Patruzeci la sută din exporturile irlandeze sunt destinate Africii de Nord.

Concluzii:
1. Din motive comerciale, Irlanda se alătură celorlalte state membre care cer această modificare.
2. Pe plan general, trebuie ca această afacere B.S.E. să fie minimalizată, prin practicarea dezinformării. E mai bine să se spună că presa are tendința de a exagera."

Presa are un spate solid, iar organele guvernamentale se pretează la dezinformare cu cel mai mare cinism.

Articolul 24 bis

Circulara din 21 martie 1991 a Ministerului de Interne, „privitoare la lupta contra rasismului, antisemitismului și a resurgențelor nazismului" se referă, printre altele, la legea din 29 iulie 1881, precizând că:

„Articolul 24 *bis*, adăugat prin legea din 13 iulie 1990, sancționează contestarea existenței uneia sau mai multor crime contra umanității pasibile de aceleași pedepse cu cele prevăzute la articolul 24, aliniatul 6" (pedepse cu închisoarea de la o lună la un an și amenzi între două mii și trei sute de mii de franci). „Această nouă incriminare trebuie să permită mai ales reprimarea tezelor pretinșilor istorici care se autointitulează în mod abuziv revizioniști și a căror activitate urmărește să nege existența lagărelor morții și a acțiunii de exterminare a unor grupuri de oameni din cauza originilor și a religiei lor."

Desigur, e excelent să se lupte „contra rasismului, antisemitismului și a resurgențelor nazismului" – din partea mea, aș fi adăugat cu dragă inimă pe listă și comunismul – dar este tipic faptul că guvernul ar prefera s-o facă reducând la tăcere sursele de informații contradictorii, ceea ce echivalează cu a viola spiritul în care au fost concepute libertatea gândirii, a cuvântului și a presei, singurele care fundamentează libertatea de opinie. Căci, în fine, e dificil să se facă deosebirea între „adevărații" și „pretinșii" istorici, dacă nu li se dă voie tuturor să se exprime, și pare curios că un guvern republican își propune să impună publicului o anumită viziune asupra istoriei și să-i întemnițeze pe oamenii care propun alta.

Există aici o confuzie ce pare periculoasă, între libertatea de a afirma sau a nega și libertatea de a lăuda sau de a condamna.

Se înțelege clar că un guvern își exercită legitim funcțiile atunci când interzice să se facă apologia unei crime, a unui viciu, a unui drog. E mai greu de înțeles de ce interzice să se discute despre existența acelei crime, a acelui viciu sau a acelui drog: cu cât e mai absurdă o teză care le neagă, cu atât va fi mai ușor recunoscută ca atare și se va descalifica de la sine. Interzicerea unei informații, fie și mincinoase, înseamnă a da impresia că se dorește să se ascundă ceva, fără a mai pune la socoteală faptul că o asemenea măsură nu pare deloc conformă cu Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului pe care se bazează Constituția.

În mod vizibil, manipularea informației a devenit o procedură firească în spiritul puterilor publice. S-ar zice că am revenit în vremurile când Inchiziția dădea foc cărților cărora nu le aproba conținutul.

În plus, asemenea manevre n-ar fi acceptate în nici o democrație dacă ele nu ar corespunde cu o anumită stare de spirit, despre care doresc să spun în continuare câteva cuvinte.

Soljenițîn

Să revenim la discursul lui Soljenițîn de la Harvard (1978).

Dintr-o privire, marele scriitor rus observase, la sosirea sa în Occident, boala de care suferă mijloacele noastre de informare, și denunțase cu curaj „interesele de grup", „limitele general admise în judecățile care se pot pronunța" și faptul că „toate acestea acționează nu în concurență, ci în reducerea la unitate". Pe scurt, descoperise „gândirea unică", înainte chiar ca sistemul care decurge de aici să se fi generalizat: „Există o libertate neînfrânată a presei însăși, dar nu și a cititorilor: ziarele nu exprimă cu forță și reliefare suficientă decât opiniile care nu le contrazic nici pe ale lor, nici această tendință."

Vom vedea mai departe că, la Harvard, Soljenițîn încă își mai făcea unele iluzii asupra libertății de care se bucură presa, dar nu se înșela cu privire la sclavia intelectuală a cititorilor: „Fără să se aplice nici o cenzură", continuă marele apostol al libertății, „Occidentul desparte scrupulos ideile la modă de cele care nu corespund modei, iar acestea din urmă, fără a fi interzise de cineva anume, nu pot fi exprimate cu adevărat nici în presa periodică, nici în cărți, nici de la catedrele universitare." Și nici la televiziune, am adăuga noi, ceea ce multiplică boala proporțional cu toată audiența de care beneficiază acest mijloc de informare în masă, cel mai apt de dezinformare din toate.

„Nu prin constrângere directă, ca în Orient, ci prin necesitatea de a se supune standardelor de masă, personalitățile care reflectează cu cea mai mare independență sunt puse în imposibilitatea de a-și aduce cota de participare la viața societății. Apar trăsături periculoase ale unui instinct gregar care interzice o dezvoltare eficientă."

În momentul când vorbea, Soljenițîn, care se afla atunci pe culmile gloriei, nu știa că în curând aceste instincte gregare aveau să se înhăiteze împotriva lui, că urma să fie ridiculizat tocmai pentru că era o personalitate care reflecta „cu cea mai mare independență" și fiindcă era important să fie pus „în imposibilitatea de a-și aduce cota de participare la viața societății".

Să mai amintim că ceea ce occidentalii numesc „disident" – cuvânt cu implicații politice – se numește în rusă, mult mai adecvat, „altfel-gânditor" (*inakomîsliașci*). Soljenițîn este însăși întruchiparea altfel-gânditorului.

Alice Baumann

Aș dori să amintesc un editorial recent despre ilustrul discurs de la Harvard, apărut în *Revue suisse*, sub semnătura lui Alice Baumann. Fie-mi îngăduit să-l citez pe larg.

„Primul meu redactor șef era în același timp și editor (...). Când era vorba de scrierea câte unui editorial referitor la alegeri sau voturi, își impunea opinia, chiar și împotriva tuturor. Noi, tinerii din redacție, găseam scandalos acest lucru." (Evenimentele relatate de doamna Baumann se întâmplau în anul 1981). „Șaptesprezece ani mai târziu, nimeni nu se mai formalizează față de o asemenea concentrare a puterii. Astăzi, autocenzura intervine chiar înaintea discuției. Redactorul meu șef, acum pensionat, ar fi actualmente pus în minoritate nu de către membrii redacției, ci de autorii anunțurilor."

Doamna Baumann a pus degetul pe unul dintre aspectele bolii de care suferim: „Majoritatea mijloacelor de informare aparțin unor grupuri economice; câțiva strategi în marketing determină poziția multor redacții. Scopul lor constă în mărirea la maximum a beneficiilor." Și este o greșeală să credem, ca Montesquieu, în „spiritul inofensiv și inocent al comerțului", opus „idealului războinic și aristocratic": „oriunde există moravuri blânde, există comerț; și oriunde există comerț, există

moravuri blânde (...). Efectul comerțului este acela de a aduce pacea", scria marele teoretician din secolul al XVIII-lea, care nu prevăzuse multinaționalele.

Alice Baumann nu este de aceeași părere: „Când comerțul triumfă, poporul trage ponoasele." Ne putem gândi la acele pagini din stânga ale ziarelor care laudă meritele politice ale Germaniei, în timp ce paginile din dreapta fac reclamă la Mercedes și Volkswagen: „Cine plătește, comandă," a scris doamna Baumann; „tot mai mulți autori de anunțuri vor să aibă dreptul la cuvânt cu privire la conținutul ziarului înainte de apariție și folosesc amenințarea cu boicotul. Nu vor să-și vadă publicitatea alături de informații deprimante (!). Această goană după mana publicitară și piețele de cititori este însoțită de uniformizarea informației: tot mai multe mijloace de informare relatează aceleași lucruri. Punctele de vedere originale, semitonurile și analizele dispar din coloane și emisiuni." Cum să nu ne amintim de Léon Daudet care, imediat după Primul Război Mondial, constata deja: „Pretinsa libertate a presei nu va fi servit decât la legarea cu lanțuri a ziarelor de mânuitorii argintilor"?

Da, explică ziarista elvețiană, „absorbirea celor mici de către cei mari, normală în lumea economică, dăunează enorm calității din mijloacele de informare. Dispariția concurenței antrenează după sine dispariția emulației între redacții; ziarele își pierd identitatea și devin plicticoase. Monopolurile din domeniile presei și mijloacelor de informare electronice lasă urme în spiritul ziariștilor: autonome la nivel formal, dar nu independente, și-au pierdut pasiunea și s-au cufundat în resemnare."

La drept vorbind, mie această resemnare mi se pare a fi cel mai grav simptom al marasmului contemporan în care a ajuns informația.

Trădarea clericilor

Ar fi într-adevăr prea ușor să aruncăm toată vina în seama negustorilor de sclavi: sclavia intelectuală rămâne liber-consimțită.

În Occident există o clasă de „semi-apți", cum ar fi spus Pascal, gata oricând să-și dea consimțămintele cele mai îngăduitoare. Din rândurile acestei clase se recrutau hamalii și

tovarășii de drum; tot din această clasă a luat naștere și mitul „corectitudinii politice", această clasă este cea care, odinioară fascinată de monstrul roșu, astăzi își acordă sufragiile monstrului verde islamic; această clasă, atinsă de victimofilie, urmărește astuparea tuturor văilor și nivelarea tuturor munților.

Or, această clasă intelectuală, această elită a rușinii, căreia pe nedrept i se laudă bunăvoința atunci când nu face decât să se preteze la toate toleranțele, constituie prin excelență prada dezinformatorului.

Să facem o precizare. Nu trebuie să ne imaginăm o conspirație, fie trilaterală, fie a *Iluminati*-lor sau a vânzătorilor de Coca-Cola, care ar fi angajat ca mercenari un anumit număr de intelectuali însărcinați să distrugă diferențele care protejează individul în sânul colectivităților sale naturale. Trădarea clericilor, pentru a relua inspirata expresie a lui Julien Benda, este spontană, face parte dintr-o dezinformare profesionistă căreia îi sucombă fără greș toți cei mai puțin înzestrați dintre psihocrați și care practică întotdeauna jocul celui mai puternic.

Entropia și aria vremurilor

Clericii de la Universitatea din Paris sunt cei care au ars-o pe Ioana d'Arc pe rug. Urmașii lor spirituali și-au jucat piesele la Paris sub Ocupație, au făcut apel la dezertare în timpul războiului din Algeria, au servit drept *onagre* comunismului; tot ei găsesc că e „politicește corect" să fii pro-musulman în Bosnia și Kosovo, dar Cauchon n-ar fi putut să aprindă rugul din Rouen fără complicitatea rouenezilor din acele vremuri.

Este vorba de aceeași complicitate între rațiunile fizice și cele metafizice.

În *Le Complèxe de Procuste* („Complexul lui Procust"), (1981), denunțam deja entropia* care nu poate duce decât la „nivelarea termodinamică finală". Fără îndoială, dar faptul de a ști că vei muri nu înseamnă că nu trebuie să te îngrijești când ești bolnav. Or, lumea modernă întâmpină entropia nu numai fără s-o combată, ci și cu o resemnare care ajunge până la entuziasm și nu poate, bineînțeles, decât să faciliteze sarcina dezinformării. Coca-Cola, heroină, prezervative, ideologii și

* Autorul se referă la entropia socială (n. tr.).

teme de dezinformare, toate acestea se vând cel mai bine popoarelor dezrădăcinate.

Îmi amintesc că Pierre Doris relata în anii șaizeci povestea unui picnic „european", unde spaniolii aduseseră paella, italienii macaroane, englezii pudding, germanii varză murată, iar francezii... cabanoși. Întâmplarea aproape că nu mai este comică, pentru că azi ar fi adus cu toții hamburgeri.

Meterezele culturale cad unele după altele, ca zidurile Ierihonului în sunetul trâmbițelor multinaționale, iar individul, lipsit de mijloacele defensive firești ale familiei, tribului, artizanatului, națiunii, religiei, limbii, ale stării pe care eu o numesc *noi* în opoziție cu *eu*, se prăbușește în *se**-ul amorf al unei omeniri nediferențiate: sub pretextul deschiderii spre lume, rămâne singur și fără apărare în fața televizorului său, această universală pâlnie a dezinformării.

Toleranța

Toate acestea se situează sub un pretext ipocrit pe care a sosit momentul să-l analizăm, cu riscul de a-i șoca pe unii.

În epoca noastră, nici o virtute nu e atât de lăudată ca toleranța. Le este predată sistematic copiilor. „Toleranța, o modalitate inteligentă și armonioasă de a trăi" (Nathan, 5). „Cunoașterea altor credințe, a altor opinii, a altor moduri de viață și de gândire duce la o îmbogățire culturală, la o deschidere a spiritului, la o mai bună înțelegere internațională. Toleranța începe cu dorința de cunoaștere și de deschidere spre ceilalți" (Nathan, 5). „Intoleranța își află sursa într-un spirit îngust și intransigent. Unii cred că au întotdeauna dreptate, că dețin adevărul și că le sunt superiori celorlalți. Fanatismul religios, sectarismul politic, iau naștere din intoleranță. Nu pot duce decât la ură și la persecutarea celorlalți" (Hatier, 5).

Cum să nu subscrii la toate aceste declarații, cel puțin prin ceea ce exprimă? Cum să le respingi, fără a apărea în ochii lumii, și poate și în ai tăi proprii, ca un spirit „fanatic" și „sectar"?

Totuși, să încercăm să vedem puțin mai departe decât vârful nasului.

* (În orig.) *nous; je;* respectiv *on* (n. tr.).

Mai întâi, să recunoaștem că, oricât de agreabilă ar fi ideea, cuvântul „toleranță“ e neinspirat ales. Din partea mea, nu doresc deloc să fiu „tolerat“. Doresc ca persoana mea, familia, obiceiurile, opiniile, credința mea, să fie „respectate“, nu „tolerate“. Nu doresc să insult pe nimeni „tolerându-l“. Voi merge până la a spune că ceea ce nu merită respect nu trebuie, probabil, să fie nici tolerat. Mi-a fost foarte greu să-i explic acest punct de vedere fermecătoarei foste soții a unui pseudofilosof foarte la modă, și am ajuns, în plin cocktail parizian, să ne aruncăm în cap cu dicționarele (la figurat), când în sfârșit mi-a venit în minte următoarea întrebare:

– Să presupunem, doamnă, că am onoarea de a vă scrie. S-ar cuveni să-mi închei scrisoarea cu rugămintea de a primi omagiile mele cele mai tolerante?

Practic, sensul verbului *a tolera* a suferit o translație („A lăsa să se producă sau să subziste – un lucru care avem dreptul sau posibilitatea de a-l împiedica“, Robert) spre substantivul *toleranță* („Atitudine care constă în a admite la altcineva un mod de a gândi sau de a acționa diferit de cel pe care îl adoptăm noi înșine“ – Robert).

Și, desigur, deplângând originile cuvântului *toleranță* (chiar și fără a face pe seama lui glumele obscene ale lui Paul Claudel), nu putem decât să subscriem la ideea de a le permite altora „un mod de a gândi sau de a acționa diferit“ de al nostru.

Dar toleranța, cel puțin așa cum e concepută azi, merge mult mai departe. Ajunge adesea până la *intoleranță*.

Căci nu mai este vorba de a admite diferențele, ci de a le suprima afirmând că „Orice idee, orice credință, este demnă de a fi luată în considerare“ (Magnard, 5), pe scurt, că nu pot decât să facă obiectul unei preferințe, la drept vorbind fără semnificații majore. *What is your Church preference?* – „Ce religie preferați?“ – este o întrebare civilizată din Statele Unite, orice idee de adevăr absolut sau măcar relativ fiind evacuată, ceea ce reprezintă, teamă mi-e, adevăratul scop al operațiunii *Toleranța*. Iar în *V.S.D.* găsesc această frază de-a dreptul consternantă: „Contrar marii majorități a catolicilor din Franța, integriștii nu cred că toate religiile sunt valabile“. Dar dacă, în Franța, catolicii ar crede că „toate religiile sunt valabile“, atunci

eu unul nu cred că-și mai pot atribui numele de catolici. Iar dacă toate religiile sunt la fel de valabile, atunci la ce dracu' mai folosesc?

Manualul lui Magnard din care am citat lasă să cadă masca, din neglijență, ducându-și gândul până la capăt: „Orice idee, orice credință, este demnă de a fi luată în considerare: devine demnă de respect dacă este ea însăși tolerantă“.

Dar dacă această idee, această credință, îndrăznește să se impună ca un adevăr, ca singurul adevăr adevărat, ceea ce, în fond, reprezintă pretenția tuturor religiilor, fără excepție?

Atunci, cred că merită să fie înăbușită expeditiv.

Să dăm câteva exemple. Un spirit catolic, ortodox sau roman, concepe ecuația: baptiști = metodiști = prezbiterieni = adventiști = martori ai lui Iehova = etc. = cele vreo trei sute de „denumiri“ protestante care își împart Statele Unite. Dar acest lucru provine în primul rând din necunoașterea noastră asupra lumii protestante, căci aceste Biserici, dintre care fiecare e convinsă că deține mai mult adevăr decât concurentele sale, sunt despărțite prin deosebiri, oricât ar fi de mărunte, și pentru orice credincios, fie evreu, fie creștin, fie musulman, e evident că ecuația

iudaism = creștinism = islamism

nu poate fi decât un neadevăr patentat: numai un agnostic ar putea susține că cele trei credințe dețin adevărul în părți egale.

În 1994, am publicat în colaborare cu Jacqueline Dauxois un roman de ficțiune politică intitulat *Alexandra*. Ne imaginaserăm că pe Pământ domnea o nouă religie, pe care o numiserăm *dieutoulmondisme**. *Dieutoulmondiștii* recitau cu regularitate catehismul următor:

„Eu sunt Dumnezeu, tu ești Dumnezeu, dar eu nu sunt Dumnezeu fără tine și tu nu ești Dumnezeu fără mine. Dumnezeu e toată lumea. Toată lumea e Dumnezeu. Amin.“

Cred că n-am exagerat decât puțin marasmul spiritual în care trăiesc mulți dintre contemporanii noștri, cărora însuși

* (Aprox.) „zeuatotlumism“ (n. tr.).

ateismul li s-ar părea excesiv, dezonorant, într-un cuvânt, „intolerant".

De unde provine acest egalitarism încrâncenat, reducționist și, în ultimă instanță, sinucigaș, care se dorește să ne fie inculcat sub denumirea mincinoasă de „toleranță"?

Nu putem decât să formulăm ipoteze. Îmi vin în minte trei.

În primul rând, cu scopul de a evita o revoluție a populației lor de origine africană, Statele Unite, pornite cu hotărâre pe calea integrării, au considerat că e util să li se dea de crezut negrilor, ca și albilor, că egalitatea lor ca ființe omenești se aplică și civilizațiilor respective, ceea ce ar măguli vanitatea unora și le-ar da peste nas celorlalți: de aici, o conlocuire ameliorată și o posibilă integrare. Planul a reușit, iar acum cuprinde întreaga omenire. „Sunt egal cu voi și în consecință ceea ce gândesc eu e egal cu ceea ce gândiți voi." De acord?

În al doilea rând, popoarele occidentale se căiesc atât de mult că au colonizat alte popoare, încât au tendința de a le idealiza excesiv, iar această idealizare a popoarelor colonizate se extinde până asupra tuturor umiliților și obidiților de pe pământ, indiferent de meritele lor sau de absența oricăror merite.

În al treilea rând, la ora actuală se manifestă o tendință decadentă care se manifestă în a nega existența unui adevăr, pentru că recunoașterea acestuia ar impune anumite obligații și, în primul rând, aceea de a vâsli, la nevoie, împotriva curentului. Ceea ce e foarte obositor pentru niște firi secătuite ca ale noastre.

În orice caz, e foarte dificil să te faci ascultat într-un colocviu sau un salon, dacă afirmi că toate civilizațiile, toate religiile, toate cutumele, toate teoriile, nu sunt egale. Uneori, ajung să adopt punctul de vedere al adversarului și să cer drepturi egale pentru antropofagi, ceea ce măcar are avantajul unui duș rece.

S-ar putea ca mania actuală pentru tehnică și sport să fie doar un mod de a compensa prin niște certitudini măsurabile talmeș-balmeșul în care ne face să trăim „toleranța" culturală.

Ne-am îndepărtat de subiect? Nu. Intenționăm să arătăm că în fața dezinformării se deschid domenii tot mai vaste, fără să mai rămână nici o barieră naturală pentru a ne proteja.

Drepturileomuluismul

Religia drepturilor omului acționează tocmai în acest sens. Are avantajul de a se baza pe două abstracții și, în consecință, de a nu trebui să răspundă în fața nici unei realități.

Noțiunea de *drept* nu se aplică decât într-o anumită societate, în anumite circumstanțe istorice, geografice și etnice, din moment ce un drept este obligatoriu acordat, sau cel puțin recunoscut, de cineva. Definiția din Robert lămurește chestiunea: „Ceea ce poate fi pretins, ceea ce este permis, într-o colectivitate omenească." În afara unei colectivități date, noțiunea de drept își pierde sensul. Să ne amintim că declarația marilor înaintași înșiși se numește „Declarația drepturilor omului *și ale cetățeanului*".

Noțiunea de *om* este și ea abstractă. Pe Pământ nu există nici un om care să nu se fi născut din anumiți părinți, care să nu aparțină unei anumite rase, unui anumit climat, unei anumite culturi. Un aborigen australian din secolul XX nu este totuna cu un grec din secolul lui Pericle.

O, cât de bine se vede grandoarea ideii potrivit căreia aborigenii din Australia și atenienii din secolul al V-lea au ceva în comun: natura umană – noi, creștinii, am spune: asemănarea cu Dumnezeu. Aș îndrăzni chiar să spun că nu e numai o simplă idee, ci o dovadă. Și se observă de asemenea măreția celeilalte idei conform căreia orice om trebuie să fie tratat într-un mod pe care îl vom califica, pentru a nu ne complica, uman. Dar aceasta este o *datorie* a omului: datoria de a-și trata semenii așa cum se cuvine! A face din ea un *drept*, înseamnă a pune căruța înaintea boilor. Când ajung la un semafor pe roșu, am *datoria* de a mă opri. Ar fi ridicol să spun că cel care sosește din stânga, unde semaforul e pe verde, are *dreptul* să mă vadă oprindu-mă la culoarea roșie a semaforului din sensul meu.

Dar să nu uităm că generalizarea, adică extinderea la nivelul întregii lumi, a unei religii universale bazată pe abstracții prezintă avantaje evidente pentru producătorul de bunuri de consum destinate atât bretonilor, cât și localnicilor din Aleutine, și cu atât mai mult pentru dezinformatorul avid să-și răspândească balivernele în lumea întreagă.

Câinii de pază

Într-o scurtă carte intitulată *Les Nouveaux Chiens de garde* – „Noii câini de pază", o formulare nu prea binevoitoare la adresa câinilor, Serge Halimi denunță nu dezinformarea căreia îi suntem victime, ci condițiile care o fac posibilă în Franța.

Pe de o parte, ziariștii sunt, după părerea lui, mult prea apropiați de putere: „Franța este, în fond, o țară unde ideea ca președintele Republicii să fie interogat de două ziariste care sunt și soții de miniștri nu a părut deloc extravagantă", câtă vreme o asemenea practică ar fi fost imposibilă în altă țară: „În Franța, ziariștii se află adesea mult prea aproape de cei despre care scriu", critică ziarul *The Guardian*.

Pe de altă parte, gazetarii stau la discreția proprietarilor de ziare care-i pun să scrie ceea ce vor ei să audă și, întrucât acești proprietari nu sunt numeroși, rareori se beneficiază de mai multe note ale diapazonului. Trebuie să precizăm că, din anul 1946 și până în 1995, numărul cotidianelor franceze s-a redus de la două sute trei la șaizeci și șapte și că, de exemplu, prin intermediul filialei sale *C.E.P. Communication*, primul editor francez, Havas, controlează periodicele: *L'Informatique, Le Courrier international, L'Entreprise, L'Expansion, L'Express, La France agricole, Gault & Millau, La Gazette des communes, Lire, Maison française, Le Moniteur du B.T.P., L'Ordinateur individuel, Le Point, La Vie française, L'Usine nouvelle, Windows Plus* și, de asemenea, editurile Belfond, Bordas, Armand Colin, Dalloz, Dunod, Gauthier-Villars, Harrap, Robert Laffont, Larousse, Masson, Nathan, Perrin, Plon, Pocket, Presses de la Cité, Retz, Le Robert, Solar, Julliard, 10 x 18.

În asemenea condiții, nu este de mirare că mass-media, de dreapta sau de stânga, sunt în cea mai mare parte a timpului aproape unanime: „Războiul din Golf, Tratatul de la Maastricht, acordurile G.A.T.T.: asupra tuturor acestor subiecte care presupuneau o confruntare veritabilă a punctelor de vedere și care angajau viitorul țării, cvasitotalitatea cotidianelor, a hebdomadarelor, a posturilor de radio și televiziune au bătut, de fiecare dată, aceeași tobă, cu aceleași argumente."

Iar unanimitatea, care simplifică totul, nu poate duce, din nou, decât la maniheism: or, „prin sita maniheismului, informația internațională trece greu". „Publicul nostru va trebui să se mulțumească, cel mai adesea, cu gânduri de gata, cu imagini dramatice, cu limba de lemn a capetelor de afiș din politică și economie", scriu Marcel Trillat și Yannick Letranchant, în *Le Monde*, câtă vreme Patrick Poivre d'Arvor mărturisește: „Ne aflăm aici pentru a prezenta o imagine netedă a lumii".

Pentru Serge Halimi, independența mijloacelor de informare din democrația franceză nu este așadar o iluzie, iar autorul constată că profesionistul informației își datorează „cel mai adesea notorietatea mai degrabă vizibilității care i se oferă, decât talentelor pe care le cultivă".

De unde ia naștere, bineînțeles, o considerabilă scădere a înseși calității informației. „R.T.L. nu numără decât patru corespondenți permanenți în afara Europei, dintre care nici unul în Africa, nici unul în Asia și nici unul în America Latină." Iar critica de carte la televiziune nu numai că dă naștere la schimburi împăciuitoare de favoruri între concurenți, ca și între patronii și salariații presei, dar gazetarii-oracoli recunosc că au „citit *aproape* totul" sau au „*început doar*" lectura unor lucrări pe care le recomandă sutelor de mii de telespectatori.

Practic, totul ține de conivență. Régis Debray îi denunța deja pe cei „Patruzeci de mediocrați (...) care au putere de viață sau de moarte asupra celor patruzeci de mii de autori", iar Serge Halimi face procesul acestor mediocrați, cărora le reduce numărul la treizeci: „Nu se poate vorbi mult timp despre ziaristica franceză, fără a cita numele trustului celor circa treizeci de asociați care își împart jetoanele prezenței în consiliul său de administrație, care supraviețuiesc tuturor alternanțelor politice și industriale. Nu se poate spune că personalitatea sau talentul lor ar fi de neînlocuit. Treizeci de alte persoane ar rezolva treaba, efectiv, la fel de bine. Dar, pentru a înțelege dacă nu arhitectura unui sistem, cel puțin funcționarea mediului, trebuie să-i cunoaștem și pe acești treizeci. Acești treizeci care, departe de a-și face concurență, nu încetează să facă schimb de complicități, adăugând constrângerilor evocate anterior pe cea pe care conivențele lor o fac în mod

egoist să apese asupra unei întregi profesiuni, cu principii și scutierii săi. Un mediu de idei uniforme și de decodori identici. Ziariști «intelectuali» sunt abia treizeci, volubili în mod inevitabil (...). Se întâlnesc, se frecventează, se apreciază, se citează reciproc, sunt de acord în aproape toate privințele." „Mulți știu, arată Philippe Meyer, că puterea lor, ca de altfel și notorietatea, nu are legitimitate. Nu se datorează decât frecvenței aparițiilor, nu muncii, nici cunoștințelor sau competenței lor profesionale", iar unul dintre ei, de altfel, o recunoaște implicit: „Sistemul mediatic secretă o concentrare a puterii pe lângă care acumularea primitivă de capital, atât de dragă lui Marx, nu e decât un mizilic. S-a efectuat un triaj care nu a adus de câștigat decât unui mic grup de intelectuali" (Alain Minc).

„Dar cine triază?" se întreabă Serge Halimi.

Numele acestor treizeci sunt prezente în mintea tuturor și ar fi inutil să le facem aici procesul, dar am putea evoca fără nici un dram de compasiune viața epuizantă pe care fără îndoială că o trăiesc. Judecați după un singur exemplu: „Alain Duhamel a intervenit de cel puțin șapte ori pe undele naționale, între datele de sâmbătă 7 ianuarie 1995, orele 22:30, și marți 10 ianuarie, la aceeași oră. Sâmbătă seară, a avut o lungă participare la emisiunea literară a postului France 3. Duminică dimineață, la orele 08:40, pe Europe 1, a participat la întâlnirea săptămânală *Face-à-face* cu Serge July. La amiază, l-a chestionat pe Nicolas Sarkozy, în emisiunea *L'Heure de vérité* (France 2). Luni, la orele 07:25, a prezentat un editorial pe Europe 1, înainte de a modera, la orele 19:00, *Le Club de la presse*, avându-l ca invitat pe Robert Hue. Imediat ce această emisiune a luat sfârșit, la orele 20:00, s-a repezit în studiourile France 2 pentru a-l interviewa pe Jacques Chirac, începând de la orele 22:03. Marți, la orele 19:00, a fost invitat al emisiunii lui Guillaume Durand, pe L.C.I. Cu câteva ore mai devreme, cronica sa cotidiană de pe Europe 1 avusese tema *Omniprezentul Jacques Chirac.* Omniprezentul nu e mai degrabă domnul Duhamel?"

Rezultatul acestui sistem este că „duminică, 19 ianuarie 1997, la orele 14:46, mânuitorii telecomenzilor îl puteau descoperi astfel pe Alain Finkilkraut simultan pe L.C.I. și pe La Cinquième", iar „în 9 martie 1997, spre orele amiezei, telespectatorii avizi după analizele economice ultraliberale – dar de stânga (...) – ale lui Elie Cohen, se confruntau la rândul lor cu o dilemă corneilliană: sau îl ascultau pe Elie Cohen pe France 2 (...), sau îl urmăreau «dezbătând» pe L.C.I."

Iar Serge Halimi încheie cu o formulă necruțătoare: „Mijloace de informare în masă din ce în ce mai prezente, ziariști din ce în ce mai docili, o informație din ce în ce mai mediocră."

Suprimarea informației

Această informație, oricât ar fi de mediocră, rămâne totuși informație. Dar, în măsura în care contemporanii noștri iau cunoștință de importanța informației ca a atare, în măsura în care înțeleg că nu au deloc de-a face cu „fapte care sunt încăpățânate" ci cu idei, ei devin în mod firesc îndemnați să răspândească informațiile care le sunt favorabile și să le disimuleze pe cele defavorabile. Deși animat uneori de cele mai bune intenții, acest exemplu este totuși periculos de urmat.

Nu demult, bibliotecara liceului Edmond-Rostand din Saint-Ouen-l'Aumône a hotărât să retragă din circulație cărțile care i se păreau susceptibile de a exercita o influență negativă asupra tineretului. Nu era vorba de scrieri pornografice sau incitatoare la violență, ci de lucrări în care erau exprimate idei politice diferite de cele ale bibliotecarei. Am avut onoarea de a-mi vedea cărțile afectate de această măsură, în același timp cu ale lui Soljenițîn, pe care vigilenta persoană îl „suspecta" de antisovietism!

Cel mai curios lucru e că acrobațiile totalitare ale celor de această speță se fac în numele democrației care, bineînțeles, e egală cu zero fără libera circulație a informațiilor.

Manipulări diverse

Zidurile orășelului de unde îmi fac cumpărăturile sunt acoperite, la ora scrierii acestor rânduri, cu afișe vesele, ilustrate de un calambur neinspirat: „Sunt franc, m-am convertit la euro". Care oficină psiho-publicitară a emis acest slogan?

Un om politic apărut într-o emisiune de televiziune înregistrată declară: „Nu spun că nu au existat camere de gazare." Un incident tehnic involuntar face ca la reluare să se audă numai cuvintele: „nu au existat camere de gazare."

Un om politic îl citează pe președintele Mitterrand cu cuvintele: „Franța nu știe, dar suntem în război cu America." Ziarul *Le Monde* consacră un articol acestui discurs și scrie că omul politic ar fi afirmat: „Franța e în război cu Statele Unite" (31 mai 1997). Raymond Aron trebuia să fie conștient de aceste practici, din moment ce într-un articol apărut în numărul din 23 iunie 1975 al cotidianului *Le Figaro* acuza *Le Monde* că „forțează minciuna, prin insinuare sau prin omisiune, dincolo de limitele tolerabile pentru un ziar care se dorește respectabil."

În cartea lor *Les Onagres*, Vindex și Veraldi prezintă lista școlilor americane unde se predă manipularea mulțimilor:

*Center for Third World Organizing, Citizen Involvement Training Project, College for Human Services, Environmental Conservation Education Program, Federation of Southern Cooperatives, Rural Training and Research Center, Industrial Arts Foundation, Institute for Social Justice, National Congress of Neighbourhood Women, New School for Democratic Management, New School for Social Research, Graduate School of Management and Urban Professionals, Organize Training Center, School of Social Development**.

Avem, în Franța, un emul al americanilor: Pierre Raynaud, care a creat efectiv o metodă numită *Communication directive*, pe care o pune în slujba comunicațiilor de întreprindere.

* Centrul de Organizare pentru Lumea a Treia, Proiectul de Instruire pentru Implicarea Cetățenească, Colegiul de Servicii Umane, Programul Educativ pentru Conservarea Mediului, Federația Cooperativelor din Sud, Centrul de Instrucție și Cercetări Rurale, Fundația Artelor Industriale, Institutul pentru Justiție Socială, Congresul Național al Gospodinelor, Școala Nouă de Administrație Democratică, Școala Nouă de Studii Sociale, Școala Postliceală de Administrație și Profesiuni Urbane, Centrul de Instructaj pentru Organizatori, Școala de Dezvoltare Socială (n. tr.).

De asemenea, a mai înființat o școală în care își predă doctrina și a publicat mai multe lucrări, printre care și *L'Art de manipuler*– „Arta de a manipula", a cărei structură este revelatoare:

– Capitolul I: Absența manipulării e imposibilă
– Capitolul II: Or, suntem deja manipulați
– Capitolul III: Atunci, să învățăm să manipulăm
– Capitolul IV: Programul nostru

S-ar putea ca, într-adevăr, aceasta să fie soluția.

Și totuși, există în noi o anumită naivitate și inocență care ar prefera să restrângă pe cât posibil domeniul manipulărilor.

CAPITOLUL XIX
CE E DE FĂCUT?

Să nu ne amăgim: perspectivele nu sunt deloc optimiste.

Este adevărat că Departamentul A al K.G.B.-ului nu mai activează pe scena internațională, pentru că ambițiile mondiale ale comunismului nu mai au nici o rațiune de a exista. Specialiștii în „măsuri active" se mulțumesc în cea mai mare parte a timpului să torpileze diverși oameni politici din C.S.I., acuzându-i de corupție, uneori în modurile cele mai fanteziste: astfel au fost eliminați din politică domnul Kravciuk, fostul președinte al Ucrainei, și domnul Sobceak, fostul primar al orașului Sankt Petersburg. Fleacuri și nimic mai mult.

Dar tehnicile de dezinformare au devenit accesibile tuturor, oficinele specializate proliferează, statele declarate ca fiind cele mai democratice intră în joc, opinia publică este receptivă, iar mijloacelor clasice ale dezinformării – relația gură-ureche, tiparul, radioul, filmul, televiziunea – li se adaugă un altul, mult mai insidios: computerul, deosebit de periculos sub forma Internetului. Și măcar dacă am ști unde se ascunde inamicul! Dar nu știm nici măcar cine e. Bunul Sun Ţî, cu mijloacele sale subtile, lupta pentru seniorul său, pentru țara lui, contra unei alte țări, contra altui senior. În epoca noastră, multinaționalele apatride nu mai au chip și, combinându-se între ele la nesfârșit, nici măcar nu mai sunt perceptibile. Nu degeaba specialiștii preferă să le numească „transnaționale", în loc de „multi". Și toate debitează dezinformări.

Acestui val seismic nu i se poate împotrivi nici un stăvilar tradițional, bun sau rău: nici instinctul familial, săpat sistematic atât de educația națională, cât și de comerțul cu produsele sale concepute anume pentru consumatorii tineri; nici tradițiile naționale, contracarate atât prin propaganda antixenofobă, cât și prin facilitățile mondializării; nici chiar o anumită virtute a neștiinței care i-a caracterizat pe strămoșii noștri: astăzi, e

de de *bon ton* să fii „preocupat" sau chiar „implicat" în ceea ce se întâmplă la antipozi.

Mucchielli înțelesese bine că „apartenența la grupuri în strânsă coeziune servește drept bastion contra propagandei (prin rezistența sistemului de opinii individuale, atunci când e susținut de securitatea apartenenței și supus, grație schimburilor socio-afective, unei întăriri permanente)". Dar aceste „grupuri în strânsă coeziune" au fost eliminate unele după altele, distrugându-se sistematic castele, triburile, breslele meseriilor, partidele, familiile, toate ordinile preexistente liberului arbitru, și ne străduim să îi punem într-o lumină proastă până și pe puținii indivizi care încă și-l mai revendică. În acest moment, moda este aceea de a nivela cât mai mult posibil, până la diferențele de sexe, prin apologia homosexualității, a transsexualității și a unisexualității.

Pe scurt, s-a pus în mișcare o epidemie a uniformizării cum nu s-a mai văzut niciodată, toate mijloacele noastre firești de apărare fiind anihilate. Ce putem face, în fața acestei situații „disperate, dacă nu chiar grave", cum spun englezii?

Sirenele lui Ulise

Porniserăm de la mitul Calului Troian; vom încheia cu mitul sirenelor lui Ulise – căci grecii prevăzuseră totul: și dezinformarea, și antidezinformarea.

Corabia lui Ulise trebuie să treacă prin strâmtorile frecventate de Sirene: „Acestea îi farmecă pe toți muritorii care se apropie de ele. Dar vai de cel ce se oprește să le asculte cântecele! Niciodată, în căminul său, nevasta și copiii nu-i vor mai sărbători reîntoarcerea: căci, cu vocile lor ademenitoare, Sirenele îl vrăjesc, iar limanul, sălașul lor, e mărginit cu o plajă înălbită de-a binelea de oase și rămășițe omenești, pe care putrezește carnea". Astfel prevenit de Circe, vicleanul Ulise nu are încredere nici în tovarășii săi de drum, nici chiar în el însuși, pentru a le rezista seducătoarelor Sirene. Când se apropie de locurile periculoase, iată ce face: „Cu pumnalul meu de bronz, împart o turtă mare de ceară: cu mâinile, rup și frământ bucățile. Nu peste mult, ceara se înmoaie între degetele mele puternice. De o parte și de alta a corăbiei, le voi astupa

urechile; apoi ei, în corabie, îmi vor lega brațele și picioarele și mă vor prinde de catarg, în picioare pe punte." Dacă le poruncește să desfacă nodurile, va trebui ca ei să le strângă și mai tare!

Ulise și însoțitorii lui nu au spus: „Toți se lasă dezinformați, numai noi suntem lucizi." S-au pus în poziție de apărare. Această apărare este posibilă datorită „coeziunii grupului", ca să reluăm termenii lui Mucchielli. Funcțiile se repartizează: vâslașii vâslesc pentru că nu aud nimic, căpitanul aude, dar a fost legat de vâslași și deci nu poate răspunde chemării frumoaselor malefice.

Sirenele încep să cânte: „Vino încoace! Vino la noi!... Oprește-ți corabia: vino să ne asculți vocile! Nici o corabie neagră nu a trecut vreodată de insula noastră fără a asculta fermecătoarele cântece care se înalță de pe buzele noastre; vei pleca mai departe mulțumit și mai bogat în cunoștințe."

Ulise, singurul care nu are urechile astupate cu ceară, s-ar supune bucuros acestor voci admirabile care îi „umplu inima cu dorința de a asculta", ar dori să fie „mai bogat în cunoștințe". Se încruntă, dându-le poruncă oamenilor lui să-l elibereze. Dar, în timp ce majoritatea trag la rame, doi se ridică pentru a-i „strânge și mai tare" legăturile. Stratagema reușește: „Trecem și, curând, nu se mai aud nici strigătele, nici cântecele Sirenelor. Vitejii mei se grăbesc atunci să scoată ceara pe care le-o înfundasem în urechi și să mă dezlege."

Această izbândă presupune luciditate, umilință, încredere reciprocă și asceză față de consumul informației în interiorul unui grup dat. Suntem și noi capabili de aceste virtuți?

Consumatorul

Cu toții suntem consumatori de informații și, ca atare, trebuie să ne protejăm.

– Să nu ne lăsăm sufocați de suprainformația ambiantă.

– Să nu ne formăm opinii decât asupra subiectelor despre care putem avea acces la mai multe surse de informare. (Vreau să spun: cu adevărat mai multe surse; amarnic se mai amăgea acel director de ziar care afirma că era bine informat, fiindcă se abonase la două agenții de presă care spuneau exact același lucru!).

– Să învățăm să depistăm simptomele unei campanii de dezinformare: obligatoriu, există ceva necurat la mijloc când două ziare din tabere opuse cad de acord aproape până la nivelul detaliilor.

– Să practicăm spiritul de contradicție, fără de care nu e posibilă nici o virtute, conform domnului Jean Dutourd.

– Să ne interesăm de „observatorii dezinformării". În acest spirit, semnalăm:

– Institutul de Studii asupra Dezinformării, care publică un buletin, din păcate politizat și, uneori, el însuși dezinformator;

– buletinul *Balkans-Info* care s-a specializat în problemele iugoslave și prezintă originalitatea de a număra colaboratori proveniți de pe orizonturi politice foarte diversificate, uniți prin dorința de a readuce la lumină adevărul asupra unui subiect atât de maltratat;

– *Radio Courtoisie*, a cărui linie politică mărturisită – este „deschis tuturor dreptelor" – reprezintă o primă garanție de antidezinformare;

– și toate ziarele care se declară public ca organe ale unor partide politice.

– Să fim atenți la rarele scrieri care denunță dezinformarea. În acest sens, să remarcăm că anumiți cineaști de dincolo de Atlantic încep să devină conștienți de manipularea sistematică a opiniei publice. Concluzia acelui film surprinzător care se intitulează *The Last Supper* – „Cina cea de taină" este aceea că o națiune sănătoasă are nevoie de extremiști opuși pe cele două maluri ale mocirlei mediene incapabile de a produce nici o diferență de potențial și condamnată să zacă în mediocritate. În *The Tail Wags the Dog* – „Coada dă din câine", îl vedem pe președintele Statelor Unite inventând un război virtuos pentru a deturna atenția dinspre ispràvile lui personale, orice asemănare cu evenimente reale neputând fi, bineînțeles, decât întâmplătoare...

– Să fim atenți la studiile pe care le fac tehnicienii asupra metodelor de dezinformare. Ne gândim, de exemplu, la „Întâlnirile Médiatop" care au permis să se studieze deschis arta subliminalului, sau la Întâlnirile Internaționale Media-Défense, precum și la publicațiile militare pe acest subiect.

– Să încercăm să ne formăm opinii, în loc de a le cumpăra gata fabricate.

– Să refuzăm, mai presus de orice, practicarea autocenzurii. S-o refuzăm sistematic, feroce, inteligent. Acest refuz depinde de fiecare dintre noi.

E cam puțin ca să le ținem piept Sirenelor, știu.

Profesionistul

De obicei, rarele persoane care sunt conștiente de pericolele dezinformării se înverșunează să denunțe matrapazlâcurile mijloacelor de informare, fără să greșească prea mult: este adevărat că neglijența și delăsarea multor ziariști nu acționează în favoarea unei informări de calitate. De fapt, însă, problema e alta. După cum problema criminalității nu se rezolvă prin interzicerea armelor, nici aceea a dezinformării nu se rezolvă făcându-i răspunzători pe niște gazetari care, la drept vorbind, nu sunt decât niște instrumente. Sursele se află în altă parte și, cel mai adesea, sunt ascunse: statele și acele superstate în care constau multinaționalele, anumiți imperialiști și poate anumite religii, nodurile de interese care se exercită, prin intermediul mijloacelor de informare în masă, asupra unui public pe care toată „cultura“ modernă îl condiționează să consimtă în cea mai mare parte.

Prin urmare, ar fi bine ca, în loc să atacăm aceste mijloace de informare, să le ajutăm să devină conștiente de responsabilitatea lor, care se agravează de la o zi la alta.

Ziaristul manevrează un material extrem de sensibil. Ar trebui să fie considerat, ar trebui să se considere el însuși, un om de încredere, la fel ca medicul care se îngrijește de sănătatea noastră, ca savantul care manipulează încărcăturile nucleare, ca soldatul sau polițistul autorizat să poarte arme. Actualele statute deontologice nu folosesc la mare lucru, pentru că nu conțin nici o sancțiune pentru cazurile de încălcare a deontologiei profesionale. Nu știu de ce se supără ziariștii când li se spune că ar trebui, urmând exemplul medicilor sau al avocaților, să își constituie un consiliu sau colegiu de ordine, să depună un jurământ, să se declare ei înșiși pasibili de pedepse în caz că încalcă deontologia propriei lor profesiuni.

O asemenea organizație nu ar proteja numai adevărul ca atare și publicul care îl merită: i-ar apăra și pe gazetari înșiși, atât împotriva confraților lipsiți de scrupule cât și contra patronilor care le pretind articole senzaționale, rapide, aproximative, complezente, când nu e vorba de falsuri sfruntate. Înșiși corifeii ar fi constrânși să-și modereze exigențele, dacă ar avea de-a face cu o breaslă unită și respectată.

Dar înțeleg bine că toate acestea nu se pot scrie decât la modul condițional. Cine îi va da profesiunii impulsul virtuții, în era corectitudinii politice?

Statul

Statul care își arogă dreptul de a percepe impozite are și datoria de a-mi garanta securitatea. Securitatea mea față de străinătate – acesta este rolul apărării naționale. Securitatea față de delincvență – este rolul poliției. Securitatea în fața vecinilor – e rolul justiției. De ce nu-mi asigură statul protecția și în fața dezinformării, când pretinde că îmi asigură alimente sănătoase și o farmacopee non-toxică?

Din păcate, relațiile dintre informație și stat nu au fost întotdeauna foarte fericite.

Dintotdeauna au existat cenzuri pe cât de ineficiente, pe atât de odioase, și manipulări mai mult sau mai puțin ratate. Au avut loc confiscări absolute din partea regimurilor totalitare, comuniste sau naziste. Au existat orientări savante din partea regimurilor autoritare (îmi amintesc că, în timpul războiului din Algeria, eram obligați să ascultăm Radio Sottens pentru a scăpa cât de cât de propaganda posturilor de radio franceze). Astăzi, în francez, se remarcă o acaparare tacită din partea forțelor pretinse de stânga asupra mijloacelor de informare ale statului, chiar dacă statul este așa-zis de dreapta. În Statele Unite se practică liberalismul absolut al informației, adică o libertate deplină acordată terorismului intelectual. Și astfel cădem, după cum a înțeles atât de bine Soljenițîn, în degradanta autocenzură în care ne împotmolim zilnic. Chiar și în Franța, fosta patrie a libertății, am impresia că am constatat, de douăzeci de ani încoace, o înmulțire a subiectelor care nu se mai abordează în public fără a coborî glasul.

S-o spunem direct: în materie de dezinformare, activitatea statului este aproape întotdeauna nocivă. Iar inactivitatea lui, de asemenea. Şi-atunci?

Am putea cel mult să ne imaginăm, în anumite cazuri, posibilitatea de a aplica o ştampilă pe informaţiile livrate publicului: asumarea responsabilităţii asupra unora, neasumarea ei în cazul altora. Se poate chiar consemna, cum fac militarii, calitatea surselor cu litere, de la A la F, iar verosimilitatea informaţiilor, cu cifre de la 1 la 6. Astfel, ar exista informaţii F.G.G. (Fără garanţie guvernamentală), şi informaţii C.G.G. (Cu garanţie guvernamentală).

Toate acestea, recunosc, nu rezolvă mare lucru.

Sfântul Chivot

La drept vorbind, nu cred că există nici cea mai mică şansă de a lupta cu succes deplin, sau măcar cu un succes considerabil, contra dezinformării, atâta vreme cât nu se va învăţa să se ia în serios adevărul informaţiei, atâta vreme cât publicul în întregime nu va fi dobândit – dar de unde să-l dobândească? – sentimentul că adevărul e un lucru sacru, intangibil, cel mai preţios bun al nostru, poate că, dacă îl avem în mâini pentru a-l comunica altora, trebuie să-l tratăm cu o veneraţie religioasă, ca pe Sfântul Chivot, şi că orice atentat la puritatea lui se pedepseşte prin căderea pe loc, ca fulgerat.

Aşa ceva nu se va realiza cu una cu două.

Un sfânt, capturat şi jefuit de tâlhari, le-a cerut să-l lase să plece pentru că nu mai avea la el nici un ban. I-au dat drumul. Îndepărtându-se, a găsit în fundul buzunarului un gologan. Atunci, s-a întors în fugă pentru a li-l da, pentru că nu suporta ca de pe buzele lui să se fi răspândit o informaţie falsă.

Iată cum ar cere decenţa să fie tratat adevărul.

Mai avem mult până acolo.

* * *

Nu v-a plăcut lectura acestui capitol?

Închipuiţi-vă că nici mie nu mi-a plăcut să-l scriu.

Iar eu, ca să mă consolez, îmi spun că diagnosticarea bolii nu e totuna cu vindecarea ei, dar rareori o boală poate fi vindecată fără a-i fi stabilit diagnosticul.

MULŢUMIRI

Multe persoane mi-au adus un ajutor preţios pentru redactarea acestei lucrări. Aş dori să le mulţumesc în special prinţesei Andronikof, doamnelor de Baudus, Helly, Mattei, Winckler, abatelui Wartelle, domnilor Adeline, Branca, Brancourt, Combaz, Dalmas, De Gaeghere, Despot, Fédorovsky, Galliez, Gressé, Martin, Reydi, Scordia.

NOTA AUTORULUI

Din dorința ca această carte să se poată citi cât mai ușor, mi-am interzis s-o încarc cu note și referințe, cu excepția cazurilor când acestea mi s-au părut indispensabile. De asemenea, am evitat să citez numele proprii, atunci când folosirea lor putea să pară fie dăunătoare, fie publicitară. Aceasta nu înseamnă că dosarul nu e perfect documentat, și îmi este posibil să restitui, la cerere, aparatul documentar cu care am hotărât să nu îngreunez textul.

V. V.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

L'Armement, nr. 60, decembrie 1997 – ianuarie 1998, Paris.

Bijaoui, Rémy, *Voltaire avocat* („Voltaire, avocat"), Tallandier, Paris, 1994.

Fundația pentru Studiile Apărării, *Les Manipulations de l'image et du son* („Manipulările imaginii și ale sunetului"), Hachette, Paris, 1996.

Collon, Michel, *Poker menteur* („Poker mincinos"), E.P.O., Bruxelles, 1998.

Le Bon, Gustave, *La Psychologie des foules* („Psihologia mulțimilor"), P.U.F., Paris, 1971.

Legris, Jacques ***Le Monde** tel qu'il est* („«Lumea» așa cum este"), Plon, Paris, 1976.

Le Marec, Gérard, *Les Photos truquées* („Fotografiile trucate"), Atlas, Paris, 1985.

Merlino, Jacques, *Les vérités yougoslaves ne sont pas toutes bonnes à dire* („Nu e bine ca toate adevărurile iugoslave să fie cunoscute"), Albin Michel, Paris, 1993.

Mucchielli, Roger, *La Subversion* („Subversiunea"), Bordas, Paris, 1971, reeditare C.L.C., Paris, 1976.

Nord, Pierre, *L'Intoxication* („Intoxicarea"), Rencontre, Paris, 1971.

Orwell, George, *1984*, Penguin, Londra, 1989.

Raynaud, Pierre, *L'Art de manipuler* („Arta de a manipula"), Ulrich, 1996.

Regimbal, Abbé, *Rock and Roll*, D.F.T., Argentré-du-Plessis, 1983.

Sun Tzu, *L'Art de la guerre* („Arta războiului"), Flammarion, Paris, 1972.

Stoll, Cliff, *The Cuckoo's Egg* („Oul de cuc"), Pocket Books, New York, 1990.

Tchakhotine, Serge, *Le Viol des foules par la propagande politique* („Violul asupra mulțimilor prin propaganda politică"), Gallimard, Paris, 1952.

Thom, Françoise, *La Langue de bois* („Limba de lemn"), Julliard, Paris, 1987.

Vindex, Jacques și Véraldi, Gabriel, *Les Onagres* („Onagrele"), L'Âge d'homme, Lausanne, 1988.

Volkoff, Vladimir, *Le Complexe de Procuste* („Complexul lui Procust"), L'Âge d'homme, Lausanne, 1981.

Volkoff, Vladimir, *Le Montage* („Montajul"), 1982, L'Âge d'homme, Lausanne.

Volkoff, Vladimir, *Le Trêtre* („Preotul trădător"), 1983, L'Âge d'homme, Lausanne.
Volkoff, Vladimir, *La Désinformation, arme de guerre* („Dezinformarea, armă de război"), L'Âge d'homme, Lausanne, 1986.
Wolton, Thierry, *La France sous influence* („Franța sub influență"), Grasset, Paris, 1997.
Wolton, Thierry, *L'Histoire interdite* („Istoria interzisă"), Lattès, Paris, 1998.